

AZƏRBAYCAN

4'2023

1923-cü ildən çıxır

AZƏRBAYCAN YAZIÇILAR BİRLİYİNİN AYLIQ ƏDƏBİ-BƏDİİ ORQANI

Baş redaktor: İntiqam QASIMZADƏ

Baş redaktor müavini: Südabə AĞABALAYEVA

Məsul katib: Vüsal NURU

Şöbə müdirləri: Məmməd ORUC,
Qəşəm NƏCƏFZADƏ,
Mübariz CƏFƏRLİ

Redaksiyanın ünvanı:

Bakı - Az1000
Xaqani küçəsi, 25

Telefonlar:

Redaksiya –
498-78-10
493-28-32
493-2834
Mühasibat –
493-29-41

Çapa imzalanıb:

17.04.2023

Sifariş 877

Tiraj 500

Kağız formatı

70x108 1/16 - 6,5

kağız vərəqi

13 çap vərəqi

18,2 şərti çap vərəqi

E-mail:

intigam.gasimzade@gmail.com

sudabe334@mail.ru

www.azyb.az

Qiyməti

2 manat

**Bakı şəhəri, "Azərbaycan"
nəşriyyatının mətbəəsində
ofset üsulu ilə çap olunur**

Dərc olunmuş yazılar qəbul edilmir.

Əlyazmalara rəy verilmir və qaytarılmır.

Müəllifin fikirləri redaksiyanın mövqeyi ilə üst-üstə düşməyə bilər.

BU SAYIMIZDA:**MİR CƏLAL – 115**

KƏRİM TAHİROV – “Ədəbiyyatda romantizm” əsərinin yeni nəşrinə.....	3
MİR CƏLAL – Ədəbiyyatda romantizm	6
Şərəfli mübarizə yolu	19

P O E Z İ Y A

AYDIN MUROVDAĞLI – Şeirlər	21
SAHİB İBRAHİMLİ – Şeirlər	25
AY BƏNİZ ƏLYAR – Şeirlər	88
AZADƏ NOVRUZOVA – Şeirlər	96
ARİF BUZOVNALI – “Xəzər”dən çələng (təqdimat).....	135
ƏSRƏF PİRŞAĞILI – Qəzəllər	136
YAQUB SAHİL – Qəzəllər	137
XƏYAL VASİF – Qəzəllər	139
KAMAL HÜSEYNZADƏ – Qəzəllər	141
VƏLİXAN ABDULLAYEV – Qəzəllər	143
ZAUR RƏXŞAN – Qəzəllər	144
NİCAT NƏSRİ – Qəzəllər	146
QƏDİMƏLİ ƏHMƏD – Şeirlər	203

N Ə S R

MƏMMƏD ORUC – Naməlum Fikrət Qoca (Sənədli povest)	32
NATƏVAN DƏMİRÇİOĞLU – Açar (Roman. II hissə)	103
NİCAT MƏMMƏDOV – Əlifba sırası ilə (Avtofikşn. Son)	162
QƏŞƏM NƏCƏFZADƏ – Hekayələr	187

“Azərbaycan” – 100

NƏRİMAN HƏSƏNZADƏ – Yüksək ədəbi tribunam!	148
SÜDABƏ AĞABALAYEVA – Yüz ilin birinciləri. Mustafa Quliyev	150

VAQİF YUSİFLİNİN 75 YAŞI

ŞİRİNDİL ALIŞANLI – Yarım əsr ədəbi prosesdə	155
NƏRGİZ CABBARLI – “Söz” adlı gözəlin əsiri oldu... ..	158

İNQİLAB İSAQIN 70 YAŞI

İNQİLAB İSAQ – Şeirlər	177
FƏXRƏDDİN ƏSƏD – “Yol ayrıcında söhbət” (müsahibə)	182

ƏKBƏR QOŞALININ 50 YAŞI

ƏKBƏR QOŞALI – Şeirlər	194
QƏŞƏM NƏCƏFZADƏ – “Şığıyr dəli yellər, Yellənir paslı qıfil”	201

KİTAB RƏFİ 207

MİR CƏLAL – 115

**Görkəmli ədib, Əməkdar elm xadimi,
professor Mir Cəlal Paşayevin ilk sanballı
ədəbi-tənqidi qələm təcrübəsi olan
“Ədəbiyyatda romantizm” əsərinin yeni nəşrinə**

XX əsr Azərbaycan ədəbiyyatının görkəmli nümayəndəsi, istedadlı ədib, Əməkdar elm xadimi, ədəbiyyatşünas-alim, professor Mir Cəlal Paşayev çox erkən yaşlarında ədəbi tənqiddə gəlmiş və 20 yaşında gənc ikən ilk sanballı ədəbi-tənqidi qələm təcrübəsi olan “Ədəbiyyatda romantizm” əsərini 1928-ci ildə yazaraq Dağıstanın Mahaçqala şəhərində nəşr olunan “Maarif yolu” jurnalında dərc etdirmişdir. 20 yaşında bir gəncin bu mövzuda ədəbiyyatşünas alimlər səviyyəsində elmi-tədqiqat əsəri yazması, onun gələcəyin böyük ədəbiyyatşünas alimi olacağının ilk parlaq işartıları idi. Jurnalın üç nömrəsində dərc olunan bu materialı oxuduqca, Darülmüəllimini yenicə bitirib uzaq kənd məktəbində müəllimliyə başlayan gəncin biliyinə, mütaliə səviyyəsinə və ədəbi əsərlərin təhlili baxımından görkəmli ədəbiyyatşünas-alimlərlə bir sırada durmağa layiq düşüncə tərzinə və təfəkkürünə heyran qalmaya bilmirsən.

Əsəri oxuduqca istifadə olunan təhlil metodları, XVII–XX əsr dünya romantizm məktəblərinin, onun görkəmli nümayəndələrinin və onların dünya romantizminin parlaq nümunələri hesab olunan əsərlərindən nümunələr gətirməsi Mir Cəlal müəllimin hələ erkən gənc yaşlarında geniş mütaliə təcrübəsinə və dərin təxəyyülə malik olmasını əyani nümayiş etdirirdi. Əks halda yenicə Darülmüəllimini bitirib Gədəbəy kimi ucqar dağ rayonunun uzaq kəndində müəllimlik etməyə başlayan 20 yaşlı gənc kənd müəlliminin belə bir əsər yazması qeyri–mümkün olardı. Bəlkə də bu gün sürətli internetin, zəngin kitabxanaların mövcud olduğu bir vaxtda magistraturanı və aspiranturanı bitirib kəndə işləməyə gedən gənc mütəxəssislər və ədəbiyyatşünas–alimlər belə bir əsəri yazmağa cürət etməzdilər, çünki bu addım hər şeydən əvvəl böyük cəsarət tələb edirdi!

Deməli, 1928–ci ildə dünya ədəbiyyatının görkəmli klassiklərinin əsərlərini elmi təhlilə cəlb edərək dünya romantizm məktəbləri haqqında geniş və əhatəli, elmi məntiqə və təxəyyülə söykənən sanballı əsər yazması həqiqətən 20 yaşlı kənd müəlliminin gələcəyin görkəmli ədəbiyyatşünas alimi olacağından xəbər verirdi.

“Ədəbiyyatda romantizm” elmi araşdırmasında dünya romantizm cərəyanının aparıcı qanadları olan alman romantizmi, fransız romantizmi, türk romantizmi, rus romantizmi və digər romantizm məktəblərinin geniş xarakteristikasını verən müəllif, bu ədəbi məktəblərin görkəmli nümayəndələrinin xarakterik əsərlərini geniş təhlilə cəlb edərək onların müqayisəli təhlili nəticəsində nəinki dövrü və zamanı üçün çox mükəmməl elmi nəticələr çıxarır, hətta sensasiya sayıla biləcək elmi fikirlər irəli sürürdü. Əlbəttə, XX əsrin əvvəllərində 20 yaşlı kənd müəllimi üçün bu, çox cəsarətli addım hesab oluna bilərdi!

Əlbəttə, bu gün bəlkə də kimlərsə bizim bu fikirlərimizə müasir dövrün prizmasından yanaşaraq rast gəlinməsi mümkün olan bir hal kimi baxa bilər, ancaq dövr, zaman və məkan anlayışı baxımından yanaşdıqda bu əsərin nadir istedad sahibi tərəfindən qələmə alındığına heç bir şübhə yeri qalmır və sözün əsl mənasında hey–rətlənməyə bilmərsən!

Çox təəssüf ki, istedadlı ədib və görkəmli ədəbiyyatşünas alimin ədəbiyyatşünaslıq sahəsində bu ilk sanballı qələm təcrübəsi uzun müddət Azərbaycan ədəbiyyatşünaslarının, tədqiqatçıların diqqətindən kənarda qalmışdır və bəlkə də bunun əsas səbəbi demək olar ki, hamının bu elmi tədqiqat əsəri barədə xərərsiz olmasından, bu materialın tədqiqatçılar üçün əlçatmaz olmasından irəli gəlmişdir. Belə ki, professor Mir Cəlal Paşayevin bu əsəri ötən əsrin 20–ci illərində Dağıstanın Mahaçqala şəhərində çap olunan “Maarif yolu” jurnalının 1928–ci ilin 10–11 və 12–ci nömrələrində, 1929–cu ilin 1–2–ci nömrələrində dərc olunmuşdur və çox təəssüflər olsun ki,

elə həmin zamanlarda da hansısa məsuliyyətsiz bir oxucunun əli ilə həmin material cırılaq götürülmüş və nəticədə bununla da “elmi dövriyyədən” çıxarılmışdır.

“Maarif yolu” jurnalının 1928–ci ilin 10–11 və 12–ci nömrələrinin Azərbaycan kitabıyyatının və mətbuatının yeganə etibarlı arxivi hesab olunan Milli Kitabxananın Arxiv fondunda cildlənərək mühafizə olunan yeganə komplektini nəzərdən keçirərkən məlum olur ki, bu jurnal həmin səhifələr olmadan cildlənmişdir və vərəqlər sonradan cırılmamışdır. Bu fakt bir daha sübut edir ki, ucqar dağ kəndində yaşayan 20 yaşlı gənc kənd müəlliminin çox cəsarətli fikirlərinin yer aldığı bu əsər kimlərsə qıcıqlandırmışdır (ehtimal ki!) və həmin əsər guya hər hansı bir məsuliyyətsiz oxucu tərəfindən Milli Kitabxananın Arxiv fondunda mühafizə olunan “Maarif yolu” jurnalının arxiv nömrələrindən cırılaq götürülmüşdür. Ancaq böyük ehtimalla bu hərəkət bəlkə də kimlərsə qısqanclığının nəticəsində baş vermişdir. Məhz bu səbəbdən də uzun müddət bu sanballı elmi əsər tədqiqata cəlb olunmamış qalmışdır. Təəssüflər olsun ki, 2018–ci ildə Milli Kitabxana tərəfindən professor Mir Cəlal Paşayevin ədəbi–tənqidi məqalələrinin məcmuəsi çap olunarkən həmin jurnalın 10–11 və 12–ci nömrələri barədə onun çap olunduğu Dağıstan Respublikasının Milli Kitabxanasına verilən sorğuya “Təəssüf ki, “Maarif yolu” jurnalının həmin nömrəsi kitabxanamızın fondunda yoxdur” cavabı verilmişdir. Həmin ildə Moskvadakı Rusiya Dövlət Kitabxanasına ünvanlanan sorğuya da “fondumuzda yoxdur” cavabı alınmışdır.

2019–cu ilin dekabrında bu sətirlərin müəllifi Moskva şəhərində ezamiyyətdə olarkən Rusiya Dövlət Kitabxanasında ciddi axtarışlarını davam etdirərək “Maarif yolu” jurnalının həmin nömrəsinin bu kitabxananın Arxiv fondunda mövcud olduğunu müəyyənləşdirmişdir. Nəhayət, 2020–ci ilin fevralında Rusiya Dövlət Kitabxanasının direktoru Vadim Valeryeviç Dudanın köməkliyi ilə professor Mir Cəlal Paşayevin 20 yaşında olarkən yazdığı və onun gələcəyin parlaq bir ədəbiyyatşünas alimi olacağından xəbər verən ilk sanballı qələm təcrübəsi olan “Ədəbiyyatda romantizm” məqaləsi Milli Kitabxanamızın Arxiv fonduna daxil edilərək tədqiqatçıların ixtiyarına verilmişdir.

Necə deyirlər, “istedadı, həqiqəti müvəqqəti olaraq boğmaq, gizlətmək mümkündür, amma birdəfəlik məhv etmək, tarixin yaddaşından silmək qətiyyən mümkün deyildir, o haçansa mütləq açılacaq və parlayacaqdır!” Budur reallıq və əsl həqiqət!

İndi söz tədqiqatçı alimlərimdir.

Kərim Tahirov
20 aprel 2021–ci il

Mir CƏLAL

ƏDƏBİYYATDA ROMANTİZM

Romantizm – onu doğuran ictimai səbəblər – sentimentalizm ilə fərqi – romantizmin mahiyyət və başqılığı – əsas səciyyələri: mədəniyyəti inkar, təbiətə rəğbət, xalqa doğru meyl, hissiyata hakimlik, sevgi səhnələri, şəfqət və mərhəmət həyatından razılıq, əskiligi ideallaşdırma, fərdiyyət başqılığı – romantizmin müxtəlif şəkilləri (alman, fransız, türk) – romantizm realizm kibi...

Ədəbiyyat həvəskarlarımızın ən çox bildiyi və ən çox bilmədiyi ədəbi cərəyanlardır: klassisizm, romantizm, realizm... kibi kəlmələri eşitməyən həvəskarlarımız həman yox kibidir. Öylə də bu adların mahiyyəti barədə dəgərli izahat və məlumat verə bilən ədəbiyyat maraqlılarımız azdır. Ədəbi cərəyanlar maraqlılığı ilə nə qədər vaxtı cəlb edirsə də, türkcə məxəz və material yoxluğu o qədər də həvəs qırır və gənclər istədikləri məlumatı ala bilmirlər. İntibahü tərəqqi dövrlərində ədəbiyyatda hakim olan “romantizm” cərəyanı haqqındakı bu məqaləmizlə gənclərdə bir həvəs, bir tədqiqi-milli oyada bilsək vəzifəmizi yapmış hesab edəcəkdir. Romantizmi mövcudiyyəti ilə tanımaq isə səviyyəmiz fövqündə durduğundan bu barədə ədəbiyyatçılarımız şəxsi tədqiqi-mütaliələrinə əhəmiyyət verməlidirlər.

Ədəbiyyat tədqiqatçıları etiraf edirlər ki, kullandıqları istilahlər içəri-sində ən qarışıq olanı romantizm kəlməsidir. Ona görə də ayrıca olaraq alman, fransız... romantizmi haqqında fikirlərini söyləyür və ümumi surətdə romantizm haqqında izahat verməkdən, düstur cızmaqdan çəkinirlər. Bu çətinlik və qarışıqlıq romantizm ədəbi məsləkinin pək geniş surətdə yayılmasından və əsrlərcə dar bir çərçivəyə sığdırılan yazıçıların “sərbəst bir sahə”yə çıxdıqdan sonra istədikləri cəhətə üz qoyduğu və istədiyi mövzu və məzmunu qavradığından o, bir sözlə, “ədəbiyyatda hürriyyət”dən irəli gəlir. Romantizm məsləkinin əsasını qoyanlar öz məsləkləri haqqında bir fikir söyləməmişdir. Ancaq ədəbi tədqiqat sonradan romantiklərin fikir və məqsədlərini aydınlatmağa çalışmışdır. Tədqiqi-

qatçıların bəziləri romantizmi xəyalə qapılmaq, xülyaya dalmaq, bəziləri eşq və sevgi səhnələri yaratmaq zənn edir, bəziləri isə əvvəl dedigimiz kibi ümumi bir fikir söyləmədən keçirlər. Romantizmi xəyalə qapılmaq kibi düşünürsək yanlışdır oluruq. Çünki əvvəla xəyalatın iştirak etmədiyi sənət əsəri ola bilməz, olursa da sadə bir tarix, yaxud bir "protokol" adlana bilər. Realizm o demək deyildir ki, şair ancaq həyatda olan şeyi yazsın və rəssam ancaq həyatda olan lövhəyi olduğu kibi tərsim etsin. Böylə olursa şair – tarixçi və rəssam - fotoqrafçı vəzifəsini görmüş olur. Realizm həyatda ola bilən tip və vəqiələr yazmaqdır. Bu həyata daha yaxınlıq olduğundan məqbul görülür. Demək romantizmi xülyaya dalmaq kibi düşünmək dar bir mənə verməkdir.

Romantizmi sevgi və eşqdən yazmaq deyər tərif etmək istəyənlər, bu kəlmənin eşqi hekayə mənasına olan roman kəlməsindən düzəldiyinə əsaslanırlar ki, bununla da aşağıda romantiklərin əsərlərindən göstərəcəyimiz nümunələrlə yanlışlığı görünəcəkdir. Ümumi fikir söyləməkdən çəkinənlər isə pək haqlıdırlar. Knyaz "Vyazemski"¹ məşhur rus romantiki "Jukovski"² yazdığı məktubda deyir ki, "Romantizm bir demovoyi cindir. Hər kəs onu bilir, ancaq görüb göstərə bilmir..."

Romantizmin qayət müxtəlif surətdə yayılıb, müxtəlif şəkillərə girdiyindən bu barədə aparılan tədqiqat və söylənilən fikirlər də cürbəcürdür. Hətta tədqiqatın asanlaşması üçün bəzi alimlər hər millətdə irəli gələn romantik şairlərdən bir qrup ayıraraq bu adı onlara verir, bu sahədə izahata girişirlər, romantizm haqqında ən məqbul görülən mənə əski Roma və yunan ədəbiyyatına (klassizm) qarşı doğmuş "xristiyan ədəbiyyatı" tərifidir. Ancaq orta əsrlərdən başlamış, bir-birini təqib edən ədəbi dəyişmələrin hamısını bu ad altında toplamaq da sahəyi-nəzərin genişliyinə dəlildir. Bu mənəyi bir az daraltaraq, "XVIII əsrin yarısından XIX əsrin ilk yarısına qədər Avropa ölkələrində ədəbi cərəyana romantizm deyilir" tərzində söyləsək, daha doğru olur. Təxminən bir əsr müddətində Avropa ölkələrində davam edən ədəbiyyat hər nə qədər bir-birinə bənzəməsə də – hamısında eyni fikri vəziyyət hakim bulunur ki, buna romantizm deyilir. Bu ədəbi cərəyan klassizmin dar çərçivəsini qırıb atmış, ədəbiyyatda bir "qanun" halında bulunan divan üsulu, qəsidə, qəzəl tərzini əleyhinə geniş bir hürriyyət sahəsi açmış, ədəbiyyatda tam bir hürriyyət əmələ gətirmişdir. Romantiklər ədəbiyyatda şəklən, fikrən sərbəstlik sevir, heç bir qanun, çərçivə, qeyd, göstəriş qəbul etmir. Romantizmdə hakim hisslər və duyğulardır. Bu yeni inkişaf edən cəhətin sərbəst zehninə geniş bir hürriyyət üfüqünün görünməsindən və azadlığa qarşı coşğun qələmlərdə bir eşqi-əbədi oyanmasından irəli gəlmişdir.

¹ – Knyaz Pyotr Andreyeviç Vyazemski (1792-1878) - rus ədəbiyyatının görkəmli nümayəndəsi, şair, tənqidçi, tarixşünas, publisist, akademik – A.R.

² – Vasili Andreyeviç Jukovski (1783-1852) – şair, rus ədəbiyyatında romantizmin banisi, tənqidçi, tərcüməçi – A.R.

Həyatın aynası olan ədəbiyyatda ictimai həyatdan əvvəl yenilik əmələ gələ bilməz: klassizm əvəzinə romantizm cərəyanı doğ(ul)muşsa, bundan əvvəl ictimai həyatda mütləq bir dəyişmə olmuşdur. Hər hankı bir romantizmi doğuran mbiüəyyən ictimai amillər və səbəblər vardır. İlk dəfə İngiltərədə (XVII əsr) bu sırasıyla mədəni məmləkətlərdə ticarət kapitalizmi, şəhər sənaye və təsərrüfatının canlanması ilə əski zadəgan (feodalizm) sinfinin əzilməsi cəhətində mühüm bir dəyişmə yetirdi. Yeni canlanan tərəqqipərvər (radikal) burjua sinfi süqut etmiş feodalizmin çürük dayaq-larını yıxır, hökuməti mütləqə və saray xanədanından alıb məşrutə və cümhuri üsul-idarəyə verir. Cəmiyyətin hər sahədə həyat və idarə tərz-i dəyişir və bu əsasə görə zehniyyət və qənaətlərini quruluşun əsas momentlərini bənimsəməyə, ədəbiyyat yeni hakim sinfin sinfi intereslərini təmsil etməyə başlayır. Əski tüfeyli saray xəlqi əleyhinə qalxmış olan üs-yan, ixtilal, inqilablar (Paris komunası, İnqilabi-kəbir), xəlv sərbəstlik hə-rəkəti, irəli sürülən tələblər ədəbi sahədə də yeri gəlmiş bir dönüş, üfiqi geniş bir sahə yaratdı. Saray xəlqi; din, kəlisə, məbədləri özinə bir istismar vasitəsi yapmaqla bütün azad fikirləri “dinə qarşı” ittihamı ilə boğur; İnsan mənəviyyətinin tələbi olan azad fikir duyğuların söylənməsinə boğ-durmalar, asdırmalarla cavab verirdi. Birdən-birə feodalizmin inhitatı ictimai həyatda olduğu kibi ədəbiyyatda da təbiyyəti sarsıtdı, burjua şair-lərinə istədikləri kibi zehni fəaliyyət meydanı verdi. Bütün bu hallarının nəticəsi “romantizm cərəyanı”nın genişlənməsinə səbəb oldu.

İlk dəfə İngiltərədə Stern³ adlı bir nəfərin “Hissi syahətnamə”⁴ adlı əsəri çıxdı. Bu adam səyahətnaməsində gördüklərini yox, gördüklərinin əhval-ruhiyyəsinə oyatdığı təsirləri və duyğuları yazmışdı; ona görə də “Hissi səyahətnamə” adı vermişdi. Bu hal ilə hisslər mövcudiyyətilə sərbəst su-rətdə ədəbiyyatda irəli sürülməyə başladı və get-gedə romantizmə başlan-ğıc olan “sentimentalizm” (hüssiyun) cərəyanı doğdu; sentimentalistlərin yüksək və coşğun duyğuları orta sinfin mənafeyinə, aristokratiya sinfinin əksinə idi. Üsyan və inqilablar sentimentalizm üçün psixoloji bir zəminə hazırlamışdı. Fikirlər və düşüncələrdən ziyadə, hisslər və duyğular hakim mövqe tutmuşdu. Aristokratlar üçün eşq və sevgi mövqei bir zövq sanılırdıysa, sentimentalistlərcə hər şeydən yüksək, hər şeyin fəvqündə və izdivacın ən əsasi şərti sanılırdı. Aristokratlar üçün övlad və ailə, əmlak və dövlətə varis olmaq üçün idi. Sentimentalistlər üçün isə ailə gələcək cəmiyyətin timsalı və izdivac müqəddəs iş sanılırdı. Ha İllah da din və şəxsi qənaət məsələlərində də sentimentalistlərin fikri aristokratların təməmən əksinə idi. Bunların mövzuları xəlqdən və xəlv ədəbiyyatından alınırdı. Sentimental əsərlərdə ən çox hissə xitab edərək əxlaqi duyğuların yüksəliş və inkişafına çalışılır. İngiltərə sentimentalistlərindən Riçardsonun⁵

³ – Lourens Stern (1713-1768) – irland yazıçısı

⁴ – Romanın digər adı “Sentimental səyahət”dir – A.R.

⁵ – Samuel Riçardson (1689-1761) – ingilis yazıçısı. “Klarissa: Gənc bir xanımın tarixcəsi” adlı romanını 1747-ci ildə yazdığı ehtimal edilir.

“Klarissa Karno” adlı romanı tamamilə dediyimiz əsaslar üzərinə yazılmışdır. Burada əxlaq və vicdan etibarilə bütün gözəlliklərə malik bir gənc qızın acıqlı sərgüzəşti söylənir: həssas, gözəl, ruhən təmiz bir qızı valideyini cəbrən sevmədiyi qomşularına ərə vermək istər. Qız bu navicdana razı olmayaraq təklifi rədd edir, digər tərəfdən “Luvlas” adlı əxlaqən düşkün, öz eşqanə sərgüzəştləri ilə məğrur bir gənc qrafa məhəbbət yetirir. Qız Luvlas ilə görüşmək istərkən ailəsi tərəfindən təqib edildiyindən Luvlasın evinə girməyə məcbur olur. Orada bu günahkar adamın əxlaqını islah etmək istər. Luvlas isə nankor və xainanə surətdə qızın ona olan etimadından istifadə edərək məsum qızcığazı aldatmaqdan çəkinməz, qız bu ləkəyi daşıya bilməyərək qüssədən ölür. Luvlas da cəzasını çəkir... Görünür ki, Riçardson “Klarissa”-yı istədiyi kibi idealizə etmiş və tamamilə sentimentalistlərin zehniyyətini, bilxassə öz zehniyyətini ona vermişdir. Riçardson “Çarliz Qrandison” adlı əsərində Klarissanın əksinə olaraq ideal bir erkək tipi yaratmış, onu bütün əxlaqi duyğularla bəzəmişdir.

Rus sentimentalistlərindən Karamzinin⁶ “Bədbəxt Liza” adlı türkcəyə tərcümə edilən əsəri də eyni qayəyi təqib edir.

Sentimentalizmdə az-çox göstərə bildiyimiz səciyyə və nöqtələr eyni ilə romantizmdə də vardır. Ona görə sentimentalizmə “ibtidai romantizm” deyənlər vardır. Romantizm azacıq sentimentalizmdən sonra doğ(ul)muş və sentimentalizmdə olan əsaslar üzərinə istinad etmişdir. Daha doğrusu, sentimentalizm əsaslarını genişləndirərək böyük sahə yaratmışdır. Tutduğu cığırda heç bir maneə görmək istəməyən romantiklər o qədər sərbəst davranmışlar ki, ədəbiyyat, şəkil, mövzu, lisanca müxtəlif əsaslar qəbul etmişdir. Eyni – romantizm cərəyanı ölkələrə, cəmiyyətlərə, hətta müzdlərə (muzdlulara, əməkçilərə – A.R.) görə – belə başqa-başqa olmuşdur. Alman, fransız romantizmi başqa-başqa olduğu kibi Russonun⁷ romantizmi ilə Hüqonun⁸, Bayronun⁹ romantizmi ayrı-ayrı xüsusiyyətlərə malikdir. Ancaq bu və ya başqa ölkənin və şəxsin romantizmindəki xüsusiyyətlərdən əvvəl ümumi romantizmə aid əsas nöqtələri aydınlatmalıyıq. Bu cərəyanda nə halda olur-olsun müəyyən səciyyəvi nöqtələr vardır ki, romantizm adlanan hər əsərdə az-çox o nöqtələr görülsədir.

1. Mədəniyyəti inkar hər romantikdə görülməli haldır. Bu cərəyanın müəssisi və başçısı sayılan Jan Jak Russo 1749-cu sənədə Elm Akademiyasının “Elmlərin əxlaq üzərində təsiri haqqında düşüncələr” barədə açdığı müsabiqəsində iştirak etmişdir. O, elmlər və ümumiyyətlə mədəniyyətin cəmiyyət əxlaqı üzərinə fəna təsir etdiyini isbat üçün kəskin

⁶ – Nikolay Mixayloviç Karamzin (1766-1826) – rus ədəbiyyatında sentimentalizm epoxasının görkəmli nümayəndəsi

⁷ – Jan Jak Russo (1712-1778) – Fransız yazıçısı, filosofu. XVIII əsr “Maarifçilik” hərəkatının ən görkəmli nümayəndəsidir.

⁸ – Viktor Hüqo (1802-1885) – fransız yazıçısı, dramaturqu, şairi, publisisti. Utopik realizmin ən görkəmli nümayəndələrindən biri

⁹ – Corc Qordon Bayron (1788-1824) – ingilis romantik şairi

və qüvvəli mülahizələr yürütmüş və öz fikri ilə elm aləminin nəzər-diq-qətini cəlb etmiş və müsabiqədə birincilik qazanmışdır. “Emil” adlı tərbiyəvi əsərində də həmin fikri irəli sürmüşdür. Russonun qənaətinə “Yaradıcı (Tanrı – A.R.) hər şeyi, hər kəsi məsum yaradır, onu xarab edən və arzu olunmayan halə salan cəmiyyətdir. Bilxassə, bütün xəyanət və cinayətlərə səbəb cəmiyyət və cəmiyyətin yaramaz quruluşudur.”

Viktor Hüqonun “Səfillər”ində də eyni qənaət hakimdir. Tolstoyun¹⁰ cəmiyyətdən çəkinərək guşənişinliyə meyl etdiyi dövrdəki əsərləri mədəniyyətə qarşıdır. Hamidin¹¹ “Əşbər”dəki:

***“Ya rəbb bu nə şurişi-qiyamət,
Həngameyi-həsrəmi əlamət?...
İnsanda nədir bu cəhli-müzlüm?
Həmcinsini məqbərə dəlalət.
Ya rəbb bu nə vəhşiyana xislət,***

Aya bumu bizdəki ədalət?...” – tərzindəki fikirləri mədəniyyətə elani-hərb mahiyyətindədir. Şair göz önündəki qırğınların mədəniyyət üzündən baş verdiginə tam bir etimad ilə inanır.

Əhməd Hikmətin¹² “Qış gecəsi” kibi mədəniyyətin insanlar üzərindəki “həmcinsə laqeydlik” üzündən irəli gələn fəqirlik və səfalət lövhələri çoxdur.

Cavidin¹³ “İblis”indəki İblis! “Cümlə xəyanətlərə bais!...” kibi xitabələri çox ehtimal ki, “hərbi fəlakət” nədə olduğu kibi mədəniyyət və bu üzdən irəli gələn çəkişmə və dəyişmələrə üz turşutmaqdır. Hələ “Azər”dən parçalarında

***“Kim bilir, bəlkə, bütün insanlar,
Örnək alsaydı da heyvanlardan,
Daha sağlam, daha gürpüzçə yaşar,
Daha ummazdı həkimdən dərman...”***¹⁴

“Vəhşi qanun” sərlövhəli parçada xüsusən Azərin dilindən eşitdiyimiz xitabə:

***“...Onu yakmış başərin mərhəməti,
İştə hərbin acı bir aqibəti,
İştə on ildir o insandan uzaq,
Çöldə vəhşilərə mənus olaraq,
Yaşamış ... yastığı həp daş, topraq,
Yenə xoş onca bu gün ormanlar,
canavarlar,
Ancaq ayılar, qaplanlar.***

¹⁰ – Lev Nikolayeviç Tolstoy (1828-1910) – Dünya şöhrətli rus yazıçısı

¹¹ – Əbdülhəq Həmid (1852-1937) – türk şairi, dramaturqu. Onun yaradıcılığının zirvəsi “Məqbər” (1885) poeması hesab edilir.

¹² – Əhməd Arif Hikmət Əfəndi (1786-1859) — Osmanlı alimi, şairi

¹³ – Hüseyn Cavid (1882-1941) – görkəmli Azərbaycan şairi, dramaturqu, mütəfəkkiri

¹⁴ – “İnqilab və mədəniyyət”, Bakı, 1928, nömrə 1, səh. 14-15

***Ona həmcinsdir düşman,
Oxuyor vəhşiyyə rəhmət İnsan...¹⁵***

– dəxi dedigimiz xarakterə müvafiqdir. Ümumiyyətlə, romantik əsərlərdə təbiət ilə mədəniyyət bir-birinə zidd qüvvə kibi alınır. Təbiət mədəniyyətə tərcih edilir. Həndəsə şəkillərlə müzəyyən şəklə salınmış bağçalar, təbiət döşündə, dağlar, yamaclardakı ağaclıqlar, yaşıllıqlardan aşağı tutulur.

2. Romantiklər ümidi ən çox “kirli, yapma mədəni həyat”dan uzaq olan ibtidai həyatda və ana təbiətin qoynunda görürlər. Ona görə də bunlarda təbiətə meyl və rəğbət pək bariz görünür. Bunlarca təbii halında yaşayan insan cəmiyyəti mədənilərə nisbətən daha saf, daha təmiz, daha sağlam, məsud, bəxtiyardır. Bu səbəbdəndir ki, romantiklər ilhamlarını təbii lövhələrdən alır, sənətlərini sağlam xəlv kütləsinə həsr edir, “tozlu, kirli, mənfur, qələbəlik şəhərlərdən, fəlakət, naghəni qəza mənəbiyi olan sənaye ocaqlarından, fabrika, zavodlardan” uzaqlaşır, sahillər, ormanlar, bağlar, çiçəklərdə qəhrəmanlar yaradır, həttə səma gözəlliklərinə də yabançı qalmıyaraq bütün təbii gözəlliklərlə uğraşırlar. Rəya müxəyyilələri, məhtablar altındakı dalğınlıqlar təbiətə məhəbbətdən irəli gələn ilham nəticələridir.

Fransız romantiklərindən Şatobrianın¹⁶ bir qəhrəmanı mədəniyyətdən qaçaraq vəhşilər içərisində ələmlərini və sıxıntılarını unutmağa çalışır.

Tolstoyun “Qafqas əsirləri” adlı əsərində ləzgilərə əsir düşən iki rus məsum bir qız tərəfindən azad edilir. Mədəni kirlərdən uzaq olan qızda insani duyğular, təbii mərhəmətlər daha yüksəkdir. Halbu ki, mədəni insanlar böyük qırğınlar və qətli-amlarda belə mərhəmət göstərməyürlər. Çünki mədəniyyət şəfqət hisslərini öldürür. Türkiyə romantiklərindən Əhməd Hikmətin “Padşahım, alınız menəkşələrimi, veriniz gülümü” hekayəsindəki rəyalar, Hamidin sahillərdən aldığı ilhamlar. Hüseyn Cahitin¹⁷ “Adada yaratdığı məsum cəmiyyət”, romantikliyi şübhə xaricində olan Hüseyn Cavidin mövzuları (Peyğəmbər – Ərəbistan çölləri, Sənan – Qafqasıyanın cazibədar mənzərələri...). Xüsusiən son zamanlarda “Azər”dən parça-parça buraxılan şeirlər romantiklərdəki təbiətə rəğbət hüsnin ümumilığını göstərə bilər. Cavidin “Köydə” sərlövhəli parçasında Azərin dilindən eşidirik:

***“Şəhərləri sıtma, vərəm sarmış bütün,
Hərəkət yoq, qan yoq, həpsi xasta, ölgün...
Gecə-gündüz bülbül kibi həp qəfəsdə,
Günəş görməz, hava yutmaz bir nəfəsdə...”***

3. Romantiklərin təbiətə olduğu kibi xəlvə də hüsn-təmayili vardır. Klassiklər xəlv tiplərini gülünc, alçaq göstərdikləri halda, romantiklərin

¹⁵ – *Türkcə “Kommunist” qəzetəsi, nömrə 2254*

¹⁶ – *Fransua-Rene de Şatobrian (1768-1848) – yazıçı, fransız ədəbiyyatında romantizmin banilərindən biri*

¹⁷ – *Hüseyn Cahit Yalçın (1875-1957) – türk yazarı, tərcüməçi və siyasət adamı*

ən qəhrəman tipləri xəlv arasında çıxır. Xüsüsən ayrı-ayrı ölkələrdə doğan hürriyyət və millət hissi xəlvə doğru cərəyanını ən yüksək mövqeyə sürmüş və şairlərdə bir “kütləçilik” əmələ gətirmişdir. Ədəbiyyatda lisan mövzular azad olsa xəlqləşmişdir: Hətta əvam və savadsız kütləni əski quruluşa qarşı hazırlamaq və cəmiyyətin ehtiyac və tələblərinin qayğısına iştirak etdirmək üçün səhnə əsərləri ən çox yazılmış və bu əsərlərdə də daima xəlvın haqsızlıqlara qarşı üsyanı və xəlvdən çıxan qəhrəmanların müvəffəqiyyət və nailiyyətləri göstərilmişdir.

Romantik səhnə əsərlərində faciəyə az təsadüf edilir: buradakı faciələr ancaq sevgi və məhəbbət naümidliyi nəticəsində əmələ gələn intiharlardır. Romantizmin bu nöqtəsi millətləri mütləqiyyət ilə mübarizə edərək özlərini toplayıb həyat quruluşunda ciddi iştirak etməyə həvəsləndirmişdir. Ən səciyyəvi cəhət bu qayənin “Xəlvın – xəlvə tərbiyəsi” tərzində aparılmasıdır. Hamidin “Əşbər”ində Ərəstu İsanı ilə kral və hakimi-mütələqə qarşı xəlvə təbliğ üçün dinilir:

*“Ey cəhl ilə çak-çak olan xəlv,
Övham ilə rəşə-nak olan xəlv
Bir ordu degil, həlak olan xəlv!...
Əqvam idi səri-can olan xəlv,
Bir mülk ya bir şəhər degildi.
Dəhrin qəddü-qaməti əgildi,
Nisfi bəşərin yerə çəkildi,
Bir zalım üçün ələm dikildi...”*

4. Romantizmdə hakim hisslər və duyğulardır – demişdik. Romantiklərə “Xülyavi xəyalpərəst...” adını verən bu xasiyyətdir. Təzyiq və təhəkkümdən yeni xilas olmuş gənc duyğular bütün coşğunluqları ilə fəaliyyətə girişrkən cüzi bir təsirdən mütəəssir olaraq hissiyyətə qapılır və hətta özlərini unudacaq qədər dalğınlığa varırdılar. “Hissiyyət romantizmin can damarıdır”. Bu təsir altında romantiklər metafizik şeylərə qapılır, istədikləri kibi qəhrəmanlar yaradırdılar. Bunların hissiyyətində kiçik bir küskünlük varsa – həyat və bütün kainat ağlayır, kiçik bir sevinc varsa hər kəs və hər şey gülür kibi zənn edilirdi. Romantizmin əsri mədəniyyətə düşmənçiliyi, cəmiyyət quruluşunu bəgənməməsi də buradan çıxır. Onun ən ufaq nöqsan və haqsızlıqlarını çox böyük görür və ona görə də nifrət edir, həyəcana gəlir, hissiyyət idealcasına səhnə əsərləri, sevgi səhnələrinin yaradılmasında çox xariqülədə rol oynamışdır. Hissiyyət sərbəstliyi ilə romantiklər sevgi, sevdə, eşq mövzularını yeni rənglərlə boyayaraq sənətdə çox yeniliklər doğurmuşlar. Hətta az-çox ictimai məsələlərdən bəhs edən əsərlər belə, sevgi və məhəbbət əsası ilə davam edir. Hamidin başqa əsərlərindən daha ziyadə həyat yığını olan “Məqbər”dir. O, burada sevgilisinin ölümündən mütəəssir olaraq təhəssürlə yaralanan duyğularını ifadə üçün şeiri bir vasitə etmişdir. Hətta etiraf edir ki, “Məqbəri özüm üçün yazdım”. Daha irəli gedərək “Səhra”,

“Əşbər”, “Tezer” onundur – bən vasitəyim, əsər onundur” – deyə bütün əsərlərinin meydanə gəlməsində sevgi və məhəbbətin yüksək və əsas amil olduğunu göstərir. Fikrimizi isbat üçün Hamidin bu əsər həqqindəki ifadəsindən misal alalım: “...Bu mövludi-hissiyyat vəludun sədası eşidilməz, fəqət duyulur. O məhdi-sərmədəniyyət-əhdin sükutı, bir növi ilhamdır. Məalına əqillər irməz, fəqət qəlblərdə mənidar olur... Bu məhşəri-dünyə-viyi-bəşərdə həyat ilə məmat baqi olduqca bu qübbeyi-nilgünü xilqətdə sükut ilə fəryad davam etdikcə və insanlarda hissiyyat bulunduqca “Məqbər”lə “Ölü”nün həyatı üçün zaval və fəna təsəvvür olunamaz...”. “Roman-tizmin hissiyyat və sevgi dalğınlığı nöqtəsi Cavidimizdə lap barizdir.

Hələ səhnə əsərlərindəki “Afət”, “Xumar”ları bir tərəfə buraxıb da kiçik parça və mənzumələrinə diqqət yetirək:

***“Bənim tanrım gözəllikdir, sevgidir,
Sevgi xoşdur, sonu fəryad olsa da,
Gözəl sevimlidir, cəllad olsa da...
Sevgisiz bir könül məzara bənzər.
Sevdasız bir başda əqrəblər gəzər...”***

– kibi başdan-başa qarşımızda sevda, sevgi səhnəsində hissiyyata qapılmış bir “Məcnun”un canlandığını görəcəksiz. Namiq Kamalın¹⁸ “Zavallı çocuq”, “Vətən, yaxud Silistrə” adlı əsərlərində də eyni halə meyl, Rəcaizadənin¹⁹ Nicadının ölümü²⁰ ilə (bağlı) yazdığı “Nicad”da yaralı bir qəlbin məhzun fəryad və iniltiləri görülür. Kiçik bir təsirdən mütəəssir olan romantik şəxsiyyətlər həyatda mübarizədən ziyadə küskünlük, düşgünlüğe əgilir. Daxili təsirlərini sərnlətmək üçün mehtablı gecələrdən, şəfəqli, lacivərd səmadan ilham alır, həyatı öz təsəvvürü, ölçüsü ilə ölçürlərdi.

“Hilali-səhər” adlı parçasında Əkrəm bəy təbii amilləri də öz fəryadları ilə inlətmək, ələmlərinə iştirak etdirmək istədiyi üçündür ki,

“Nədir bu hüznü-qəribanən, ey hilali-səhər,

Sənindəmi dilin aşüfteyi-vüsali-səhər...” – deyə özünü ovutmaq istəyor.

5. Yeni mədəniyyəti sevməyən romantiklər əski mədəniyyəti ideallaşdırır, onu itirilmiş cənnət həyatı kibi xəyallaşdırır, onun bütün qabalıqlarına göz yumurlar. Bu hal səbəbi elədir ki, əski tarix romantiklərin mövzu mənbəyi kəsilmişdir. Xüsusən alman romantikləri əhli-səlib müharibələrini canlandırır və oradakı qəhrəmanları ideallaşdırırlardı. Bu nöqtə əski tarixin öyrənilmə və araşdırması uğrunda bir çox müsbət nəticələr vermişdir. Klassizmin alçaq nəzərlə baxdığı xalq ədəbiyyatı böyük maraq və diqqətlə öyrənilməyə başlanmış, xalqın milli, dini ənənə və etiqadları

¹⁸ – Namiq Kamal (1840-1888) — Türkiyə şairi, jurnalist, nasir, tərcüməçi və ictimai xadim. Tənzimat ədəbiyyatının əsas nümayəndələrindən biri

¹⁹ – Rəcaizadə Mahmud Əkrəm (1847-1914) — şair, nasir və dramaturq. Türkiyə ədəbiyyatında “Tənzimat” dövrünün ən məşhur ədiblərindən biridir.

²⁰ – Şair Rəcaizadə Mahmud Əkrəmin vaxtsız vəfat etmiş oğlu Nicadinə (Nicata) işarədir – A.R.

aydınlaşdırılmışdır. (Bu hal humanitar elmlərə çox yardım etmiş), ancaq romantiklər bununla qalmayaraq əski xalq ədəbiyyatını təqlidən əsərlər yazmağa başlamış xalq ədəbiyyatını şəkil, vəzn, məzmun etibarilə bənim-səmişdir.

Cavidin “Peyğəmbər”, “Topal Teymur”, “Sənan”ı, Hamidin “Tariq ibn Ziyad”, “Əşbər”i sırf tarixi mövzulardır. Romantiklər tarixi vəqie və hadisələri idealistcə təhlil etdikləri kibi əsərlərindəki qəhrəman və tipləri də çox ideallaşdırılır və yürəkləri istədiyi kibi geniş sahə verirlər.

Əsl realistlərlə ayrılıq da buradan doğur: “romantik tiplər həyatında ola bilməsi lazım gələn, realist tipləri həyatda ola bilən tiplərdir.” Hətta realizmə daha yaxın olan inqilabi romantizmin müəssisi olan Maksim Qorki²¹ ədəbi qəhrəmanlarından birisinin dili ilə “Bizim qəlbimiz vücudu-muza görə degildir,” – deyir. Bununla romantiklər hər hankı tərəfə meyl etməkdə sərbəst və müxəyyiləyə daha çox imkan vermələri anlaşılır.

Viktor Hüqonun “Səfillər”ində, “Jan Valjan” tipi ideallaşdırılmış bir romantik tipidir. Namiq Kamalın “Sadiq” qadın tipləri, Cavidin “Peyğəmbər”i tamamilə ideal şəxsiyyətlərdir.

Yaxınlarda şəhərimizdə göstərilən “Restorandan bir adam” adlı kino-dakı qız da tamamilə romantik tipdir. Peyğəmbərin qayəsi haqqında Hənəfi Zeynallı²² yoldaş yazır: “Cavid burada öylə iman və qənaəti möhkəm bir tip yaratmaq istəmiş ki, fikir və idealına bütün vicdan və mövcudiyyəti ilə inanmış, məqsədinə irmək işini bir eys-ışrətdən (eşq, məhəbbət) hətta canından belə keçmiş və yalnız sarıldığı həqqi təbliğ üçün səbat göstərmişdir. Bununla göstərmişdir ki, yalnız böylə adam nəticədə öz amalına vasil ola bilər, fəthi-zəfər yaya bilər.” (“Ədəbi parçalar” məcmuəsi).

İctimai hadisələrin və bu hadisələrdəki ayrı-ayrı ünsürlərin həqiqi həyatı göz ilə degil, istənilən hissi, xəyali göz ilə görülməsindənəndir ki, romantikləri “idealist” adlandırmaq mümkün olur.

6. Romantiklər ibtidai cəmiyyətə, ibtidai həyata rəğbətlilikləri ilə şəfqət və mərhəmətli görünür, səmimiyyəti sevirilər. Sevgi, məhəbbət mamentləri istər-istəməz bu halları doğurardı idi. İnsanlar arasındakı səfalət, rəzalət, uyğunsuzlukları insan cəmiyyətinin yaramaz quruluşunda görərək dəyişmək istəyor, əvəzində yeni “Əsas qardaşlıq” bir cəmiyyət qurmaq istəyorlar. Tolstoyun “Biri-birinizə məhəbbət ediniz!” əsəri, Hamidin “Duxtəri Hindi”sindəki mühüm nöqtələr, Əhməd Hikmətin “Bir damla qan” adlı kiçik əsərlərindəki “əcrin qüvvətə tabeliyinin şəkli-həzini...” təsvirləri, Cavidin “Köydə” sərlövhəli “Azər”dən buraxdığı parçadakı səmimiyyətə rəğbət, mərhəmət tələqqiləri yığıncağıdır.

Bu parçada el adət və ənənələrindəki səmimiyyətlər boyalarla müzəyyən surətdə “qorxulu, sıtman, vərəmli” şəhərlərdən üstün göstərilir. El

²¹ – Masim Qorki (1868-1936) – rus yazıçısı

²² – Zeynallı Hənəfi Baba oğlu (1896-1937) – ədəbiyyatşünas, tənqidçi, folklorşünas, mətnşünas, Azərbaycan şifahi xalq ədəbiyyatının ilk tədqiqatçılarından biri

aşıqlarının “yürəgindən çıxma tərənnümləri”, güləsmək adəti, xalq rəqsi, köy həyatı bütün təbiiliyi ilə qiymətləndirilir.

7. Romantiklərdə nə qədər eyni səciyyələr varsa da, ümumi sahədə, xüsusən həyat məsələsində fərdiyyət ikiligi dəxi vardır. Romantiklərin bu ikiligi, qısaca dinilirse, 1. məhzun, 2. coşğun şəxsiyyətlər adlana bilər. Sərbəst həyat, bəziləri həyatı təsirlər önündə ağlamaq, inləmək, hıçqırmaq ilə təsəlli bulmaq istəyir, fəryad və çırpıntılarla, uğraşır ki, bizdə böylələrinin canlı nümayəndəsi oğlunun ölümü ilə kainata bir daha gülməyən Rəcaizadə Əkrəm Bəydir.

Bu adam “Təfəkkür” mənzuməsində:

“Bənim nədiməyi-ruhim, təfəkküratımdır,

Dəmi-təfəkkürüm ən xoş dəmi-həyatımdır...” – deməsilə həyatda ən xoş dəqiqəsini düşüncə, həm də göz yaşları ilə bağlı düşüncə zamanı olduğunu göstərir:

***“Sevərim bəzi bən şəbi-tari,
Verərim sübh-novbahari, ona
Duşi-nazında zülfi zər-tari,
Görünür yarımın xiyalı bana”***

– deyə Rəcaizadə ancaq sükut qaranlıqlarından həzz alır. Böylə romantiklərdə çox zaman bədbinliyə oxşar bir “həyatdan narazılıq” törəyir. Səfanın bu tipli:

“Yenə gəldi iştə novbət,

Daha keçmədən müsibət,

Nə şərab olur əlacım,

Nə də dürlü-dürlü şərbət” – parçası ölümünə yaxın zaman dedigi:

“Qurtardı bəni qəhri-şərindən,

Fövtimdə zaman ilə zamanın.

Toprakda vücudimi buraxmaq,

At xaricinə bu asimanın”

– deyə sərd etdiyi qənaətlər həyatından bıkan bədbinlərdəki düşüncələrdən az fərqlənir.

Romantizmdə özünəməxsus böyük bir cığır açan Bayronda da bu nöqtə görülməkdədir. Xüsusən qadınlar haqqında bu adam lap mənfi fikirdədir.

İkinci növ fərdiyyətlər həyatı coşğun olan, düşgünlükdən ziyadə həyatı hadisələrdə mübarizliyi, çarpışmayı sevnələrdir. Bütün romantiklərdə bariz inqilabçılıq ruhu (Şübhəsiz, xırda burjuaziya inqilabçılığı) görülür. Lunaçarski²³ yoldaş Russo haqqında danışarkən deyir: “Əgər Russo bu gün sağ olsa idi, biz onu politbüro (siyasi büro)ya qoyardıq...” Bu ifadə Russonun nə qədər mühitinə görə inqilabçı olduğunu göstərir.

Namiq Kamal məşhur qəsidəsiz, ictimai mühitini boğmaq istəyən istibdada qarşı çılgıncasına coşaraq;

²³ – Anatoli Vasilyeviç Lunaçarski (1875-1933) – rus-sovet yazıçısı, tərcüməçi, publisist, sənətsünaş, akademik, maarif naziri, siyasi xadim

*“Fələk hər dürlü əsbab cəfasın toplansın, gəlsin,
Dönərsəm ...m millət yolundakı əsarətdən”.*

“Mərkəzəxsənə atsalar da bizi,

Kürreyi-ərzi partladıb çıxarız” – deyir.

Hürriyyət və ümidləri gələcək aşığılığı ilə;

“Nə əfsunkar imişsin ah, ey dildar hürriyyət,

Əsiri-eşqin olduq, gərçi qurtulduq əsarətdən.

Nə yarcan imişsin ah, ey ümidi istiqbal,

Cahanı sənsən azad eyləyən hər yası möhnətdən...” – deyər hayqırdığı tam bir mübarizə sifətidir.

Məhəmməd Hadi²⁴ əsərlərinin çox qisminə üsyankar və mübarizə mövqeyi təşkil edir. Hər halda fərdiyyətindəki başqılığa romantiklərin şəxsi həyatlarının dəxi mühüm rolu vardır. Böyləcə romantizm haqqında ümumi səciyyəvi nöqtələri qeyd etdikdən sonra ayrı-ayrı ölkələrdəki romantizm haqqında müfəssəl izahat verməyi artıq görür və ancaq başqılığı gözəçarpan nöqtələri qeyd etmək istədim.

Alman romantizmi:

Klassizm Fransada daha möhkəm olduğundan romantizm ilk dəfə orada doğ(ul)a bilməzdi. İlk dəfə bu cərəyan Almaniyada Essen şəhərində doğ(ul)muşdur (İlk dəfə Fransada Lamartin²⁵, Şatubrian, Hüqo kimi müqtədirlərin yetişməsinə də inkar etməyiriz). Ancaq ictimai hadisələr kəskin olmadığından yazıçılar ilhamlarını xəyal və ideal aləminə çevirmişlərdir. Almaniyada bu zamanlar dərəbəglik üsulu davam edirdi. Ancaq Almaniyanı Böyük Napolion təhlükəsi təhdid edirdi. Bu təhdid Almaniya milli hiss, birlik şüarının tərpənişinə səbəb oldu.

1798-1802-ci sənələr alman və öylə də dünya romantizminin altın dövrü sayılırdı. Almanlar bu dövrə “Fırtınalı dahilər dövrü” deyirdi. İlk dəfə bir dərnəkdə üzvləri vasitəsilə az zamanda Avropaya yayılaraq bu cərəyanın intişarına səbəb olur.

Alman romantizmində din bağı daha möhkəm idi. Əsərlərdə orta əsr katolik kilsəsi pek böyük mövqe tutuyordu.

Məşhur alman romantiki Vaqner²⁶ orta əsr alman qotik sənətini qədim Roma və yunan sənətindən daha yüksək zənn edirdi. Bu adam milli hissə çox mail idi, həyatı sıxıntılardan şikayət olaraq romantik “Tik” yazdığı məktubda deyir: “Dünya yaralanıb, o yara da mənim sinəmdə açılıb...”

Fransız romantizminin müəssisi Russodur. Bunun fikirlərindən daha irəlində bəhs etdik. Məşhur Fransa romantiklərindən Hüqo şah əsəri olan “Səfillər”inin müqəddiməsində böylə yazır: “Əgər ideal olan şey radikal (hürriyyətpərvər) isə bən də radikaləm, əvət, bən hər şeyin radikal

²⁴ – Məhəmməd Hadi (1879-1920) – Azərbaycanın görkəmli romantik şairi, Azərbaycan romantizminin görkəmli nümayəndələrindən biri

²⁵ – Alfons De Lamartin (1790-1869) – Fransanın görkəmli şair, yazıçı və siyasət adamı

²⁶ – Rixard Vilhelm Vaqner (1813-1883) — alman şairi, yazıçısı, teatr xadimi, publisisti, musiqi nəzəriyyəçisi, esseisti

olmasın istəyəm... Yoxsulluq, dilənçilik, müharibə və qatillərə yol verən cəmiyyət ən alçaq bir cəmiyyət, ən alçaq bir insanlıqdır. Bən parazitizmi ortadan qaldırmaq istəyürəm. Hər kəs özünə hakim olsun, ağa olmasın! İştə bənim ictimai qənaətim!... Əgər bu qayə uzaq isə bu ona yaxlaşmağa, ona doğru qoşmağa bir mümanəət təşkil etməz. Nə qədər ki insanlığa istəmək həqqi verilmişdir, bən də insanlar tərəfindən qurulmuş bu haqsız quruluşu yıxmaq, parçalamaq istəyürəm. Bən günlüğü, qulluğu mühakimə edirəm, yoxsulluq, dilənçiliyi araşdırıram. Təəssüb və cəhaləti öyrənir, tədqiq edirəm. Gecə və qaranlıqları aydınlatıram. Haqsızlığı görmək və onu məhv etmək istəyürəm. İştə bən “Səfillər”i bunun üçün yazdım. Bu öylə kitab ki, Əsas qardaşlıq qayəsi tərəqqidir.”

Görülür ki, Fransa romantizmində ictimai məsələlər bağı möhkəmdir.

Fransa ictimai həyatındakı mühüm hadisələr, üsyan və inqilablar (İnqilabi-kəbir, Paris Kommunası) romantizmi həyatiləşdirmişdir. Ancaq sonralar inqilabın müvəffəqiyyətsizliyi bədbinliyə oxşar bir tərz doğurmuşdur. Bu romantizm “Həyat, ədalət, müsavat, əxəvi” şüarı ilə doğub yapılmışdır.

Türk romantizmi: Ən çox Fransadan mütəəssir olan Türk romantizmi hər nə qədər XIX əsrin yarılardan özünü göstərməyə başlamış və nisbətən müqtədir adamlar yetişdirmişsə də müəyyən bir sima kəsb edəməmiş, klassizm, hətta romantizm təsirləri ilə müvazi kibi inkişaf etmişdir. Türk romantizmi başqalarından ancaq qarşıqlığı ilə səciyyələndirilə bilər. Bu gün sırf romantik olan bir türk şairi az və bəlkə də yox olar.

Türk romantizminin inkişafı haqqında İsmail Hikmət²⁷ yazır: “Əbdülhəmidin xəlifəlik sifətindən istifadə edərək dindarlıq kisvəsi altında hürriyyət və mədəniyyət fikirləri ortaya atılırsa... Kamalın²⁸ teatrolarını oxuyan xəlf, xüsusən gənclər bir vəcdi-dindaranəyə qapılaraq romantizm, idealizmə doğru gediyorlardı. Kamalın tarixi qəhrəmanlarının parlaq və şəfqətli sözləri xəlqi coşdururdu...”

Romantizmin son nümayəndələri qələmlərini həyatilığa, ictimai mühiyyətin tələbi olan realizmə çevirməyə məcbur olmuşlardır.

Hüqoya qədər romantika eyni zamanda realizmə də ilk təmayül göstərmişdir. Xüsusən Oktyabr inqilabının müdhin sarsıntı və təbəddülatı romantizm cərəyanının artıq ictimai zehniyyəti tətmin etməkdən aciz olduğunu göstərdi və ədəbiyyatda hüquqilik, xəlqçi və həyatiliyi iləri sürdü. Elm və fənn sahəsində idealizmi öldürən maddiyyətçilik (materializm) ədəbiyyat sahəsində də həyatı və həqiqiliyi hakim mövqeyə çıxardı. Bu həqiqilik (realizm) ilk dəfə neoromantizm (yeni romantizm) şəklində əsaslar qoydu və nəhayət idealizmdən əlaqəsini tamamilə kəsdi.

²⁷ – İsmayıl Hikmət (1889-1967) – türk ədəbiyyatşünası

²⁸ – Namiq Kamal (1840-1888) – şair, yazıçı, dramaturq, yeni türk ədəbiyyatının görkəmli nümayəndəsi

Sözlük:

baqi – əbədi	müxəyyilələr – xəyallar,
bıkmaq – bezmək	təsəvvürlər
cəbrən – zorla	müəssis – təsis edən, yaradan
cəhli-müzlüm – cəhalət qaranlığı	müqtədir – qüdrətli
ənənət – ənənələr	müfəssəl – ətraflı
əxəvi – qardaşlıq	mümanəət – maneolma
əsbab – səbəblər	mütəlləqə – talağı verilmiş,
ifna – məhvətmə	boşanmış arvad
inhitat – çöküş	müvazi – paralel, bərabər
intişar – yayılma	övham – mövhumat
kisvə – qiyafə	övra(q) – dağıdılmış, korlanmış
kullanma – istifadə	sərmədəniyyət – baş, əsas
qətli-am – soyqırımı	mədəniyyət
ləvənd – gözəl	səbat – sabit
lisan – dil	sərd – soyuq, ürəksızan
menəkşələr – bənövşələr	sənələr – illər
məqbərə – qəbir, türbə	sitəmən – əzablı
mənus – alışıq	şurişi-qiyamət – qiyamət
müzəyyən – bəzəkli	çaxnaşması
məsud – xoşbəxt	təbeyyət – tabelik, asılılıq
məhd – beşik	tədqiqi-milli – milli tədqiq
məhtab – aylı gecə	tələqqi – dəyərləndirmə
mənidar – mənalı	tərcih – bəyənmə
məhşər – çaxnaşma	təhəkküm – məhkum olmaq
Məlun – lənətə gəlmiş	təhəssür – həsrət
məmat – ölüm	tərsim – rəsm
məhzun – qəmli, kədərli	tətmim – təmin
mərkəzخانə – mərkəzi dövlət	uğraşmaq – məşğul olmaq
idarəsi	vaqiə – hadisə

Qeyd: Məqalə Mahaçqalada Azərbaycan türkcəsində nəşr edilən "Maarif yolu" jurnalının 1928, № 10-11 (s.38-41), 1928, № 12 (s.13-15) və 1929, № 1-2 (s.18-20) saylarında çap olunmuşdur.

Ərəb qrafikasıdan transliterasiya edən, qeydlərin və lüğətin müəllifi professor **Asif Rüstəmli**, redaktoru **Azad Ağaoğlu**

Mir CƏLAL

ŞƏRƏFLİ MÜBARİZƏ YOLU

Uşaqlıq və gənclik illəri insan həyatının ən şirin, unudulmaz dövrüdür. On dörd-on beş yaşında yeniyetmələr Gəncə müəllimlər seminariyasında, tənəffüs saatlarında göy cildli bir jurnalı əldən-ələ gəzdirirdilər. Bu, respublikamızda yenidən nəşrə başlayan ilk və yeganə ədəbiyyat jurnalı – “Maarif və mədəniyyət” idi.

Biz bu təzə, maraqlı, məlumatla zəngin jurnalın səhifələrini axıra qədər diqqətlə oxuyar, bir-birimizə təqdimlə yeni bir şey kəşf etmiş kimi sevinərdik, Mirzə Cəlilin, Simurğun, S.Sani, C.Cabbarlı, S.Hüseynin hekayələri seminariya tələbələrinin əlindən, dilindən düşməzdi. İki-üç il sonra maarif naziri Ruhulla Axundov jurnalın redaktoru oldu, adını “İnqilab və mədəniyyət” elədi, məzmunu da xeyli gücləndirdi. Ədibləri, şairləri, alimləri, rəssamları jurnalda iştiraka cəlb etdi. Jurnal həm də nəfis bir şəkildə istedadlı rəssam Səddəddinin tərtibatı ilə nəşr olunur, çox geniş yayılırdı. Ədəbiyyat xadimlərindən Ə.Nazim, S.Mümtaz, H.Zeynallı, M.Quliyev, musiqi xadimlərindən Ü.Hacıbəyov, müəllimlərdən Camo Cəbrayılbəyli və başqaları öz yazıları ilə fəaliyyət göstərirdilər.

1923-cü il nömrələrində böyük şairimiz Mirzə Ələkbər Sabirin xatirəsinə həsr etdiyi səhifələri jurnal şairin öz əsərlərindən gətirdiyi misallarla başlayır:

***Derlər utan, heç kəsə bir söz demə,
Haqq sözü derkən utana bilmirəm...
Neyləməli, göz görür, aqlım kəsir,
Mən günəşi göydə dana bilmirəm...***

Sabir haqqında mülahizələrinin axırında jurnal belə bir həqiqət deyir: “Sabir bizim ən məşhur, ən böyük şairlərimizdən olduğu halda biz onu yaxşı öyrənməmişik və eyi tanışmamışıq”.

Sonralar jurnal təkcə Sabiri deyil, bütün klassiklərimizi geniş xalq kütlələrinə tanıتماq üçün əlindən gələni etdi.

Ədəbiyyat, mədəniyyət, maarif tariximizi diqqətlə izləyənlər yaxşı bilirlər ki, bu jurnal sovet dövründə bizim ən yaxşı salnaməmiz, inkişaf və tərəqqi tariximizin əsil güzgüsü olmuşdur.

Bütün qüdrətli qələm sahiblərimiz, bütün müasir ədəbiyyat, elm, sənət məsələləri, müzakirələrimiz bu şərəfli jurnalın geniş səhifələrində bu və ya başqa dərəcədə əks və ifadəsini tapmışdır. 1926-cı ildə Bakıda keçirilən Ümumittifaq türkoloji qurultayının bir sıra görkəmli alim nümayəndələri “İnqilab və mədəniyyət” səhifələrində öz sözlərini demiş, ciddi müzakirələrdə iştirak etmişdilər. Böyük müəllimimiz M.Qorkinin, V.Mayakovskinin, inqilabçı-şair Nazim Hikmətin, Seyid Hüseynin, C.Cabbarlının əsərləri jurnal səhifələrini zənginləşdirməklə, gəncləri yüksək ideyalı yaradıcılığa həvəsləndirirdi.

“Azərbaycan” jurnalı ədəbi inkişafımızın aynasıdır. Bütün mühüm əsərlərimiz ilk dəfə buradan yayılır, şöhrət tapır. İlk illərdə min, iki min oxucusu olan bu jurnal indi 66 minə yaxın tirajda çap olunur. Yaradıcılıq aləminin böyük mühüm problemlərini burada işıqlandırırdılar.

Son iyirmi beş il ərzində yazdıqlarımın, demək olar, hamısı bu jurnal vasitəsilə yayılmışdır. Burada redaktor kimi çalışan Mehdi Hüseyn, M.Arif, M.İbrahimov, R.Rza, Əbülhəsən, Əhməd Cəmil və başqa yoldaşların faydalı və səmərəli əməyini heç vaxt unutmaq olmaz. Jurnalə gələn əlyazmasının nəşr mərhələsi mərtəbəsinə çatmağı böyük kollektiv əməyin, fikir nübadiləsinin, müəllifə həqiqi yoldaşlıq köməyinin nəticəsində olur.

Hörmətli jurnalımızın yarım əsrlik həyat və inkişaf yolunu biz iftixarla qeyd edir, ona ikinci yarım əsrlikdə daha böyük qələbələr arzu edirik.

Qoy “Azərbaycan” jurnalı sevimli, şöhrətli sovet respublikamızın parlaq bədii salnaməsi kimi daha geniş yayılsın.

1923-cü ildən çıxmır

AZƏRBAYCAN

Azərbaycan İlahiyyatçıları İttifaqının orqanı

Бу нөмрədə

Табрикләр	3
Мирза Ибраһимов — Ədəбиyyatımızın бе- ши	4
Табрикләр	6
Суләјман Рүстем — Көчкөн илләрини са- лаһ	7
М. Ариф — Əңи журналымыз	12
Расим Тагајев — Шафизин сәһифәләр	16
Суләјман Раһимов — Таргал гавадлы	71
Мамед Рәхим — Насиһәтләр ардула- ры	73
Мамед Рәхим — Насиһәтләр ардула- ры	75
Рәсул Рза — Биография етү. Чөмәри- дә дүшүрүләр. Јардычылыг етүдә. Дин чөмәридә (Шәриф)	76
Əли Агабәди — Бүтүн булардан сопа- (рози — арду)	79
Табрикләр	104
Алиш Шәһид — Чары (ше'р)	106
Мир Чала — Шафизин иттифакы јогу	107
Əли Валеев — Маданиятımızın чарысы	109
Најас Әфәндијев — Фикринин тәрү- кы	112
Табрикләр	113
Габил — Əлш (ше'р). Насиһә (поэма- арду)	126
Əлибәр Шәјхә — Догмалы, гүлм дө- түмүз	134
Алиш Әфәндијев — Јуксак идеяларымыз намы	135
Нәи Маликәдә — Көчкөн илләрини са- лаһ	136
Алиш — Фәл әдирин	137
Сәјавун Сәјаванлы — Көчкөн иллә	138
Најас Тәһми — Чөмәри Шәриф (ше'р- леи)	140
Фәзил Раһимов — Журналистин чө- дәтиринин	142
Јуно	173
Сәлих Гәдирәдә — Бәт (поэма)	173
Дуја әдәбијәти	186
Жуа Рәхвар — Күчкөн	186
Тәһид аз библиография	204
Гәјер Хәдид — «Фикринин тәрүкы»	204
М. Ф. Ахундов азым	
Азәрбајҹан Республ.ида	
Нәшрәт Иттифакы	

6/19

3

МАРТ

1973

“Azərbaycan” jurnalı, №3, 1973

♦ P o e z i y a

Aydın MUROVDAĞLI

ÇAYLAR DƏNİZLƏRDƏ ÖLMƏYƏ GEDİR...

Öyrənib ucalıq əlifbasını,
Qoyub dərələrdə "Əlvida"sını,
Yığıb qucağına dağ havasını,
Yollarda paylayıb bölməyə gedir.
Çaylar dənizlərdə ölməyə gedir.

Dolur bulaq-bulaq sənək dərələr,
Duman-çən bitirir dibçək dərələr,
Taxıb yaxasına çiçək, dərələr –
Şəlalə-şəlalə enməyə gedir.
Çaylar dənizlərdə ölməyə gedir.

Yovşan mürgüsünü aparır sular,
Bulud kölgəsini aparır sular,
Ömür güzgüsünü aparır sular,
Buludda qayıdıb gəlməyə gedir.
Çaylar dənizlərdə ölməyə gedir.

Özünü daşıyır özü çiyində,
Əvvəlin-axırın izi çiyində,

Şələsi ayrının, düzün çiynində,
Yer nədir, göy nədir bilməyə gedir.
Çaylar dənizlərdə ölməyə gedir.

Mən çay qırağıyam əziz çayların,
Ömrü gödək olur təmiz çayların...
Mavi məzarıdı dəniz çayların,
Haraylar sükuta dönməyə gedir.
Çaylar dənizlərdə ölməyə gedir.

Sular su qalası qurur dənizə,
Məzar yeri verir Quru dənizə...
And olsun çayların goru dənizə,
Çaylar son nəfəsdə gülməyə gedir.
Çaylar dənizlərdə ölməyə gedir.

GİZLƏTDİLƏR . . .

Şeytan ovcunda yatanlar
Ayılıb manqurt oldular.
İdrakıma tor atanlar
Qarmaqlarda qurd oldular,
Biri mindən gizlətdilər!

Əyilə bilmədim deyə,
Bütövü bölmədim deyə,
Mən məndə ölmədim deyə,
Məni məndən gizlətdilər!

Söz balıydım pətəyimdə,
Daş əkdilər diləyimdə...
Məni zəmi ürəyimdə,
Vallah, dən-dən gizlətdilər!

Milyon baxışda əzildim,
Ögey alqışda əzildim ,
Sənə bütövlük gəzirdim,
Bilib, Vətən, gizlətdilər!
Məni məndən gizlətdilər!!!

AZƏRBAYCAN, TÜRKİYƏ, PAKİSTAN BAYRAQLARI...

Danışmaq istəyirəm mən üç bayraq dilində,
Bayraqlarda titrəyən məşəl, çıraqlar dilində...
Bir hərf də öyrənməyəm mən təmtəraq dilində,
Buna razı da olmaz asiman yaraqları!
Azərbaycan, Türkiyə, Pakistan bayraqları!

Yoxluğuna yol gəlir yaradanın yer üzü,
Xeyir üzünə gülür bu dünyanın şər üzü,
Cihada hazırlaşır əsrin peyğəmbər üzü,
Ona görə var olsun sülhün göy qurşaqları!
Azərbaycan, Türkiyə, Pakistan bayraqları!

Əbədiyyət nəfəsli, haqq-ədalət rənglidir,
İnsanlığa etiqad, ulu xilqət rənglidir,
Niyyəti korlar bilsin, ali niyyət rənglidir,
Allah, Vətən eşqiylə doludu qucaqları!
Azərbaycan, Türkiyə, Pakistan bayraqları!

Batı, Doğu arasını nurlandırır zülməti,
Üç dövlətin şəkli, üç qardaşın surəti,
Bir-birinə arxadır üçünün də hikməti,
Ucalıqdan seyr edir müqəddəs torpaqları!
Azərbaycan, Türkiyə, Pakistan bayraqları!

Ürək döyüntüsünə yaraşır dalğalanır,
Üçü də zirvələşib, dağlaşıb dalğalanır,
Üçlərin ehtişamı yanaşı dalğalanır,
Dərdləşir yurd eşqinin vətəndaş ortaqları!
Azərbaycan, Türkiyə, Pakistan bayraqları!

Bil ki, Mütləq Atanın üç oğlunun ruhudu,
İnad mərtəbəsində öc oğlunun ruhudu,
Dış oğlunun ruhudu, iç oğlunun ruhudu,
Əmr edirlər: "Dağılsın zalımın tifaqları!"
Azərbaycan, Türkiyə, Pakistan bayraqları!

Yapışib arzuların ətəyindən deyirəm,
 Bu yazın arı qonan çiçəyindən deyirəm,
 MƏN TURANIN PAYTAXTI ÜRƏYİMDƏN DEYİRƏM,
 Sinəm altdadı sizə eşqin ləl yataqları!
 Azərbaycan, Türkiyə, Pakistan bayraqları!!!

BUNLARI ŞEİRİN AHI TUTACAQ...

Gəldik "istedad"ın gülsüz dövrünə,
 Yalanın, tərifi "gülüz" dövrünə...
 Əl çalaq qələmin dölsüz dövrünə,
 Sözü olmayanlar şeir yazırlar!

Şam sözün ruhudu, söz şamın ruhu,
 Sözdədi sabahın, axşamın ruhu.
 Bağışla, Nizami babamın ruhu,
 Sözü olmayanlar şeir yazırlar!

Kölgəsi daşlanıb Ədəbiyyatın,
 Sərhədi xışlanıb Ədəbiyyatın,
 İşğalı başlanıb Ədəbiyyatın,
 Sözü olmayanlar şeir yazırlar!

Nimdaş qafiyəni min dəfə öyüb,
 Mənanı, məzmunu, məntiqi döyüb,
 Hər gün SENZURAnın goruna söyüb,
 Sözü olmayanlar şeir yazırlar!

Sənə çayır kimi dolublar, Dilim,
 Ağlını başından alıblar, Dilim,
 Gör səni nə günə salıblar, Dilim,
 Sözü olmayanlar şeir yazırlar!

Qorxuram "sən kimsən?!", "mənəm" – deyəndən,
 Dikəlib "ilham"ın kələmliyindən,
 Boylanıb təxəllüs mənəmliyindən,
 Sözü olmayanlar şeir yazırlar!

Cırıb əsl şeirin yaxalığını,
 Öyüb bir-birinin qarğalığını,

Yıxıb xəcalətin ağılığını,
Sözü olmayanlar şeir yazırlar!

Əsl şairlərin haqqı utancaq,
Sözsüzlər əlində dövrən tutağac...
Bunları ŞEİRİN ahı tutacaq,
Sözü olmayanlar şeir yazırlar!!!

Gəncə

Sahib İBRAHİMLİ

ƏSGƏR QƏBRİSTANLIĞI

Burda göz yaşıtək çilənir yağış,
Burda buludların dəlisi yoxdur.
Qəbristan torpağı daşla yazılmış
bir nekroloqdur.

Sanki danışacaq qəbristan bu gün,
Əgər danışsa,
İllərin söz-söhbət boşluğu dolar.
Gülləmi atılıb, nədir, məzarlar
Torpağı mərmidən qorumaq üçün
Əsgər sinəsitək qabarıbdılar.

Nə şaxta tanıyıb oğullar, nə çən,
Qorxmayıb alovdan, oddan biri də.
Seyrək cərgələri sevmədiyindən,
Sıxlaşıb onların qəbirləri də.

Nakam ölənlərdən müqəddəs paydı
Bu günəşli səhər, çiçəkli bahar.
Əsgər məzarları coxalmasaydı,
Dünyaya sığmazdı adi məzarlar.

Toplar dinəcəkmə haçansa yenə?
Hələ nigarandır hər daş, hər qəbir.
Verib başdaşları çiyin-çiyinə,
Hərbin yollarına hasar çəkibdir.

DAĞLARIN

Ömür payı versə mənə, qoymaram
Bir daşında qalsın adım dağların.
Özü boyda dərd yüküdür, qıymaram
Sinəsində ocaq çatım dağların.

Bulaq dindi, yerə qoydum qələmi,
Ovum keçib, itirmişəm bərəmi.
Yandırılıb, Allah, “Yanıq Kərəmi”,
Qoy başını bir az qatım dağların.

“Ötən günlər hanı?” – deyib sorum qoy,
Yoxuşunda dizlərimi yorum qoy.
Özümü də cavanlığa vurum qoy,
Lələsinə bir söz atım dağların.

Xəyalımda təzələndi köhnələr,
Bir taledə çəkdi başım gör nələr.
Uşaqlığım məni görsə kövrələr,
Dumanında itib-batım dağların.

Döyülmüşəm, göylər, məni döyməyin,
Siz Sahibi sındırmayın, əyməyin.

İllər qovub yorulmuşam, dəyməyin,
Qucağında bir az yatım dağların.

PAYIZ

Bulağın könlünü ovutmur heç nə,
Daşlara baş qoyub göynəyir yalqız.
Dözməyib durnanın qərrib köçünə,
Od vurub özünü odlayır payız.

Elə bil, çiynimə soyuq əl endi,
Duydum acısını soyuq nəfəsin.
Qoy bir "Payız" şeiri oxuyub indi
Küləyin başını qatım, əsməsin.

Saraldıb meşəni bir qorxu, təlaş,
Yarpağın dilində söz ölüb gedir.
Saz çənli dağları görməyəydi kaş,
Kədərdən boğazı üzülüb gedir.

Buludlar qəmimi göylərə yaydı,
Buludlar qoymur ki, gözlərim gülsün.
Payız hey ağlayır... Anam dursaydı,
Deyərdi: "Payızın anası ölsün!"

Çiçəyi solubdu, gülü solubdu,
Üzünə həsrətdir ulduzun, Ayın.
Onsuz da payıza olan olubdu,
Siz Allah, payızı tənha qoymayın!.

DÜZ AĞACLAR KƏSİLİR

*Bir meşədə yalnız düz ağacların
kəsildiyini gördüm.*

Yenə təbiətin yarıdır bağı,
Düz ağac axtarır baltalar, budur.
Kəsib doğrayırlar düz ağacları,
Əyrilər meşəsi dünyanı tutur.

Zəhmi daş çatladır burda bir səsin –
Yer, göy də danışır balta dilində.
Dəyməyin düzlərə, ayrını kəsin,
Onsuz da qalmışیق əyri əlində.

Düzlər beşdir, ondur, ayrilər min-min,
Baltalar ayrını düzə güldürür.
Düzləri balta yox, vallah, ayrinin
Gözləri önündə sınmaq öldürür.

Gör nə ürəyimdə nifrət közərdib,
Elə bil o balta köksümə endi.
Əyri ağaclardan qarmaq düzəldib,
Düzləri qarmağa salırlar indi.

Gör nədir bəhrəsi alın tərinin,
Düzü baltalayıb var qazanırıq.
Düzü baltalayıb sonra ayrinin
Əyri kölgəsində daldalanırıq.

Olmasın ürəyim qoy çilik-çilik,
Qoy hələ sinəm də dözsün bu dağa.
Biz ki vərdişkarıq, öyrəncəliyik
Həmişə düzləri baltalamağa.

Nə balta naşdır, nə əllər naşı,
Dünya da yaddaşdan çox şeyi silir.
Əyrinin budanıb bəzənir başı,
Düzlərin min illik kökü kəsilir.

İMZAMI DÜNYAYA NAHAQ GƏTİRDİM

Üz tutub getdiyim yolu itirdim,
Sındı həyatımın köhnə nizamı.
İmzamı dünyaya nahaq gətirdim,
Boğmaq istəyirəm mən öz imzamı.

* – *Sovet imperiyasının sonuncu rəhbəri, əli Azərbaycan xalqının qanına batmış ermənipərəst, başında qara ləkələr olan Mixail Qorbaçov nəzərdə tutulur.*

Qayğısız günlərə könül vermədim,
Sözün xatirinə keçdim ömürdən.
Özüm bu dünyada bir gün görmədim,
Saldım imzamı da öz günümə mən.

Yaşadı köksündən qan dama-dama,
Nələri itirdi bu puç həvəsdə.
Məni tanıtmadı beş-üç adama,
Kölgəsi düşmədi balamın üstə.

Yetmədi şöhrətdən ona bir dadım,
Yiyəsiz pöhrətək düşdü küləyə.
İmzamı bir yana çıxarammadım,
Çatmadı imzamin əli çörəyə.

Tanrıdan paydırmı gözümdəki qəm?!.
Tale verdiyini nəzərdən salıb.
İmzamin üzünə baxa bilmirəm,
Toz basıb, sarala-sarala qalıb.

Yanardı qəlbində ümid adlı şam,
İnanıb tapındı haqqın boyuna.
Qapıdan qovulan utancaq imzam
Bacadan girmədi... Güldülər ona.

Qırmızı arzular çəkirdi onu,
Qırmızı üzləri görmürdü hələ.
Ordenli imzalar kəsdi yolunu,
İmzamı qocaltdı "gənc" adı ilə.

İmzam od daşıyıb əzabkeş təki,
Heç kimin bağına bir daş atmayıb.
Vaxtilə o qədər döyülübü ki,
Gözü qırıq qalıb, boyu artmayıb.

Allah, daha imza bazarı da var,
Bazar ölçüsüdür daha şor tamı.
Başı boş, cibləri dolu imzalar
Bir küncə qısnayıb yazıq imzamı.

Hardadır o dəli günləri, harda?!.
Onda ki, xəyalı göylərdə idi.
Bir zaman sevərdi onu qızlar da,
Bir damcı sevgiyə möhtacdır indi.

Qarıyan o ilham pərisinə bax,
Ağlayan qəlbini boğub kiridir.
Deyirdim, mən ölsəm, imzam qalacaq,
Yox, daha imzamın son günləridir.

OYNAMA, OYNAMA BELƏ, ALABAŞ!..

Alov dillərini körük oynadır,
Qurbanlıq başları kötük oynadır.
Səni bir sədəqə sümük oynadır,
Oynama, oynama, belə, Alabaş!..

Baxmırsan payının yaxşı-pisinə,
Başından bağlısan sən öz nəfsinə.
Atılıb düşürsən zəncir səsinə,
Oynama, oynama belə, Alabaş!..

Demə, oynamayıb ucalanmı var?
Hər belə oyuna əl çalanmı var?
Oynayıb sənintək alçalanmı var?
Oynama, oynama belə, Alabaş!..

Daldalan üstünə yağan daşlardan,
Nə duydun gözümdən axan yaşlardan?!.
Mənim gözüüm qorxub ala başlardan*,
Oynama, oynama belə, Alabaş!..

Bu dəli həvəsdən özünə gəl bir,
Get, səni oynadan oyunu gəmir.
Oynamaq dalınca ulamaq gəlir,
Oynama, oynama belə, Alabaş!..

Oynama kül basmış bu odla, közlə,
İrəli atılma yumulu gözlə.

Meymun oynadırlar hələ, sən gözlə,
Qynama, oynama belə, Alabaş!.

DÜZ ELƏYİRSƏN...

Qələm əlindədir, bəxtim əlində,
Qara yazı gördüm qara telində.
Mən ki danışiram sevgi dilində,
Niyə hər sözümü söz eləyirsən?!

Sinəmə dağ üstədən dağ çəkən gülüm,
Bu boyda dərd olmaz, bu boyda zülm.
Bir qoy səndən ötrü doyunca ölüm,
Öldürmək qəsdini tez eləyirsən.

Saxta bir səadət özünü öyür,
Tənhasan sən məndən ha qaç, ha yüyür.
Sevgim – o dediyin “səhvim” böyüyür,
Sağ ol, bir səhvimi yüz eləyirsən.

Öz ömür yolun var, öz tale bürcün,
Gedirsən, bilmirsən haradır köçün.
Sən məni bir yaxşı döydürmək üçün
Bir dəli kədərə göz eləyirsən.

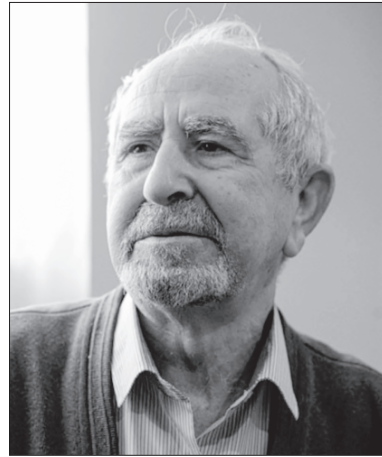
Qoy gəlsin hər qadan, bəlan Sahibə,
Bu yalan dünyada yalan Sahibə.
Bir eşqin əlində qalan Sahibə
Elə neyləyirsən, düz eləyirsən.

Gəncə

Məmməd ORUC

NAMƏLUM FİKRƏT QOCA

*Xalq şairi Fikrət Qocanın
unudulmaz xatirəsinə*

MEŞƏDƏN GƏLƏN UŞAQ SƏSİ

At-ulaq yolundakı yeddi atlı anbaan axşamın alatoranına qarışırdı. Atlılar silahlı idilər: çiyinlərində tüfəng, bellərində patrondaş. Yorğun, üzgün görünürdülər. Elə bil dinib-danışmağa da heyləri qalmamışdı. Amma birdən bu atlıların nisbətən yaşlısı atının cilovunu çəkdi və astadan:

– Məni qınamayın, – dedi, – qulağıma uşaq səsi gəldi.

Atlılar dərhal atlarının yüyənini çəkdilər, hətta silahını çiyindənən aşırırlar da oldu.

Yolun solu kol-kosdan başqa heç nə bitirməyən düzənlik olsa da, sağ meşəlikdi, sıx meşəlik. İşlək olmadığı dərhal sezilən at-araba yolu da meşəliklə düzənliyin arası ilə uzanırdı.

Atlılar təşviş, həyəcan içində bir-birlərinə göz qoyanda, yaşlı atlının atı kişnədi və o:

– Düşün atdan, dedi, – mənim madyanım boş yerə kişnəməz, burda nə isə var...

Bu atlılar döyüşdən qayıdırdılar, Şamaxının azərbaycanlılar yaşayan kəndlərini erməni quldur dəstələrinin basqınlarından qorumaq üçün Ağdaşdan atlanıb getmişdilər, üç gün, üç gecə vuruşmuşdular, bu dəstədə Şamaxı camaatının harayına gedənlərin biri ayağından, biri qolundan yaralanmışdı və nəhayətdə hökumətin işə qarışdığını, qanlı toqquşmanın səngidiyini görüb geri dönürdülər...

Atlılardan ən cavanı dilləndi:

– Haqlısan, bəy, meşədən səs gəlir, uşaq səsidir, özü də, deyəsən, ağlayır...

Artıq hava qaralsa da, səsin izi ilə uşağı tapdılar. Ona dörd-beş yaşdan çox vermək olmazdı. Qız uşağı idi. Görünür, gümanı heç nəyə gəlmədiyindən, bir yemişan kolunun dibindəki oyuğa sığınmışdı. Əynindəki don cırılmışdı və görünür, elə buna görə də, hər şeydən öncə, cılpaq baldırlarını bu yad adamlardan gizləmək istədi.

Qızcığaz susurdu, amma atlılardan biri ona bir alma verəndən sonra səsi çıxdı və məlum oldu ki, erməni uşağıdı. Atlılardan biri üzünü dəstə başçısına tutdu:

– Gedək, bəy! – Onsuz da bu meşənin qurdu-quşu acdı, gedək.

Dəstə başçısı silahdaşını altdan-yuxarı bir xeyli süzəndən sonra cavab verdi:

– Bu tifilin nə günahı? Bunu burda necə qoyub getmək olar? Sənin ürəyin daşdandı-nədi?

Bəyin silahdaşı söz altda qalmadı:

– Dünən Şamaxıda süngüyə keçirilmiş məsəlman balalarının meyi-dini yadına sal, bəy, gedək bəy, hava qaralır.

Bu dəfə dəstə başçısı da səsinə qaldırdı:

– Sən gedirsən, get, – dedi, – mən bu tifili burda qoyub gedə bilmərəm!

Bir qədər narazılıqla başını bulayan müsahibi ötkəm səslə soruşdu:

– İndi sözün nədir bəy, deyirsən ki, yolumuzdan qalıb, aparıb bu axçıyı bolşeviklərə verək ki, bizə maladəs desinlər?

– Bolşeviklərə niyə veririk ki?

– Bəs onda bu erməni uşağını neynəyəcəyik?

Bəy üzünü döyüş yoldaşlarına tutaraq son sözünü dedi:

– Onu mən bilərəm!!!

Orta boylu, enlikürək, iri gözlü, buxara papaqlı bu bəy Fikrət Qocanın ata babası idi, ata babası kotanarxlı Şoşuq bəy. Əslində, rəsmi bəyliyi də yoxdu, əkin-biçinlə məşğul olurdu, varına-dövlətinə görə ona el arasında bəy deyirdilər.

Əziz oxucu, Xalq şairi, “Şöhrət”, “İstiqlal” ordenli Fikrət Qocanı bu hadisə ilə nişan verməyim sənə qərribə gəlməsin, demək istəyirəm ki, şairliyi öz yerində, bir insan, şəxsiyyət kimi xalq arasında sevilən Fikrət Qoca göydən düşməyib.

Təbii ki, o erməni qızının sonrakı taleyi səni daha çox düşündürür. Açıb söyləyim də. Burda nə var ki?.. Gecənin bir yarısı, artıq atın belində dərin yuxuya getmiş uşağı evə gətirəndən sonra, heyrətə gəlmiş arvadı Gülarə xatuna həqiqəti söyləsə də, ona belə bir tapşırıq da verir: “Qonum-qonşuya da deyərsən ki, Şoşuqun cavan vaxtı Şamaxıda aldığı arvaddan olan qızıdı, o arvad rəhmətə getdiyi üçün gətirib ki, özümüz saxlayaq”. Gülarə xatun da elə-belə xatun deyilmiş, deyir ki, axı, sənin silahdaşların hər şeyi bilir. Şoşuq bəyin bəmərəliyi də varmış:

“Qonşulara deyərsən ki, hər deyilənə inanmasınlar”. Və belə müdrik kəlam da söyləyib: “İnsanın xisləti, həqiqətdən çox yalana inanır, yalan maraqlı olanda, doğruya şəkk gətirir”.

Sonra da, nə olacaq, qızciğaz yetkinlik yaşına çatır-çatmaz, onu Qocayeva Sona Şoşuq qızı kimi öz əmisi oğluna ərə verir. Çünki qız gözəl imiş, elçilərin biri gedib beşi gəlirmiş. Və o da istəməmiş bu qız, yad qapıya düşsün.

Sona çox yaşamır, dünyaya özü kimi gözəl bir qız uşağı gətirəndən sonra dünyasını dəyişir. Körpənin adını Gülsüm qoyurlar və onu da həddi-buluğa çatan kimi əmizadələrindən birinə – Allahverdi Qocayevə ərə verirlər.

Bu gün Ağdaşda və eləcə də civarlarında Fikrətin, o erməni soyundan törəyən onlarla əmoğlusu, əmizadəsi yaşamaqdadır və mən də bir neçəsinin qonağı olmuşam. Əlbəttə, Fikrətlə bir yerdə. Tanınmış əmoğlunun gəlişi onlar üçün bayrama çevrilirdi. Elə Fikrətin özü üçün də. Çünki Fikrət qaynayıb-qarışmağı sevirdi və bunu bacarırdı.

O erməni qızı ilə bağlı hadisələri mənə təfəsilatı ilə həyat yoldaşım, yəni Fikrətin bacısı hələ biz nişanlı ikən danışmışdı. 1988-ci ildə Qarabağda – Xankəndidə məlum hadisələr başlayanda, bu əhvalatı mənə Fikrət Qoca da danışdı.

Yadımdadır ki, Səngəçaldə, işlək olmayan bir estakadanın üstündən dənizə beş-altı tilov atmışdıq. Artıq gecədən xeyli keçmişdi və bir dənə olsun balıq tutmamışdıq. Payızın ortaları idi və ilin bu mövsümündə dənizdən, demək olar ki, əliboş qayıtmışdıq. Bekarçılıqdan maşının radiosunu qurdaladım. Çoxdan bilirdim ki, dənizdə bütün dalğaları asanlıqla tutmaq mümkündür. “Mayak” radiosu Qarabağda baş vermiş son mitinqdən reportaj verirdi. Birdən dalğa qeyb oldu və Fikrət babası Şoşuq bəy haqqında o xatirələri mənə danışmağa başladı. Sözüünü tamamlayanda dedim ki, bu əsil ədəbiyyat materialıdır, niyə yazmamısan bu hadisəni indiyə qədər?

O, bu sorğuya cavab vermədi, eyni zamanda, gözlərini də bir xeyli üzumdən çəkmədi, sanki o, baxışları ilə demək istəyirdi ki, mənəm nədən, nələrdən yazdığımı sən bilirsən, axı? Əlbəttə, onun nədən, nələrdən yazdığını mən kifayət qədər bilirdim. İlkin tanışlığımızın, sonradan qohumluğa çevrilən münasibətlərimizin üstündən onilliklər keçirdi və necə ola bilərdi ki, mən onun ədəbi zövqünü, ədəbi qayəsini bilməyim?!

Bəli, o, Argentinada doğulan, Meksikada yaşayan, Kubada inqilab eləyən Çe Qavaranın Boliviya da həlak olmasından (“Ünvansız məktub” poemasında), azadlıq haqqında nəğmələr söyləyən Viktor Xaranın səhnədəcə güllələnməsindən (“Viktor Xara” əsərində), xalqın xilasını üçün inqilabdan başqa nicat yolu görməyən Amilkar Kabraldan (“Amilkar

Kabral” poemasında), ədalətsiz Vyetnam savaşında bir ayağını itirmiş amerikalı əsgər Conun taleyindən (“Vyetnam süitasi” nəğmələrində), uzaq Filippində zamanın tələbilə inqilab döyüşçüsünə çevrilən Xose Risaldan (“Xose Risal” poemasında) yazırdı və bütün bunlar Sovetin məramına, ideoloji prinsiplərinə tamamilə uyğun idi. Bəli, o, sözün üst qatında tamamilə Sovet şairi idi, alt qatında isə özünü yazırdı, o inqilabçıların obrazında özünü görürdü və Fikrət bu minvalla o, hələ altmışıncı illərdə “xalqlar həbsxanasında” qalmış Azərbaycana azadlıq, inqilab toxumları səpirdi. Kim söyləyə bilər ki, ötən yüzilliyin sonlarında Azadlıq meydanını dolduran milyonlarla insan, həm də o toxumların cücərtiləri deyildi?

Nə isə... Bəri başdan onu da söyləyim ki, mən Fikrət Qoca yaradıcılığını incələmək niyyətindən çox uzağam. Bu barədə dövrün ünlü ədəbiyyatşünasları – Bəkir Nəbiyev, Yaşar Qarayev, Aydın Məmmədov, Nizami Cəfərov, Vaqif Yusifli, Asif Əfəndiyev və onlarca başqaları kifayət qədər yazıblar və mən də o yazıların bir çoxunu zaman-zaman oxumuşam, öz payımı da götürmüşəm. Yeri gəlmişkən, onu da vurğulayım ki, dövrü mətbuatda Fikrət Qoca yaradıcılığı haqqında tənqidi (daha doğrusu, qərəzli) yazılar daha çox olub, ancaq bu yanaşma da Fikrətin xeyrinə “işləyib”. Ədəbiyyat tarixində olduğu kimi. Elə-belə, tərif, bəlağət dolu yazılar isə, məncə, yazıçının, şairin başının altına qoyulmuş yastıqdır və mən tamamilə bu fikirdəyəm ki, Fikrət Qoca heç zaman belə bir yastığa baş qoymayıb. Sözün qıtası, mənim məqsədim Fikrət Qocanın oxuculara naməlum cəhətlərini üzə çıxarmaq, onun Azərbaycan xalqının ürəyindəki obrazını bir qədər də dolğunlaşdırmaqdır. Buna kifayət qədər əsasım və haqqım da var; 1976-cı ildən başlayaraq, “unudulmaz” pandemiya dönəmində, o, yatağa düşənə qədər, demək olar ki, biz həftədə bir dəfə görüşmüşük və birlikdə, əsasən, mənim məşinimlə rayonlara ova və ya Xəzərə balığa getmişik. Yol da, mən nə deyim? Atalar nahaq yerə söyləməyib ki, yoldaş yolda sınanar...

AĞ ATLI MÜƏLLİM

Yola duman çökmüşdü, nə on addım qabağı, nə də on addım arxanı görmək mümkün deyildi, amma bu, atlını qorxutmurdu, sevin-dirirdi, fikirləşirdi ki, bu duman onları gizlədə bilər. Suda boğulan saman çöpünə ümid bağladığı kimi.

Arxadan güllə səsləri eşidəndə anladı ki, onların izinə düşüblər, onları qovurlar və atının başını buraxdı. Arxadan atılan daha bir güllənin isə başının üstündən necə keçdiyini gördü. Hava qaralmışdı və bu araba yolunun tozu-torpağı da dumana qarışmışdı. Arxadan atılan daha bir güllənin başının üstündən necə keçdiyini görəndə isə qorxdı. Özünə

görə yox, arxadan onun belini qucaqlamış qıza görə qorxdı, çünki atılan bu güllələrdən biri ondan qabaq qıza dəyə bilərdi.

Qulağı arxadan at ayaqlarının tappılısını çalanda başa düşdü ki, atı belə qovmağa dəyməz, gec-tez ələ keçəcəklər, onun ağ atı heç vaxt üzünə ağ olmasa da, ləngidi.

Arxadan onun belini anbaan daha bərk qucaqlayan qız titrək səslə dedi:

– Mənim dayılarımı sən yaxşı tanımırsan, ələ keçsək, ikimizi də güllələyəcəklər.

Əslində isə o qızın dayılarını da, atasını da, anasını da tanıyırdı, hətta texnikumu qurtarandan sonra, Kür qırağındakı bu kənddə müəllimliyə başlayanda, onların da evində çörək kəsmişdi, duz dadmışdı. Və əslində, son güman yeri də elə bu duz-çörəkdi.

Düzünə qalsa, o qızı qaçırtmaq son günlərəcən ağına da gəlməmişdi, amma eşidəndə ki, qızı istəmədiyi birisinə vermək istəyirlər, tənəffüsdə ağzını aramışdı və qız da söyləmişdi ki, müəllim, sənnən lap dünyanın o başına da gedərəm. Maraqla soruşmuşdu:

– Mənim nəyim xoşuna gəlir?

Qız da müəmmalı və məzəli cavab vermişdi:

– Ütülü, ağ köynəyiniz.

Artıq onları qovanların səsləri də eşidilirdi, nə dediklərini başa düşmək olmasa da, hədə-söyüşlərini qulağı çalırdı.

Döşündə komsomol nişanı gəzdirən bu cavan müəllim inanlı insan idi.

– Ya Allahım, sən özün bir qapı aç, – dedi və bir də atın başını buraxıb, qamçıladi.

Və beləcə, qovanlar da Allahı çağırırdı, qaçanlar da.

Hə, bu da birdən-birə ağına gələn dəmir körpü. Bu körpünün altında gizlənmək olardı, bəs atı neyləsin?

At elə bil hər şeyi başa düşürdü və sahibinin işarəsini gözləmədən körpünün altına girdi və yançaqlarına kimi qalxan sudan bir qədər içəndən sonra tamam toxdadı. Heç elə bil bu körpünün altında canlı yoxdu.

Onları qovanlar qıy-qışqırıqla bu körpünün üstündən keçəndə də ağ at səsinə çıxartmadı, amma qulaqlarını şəklədi.

Bu körpünün altından keçən kanal aramla, sakit-sakit axırdı və gecənin sükutunu yalnız bu kanalın suyunda məskunlaşmış qurbağaların qurultusu pozurdu.

Qız ondan heç nə soruşmurdu, çünki bilirdi ki, onları qovanların – çox güman ki, dayılarının qayıdıb bu körpünün üstündən keçməsinə gözləməlidirlər.

Onları qovanlar yalnız hava işıqlaşandan sonra qayıdıb, sakitcənə, dinib-danışmadan bu körpüdən keçdilər.

Və yalnız bundan sonra qız ehmalca ona sığındı və sonra da ağ atın alnından öpdü.

O qız-gələcəyin Zərxara xanımı – bir il sonra bu dünyaya Fikrət Qocanı gətirdi. O ağ atlı müəllim isə Göyüş doxtur kimi tanınaraq, Fikrət Qocanın atası kimi 63 yaşına kimi yaşadı. Daha hər deyəndə onu “Göyüş doxdur” kimi qələmə vermirdilər, deyirdilər ki, Fikrət Qocanın atasıdır. Ata üçün də bunca şərəfli nə ola bilər?

On beş yaşına yenicə qədəm qoymuş o qızı da Şoşuq bəyin ocağında sıcaq qarşılamadılar. Ona görə yox ki, o, elini-obasını ataraq, bir komso-molçu müəllimə qoşulub qaçmışdı, ona görə ki, o sünni məzhəbindən idi. Hətta deyilənə görə, bir müddət o yuyan qab-qaşığı, o evdə böyüyən erməni qızı Sonanın qızına verirmişlər ki, aparıb arxda suya çəksin.

Otuzuncu illərdi, İslamın yırtılmış xurafat pərdəsini hələ həvəslə yamayanlar çoxdu.

Bu xatirələri mən qaynanamın öz dilindən eşitmişəm, nəvələrinə, o cümlədən qızlarım Ayselə, Əsmərə danışanda eşitmişəm. O, şirin-şirin danışdıqca hərdən mənə elə gəlirdi ki, o günlərin həsrətini çəkir, nisgilini yaşayır.

Otuzuncu illərdi, hələ öz əlinin zəhmətilə iyirmi-otuz baş xırda dırnaqlı, iki-üç inək saxlayanlara qolçomaq-xalq düşməni kimi baxırdılar.

EHTİYAT YOLDAKI SÜRGÜN QATARI

Sabunçu vağzalındakı ehtiyat dəmir yollarından birində də sürgün qatarı yerləşdirmişdilər və deyirdilər bu qatardakı vaqonların sayı iyirmiyə çatandan sonra qatar yola düşəcək. Hələ ki, bu vaqonların sayı on doqquzdu. Əli silahlı nəzarətçilər gündüzlər bu vaqonların qapılarını açsalar da, hava qaralan kimi bağlayırdılar. Qapılar açılan kimi sürgün əhli – yəni sürgünə məhkum olunmuş bu insanlar gün işığına çıxırdılar, söhbətləşirdilər və onu da bilirdilər ki, bu ehtiyat yoldan neçə addım aralana bilərlər. Artıq bu vaqonlar “sərnişinlərinə” görə adlar da qazanmışdılar: göyçaylıların vaqonu, zərdəblilərin vaqonu, ağdaşlıların vaqonu və s.

Bu insanlar arasında öz köhnə tanışlarını, hətta qohumlarını tapanlar da vardı və onlar, əsasən, bir-birilərinə söz verirdilər ki, mənzil başında da bir-birilərindən aralanmasınlar, bir yerdə bənd alsınlar. Mənzil başına isə, belə söyləyirdilər ki, bir aydan sonra çatacaqlar. Amma hələ ki, onların gözləntiləri bu qatarın, bu ehtiyat yoldan tərpənməsi ilə bağlı idi, çünki deyirdilər ki, qatar hərəkətə gələndən sonra yol boyu onlara azuqə – yeyəcək də paylayacaqlar. Çünki yurd-yuvalarını “konvoy” nəzarəti altında tərk eləyəndə, götүdүkləri azuqə tükənmək üzrə idi. Beləcə, iyirminci vaqonu gözləyirdilər və belə güman eləyirdilər ki, tezlikə, bu gün-sabah yola düşəcəklər.

Ağdaşlıların vaqonunda köç-külfətini başına yığmış tanınmış kişilərdən biri də ağdaşlı Şoşuq bəydi – ağdaşlı Şoşuq bəy – yəni Fikrət Qocanın babası. Bəməzə olsa da, az danışan insandı, indi isə elə bil ağzına su almışdı. O, hər şeydən çox son illər Bakı şəhərində məskunlaşmış böyük oğlu Göyüşün – yəni Fikrətin atasının taleyini düşünürdü; fikirləşirdi ki, görəsən, onu qolçomaq oğlu damğasıyla təhsil aldığı Tibb institutundan çıxarmayacaqlar ki? Elə bu düşüncələr içində çabalayırdı ki, sığınacaq tapdıqları vaqonun qapısını araladılar. Adətən, bu qapını gündüzlər açırdılar. Ona görə də həyacanlandı.

Nəzarətçi sol əlinə aldığı lampanın titrək işığını, sağ əlinə aldığı vərəqin üstünə saldı və ucadan oxumağa başladı:

– Qocayev Şoşuq, Qocayeva Gülarə, Qocayev İmran, Qocayev Adil, Qocayev Zülfüqar, Qocayeva Gülayə, Qocayeva Tubu!..

Və sonra amiranə səslə dilləndi:

– Adlarını çəkdiyim vətəndaşlar vaqonu tərk eləsin!

Ailə başçısı yalnız vaqondan düşəndən sonra ürəyində dolaşan sualı nəzarətçiyə verdi:

– Bizi hara aparırlar?

Nəzarətçi ötkəm səslə cavab verdi:

– Hara olacaq? İstintaqa.

Amma o gecə onları bir “palturka” maşınına doldurandan sonra istintaqa aparmadılar, ensiz, dar küçələri ilə diqqətini çəkən bir məkana – bir evə apardılar və heç nə başa düşməyən Şoşuq bəy, bu evdə öz böyük oğlu Göyüşü də görəndə mat qaldı.

Bəy bu məkanın Çəmbərəkənd olduğunu, sığınacaq tapdıqları mülkün Göyüşün dostu Sadığa və onun qardaşına məxsus olduğunu sonralar bildi. Və onu da bildi ki, vəziyyət dəyişənəcən bu məkandan çıxmamalıdılar. Vəziyyət isə çox gec dəyişdi, təxminən il yarım sonra...

Bu söhbəti uzatmaq istəmirəm, amma onu demək istəyirəm ki, Şoşuq bəy öz ata ocağında dünyasını dəyişib, amma böyük oğlu Göyüş atasını, atasının ikinci nigahından olan qardaş-bacılarını sürgündən necə qurtarıb, onu bilmirəm. Çünki bu tarix Qocayevlər şəcərəsi üçün hələ də müəmma, sirr olaraq qalmaqdadır. Son olaraq yenə də demək istəyirəm ki, bax, Fikrət Qoca belə bir kişinin belindən gəlib, göydən düşməyib.

Yeri gəlmişkən, bir məqamı da vurğulayım: Ağdaşlı Göyüşlə Çəmbərəkəndli Sadığın dostluğu onların quda olmaları ilə nəticələnib. Fikrətin böyük bacısı Gülbəniz xanım, taleyini Sadığın oğlu Məhərrəmlə bağlayıb.

KUBINKADA (QUBA MEYDANINDA) OKTYABR BAYRAMI

1940-cı ildi. Böyük Oktyabr bayramının növbəti təntənələrinə sayılı günlər qalmışdı və demək olar ki, paytaxtın bütün mədəniyyət evlərində, fəhlə klublarında bayram tədbirləri başlamışdı. Kubinkada yerləşən mədəniyyət evinin rəhbər heyəti də, təbii ki, dəstədən geri qalmaq istəmirdi. Onlar da çalışırdılar ki, repertuarları daha zəngin, tamaşaçıları daha çox olsun ki, tədbirin əks-sədası qəzetlərə düşsün.

Konsertə ifaçı qismində bağça uşaqlarını da gətirmişdilər. Əsasən, rusdilli bağça uşaqlarını. Əvvəlcə sözü oktyabryatlara – yəni oktyabr uşaqlarına verdilər və o bəmbəyaz, ütülü köynəkli uşaqlardan biri də beş yaşlı Fikrət idi.

*Petuşok, petuşok,
Zolotoy qribişok,
Zaçem tı rano vstayoş,
Zaçem tak qromko poyoş?..*

Tamaşaçılar arasında Fikrətin atası, anası da vardı və yalnız onlar balalarını ayaq üstə alqışlayırdılar. Məsələ ondadır ki, ata oğlunu gələcəkdə şair görmək istəyirdi. Ünlü türk şairi Tofiq Fikrətin adını ona nahaqdan verməmişdi. Ana üçün isə fərqi yoxdu, təki balası rus dilində bülbül kimi ötsün.

O arada onların bir qız övladları da doğulmuşdu, Elmira adında, lakin o, dünyasını tez dəyişmişdi.

Adına Kubinka deyilən məhlədə, darısqal bir mənzildə kirayədə yaşasalar da, ailədə mehribançılıq idi. Cavan ər tibb institutunu bitirib, bir yox, iki xəstəxanada işləməyə başlamışdı, o özü isə, o arada ərinin dəstəyi ilə tibb bacısı ixtisasına yiyələnmişdi. Hələlik yeni peşəsinə başlamasa da, kubinkalı qonşularına iynə vura bilirdi.

Birlikdə xəyallar qururdular, yaxın illərdə şəhərdə alacaqları mənzili xəyallarına gətirirdilər, amma başlıca xəyalları beş yaşlı Fikrətin gələcəyi ilə bağlı idi. Lakin Böyük Vətən müharibəsinin bir gecədə yayılan harayı, demək olar ki, hər şeyin üstündən xətt çəkdi.

DƏLİMƏMMƏDLİ HOSPİTALI

Goranboyun Dəliməmmədli stansiyasında nə uşaq baxçası vardı, nə rus dilində məktəb. Hansı bəyin, xaninsa mülkündə təcili hərbi qospital yaratmışdılar. Zərxara xanımın əri bu hospitalın baş həkimi, özü isə baş tibb bacısı idi. Beş yaşlı Fikrətin də günləri, demək olar ki, bu xəstəxanada keçirdi, çünki Dəliməmmədli stansiyasında onu tapşıрмаğa simsarları yoxdu.

Bu minvalla altı yaşlı Fikrət birinci sinfə Dəliməmmədli stansiyasındakı məktəbdə getməli olur. Amma hələ rus dilini unutmayıbmış. Çünki hospitaldakı yaralıların çoxu ruslardı. Və bu ruslar Fikrətə həm də ona görə bağlanmışdılar ki, bu uşaq lazım olanda, onların istədiklərini tərcümə eləyib baş tibb bacısına çatdırı bilirmiş.

Yaralı da nə istəyəcək, ağrısına çarədən başqa.

Hospitalın aynalarını döyüb çörək diləyən cavan-cavan gəlinlərdi, qucağı, kürəyi uşaqlı analardı və hamı da bilirdi ki, Goranboyun çörək zavodundan– purundan hər gün bu qospitala çörək gətirirlər.

– Sənin xəbərin varmı ki, sənin Fikrətin məktəbə nə qədər çörək aparır?

Necə ola bilərdi ki, Xara xanım ərinin səsindəki eyhamı, istehzanı hiss eləməsin?

– Əlbəttə, xəbərim var, nə demək istəyirsən?

– Demək istəyirəm ki, bunun bir əmması çıxacaq!

Sən demə, donosbaz artıq öz işini görübmüş. Bir neçə gündən sonra qospitala da yoxlama komissiyası gəlir, Fikrətin oxuduğu məktəbə də. Altı yaşlı Fikrəti ömründə ilk dəfə müttəhim kimi dindirirlər. O, həqiqəti söyləyir. Sonra onun hər səhər məktəbə gələn kimi çörək payladığı uşaqları dindirirlər. Onlar da nə deyəcək? Heç nəyi danmırlar.

Ertəsi gün Baş həkimi Bakıya çağırırlar və bir sutka sürən araşdırmadan sonra Baş həkimin şəxsi işinə yazılmaqla, bir şiddətli partiya töhməti ilə kifayətlənirlər. Beləliklə, donosbaz istəyinə çatmır. Çünki cəmiyyətdə çörək qıtlığı qədər də, həkim, mütəxəssis çatışmazlığı vardı.

Hərdən filirləşirəm ki, ola bilsin o donosbazın məktubu da, Baş həkimin izahatı da, altı yaşlı Fikrətin müttəhim kimi ittihamlara verdiyi cavablar da hansı arxivdəsə qorunur. Amma üzə çıxaran olsa, maraqlı olar, elə deyilmi?

O qanlı-qadalı illərdə ailə böyümüşdü, Fikrətin bir-birinin ardınca üç qardaşı, iki bacısı dünyaya gəlmişdi. Səhhət, Vaqif, Hamlet, Gülbəniz və Aybəniz. Artıq müharibə bitmişdi. Dəliməmmədli hospitalı fəaliyyətini dayandırmışdı və ailə Ağdaşa köçmüşdü. Necə deyərlər, dinc quruculuq illəri başlamışdı və hər gün bu illərin bir yeni görüntüsü üzə çıxırdı.

BİR AİLƏ DRAMI

O qadın xəbər tutdu ki, ərinin hardansa tanıdığı və bir neçə dəfə ülfət bağladığı ərsiz qadın uşağa qalıb – hamilədir. Gedib o qadını tapdı və bir qədər danışdırıb-dindirəndən, həqiqəti öyrənəndən sonra qolundan tutub evinə gətirdi. Doğuş anında da uşağı özü tutdu, göbəyini kəsdi və adını qoydu: Arif. Şadyanalıq içində də, – adı kimi arif olsun, – dedi.

Doğuş ağır keçmişdi, körpənin qırxı çıxanacan günübacısına qulluq elədi və o günlərin birində də üzünü ərinə, günübacısına, ətəyini buraxmayan altı övladına tutub dedi:

– Mən getdim Kür qırağına, qalın salamat...

Əri, günübacısı qarşısına keçsələr də, hərəsini bir səmtə itələdi, arxasınca ağlaşan uşaqlarına isə heç gözüünün ucuyla da baxmadı və təzəcə aldıqları mülkdən çıxdı.

Əslində, mən gərək bəzi etik çərçivələr naminə, bu hadisəni qələmə almayaydım. Amma bir qədər ölçüb-biçəndən sonra gördüm yox, bu həqiqəti yazmamaq mümkün deyil. Və üstəlik də, bu həqiqət mənim istəkli qaynanamın tam, gerçək obrazını yaradır. Bəli, o qadın mənim qaynanam olub və mən bununla qürur duyuram.

Dünyamızda ərinin buna bənzər xəyanətini bu qədər mərdanəliklə qarşılayan qadınlar çoxmu olub, görəsən?..

Göyüş doxtur bir neçə dəfə atlanıb, altı uşağının anasını geri qaytarmaq üçün Kür qırağına üz tutsa da, məqsədinə çata bilmir və geriye peşiman qaydır. Və bu minvalla nə az, nə çox bir il ötür, amma bu bir ilin tamamında Zərxara xanım eşidəndə ki, balaları qızılca keçirir, dözə bilmir, çünki o qızılgül mövsümündə Kür boyunda da, qızılca hər gün bir can almırmış... Amma qayıdıb doğma yuvasına dönəndə nə görsə yaxşıdır?

Balaları zamanın ən məşhur, “Vaqif” dramını evdəcə tamaşaya qoyublar. Rejissor böyük oğlu Fikrətdi və o, Vaqif rolunu elə özündən beş yaş kiçik qardaşı Vaqifə tapşırıb. Qacar rolunda Səhhət oynayır. Hamlet Mirzədi. Xuraman rolunu böyük qızı Gülbəniz əzbərləyib. Hətta üç yaşlı Aybənizə də oğlan paltarı geyindirib döyüşçü rolu veriblər.

Və beləcə bu tamaşaya baxa-baxa hönkürüb ağlasa da, daha Kür qırağına – Seyidlər kəndinə – Katta Əlinin ocağına qayıtmır.

(“Nikolay zamanında” kattalıq elədiyi üçün, hələ də atasına Katta Əli deyirmişlər).

Və beləliklə, ailə yenidən bərpa olunur və çox keçmir ki, ağır günlərin sınağından çıxmış bu ailədə daha iki uşaq dünyaya gəlir: Məhəmmədəli və Elka ayamalı Güldəniz.

Fikrət isə artıq Bakı Dəmiryolu texnikumunu bitirsə də, dəmiryol mühəndisi kimi yox, şair kimi tanınmağa başlamışdı...

TƏK ƏLLİ VƏKİL

Gecə növbəsində əlbəyaxa olan əsgərlərin yalnız birinə güllə dəyməmişdi, ona görə də sübut etmək istəyirdilər ki, atəş açan odur. Amma onun patrondaşındakı bütün güllələr yerində idi. Deyirdilər ki, o – yəni sırası Qocayev başqasının – yəni yaralananlardan birinin

silahı ilə atəş açıb. O isə bütün suallara bir cümlə ilə cavab verirdi: “Mən heç kimə atəş açmamışam”. Hələlik onu qaupvaxtda saxlayırdılar, amma bilirdi ki, bu istintaqla onu “dizbat” gözləyir. Heç bir təqsiri olmadan illərlə dustaq yatanların haqqında azmı eşitmişdi? Onu da eşitmişdi ki, adına “dizbat” deyilən yerdən hər əsgər salamat qayıda bilmir. Qaupvaxtda xeyli götür-qoy eləyəndən sonra yalnız bir şeyi qət eləmişdi: bu hadisəni, onun yolunu gözləyənlərə bildirməsin. Onsuz da buna imkanı yoxdu, axşam qaupvaxta salırdılar, səhər çıxarıb istintaqa aparırdılar. Bu arada “N” sayılı bu hərbi hissəyə – Fikrətə anasından məktub gəlir, yaxın dostlarından biri, aşqabadlı İtalmaz bu məktubu Fikrətə çatdırmaq istəsə də, aman vermirlər və bu İtalmazın da ağına nə gəlersə, məktub gələn ünvana teleqram vurur, vəziyyəti anladır.

Məsələdən halı olan ailə başçısı varını-yoxunu, aşkarını-xəlvətini qoy-nuna-qoltuğuna doldurub evdən çıxır. Dünya görmüşdü, bilirdi ki, bu dünyanın qıfıllı qapısına açar salmağın bir yolu da dünya malıdır. Ertəsi gün o, artıq uzaq Kalininqradda idi, məsələdən halı olandan sonra vəkil axtarırdı və nəhayət, axtardığını tapanda isə möcüzə baş verdi; məlum oldu ki, bu tək qollu, sinəsi ordenli, medallı qoca vəkil də onu tanıyır. Məlum oldu ki, 1943-cü ildə o, Dəliməmmədli qospitalında üç ay müalicə alıb. Qoca vəkil Baş tibb bacısını da soruşdu, balaca Fikrəti də xəbər aldı və yalnız bundan sonra Göyüş doxtur, nə üçün vəkil axtardığını dilinə gətirdi. Bu söhbəti çox uzatmaq istəmirəm, sadəcə, söyləmək istəyirəm ki...

Bir aydan sonra Göyüş doxtur bu səfərdən qayıdırdı, amma tək yox, Fikrətlə bir yerdə. Xara xanım oğlunu tanımadı, ay yarım çəkən qaupvaxt həyatı onu üzmüşdü və elə üzmüşdü ki, hərbi xidmətə uyğun gəlməyən çəkisinə görə onu tərxis etmişdilər.

Bu əhvalatı, bəzi məqamları nəzərə alıb yazmamaq da olardı, amma yazdım. Göyüş doxturun daha bir fədakarlığı ilə səni üz-üzə qoymaq üçün yazdım. Yazdım, bir də səni inandıraram ki, ot kökü üstə təsadüfən bitmir.

BİR SƏRƏNCAMIN ÖMRÜ

Rektorluğun “Elanlar guşəsi”nə təzəcə yapışdırılmış əmrin məzmunu hamının – bütün tələbələrin, müəllimlərin diqqətini çəkmişdi. Əmr azərbaycanlı tələbə Fikrət Qocayev haqqında idi və hiss olunurdu ki, hamı bu əmri öz güzü ilə görmək, öz gözü ilə oxumaq istəyir. Əmr üçüncü kurs tələbəsi F. Qocayevin M.Qorki adına Dünya ədəbiyyatı institutundan xaric olunması ilə bağlı idi. Səbəb göstərilməmişdi və insanları daha çox düşündürən də elə bu idi.

Amma belə danışırıdılar ki, səbəb üç gün qabaq institutun yataqxanasında baş verən kütləvi dava olub. Amma məsələ bundadır ki,

Fikrət üç ay idi ki, bu yataqxanada yaşamırdı, atası gəlib Moskvada mənzil kirayə eləmişdi ki, oğlu təzəcə evləndiyi Rəna Zəbi qızından ayrı düşməsin.

Hə, bu da Göyüş doxturun daha bir fədakarlığı!

Fikrətin institutdan xaric olunması xəbəri Azərbaycan Yazıçılar birliyinə çatır. Axı, Fikrət bu adlı-sanlı təhsil ocağına onların zamanəti ilə qəbul olunmuşdu. Amma SSRİ Yazıçılar İttifaqı katibliyinin məsələyə müdaxilə etməsi də fayda vermir.

Bu arada Fikrətin hansı həyəcanlar yaşadığını anlamaq çətin deyil. Bakıya hansı üzlə qayıdacaqdı? Üstəlik də Moskvanın ədəbiyyat mühiti, heç nə oxumasan, öyrənməsən belə, hiss eləyirdi ki, çox şeyləri dərk etmək, əsil ədəbiyyatı anlamaq, ona qovuşmaq üçün yetərlidi.

Üstəlik, dəmir yolunda, metro tikintisində iki ilə qədər fəhləlik eləmişdi, şpal dəyişmişdi ki, avtobioqrafiyası – tərcümeyi-halı dünyaca məşhur Ədəbiyyat institutunu qane etsin.

Quruluşun ən məşhur təbliğatçılarından biri, keçmiş cəbhəçi, həmişə sinəsi orden-medallı gəzən Lev Oşanın – Fikrətin qrup rəhbəri ortaya atılır və rektorluq qarşısında məsələ qoyur:

– Əgər Fikrət Qocayev bu institutdan xaric olunursa, daha mənim burada heç bir işim qalmır, məni də xaric eləyin!

Kim bilir, bu bir təsadüfləmi bağlıdır-nədir, elə həmin gecə xarici rədiolar Lev Oşanın bu söhbətini – bəyanatını yayımlayırlar.

Görünür, rektorluğu da elə məsələnin bu siyasi mənzərəsi qorxudur. Və Fikrətin Dünya Ədəbiyyatı İnstitutunun birinci kursuna bərpa olunması barədə sərəncam verirlər.

Bu hadisəni mənə Fikrətin tələbə yoldaşı Səyavuş Məmməd zadə danışmışdı, bir dəfə isə öz dilindən eşitdim, amma bir-iki cümlə ilə, hiss elədim ki, o anları yenidən yaşamaq istəmir.

“QAĞAYI”

“Qağayı” Fikrət Qocanın lik şeirlər kitabının adıdır və mən onu ilk dəfə, hələ orta məktəbin doqquzuncu sinifində oxuyanda, bu kitaba görə tanımışam. Rayon mərkəzinə yolum düşəndə, hökmən, kitab dükanına da baş çəkirdim və yeni çapdan çıxmış şeir kitablarının, demək olar ki, hamısını alırdım. Çünki bu kitablar mənə klassiklərin yaradıcılığından daha maraqlı gəlirdi. “Qağayı” kitabındakı şeirlər də könlümə yatdı və mən bu kitabça haqqında düşüncələrimi yazıb yerli “Yüksəliş” qəzetinə göndərdim. Artıq bu mətbuat orqanında mənim məqalələrimə, şeirlərimə kifayət qədər yer vermişdilər və mən xeyli ürəklənmişdim.

Çox keçmədi ki, “Qağayı” haqqında qeydlərim də rayon qəzetində çap olundu, amma ağıma da gəlmədi ki, bu qəzetin məsul katibi olan

Fərman Kərimzadə – mənim keçmiş rəsmxətt müəllimim, bu qəzetin bir nüsxəsini Fikrət Qocaya çatdıracaq. Sən demə, onlar dost imişlər.

İki il sonra – yəni 1965-ci ildə Universitetin jurnalistika bölməsinə qəbul imtahanı verəndə məni Fikrətə Fikrət Sadıq təqdim elədi. O, Hüseynin əmimin dostu idi və əmim də ona görə öz maşınıyla məni universitetə gətirmişdi ki, azmayım; hələ şəhəri tanımırdım.

Məlum oldu ki, Fikrət Qoca da mənim imzamı tanıyır və onun “Qağayı”-sı haqqında rayon qəzetinə yazdığım məqalədən də xəbəri var. O da məlum oldu ki, Fikrətin bacısı da qəbul imtahanı verir, amma Şərqşünaslıq fakültəsinə. Və o da bəlli oldu ki, onların yaşadığı yer əmimgilin məhləsindən çox da aralı deyil. Ona görə də qayıdanbaş əmim öz maşınıyla onları da yaşadıkları evin yaxınlığına kimi gətirdi.

Təfəsilatçılıq əsla sevmədiyim bir üslubdur, amma neynəyəsən, hərdən onsuz da keçinmək olmur.

Maşından düşəndə Fikrət mənə beşmərtəbəli bir binanın üçüncü mərtəbəsidəki mənzilini də nişan verdi, – təzə yazılarını gətirərsən, oxuyarıq, – dedi. Və mən elə oradaca qoltuğumdakı rayon qəzetini ona verdim, çünki orda mənim yeni şeirlərim çap olunmuşdu.

Bir neçə gündən sonra əmim məni sevindirdi; bir neçə gündən sonra Azərbaycan radiosunda səslənəcək şeirlərimin vaxtını-vədəsini dedi. Artıq bildirdim ki, Fikrət Azərbaycan radiosunda işləyir.

Fikrətin üçüncü mərtəbədəki mənzilinə ona görə təzə yazılarımı aparmadım ki, onun bacısı qəbul imtahanlarından iki “5”, iki “4” ala-ala konkursa düşmüşdü, qayıdıb Ağdaşa getmişdi, mən iki “4”, iki “3” ala-ala qəbul olunmuşdum. İki illik iş stajı, qəbul imtahanlarındakı zəif nəticələrimə baxmayaraq, məni tələbə eləmişdi.

Mən o mənzilə təzə yazılarımı beş-altı aydan sonra apardım. Qapını üzümə Fikrətin həyat yoldaşı Rəna xanım açdı: və mən özümü nişan verən kimi, o:

- Fikrət burda yaşamır, – dedi.
- Bəs harda yaşayır?
- Bilmirəm.

Qapının kandarına iki uşaq da çıxmışdı, böyüyü uzun donda, kiçiyi aşırma salvarda.

O zamanlar Fikrət xeli məşhurlaşmışdı və Universitetin auditoriyalarında da danışırıldı ki, Fikrət Qoca arvadından ayrılır. Və tanıyan da, tanımayan da bunun səbəbini bilmək istəyirdi.

KOMMUNİST KÜÇƏSİ, 11/13

Bu ünvanda – keçmişin hansı milyonçusununsa azman imarətində bir neçə qəzetin, jurnalın redaksiyaları yerləşirdi. Mən çap olunmaq üçün artıq bu mətbuat orqanlarına ayaq açdığımndan,

bu məkanı yaxşı tanıyırdım. Həmin ünvanda – birinci qatda bir rabitə qovşağı – Beynəlxalq danışiq məntəqəsi də vardı. Və mən çiskinli bir payız sabahında, bu məntəqənin önündən keçəndə, yayın son ayında, mənimlə eyni günlərdə qəbul imtahanları vermiş qızla qarşılaşdım. Bu, Fikrətin bacısı idi və biz köhnə tanışlar kimi görüşdük. Məlum oldu ki, o, rayondakı doğmaları ilə danışmaq üçün bu məntəqədən sifariş verib.

Onun danışiq növbəsi təxminən iki saatdan sonra çatdı və bu arada, kim bilir, biz daha nələrdən söz açmadıq. Məlum oldu ki, bir neçə aydır ki, Fikrət də onlarla bir yerdə – Bayılda, adına Dvatsatı deyilən ərəzidə – Politeknik İnstitutunda oxuyan qardaşı və bacısının kirayə etdikləri mənzildə yaşayır. Evin ünvanını da dilindən qaçırtdı. Bəlkə də təsadüfən. Amma o ünvan mənim yadımda qaldı.

Danışiq məntəqəsindən çıxandan sonra Filarmoniya bağındakı birinci fəvvarəyə kimi ağır-ağır, yanaşı addımladıq və birdən ayaq saxlayıb xudahafizləşdik. Beş-on addım gedəndən sonra o, çönüb mənə sarı gülümsədi və əl elədi. Yadımda elə beləcə də qaldı. Və elə o gün mən qət etdim ki, daha Universitetin fakültələrində gözəl qız sonalamağa dəyməz.

EL AĞZI, FAL AĞZI

Filologiya fakültəsinin auditoriyalarında daha çox “Risk”, “Qaragül dərili quzu”, “Vals” kimi şeirləri ilə gündəmdə olan Fikrət Qocadan danışdırlar, amma bu şeirlərə görə yox, onun ailəsində yaranmış gərginliyə görə.

Həmişəki kimi tez-tez küsüşüb, tez-tez də barışmışlar. Amma bir gün evə dönəndə Fikrət arvadını görmür, qaynanasından soruşur:

– Hanı Rəna?

Cavab kəsə olur:

– Rəfiqəsi ilə Yaltaya getdi. – Müalicəyə. – Və Fikrət evin açarını cibindən çıxarıb qaynanasının üstünə tullayır.

– Əlvida.

Bu mükəlliməni kim eşitmişdi, bu söhbətə kim şahid olmuşdu? Yəqin ki, heç kim... Amma filologiya fakültəsinin auditoriyalarında belə danışdırlar, necə deyərlər, el ağzı, fal ağzı. Fakültəmizdəki ən gözəl qızlardan biri, Fikrətlə ünsiyyətim olduğunu bildiyinə görə – xahiş eləyirdi ki, onu Fikrət Qoca ilə tanış eləyim. Amma məsələ ondadır ki, mən daha Fikrət Qocanı nadir hallarda görürdüm. Adına Dvatsatı deyilən ünvandakı mənzilə isə getmirdim, çünki hiss eləmişdim ki, o, mənim bu evə yalnız şeir sevdası ilə gəlmədiyimi duyub. Bəlkə də o evdə, kiminsə ağzından nə isə qaçmışdı, nə bilim...

Fikrətin ailəsinin rəsmən “dağıldığını” isə mən təxminən iki, ya üç ay sonra eşitdim. Amma yenə də filologiya fakültəsinin auditoriyalarından

birində eşitdim; onu da qulağım çaldı ki, Rəna Zəbi qızının himayəsində qalan iki uşaq üçün kəsilən alimenti Göyüş doxtur boşanma məhkəməsində öz öhdəsinə götürüb.

Hə, bu da Göyüş doxturun bir ata kimi daha bir fədakarlığı! Niyə yada salmayasan?

“SEVGİLİLƏR GÜNÜ”

Hələ mən Universitetin sonuncu kursunda oxuyarkən “Azərbaycan gəncləri” qəzetində işləməyə başlayanda Fikrət o nüfuzlu mətbuat orqanında “Ədəbiyyat və incəsənət” şöbəsinin müdiri idi. Digər əməkdaşlardan fərqli olaraq, o işə hər gün gəlmirdi, gələndə də redaksiyada çox oturmurdu. Amma bütün bunları ona irad tutan yox idi. Və hiss olunurdu ki, bu onun cəmiyyətdəki nüfuzu ilə bağlıdır. Onu “Respublika Lenin komsomolu” ödüünə layiq görmüşdülər, Sovet nümayəndə heyətinin tərkibində tanınmış cavan şair kimi “Azadlıq adası”na – Kubaya şeir söyləməyə aparmışdılar, onun azadlıq, inqilab haqqında poemalarını dünya dillərinə çevirməyə başlamışdılar və s. Amma həftədə bir dəfə bu redaksiyada təşkil olunun Poeziya dərnişinə özünü yetirirdi. Dərniş Baş redaktor Cəmil Əlibəyov aparsa da, Fikrət Qoca söz sahibi idi. Hərdən gərgin mübahisələrə səbəb olan, saatlarla çəkən müzakirələrdə son sözü o deyirdi: bu isə o demək idi ki, qəzetin növbəti sayında kimlərin şeirləri çap olunacaq.

Bu poeziya dərnişinin üzvləri şərti olaraq iki cəbhəyə bölünmüşdülər. Bir tərəfdə Tofiq Abdin, İsa İsmayilzadə, Ələkbər Salahzadə, Vidadı Paşayev, Mövlud Süleymanlı, Vidadı Məmmədov, Azər Abdulla kimi novatorlar – çağdaş poeziya tərəfdarları, digər qütbə Səyavuş Sərxanlı, Müzəffər Şükür, Biləndər Hüseynov, Şota Saleh və başqaları kimi klassik şeir aşıqları. Müzakirələr, fikir ayrılıqları hərdən o mərtəbəyə çatırdı ki, tərəflərdən biri acıq edərək, məclisi tərk edirdi. Bu poeziya axşamlarında axıracan oturan aparıcı və Fikrət Qoca idi, məclisdə bəyənilmiş nümunələrin altından o qol çəkirdi. Mən bir redaksiya əməkdaşı kimi istəyirdim ki, dost güman etdiyim şairlərin yazıları çap olunsun. Amma mən Fikrət Qocaya nə deyə bilərdim ki? Bir ilə yaxın idi ki, üz-üzə gələndə də salamlamırdıq. Mənim onun bacısı Aybənizlə ara-sıra görüşməyim, bir çoxları kimi ona əyan olmuşdu və mən bilirdim ki, bu xəbəri o qədər də sıcaq qarşılamayıb. Amma elə o günlərin birində, erkən yaşlarımda arxam olmuş, qolumdan tutub qaldırmış baş redaktorum – Cəmil Əlibəyov məni kabinetinə çağırırdı.

– Sənin bu Fikrət Qoca ilə nə problemin var? – Qırımından sezdirdim ki, bu “problem” artıq ona əyandı. Və təbii ki, həqiqəti söylədim. Və o, fikirləşmədən:

– Elçini göndər, – dedi, – elçin yoxdursa, mən özüm gedim elçiliyə... – Mən bir neçə gündən sonra Cəmil müəllimin tapşırığına əməl elədim və biz Fikrət Qoca ilə göz-gözə gələndə, köhnə tanışlar kimi salamlaşmağa başladım. Amma elə o günlərdə də Fikrət redaksiyadan getdi, amma daha yüksək vəzifəyə yox, daha sərbəst olmağa, bir sözlə, yazıb-yaratmağa.

Fikrətin stulunda isə Cəmil müəllim məni oturtdu. Hələ heç 22 yaşım tamam olmamışdı. Nə qədər təmtəraqlı adı olsa da, elə ilk günlərdən təzə vəzifəm məni açmadı. Gərək bütün müəllifləri axıracan dinləyəydim və onları razı yola salaydım. Amma məsələ ondadır ki, Baş redaktor mənim ara-sıra bəyəndiyim yazıları da çap etmək istəmirdi. Üstəlik də gərək hər gün 20-30 müəllifə şablon, trafaret cavablar yazaydım: “Şeirləriniz bədii cəhətdən zəifdir” və ya buna bənzər başqa bir kəlmə. Beləcə, beş-on gündən sonra mən tamamilə başa düşdüm ki, saxtakarlığı, ümumiyyətlə, qəbul etməyən Fikrət Qoca bu redaksiyadan nəyə görə gedib?

O ərəfədə ünsiyyətimiz təzələndiyinə görə mən Fikrətə yeni əlyazmalarımı da verdim. Amma köhnə şeirlərimi yox, təzə yazdığım hekayələri. Beş-altı hekayədən yalnız birini bəyəndi: “Qış mənzərəsi”ni. Sonralar, Nahid Hacıyevin xeyir-duası ilə, bu hekayəni Həsən Əbluc televiziya “Oğulla görüş” adıyla tamaşaya qoyandan sonra Fikrət mənə dedi:

– Tamaşa hekayədən yaxşı çıxıb, Həsən Əblucun ətəyini buraxma. – Bu tamaşa mənim Azərbaycan televiziya məkanında ilk uğurum deyildi, Rauf Kazımovski mənim onlarca yumoristik hekayəmi səhnələşdirmişdi, amma yadımdadır, Fikrət onların heç biri haqqında xoş söz söyləməmişdi.

Bizim rəsmən qohumluğumuz isə, iki ildən sonra – 1971-ci il, fevral ayının 14-də baş tutdu.

O zaman, bəlkə də, bu diyarda heç kim bilmirdi ki, bu tarix dünyada “Sevgililər günü” kimi qeyd olunur.

“...ÖZGƏLƏRDƏN MƏNİ SORUŞANIM MƏNİM”

Bəstəkar Ramiz Mirişlinin Fikrətin sözlərinə bəstələnmiş mahnıları çox idi, amma bu mahnı meydana gələndən sonra dəbdən düşmədi və maraqlıdır ki, hələ də oxunur, hələ də yeni meydana gəlmiş ifaçılar bu nəğməni repertuarına salır və uğur qazanır. Nədir bunu sirri? Yanıqlı musiqisi, yoxsa, daha yanıqlı sözləri?

*“Ay şöhrətim-şanım mənim,
Halı pərişanım mənim
Küsüb məndən, özgələrdən
Məni soruşanım mənim...”*

Məsələ ondadır ki, Fikrətin şəxsi həyatında yaşanmış ailə dramı hamıya bəyan idi, nədən ki, onu hamı tanıyırdı; şeirləri öz yerində, Azərbaycan televiziyasındakı vaxtaşırı çıxışları onu hər gün daha da məşhurlaşdırırdı. Çünki o, ekranda elə hamı kimi danışdı; sadə, anlaşıqlı. Və çoxları bilirdi ki, bu mahnının sözləri kimə yazılıb, niyə yazılıb? Əksəriyyət də bilirdi ki, bu şeirin – bu mahnının tuşlandığı ünvanda şairin iki cəyərparəsi böyüyür və şəksiz, yalnız Fikrət bilirdi ki, o körpələrin gələcək taleyinə o cavabdehdir.

Onun bir ata kimi öz borcundan necə çıxdığının bir şahidi də mənəm, amma bu barədə bir kəlmə də danışmaq istəmirəm. Amma o mahnını hər eşidəndə məni istər-istəməz o günlərə qaytarır:

“Küsüb məndən, özgələrdən məni soruşanım mənim..”

“KÖNLÜM KÖRPƏ İSTƏDİ”

1973 -cü ildə mənim gözümün ilk ovu – Ayselim dünyaya gəlmişdi, artıq iməkləyirdi, hərdənbir də bizə xoş anlar yaşadırdı. O zaman biz mənim adına Varovski deyilən qəsəbədə – kirayə elədiyim bir otaqlı, yarımzirzəmi mənzildə yaşayırdıq və Fikrət bizə hər gün olmasa da, günəşırı baş çəkirdi, hərdən saatlarla balaca Aysellə oynayırdı.

Fikrətin ictimai nəqliyyata, ümumiyyətlə, minmədiyini, bizə də yalnız taksi ilə gəlib-getdiyini bilirdim. Amma baş aç bilmirdim ki, niyə Fikrət bizə belə tez-tez gəlir? Yemək də yemirdi, çayla kifayətlənirdi və Aysel onun qolları üstə yuxuya gedən kimi uşağı ehmalca çarpayısına uzadıb içərişəhərə qayıdırdı.

Aysel də artıq ona öyrəşmişdi, bu mənzildə yad adam qismində yalnız, onu görəndə ağlamırdı, əksinə, qucağına atılırdı.

Fikrətin bu qohumcanlılığı, nəhayət ki, mənə əyan oldu; sən demə, o bizə ona görə gəlirmiş ki, körpə Aysellə oynasın, vəssalam...

O günlərin birində özü də bunu etiraf elədi.

O zaman Fikrətin evi yox idi, amma bizdə gecələdiyi də yadıma gəlir. Yadıma düşən onun o zamanlar yazdığı misralardı:

***“Mən ünvansız yaşayıram,
Günəş kimi, Səma kimi
Səhərdən axşama kimi...”***

O ərəfədə, nəhayət ki, tanınmış şairə ikiotaqlı mənzil verdilər. O, sevincini, səhv etmirəmsə, “Ədəbiyyat və incəsənət” qəzetində bir mənzum parça ilə ifadə eləmişdi və şeirin son beyti hələ də yaddaşımdan silinməyib:

***“Mənə mənzil verdilər,
Könlüm körpə istədi...”***

“ANACAN, DOSTUM EVLƏNİR”

Fikrət Qoca ilə bəstəkar Ruhəngiz Qasımova ötən əsrin altmışıncı illərində Azərbaycan teleradio məkanında eyni redaksiyada işləmişdilər: Fikrət ədəbi işçi, Ruhəngiz xanım isə musiqi tərtibatçısı kimi. Amma onların iş birliyi – yaradıcılıq tandemi – sonralar, hərəsi öz cəbhəsində kifayət qədər məşhurlaşandan sonra başlanmışdı və bir-birindən populyar mahnılar yaratmışdılar. Və o mahnılardan birinin – “Utancaq oğlan”ın yaranması, mahnıda təsvir olunan utancaq oğlanla – Məmmədlə Ruhəngiz xanımın ailə qurması ilə nəticələnmişdi. Elə bu ərəfədə də Fikrət Ruhəngiz xanımın qapısını döyür. Xoş-beşdən sonra Fikrət qoltuğundakı şeiri qoyur masanın üstünə. Yazını diqqətlə və sonsuz maraqla oxuyan Ruhəngiz xanım gülə-gülə soruşur:

– Bu nədir, Fikrət, yoxsa yenə də özünü eşqin alovuna atmaq istəyirsən? – Fikrət də zarafatla cavab verir, amma Füzulinin məşhur misrasıyla:

– “Bəlayi eşq içrə qıl aşına məni!” – Ruhəngiz xanım rusdilli idi, deyir bir məni ana dilimizdə başa sal görüm, məqsədin nədir? Fikrət də heç nəyi gizlətmir və bir həftədən sonra ərsəyə gələn mahnıya məşhur ifaçı, SSRİ Xalq artisti Rəşid Behbudov da öz naxışlarını vurur.

Ekran-efir ömrü tez bir zamanda bu mahnını dillər əzbərinə çevirir, bu nəğməyə anası Zərxara xanım da bir neçə dəfə qulaq asandan sonra, Fikrəti yanına çağırır soruşur:

– Hər şeyi başa düşdüm, amma sən mənə de görüm, o qonşudakı qız kimdir? Axı, bizim qonşuluqda mən bilən elə bir qız yoxdur.

Sözün bu yerində mən mahnının bir-iki beytini yada salmaq istəyirəm:

***anacan, dostum evlənir,
anacan, mənim də gözü
qonşuda bir çiçək görüb,
ana özün fikirləş...***

Nə isə, uzun sözün qısa, belə məlum olur ki, Fikrət o qızı Kür qırağında, ovda olarkən görüb. Kürqıraqlı Zərxara xanımın, necə deyərlər, çiçəyi çırtdayır. Və o söhbəti xırdalayanda belə məlum olur ki, Zərxara xanım o qızın özünü tanımasa da, yeddi arxa dönənini tanıyır və Zərxara xanımın əqidəsinə görə, ən ümdə məsələ də bu idi.

Beləliklə, çox keçmir ki, Fikrət Qoca API-nin kimya fakültəsinin sönuncu kurs tələbəsi ilə, həyatında ikinci dəfə ailə qurur.

Onların təxminən əlli il ərzində necə mehriban yaşamasının bir şahidi də mən olmuşam. Qadının əzəl borcu, ərinin qulluğunda durmaqdi. Görünür, bu nəsihəti hələ körpə ikən, sırğa əvəzinə o qızın

qulağından asmışdılar və o qız heç zaman bu sırğanı qızıl, brilyant sırğalara dəyişmədi. Bu barədə bir şahid kimi xeyli söhbət açə bilərəm, amma yetər. Ancaq sözün bu yerində Fikrət Qocanın “Yaş o yaş deyil ki...” silsilə şeirlərini yada salmamaq mümkün deyil:

*Yaş o yaş deyil ki, kəsim yolunu,
Yenidən başlayıb barışım-küsüm,
On yeddi yaşında cavanlar kimi.
Yaş o yaş deyil ki...
heyif ki, deyil...*

Bu gün bu silsilə şeirlərin bir neçə ünvanı məlumdur: arxiv taleyi yaşayan dərgilər, qəzetlər-jurnallar, kitablar, seçilmiş əsərlər, lent yazıları və həm də ürəklər, ilk məhəbbət dolaylarında “ağzı yananların” ürəkləri. Amma bu silsilə şeirlərin bir ünvanı da var: xalq artisti Əminə Yusifqızının əzbəri – “Qızıl Fondu”. Əminə xanım ecazkar səsi, ifa tərzilə bu silsilə şeirlərə yeni həyat verib və o da məlumdur ki, Əminə xanımın “əzbər”inə, “Qızıl Fondu”na düşmək hər şairə nəsib olmayıb. Bu qəbildən olan Azərbaycan şairlərini barmaqla saymaq olar.

MƏN NECƏ MAŞIN ALDIM?

Hələ 1972-ci ildə Saratov vilayətində əsgərlik çəkərkən qayd-qanunla oxuyub, Balaşov şəhər “QAI”-sində imtahan verməklə peşəkar sürücülük vəsiqəsi əldə eləmişdim və böyük hədəflərimdən biri də bu idi ki, haçansa, minik maşını alım. Ona görə də əsgərlikdən qayıdandan sonra Azərbaycan teleradio şirkətində əməkdaşlıq etməyə başlayanda və görəndə ki, bir çoxları – pulu-parası olan da, olmayan da maşın növbəsinə yazılır, mən də dəstədən geridə qalmaq istəmədim. Bu söhbətin üstündən heç bir il keçməmiş, məni bu nüfuzlu təşkilatın Həmkarlar ittifaqına çağırdılar:

– İstədiyiniz maşın gəlib, pulunuz varsa, gedib götürə bilərsiniz.

Pulum nə gəzirdi? Amma o gün mənə elə gəldi ki, qohum-əqraba, dost-tanış məni darda qoymazlar, məni başa düşüb, istədiyim qədər borc verərlər. Və tezliklə yanıdığımı və nə qədər sadələvh olduğumu həyatımda ilk dəfə kəşf elədim...

Məsələdən, demək olar ki, məni tanıyanların hamısı xəbərdar idi və Həmkarlar ittifaqında ilkin mərhələdə adıma yazılmış o maşından imtina etməyə hazırlaşdığım günlərin birində Zərxara xanım – qaynanam – Fikrətin “Anacan”ı məni bir qırağa çəkib soruşdu:

– Nə qədər pulun çatmır maşın almağa?

– İki min. – Bu məbləğ alacağım “Moskviç”in dəyərinin tən yarısı idi.

– Sabah gəlib iki mini apararsan, gedib maşını alarsan, dost var, düşmən var. – Bilmirəm minnətdalığımı bildirdim, ya yox və o, sözünün

mabədini gətirdi, – özünü də darıxdırma, haçan qazanarsan, qaytararsan...

Mən heyratə gəlmişdim; heç yerdə işləməyən evdar qadında bu qədər para hardan idi? Mən bu ailəyə qaynayıb-qarıxdığım gündən bir şeyi müşahidə eləmişdim: Göyüş doxtur qazandıqlarını nə həyat yoldaşına verəndə sayırdı, nə hərdənbir geri alanda.

O iki min manatı sayıb götürəndə isə qaynanam dedi:

– Bir daş altda, br daş üstdə. Nə dil bilsin, nə dodaq. – Mən maraqla soruşdum:

– Aybənizə də söyləməyim? – Və o, yarıciddi, yarızarafat tərzində cavab verdi:

– Aybənizə söz demək olar? Hələ də tanımamısan onu. – Həqiqətən də, bu söhbəti nə dil bildi, nə dodaq, bir daş altda, bir daş da üstdə qaldı. Amma indi, əlbəttə, bu daşı daşın üstündən götürməyə dəyər.

O borcu mən bir il ərzində qaytardım, sözüüm onda yox, amma Fikrət Qoca ilə məni o maşın daha da yaxınlaşdırdı; tezliklə məlum oldu ki, ikimiz də çöl adamıyıq, ovçuluq, balıqçılıq həvəskarıyıq. Artıq o, sudan qarmağına ilşib gələn bir tay uşaq ayaqqabısı və o sudan ona baxan qurbağa haqqında ciddi olduğu qədər də məzəli mənzumələrini yazmışdı:

“...Mənə yaman oxşayırsan, qurbağa...”

VEYİS BABA PİRİNDƏ

Qarğıdan düzəldilmiş məktəbli tilovları ilə ilk səfərlərimizdən biri Kür qırağına oldu. Əvvəlcə Seyidlərə, sonra da Körpükəndə baş çəkdik. Daha çox qamış, cil, yulğun bitirən bu oymaqlarda Fikrətin dayısı, iki xalası, dayısı, xalası uşaqları yaşayırdı, amma biz kimsənin qapısını döymədən tilovlarımızı bir dəyirman arxından ayrılmış axmaza – təxminən gölməçəyə atdıq. Halbuki, Kür yüz-yüzəlli addımlığımızdan keçirdi. Amma o arada Fikrət demişdi ki, o, uşaq vaxtı, ilk balığı bu axmazdan tutub və buna atası da şahid olub.

Təxminən, bir saatın tamamında, Fikrət, nəhayət ki, bu axmazdan bir balıq çıxartdı. Balıq da nə balıq? Şəhadət barmağı boyda hul balığı – yəni bıçok, balıqdan çox qurbağaya oxşayan su canlısı.

Fikrət halını pozmadan, təbəssümlə dedi:

– Biz Xəzərdən, bu bıçokların əlindən qaçmışıq, burda da qarmamızda bıçok düşdü.

Fikrətin sözünü qəribçiliyə salmağa dəyməzdi; biz son həftələr nə qədər Xəzərə getmişdiksə, bıçokdan savayı heç nə tutmamışdıq.

Bizimlə yanaşı bu axmaza tilov atıb şikar gözləyən döşü pioner nişanlı uşaqlar da Fikrətin tilovunun ucunda çapalayan canlıya heyratlə baxırdılar. Onlar da deyirdilər ki, bu sulara belə balıq görməyiblər. Və

bu ünsiyyət də Fikrətin bir anda bu uşaqlara qaynayıb-qarışması ilə nəticələndi və mənə elə gəldi ki, o, xoşbəxt anlar yaşayır, o, öz uşaqlığına qovuşub, zaman-zaman bu yerlərdə keçən nənəli, babalı uşaqlığına.

Uşaqların ən dəcəli boynunu uzadıb Fikrətin qulağına nə pıçıldadısa, o, cibindəki pulları – bəlkə də hamısını cibindən çıxarıb payladı bu uşaqlara və yalnız bundan sonra uşaqlar bizdən aralandılar. Yadımdadır, dərhal onu qınadım:

– İndi aparıb siqaret alacaqlar da, cibinin pulunu niyə verirsən?

– Bir zaman burda mənim də cibimə pul qoyan olub, – dedi, – ona görə verirəm... – Və nə fikirləşdisə, sözünün mabədini də gətirdi:

– Həm də özgəyə vermirəm ki, araşdırsan, hamısı mənim qohumlarımdı. – Kövrəlmişdi... və mən çoxdan hiss eləmişdim ki, o, bütün Kür qırağını, kürqıraqlıları özünə doğma sayır. Bəli o, həqiqətən də kövrəlmişdi, bəlkə o dəcəl uşaq ondan nə isə istəyəndə kövrəlmişdi, nə bilim?...Elə bu kövrək ovqatla da Fikrətin yaxşı tanıdığı, nahamar torpaq yolla Veyis baba pirinə üz tutduq.

Yazın əvvəlləri olsa da, yaz günəşi bu çöllüklərin yaşılını qurutmuşdu, amma bununla belə salxım-salxım qırmızı yulğun çiçəkləri hələ də yaşamaqda – bu yazın nişanəsi kimi göz oxşamaqda idi...

Bir tərəfi böyük qəbiristanlıq olan Pirə – ziyarətgaha çatanda Fikrət salavat çevirib dua elədi, bir çox Quran ayələri – surələr onun əzbərində idi və mən artıq bunu bilirdim. Sonra pirə nəzir qoydu və elə bu arada da Pirin – qəbiristanlığın molla qiyafəli, əli əsalı gözətçisi gəlib çıxdı və aydın oldu ki, o, Fikrəti çoxdan tanıyır. Hətta, Fikrətin atası Göyüş doxturu da, anası Zərxara xanımı da xəbər aldı. Sonra bu pirdə uyuyan müqəddəs insan haqqında danışmağa başladı. Qoca gözətçi elə danışdı ki, sanki Veyis babanı – Veysəl Qaranı orta əsrlərdə öz gözü ilə görmüşdü. Mən isə fikirləşirdim ki, Qocayevlər şəcərəsindəki nisbətən böyük uşaqlar – İldırım, Babək, Kəmalə, Reyhan kimi, mənim Ayselimin də bu pirə – and içməsi – “Veyis baba haqqı” deməsi səbəbsiz deyil.

Gözətçi molla söhbətini başa vurmamış, Fikrət onun da cibinə pul qoyub dedi:

– Bu qəbiristanlıq əhlinə bir Yasin surəsi oxuyarsan. – Molla pulu götürən kimi moizəyə başlasa da, Fikrət əlinin işarəsilə onu əylədi və:

– Sonra oxuyarsan, – dedi, – bekar olanda... – Mən isə mollanın nə üçünsə hələ cibinə qoymadığı pula baxırdım və dəqiq bilirdim ki, bu, Fikrətin cibindəki son əskinasdır.

O arada pirə üç nəfər yaxınlaşırdı. Biri orta yaşlı kişi, ikisi kürəyi körpəli cavan qadın. Qadınların kürəklərindəki körpələri yuxu aparmışdı.

Sonralar da Kür qırağına yolumuz düşəndə, Fikrət bu məkanda dua eləyib nəzir qoyurdu, o mollaya cibinin pulunu verirdi və hər dəfə də mən öz ateist dünyagörüşümlə fikirləşirdim: heyf deyil inanasan...

Sonralar da bu məkana tez-tez yolumuz düşürdü, çünki Fikrət qohum-əqrabanın xeyrindən-şərindən qalmamağa çalışırdı və həm də bu səfərlər zamanı biz Kürə, onun axmazlarına tilov atmağa macal da tapırdıq.

Sonralar mən Fikrətin "Qurani-Kərim"-i yenidən oxumağa başladığını da gördüm. Hətta o kitab illərlə masasının üstündə qaldı və hətta mənə elə gəldi ki, Fikrət o kitabdan yalnız öyrənmiş, həm də mənimsəyir.

*"Cənnət bizdən o yandadı,
Uzaqdadı
Biz fani dünyadayıq,
Cənnət haqdadı.
Ay filan oğlu filan,
Cənnət başdadı, ayaqdadı.
Cənnət öz dilində, ürəyində,
Gözündə.
Özündən xəbərin yoxdu,
Cənnəti gəzdirirsən özündə.*

MİNGƏÇEVİR XATİRƏLƏRİNDƏN

Bu sənaye şəhərinə vaxtaşırı üz tutmağımızın başlıca səbəbi, bu məkanın incisi sayılan şirin sulu, bol balıqlı deryaça deyildi. Həm də bu şəhərin Fikrətə doğma olan insanları idi. Şəhərin milis rəisi Yaşar xəbər tutanda ki, biz Mingəçevirə gəlmişik, onu axtarmamış, narazılığını ciddi tərzdə bildirirdi:

– Heç bilmirəm, mən sizə neynəmişəm?

Onlar bir sinifdə oxumuşdular, Dəliməmmədli stansiyasındakı qospitalla bağlı müştərək xatirələri vardı və cavanlıq illərində də əlaqələrini kəsməmişdilər. Amma məsələ ondadır ki, biz onunla birlikdə Kürün axmazlarındakı qamışlıqlarda, cilliklərdə ova çıxanda, o bizə güllə atmağa macal vermirdi və motorlu qayığın səmindən diksinib havaya qalxan yaşılbaşların, qaşqaldaqların biri də onun gülləsindən yayına bilmirdi və biz dönüb olurduq ovçu yox, sadəcə tamaşaçı, şahid... Ona görə Mingəçevirə, payızın son ayına təsadüf eləyən səfərlərimizdən birində yenə də Yaşarı axtarmadıq, gəldik Vaqifgilə. Fikrətin qardaşı, mənim də artıq qaynım olan Vaqif Mingəçevir şəhərinin baş memarı idi və biz onu da bilirdik ki, Vaqif bizdən də artıq çöl adamıdı, ovçudu.

O çiskinli, dumanlı payız sabahında məlum olanda ki, Vaqif evdə təkdi, ailəsini nə üçünsə İsmayılıya – Hapıtdı kəndinə göndərmiş, biz daha da şad-xürrəm olduq; demək, gecələmək üçün yer axtarmayacaqdıq.

Maşının damında qarğı tilovlarımıza diqqət yetirən Vaqif ucadan güldü və gülə-gülə də soruşdu:

– Bakıdan bura balıq tutmağa elə bu qarğılarla gəlmisiniz?..

...Məsələ ondadır ki, Vaqifin bizi, xeyli şoranlıq qət eləyəndən sonra aparıb çıxartdığı sahildə, biz qarğı tilovlarımızla xeyli şahmayı, külmə, çapaq balığı tutduq, Vaqif isə ucundakı qurşunu yüz metrə qədər gedən təmtəraqlı tilovları ilə heç nə.

Axşam bu balıqları qızardıb, tavanı süfrəyə qoyanda biz gördük ki, Vaqif tavaya əl uzatmır, pendir-çörək yeyir, birdən Fikrət dedi:

– Balıq ye, Vaqif, bir də biz haçansa Mingəçevirə gələk, balıq tutaq, sən də balıq yeyə biləsən, ye... – Əlbəttə, bu bir zarafat, atmaca idi; bizim uğunub getməyimizə səbəb olan bir atmaca...

Bu atmaca heç zaman unudulmadı, hər dəfə üçlükdə görüşəndə yada düşdü, xatırlandı. Hətta Fikrət sonuncu dəfə Türkiyədən, açıq ürək əməliyyatından qayıdıb yenidən işə çıxmağa başlayandan sonra, mən Fikrəti yenə balığa aparmaq, daha doğrusu, onu evdən çıxartmaq məqsədilə “Hardasan, ay balıqçı?” başlıqlı bir esse də yazıb, “525-ci qəzet”də çap etdirəndə, o söhbəti də yada salmışdım. O məqaləni öz kabinetində Fikrətə oxudanda məmnun qalsa da, daha balığa getmədi. Halbuki bir zamanlar deyərdi ki, o, qocalanda, balığa yenidən qarğı tilovla gedəcək. Həm də mənə elə gəlir ki, o, qocalığını yaşamadı, çünki ürək cavandı və hərdən mənə elə gəlir ki, o, bu dünyadan yaşamaq eşqi ilə dolu bir cavan ürəyi apardı.

“...Bu ürəyim bir nəğmədir, hərdən səslənir

Öz eşqinin ilhamına dinir...”

Mingəçevirdən çıxhaçıxda məlum oldu ki, milis rəisi yenə də bizim bu şəhərə gəlməyimizdən xəbər tutub. Sən demə, o, mənim maşınımın dövlət nömrə nişanını (10-02 AQB) tabeliyində olan qurumun işçilərinə veribmiş və deyibmiş ki, bu maşın Mingəçevirin ərazisinə daxil olan kimi ona xəbər etsinlər.

Onun Fikrətdən nə umacağı vardı? Əlbəttə, heç nə. Sadəcə, istəyirdi ki, uşaqlıq dostunun problemlərinə yardımçı olsun. Bu uşaqlıq dostlarını yalnız aclıq illərində, Dəliməmmədli stansiyasında, ordakı qospitalda yaşadıkları acıların bağlayırdı?... Kim bilir...

DƏRYADA BALIQ SEVDASI

Mingəçevir şəhərinin Baş memarı Vaqif Qocayevin iş yerini dəyişərək, Bakıya köçməsi nə Fikrəti sevindirdi, nə də mənə, çünki bu şəhərə gedəndə hansı qapıya öz evimiz kimi ayaq basacaqdıq? Əlbəttə, dostlar çoxdu, amma heç bir dost evi, qardaş ocağı deyil axı...

Yenə yaz günlərinin birində qoşalaşdıq Mingəçevirə getməyə hazırlaşdıq ki, qarşımıza Vaqif çıxdı və o, bizim niyyətimizi biləndə ucadan güldü.

– Camaat Mingəçevirdən Xəzərə balıq tutmağa gəlir, siz də Mingəçevirə gedirsiniz?...

Və o, bu minvalla, necə deyərlər, bizi uşaq kimi yoldan çıxardıb, ertəsi gün Xəzərə – daha döğrusu, dənizin adına Saja zavodu deyən ərazisinə – dambaya gətirdi. Əlbəttə, biz də qarğı tilovlarımızı götürmüşdük, bir zibillikdən soxulcan yığmışdıq, amma biz heç nə tuta bilmədik, Vaqif isə dəbdəbəli tilovları ilə bir-iki saatın tamamında, dənizdən yeddi-səkkiz yarım kiloluq kütümlər çıxartdı və bu da bəs elədi ki, biz bu dəniz haqqında təsəvvürümüzü dəyişək. Necə yəni, deryada balıq sevdası? Balıq elə deryada olurmuş da...

Bizim yeni, bahalı tilovlar almağımız, adına “pavadok”, “qruzila” deyilən balıqçılıq ləvazimatları düzüb-qoşmağımız, ən çətini də bu dambadakı balıqçılar kimi spininq atmağı öyrənməyimiz, bir neçə həftə yox, bir neçə ay çəkdi və nəhayət ki, biz də aradabir dənizdən iri kütümlər çıxarmağa başladıq. Və o qayğısız günlərin birində Fikrətin tilovunun “katuşkası” qeyri-adi uzun-uzadı “treşotka” verdi – yəni səs çıxatdı və yəqin mənim kimi Fikrət özü də təxmin elədi ki, qarmağına nə boyda balıq düşüb. Vaqif bir ustad balıqçı kimi dərhal özünü verdi qabağa.

– Fiki, qaqaş, tilovu ver, balığı mən çıxardım. – Amma Fikrət qardaşının bu təklifinə razı olmadı və tilovu özü yığmağa başladı...

O “treşotka”-nı qulağı çalan bütün balıqçıların gözü bizdə idi.

Nəhayət ki, azı yüz metr qarmağın ucunda gələn balıq göründü, daha müqavimət göstərmirdi, sanki taleyi ilə barışmışdı. Amma Fikrət spininqi sudan qaldıran anda, azı iki kiloluq kütüm qarmaqdan çıxdı. Və arxası üstə suyun üzündə qaldı.

Balıqçılardan biri səsləndi:

– Nujdaetsya saçok. – Amma dərhal da məlum oldu ki, adına “saçok” deyilən balıqçı aləti heç kimdə yoxdur.

Mart ayının ortasında da dənizə kim girər? Həm də, nə bilirsən ki, o su canlısına toxunan kimi ayılmayacaq, üzüb getməyəcək?

O balıq, bəlkə də səhər günəşinin ona yad şüalarından ayıldı. Birdən-birə yüngülcə çabalayıb belini göstərdi, aşkarca hiss olundu ki, indicə üzüb gedəcək, ya da dərinliyə baş vuracaq. Və balıq bir də hərəkətə gələndə Fikrət qışqırdı:

– Ehey!!! – Sanki balıq da bu qışqırtını eşitdi və ona görə də dərinliyə baş vurub gözdən itdi. – O anlar, o mənzərə isə bir ömürlük xatirəyə çevrildi. Şirin xatirələr isə, bəlkə də ömür həbləridi, biz bilmirik...

Ertəsi gün biz Fikrətlə gedib şərikli “saçok” alsaq da, bir də nə mənim, nə də onun tilovuna o boyda balıq düşmədi.

“DƏNİZDƏ AY ÇİMƏNDƏ”

Bu, Fikrətin kitablarından birinin adıdır və mənə elə gəlir ki, o, bu adı biz o zaman, aprel ayının sonlarında peşəkar balıqçılar kimi dənizdə gecələməyə başlayanda seçib-sonalayıb. O gecə elə biz də peşəkar balıqçılar kimi bir qədər araq içdik ki, gecəni üşüməyək.

Həqiqətən də, dənizdə Ay çimirdi, yüngül ləpə vardı və bu ləpə dənizə düşmüş Ayı, həqiqətən də, çimdirirdi və Fikrət, heç bir ehtiyac olmadan məni inandırmaq istəyirdi ki, biz son dərəcə xoşbəxtik... Deyirdi ki, dünyanın milyonçuları bizim bu günümüzə, olsa-olsa, qibtə eləyə bilirlər! Təbii ki, mən bu fikirdə deyildim, amma anbaan hiss eləyirdim ki, o, məni öz sözlərinin təsiri altına sala bilir. Ay işığında onun yalnız dili yox, əlləri, uzun barmaqları, işıq dolu gözləri də sanki dil açıb danışırdı. Mən onu daha da xoşbəxt etmək üçün əzbərimdəki şeirlərimdən birinin bir neçə misrasını tost əvəzinə söylədim:

***Bir gözəlin yanında
Yağışdan daldalandım.
Baxışlarında yandım
Kuba leysanlarında.***

Fikrət gülümsədi və “həqiqətən də belə bir şey olmuşdu”, – dedi. Yolçuluq aramızdakı bəzi pərdələri də götürməkdə idi. Elə o gün maşının qarşısından keçən gözəl bir qıza signal verəndə, Fikrət demişdi: deyəsən, daha başqa cür eşqbazlıq eləyə bilmirsən?

Yaz gecəsi keçirdi, Ay dənizdə çimirdi, qarmaqlarımıza balıq düşmürdü, amma mən də daha bunun fərqində deyildim; O, həqiqətən də məni inandırmışdı ki, biz dünyanın bütün milyonçularından xoşbəxtik.

Tanrı verənə qane olmaq, bəlkə də onun qanında yox, ruhunda idi. Və birdən yenə də, sanki tost əvəzinə, dilləndi:

– Heç bilirsən, o milyonçuların nə qədər dərdi var? Mənim onlara yazığım gəlir. Götür içək... – Beləcə, bu ovqatla Ay gözümüzün onunda dənizə düşüb çimirdi. Gecə keçirdi, bir kitabın adına çevriləcək bir şeirin misraları doğulurdu:

***“...Dəniz nağıl danışır
Elə bil ulduzlara”.***

Bu haşiyədə, son olaraq onu demək istəyirəm ki, o, içməyi də bacarırdı; mən heç zaman onun həddini aşdığını görmədim.

YENƏ KÜR QIRAĞINDA

May ayının ortalarından başlayaraq, bu sahillərdə balıq seyrəldi və qocaman balıqçılardan bunun səbəbini soruşanda, bizə də məlum oldu ki, daha həssas balıqlar – kütüm, şahmayı sərin sulara –

dərinə gedib. Artıq onu da bilirdik ki, biz bir sahilə “malyok” – xırda dəniz canlıları bəsləməyə gəlməmişik, yüngül Şimal, ya güclü Cənub küləyini gözləməliyik ki, balıq tuta bilək. Artıq biz özümüz də bu qənaətə gəlmişdik ki, Şərq küləyi başladısa, gərək spininqlərimizi yığışdırıb gedək, pulla aldığımız xərcəngi dənizin xırda-qarmağa düşməyən canlılarına yedirtməyək. Hə, artıq qocaman balıqçılardan bu sahillərin balıqçılıq qaydaları haqqında bir çox şeylər əxz eləmişdik və yəqin elə buna görə də Fikrət o günlərin birində dedi:

– Heyif deyil Mingəçevir dənizinin balıqları: nə Şimal küləyini vecə alırlar, nə Cənub küləyini, heç isti, sərin də onlara fərq eləmir.

Mən dərhal onunla razılaşdığımı bildirdim; bu isə, əslində, o demək idi ki, biz tezliklə Kür qırağına gedəcəyik.

Kür qırağının meşələrinə getmək həm də bizim üçün sərfəli idi; çünki Fikrətin əmisi Adil bu meşələrin meşəbəyisi idi və o, demək olar ki, bizdən heç nə əsirgəmirdi. Bu dəfə isə xidməti tapançasını da, bir torba patronla, bizə verdi ki, darıxsaq, nişana qoyub ataq. Bu səfərdə üç nəfər idik; Vaqif Səmədoğlu da bizə qoşulmuşdu.

Mən Vaqifin o zaman, necə deyərlər, gündəmdə olan ilk kitabını və kitab haqqında İntiqam Qasımzadənin yazdığı “Yoldan teleqram” adlı məqaləsini maraqla oxusam da, onunla şəxsi tanışlığımız yox dərəcəsində idi və o, mənim üçün Fikrətin bir zaman Moskvada “curluq” eləmiş dostlarından idi...

Sən demə, meşəbəyi tapançasını bizə boş yerə verməyibmiş; biz bir qədər Kür qırağının, xəlvəti bağa, bostana çevrilmiş meşələrində gəzib dolanandan sonra nişana qoyub tapança ilə atmağa başladıq.

Bir torba patron qurtarana kimi atdıq və Fikrətin, demək olar ki, bir gülləsi də hədəfdən yayınmadı və maraqla üzümü ona çevirib soruşdum:

– A qağa, bəs sən bu tapança atmağı harda öyrənmişən? – O, gözünü Vaqifdən ayırmadan təbəssümlə cavab verdi:

– Həyat öyrədib. – Vaqif Səmədoğlu isə bu söhbətə alayı bir don biçdi və gülə-gülə:

– O vaxt Fikrəti Litinstitutdan boş yerə çıxatmamışdılar ki? – dedi...

May Günəşi qürub eləyəndə isə biz artıq Məngəçevir dənizində idik. Fikrətin dostu Ənvər bizi özünün sürdüyü motorlu qayıqla dənizin o tayına – Ayı buxtası deyilən sahilinə aparırdı.

Yolüstü, təxminən yolun yarısında, o, bu sulara nə gördüsə, nə duydu, qayıq əyləyib, motoru söndürüb dərəcənin yüngülcə ləpələnən sularına spininq atdı və qarmağın ucunda parıldayan qırmızı balıq fiquru – “blesna” suya düşən kimi də “baraban”ı yığmağa başladı və bu minvalla o, yarım saatın içində beş-altı kiloluq, kiloyarımlıq xəşəm balığı tutdu.

Vaqif Səmədoğlu isə:

– Elə bu mənzərəyə tamaşa etmək üçün Mingəçevirə gəlməyə dəyərmisən, – dedi. Təbii ki, Fikrət də əziz dostunu belə bir məkana gətirdiyi üçün şaddı.

Ayı buxtası deyilən ərazidə qayıqdan düşəndə, mənə elə gəldi, qədim insanların hələ insan ayağı dəyməmiş məskənlərindən birinə gəlmişəm. Və mənə elə gəldi ki, belə bir məkanı hansısa kinofilmdə görmüşəm. Amma məlum oldu ki, “Oqni Minqəçaura” qəzet ilə yanaşı, “Vışka” qəzeti ilə də əməkdaşlıq eləyən Ənvər, başının dəstəsi ilə, burda gecələmək üçün butulka şüşələrindən bir evcik də tikiblər və bu sığınacaqda beş-altı adam rahatca gecələyə bilər.

Aramızdakı beşinci səyyah, rusdilli Ənvərin erməni millətindən olan aşpazı idi və deyəsən, o, elə güman eləyirdi ki, yalnız bizi güldürmək, əyləndirmək üçün nə isə deyə bilər və bunu deməli idi.

Aşpazın beş-altı balıq növündən ərsəyə gətirdiyi təamlar ortalığa gələndən sonra Fikrət, Xəzər hövzəsində olduğu kimi, yenə də bizim necə xoşbəxt olmağımızdan danışdı, hamını inandırmaq istəyirdi ki, belə bəxtəvər günləri, saatları, anları hər milyonçu yaşaya bilməz və s...

Ənvər ara vermədən rus dilində lətifələr söyləyirdi, erməni aşpaz istəyirdi ki, biz onun ortaya çıxartdığı bütün təamların dadına baxaq, Vaqif Səmədoğlu isə hərdənbir söhbətlərə qoşulurdu.

Hava tamam qaralandan, ətrafa zil qaranlıq çökəndən sonra Vaqif üzünü Ənvərə tutub soruşdu:

– Bura nəyə görə Ayı buxtası deyirlər?

– Nə bilim, – Ənvər dilucu cavab verir, – mən bilən heç kim buralarda ayı görməyib.

Amma bir qədər keçəndən sonra zil qaranlıq körfəzdən, qamışlığın, cilliyin arasından elə şappıltılar eşidildi ki, bu səsləri ancaq ayı çıxarda bilərdi.

Ənvər yəqin ki, bizim həyəcanlandığımızı duyduğu üçün dilləndi:

– On-on beş kiloluq sazanlardı, özlərini kola-kosa çırpırlar ki, kürülərini tökə bilsinlər.

Gecənin hansı vədəsindəsə yaxınlıqda bir anadil quşunun səsi eşidildi və sonra da hardasa, xeyli uzaqlarda başqa bir anadil quşu ona hay verdi və bu da mənim əməlli-başlı duyğulanmağım ilə nəticələndi. Çünki harda olur-olsun, bu səslərin qoşalaşdığını, bir-birini necə izlədiyini eşidəndən sonra gözümə yuxu getməzdi; ta ki, o səslər kəsilənə qədər...

Və Fikrət birdən-birə üzünü Vaqif Səmədoğluna tutdu:

– Vaqulya, təzə şeirlərindən bir-ikisini oxu, qulaq asaq... – Amma Vaqif anadil quşlarının səs-səsə verdiyi o yaz gecəsində (hələ yay girməmişdi) təzə şeir oxumadı, amma aşıq Abbas Tufarqanlıdan yaddaşında nə qədər

qoşma, gəraylı varsa, hamısını aramla söylədi. Və mənə elə gəldi ki, Tufarqanlının bizlərə məlum nə qədər sözü-söhbəti varsa, hamısı Vaqifin əzbərindədir.

Təbii ki, heyrlənmişdim; Azərbaycan ədəbi cəmiyyətində yeni poeziya üslubunun lideri kimi tanınan və vaxtaşırı “danlanan” Vaqifin aşiq irsinə bu qədər bağlılığı, şeirdən az-çox baş çıxaran bir insan kimi, məndə maraq doğurmaya bilməzdi..

Hava işıqlananda, bəlkə, bir qədər də yatmaq olardı, amma kəkliklərin səsi – “qaqqabası” məni qalxıb, şüşə sığınacaqdan çıxmağa vadar elədi. Amma dörd ətrafın təpələrinə, yalçın qayalıqlarına nə qədər boylandımsa, kəklikləri görə bilmədim. Yamacların yaşılı solsa da, hələ qurumamışdı. O səslər – o “qaqqaba”lar isə məni artıq çox uzaqlarda qalmış Vedibasara – Böyük Vədiyə apardı. “Yanı dağlar”ın qayalıqlarında səkən kəkliklərin səsi – “qaqqabası” hərdən məhləmizə kimi gəlib yetişirdi.

Birdən-birə isə, nədən duyğulanmağımın səbəbini Fikrət soruşdu və mən də heç nəyi gizlətmədim. Qayğıkeşliklə soruşdu:

– Vedidən köçürüləndə neçə yaşın olub?

– Dörd. Beş yaşına təzə keçmişdim. – Və sezdim ki, o da duyğulanıb.

– O yaşlarımda baş vermiş hadisələrin çoxu mənim də yadımdadır, – dedi, – onda biz Dəliməmmədli hospitalının bir otağında yaşayırdıq, amma sonra oranı da palataya çevirdilər və atam məcbur oldu ki, yaxınlıqda otaq kirayə eləsin.

Hava işıqlaşandan sonra, obaşdan, bizim tilovlarımızdan birini də körfəzə Vaqif atdı, dalbadal bir neçə balıq tutdu. Uşaq kimi sevinirdi və Fikrətə dönə-dönə minnətdarlıq eləyirdi ki, onu belə bir məkana gətirib.

...Bir neçə aydan sonra isə mən Vaqifin əməlli-başlı balıqçılığa başladığını, hətta özünə, mopet, rezin qayıq aldığını Fikrətdən eşitdim.

DÖRDÜNCÜ DAMBA

Artıq üç ilə yaxındı ki, peşəkar səviyyədə balıqçılığa başlamışdıq, amma hələ də spinning atanda, ələlxüsus küləkli havalarda, problemlərlə qarşılaşırdıq. “Jilka”nın “katuskaya” dolaşması o qədər də narahatçılıq yaratmırdı, uzaqbaşı, jilkanı dəyişirdik. Amma “pavadok”u qolazlayıb başqasının qarmağına ilişdirəndə və qarmaqlar da bir-birinə dolaşanda, kimin taqsırkar olması bir sual kimi ortaya atılanda, heç nədən mərəkə qopanda, burada tapdığımız xoşbəxtlik də gözümüzdən düşürdü. Xəcalət çəkirdik və hətta hərdən gözləyirdik ki, balıqçılar seyrələndən sonra tilov ataq.

Belə günlərin birində qocaman balıqçılardan biri bizdən soruşdu:

– Sizin ayağınızın altında maşın var, Siz niyə dördüncü dambaya getmirsiz? – Maraqlı sual idi, amma biz dörüncü dambaya aparan yolları

tanımırıdıq. O, magistral yoldan çıxıb dambaya sarı gələn əli tilovlu balıqçıları nişan verdi:

– Onların əlacı yoxdur, ona görə buraya gəlirlər, amma sizin maşınınız var, rahatca dördüncü dambaya gedə bilərsiniz.

Yadımadır, Fikrət maraqla soruşdu:

– Oranın nə üstünlüyü var ki?

– Orada eycahannıqdı, – qoca balıqçı cavab verdi, – dambada beş-on balıqçı olur, ya olmur.

Və elə həmin gün biz asanlıqla Dördüncü dambanı tapdıq. Əslində, bura damba deyildi, uzunluğu yarım kilometr, eni üç-dörd yüz metr enində, dənizlə əzəli bağlılığını saxlayan bir yarımada idi. Yulğun kolları, qar-qamışı, bu yerlərə məxsus gülü-çiçəyi də öz yerində.

Bismillah eləyib adama bir kütüm tutandan sonra Fikrət dedi:

– Gələn şənbə uşaqları da gətirərik, dörd divar arasında qalıblar, yazıqdılar, gəlib burda oynasınlar.

Növbəti şənbə biz bu yarımadağa beş uşaqla gəlmişdik. İkisi mənim, üçü Fikrətin. Fikrət ana himayəsində olan oğlu Yalçını da gətirmişdi. Uşaqlar bir-birinə qoşulub bu yarımadağın otu-ələfi, gülü-çiçəyi ilə və həm də bir-birilə oynayırldılar. Mən bilirdim ki, o, ana himayəsində qalmış oğlu ilə qızlarını hər deyəndə görüşdürməyə səbəb tapmır.

Mən Fikrətin üzünü bəlkə birinci dəfə idi ki, belə işıqlı görürdüm. O tilovlarından birini dənizə atsa da, gözü “starajokda” yox, uşaqlarda idi, bir-birilə qolboyun olmuş Yalçınla Günayda idi.

Burada ocaq qalamaq, hətta çaydan qaynatmaq üçün də şərait vardı. Biz ocaq çatıb tutduğumuz balıqları elə oradaca çubuq-şişə çəkəndən sonra açdığımız süfrəni yığışdıranda, uşaqlardan hansısa soruşdu:

– Sabah da bizi buraya gətirərsiz? – Fikrət məndən qabaq dilləndi:

– Əlbəttə...

Və uşaqlar bir ağızdan qışqırırdılar:

– Urra! Urra! Urra!!!

AĞ GÖLÜN QARA QABANI

Bu dəfə qərara aldım ki, Yeni il qabağı ova Kür qırağına yox, Beyləqana – Ağ gölə gedək. Çünki xəbər tutmuşdum ki, uşaqlıq dostum Qasımov Eyvaz bu təbii su anbarının Beyləqana aid bölgəsinə nəzarət eləyir. Üstəlik də istəyirdim ki, Fikrət biz tərəflərin də çöl-bayırını görsün.

Saatlıya çatanda, bir dəmiryol keçidinin üstündən keçəndə, Fikrət dedi:

– Axşama hələ xeyli var, bəlkə Tərlana baş çəkək?

– Tərlan kimdi?

– Dəmiryol texnikumunda bir oxumuşuq, eyni otaqda qalmışıq...

– Sonralar heç görüşmüşsüz?

– Yox... – Fikrətin onbeş il qabaq ayrıldığı tələbə yoldaşı ilə maraqlanması, məni əsla açmasa da, onu soraqlaşdıq və bu ucaboylu, güləruz insanı tez tapdıq. Məlum oldu ki, şəhərin lap mərkəzində yaşayır. Amma o da məlum oldu ki, Tərlanı elə o günlərdə işdən çıxardıblar.

Çay süfrəsi arxasında Fikrət soruşdu:

– Bəs indi nə ilə məşğul olacaqsan? – Tərlan heç nə olmayıbmiş kimi gülə-gülə cavab verdi:

– Gedəcəyəm qarpız əkməyə. Qarpız əkənlər məndən yaxşı dolanırlar. – Vacib işimiz olduğunu səbəb gətirərək. Tərlandan ayrılandan sonra, hələ Saatlıdan çıxmamış Fikrət dedi ki, maşını sürüm raykoma.

– Hələ bizim xeyli yolumuz var, – dedim, – özün də bilirsən ki, mənim gecə vaxtı maşın sürməkdən xoşum gəlmir. – Fikrət qərarında qəti olduğunu bildirdi:

– Mən Tərlanı katibə tapşırmamış burdan gedən deyiləm.

– Katibi tanıyırsan?

– Tanıyıram...

...Beyləqandan qayıdanbaşı eşitdik ki, Tərlanı nəinki vəzifəsinə bərpa eləyiblər, hətta bir pillə də böyüdüblər. Amma daha Tərlanı axtarmadıq...

Bizdə gecələyəndən sonra (onda atam da, anam da bu dünyada idilər) sübhədən, hələ hava işıqlanmamış özümüzü Ağ gölə çatdırdıq. Əlbəttə, orada da gələcəyimizi bilirdilər.

Fikrətlə çoxdan dostluğu olan dayım Əziz və kiçik qardaşım Abdulla da bizə qoşulmuşdu.

Ağ göl deyilən qoruğun harda başladığı, harda qurtardığı bilinmirdi, yan-yörədə elə bir təpə də yoxdur ki, dırmanıb baxasan. Aralıda qoyun sürüləri, çoban alaçıqları görünürdü. Günəşli göy üzündən, ya bu gölə şığıyan, ya bu sudan pərvazlanan su quşlarının qıyyaları eşidilirdi. Birdən bu səslərə bir çoban tütəyinin səsi də qarışdı və mənə elə gəldi ki, çoban tütəyinin səsi heç vaxt mənə belə xoş anlar yaşatmayıb.

Kim bilir, dünyanın haralarından bu gölə qışlamağa gəlmiş su quşları – yaşılbaşlar, qaşqaldaqlar, qazlar və eləcə qu quşları – hava günəşli olduğundan xeyli hündürdən uçurdular və bu da o demək idi ki, biz 12 kalibirli tüfənglərimizlə çətin ki, quş

Fikrət Qoca ovda

quşlaya bilək. Balığı isə, gördük ki, burda nəinki tilovla, heç torla da tutan yoxdur. Cavanlar yabanı hara gəldi var güclə cilliyə, qamışlığa saplayırdılar və bir də görürdün yabanın ucunda bir-birindən iri çəki balıqları çıxdı.

Bəs biz neynəyəcəkdik? Məsləhət gördülər ki, biz qaban ovuna çıxmaq, bu daha maraqlıdır. Onu da tapşırdılar ki, qaban cığırına girməyə, çünki qaban öz cığırında geri dönə bilmir, qarşısındakını tapdalayıb keçir.

Bizi ev sahibi rolunda ətrafla tanış eləyən baş nəzarətçi-mənim uşaqlıq dostum Qasimov Eyvaz bir taxta komanı nişan verəndən sonra:

– Hə, bu da bizim imarətimizdi, – dedi, – icəri keçin, görək xoşunuza gələr?

Uzunlu, ortalama dörd, eni üç arşın olan bu komada soba yanırdı, divarlardan cürbəcür ov tüfəngləri asılmışdı, yerdəcə açılmış süfrəyə isə bu gölün nemətləri düzülmüşdü. Əlavə, yalnız ətrindən bilinən motal pendiri idi.

Belə soyuq havada da ovdan qabaq, necə ola bilər ki, boğazını yaşlamayasan?

Dərhal hamıya qaynayıb-qarışan, “ağsaqqallığı” əl keçirən Fikrət burada da hamını inandırmaq istədi ki, biz planetin ən xoşbəxt insanlarıyıq, bizim belə gözəl təbiətimiz, insanlarımız var və biz gərək bunun qədrini bilək, bu səadəti dəyərləndirək.

Doğrusu, o anlarda mənə də elə gəlirdi ki, dünyanın ən gözəl bir guşəsindəyəm və burda nəinki günlərlə, aylarla qala bilərəm.

Süfrənin bir qırağında büzüşüb oturmuş nəzarətçilərə qibətə eləyirdim. Onlar isə o günəcən qiyabi tanıdıqları şairə diqqətlə qulaq asırdılar və bəlkə də artıq inanırdılar ki, dünyanın ən bəxtəvər insanlarıdır.

Sonra bizi Ağ gölün ortasındakı adalardan birinə də qayıqla o nəzarətçilərdən biri keçirtirdi və:

– Elə buradaca bir-birinizdən otuz, qırx addım aralı, gizlənib gözləyin, – dedi, – qismətinizdə bir şey varsa, qaban gələcək, dünyada əsas qismətdi, bəxtədi...

Həqiqətən, o şıkar – Ağ gölün, bəlkə ən nəhəng qara qabanı gəlmişdi, təxminən on addımlığımızda dayandı. Onun iri, qara gözləri ilə bizə tamaşa eləməsi nə qədər çəkdi, deyə bilmərəm, amma sanki bir anda dərk elədi ki, qarşısındakı düşməndi, əli silahlı insandı. Və dayandığı yerdəcə qeyb oldu. Mən bir müddət qamışların şaqqıltısını eşitdim, və bu səsdən bildim ki, qaban hara qaçır və necə qaçır?

Fikrət məni suçlamaq istədi:

– Niyə vurmadin?!

Mən də sualı elə sualla cavabladım:

– Bəs sən niyə vurmadin? – Sonra Fikrət dedi ki, gəl çıxmaq gedək,

bizdən qaban ovçusu olmaz. Amma daha hara gedə bilərdik? Nəzarətçi bizi bu adadan qayıqla aparmağa bir də günbatan çağı gələcəkdi.

...Sonralar o mənə söyləyirdi ki, Ulu Öndər Heydər Əliyevin sayəsində Kreml xəstəxanasında xərcəngdən əməliyyat olunan gecə o qabanı yuxuda görüb.

Və ona elə gəlirdi ki, o gecə ölümün pəncəsindən onu o qaban alıb. O, ümumiyyətlə, yuxulara və eləcə də “ələmətlərə” biganə deyildi, hətta ailədə cavan qadınların, qızların nəlbəkini bu vərəqdəki hərflərin üstündə sürüşdürməklə yaratdıqları “medi-medi” tamaşalarını da hərdən maraqla izləyə bilirdi...

KREML XƏSTƏXANASINDA BİR TELEFON ZƏNGİ

Yadımdadır, Əməkdar incəsənət xadimi fəxri adına layiq görüldəndən sonra onu ən çox sevindirən bu idi ki, anasını da Mərkəzi xəstəxananın – o zamankı “Leçkomissiya”nın “dəftərinə” saldıra bimişdi. Çünki qaynanam bir qədər yaşlanmışdı və həkimə daha çox müraciət etməli olurdu. O, özü isə yalnız rəsmi dəvətnamə alandan-alana bu tibb ocağına üz tuturdu və belə tibbi yoxlamaların birində üzünə demişdilər ki, xərcəngdi və təcili əməliyyat olunmasa, üç ay yaşaya bilər. Əslinə qalsa, canından özünün də nigarançılığı vardı, amma həkimə getməkdən və məhz belə bir xəbər eşitməkdən çəkinirdi.

Təbii ki, cavan canından çox, hələ dirçəlməmiş uşaqlarını düşünürdü. Bu ağır xəbər isə ildırım sürətilə ölkəyə yayılmaqda idi. Hətta artıq Moskvada yaşayan və işləyən ulu öndər də bu hadisədən xəbər tutmuşdu.

Kremlin yalnız böyük vəzifə, səlahiyyət sahibi olan insanlara qapısı açıq olan xəstəxanasında əməliyyat olunacağı günü gözləyərkən, dedilər ki, Heydər Əliyev sizinlə telefonla danışmaq istəyir.

O, artıq neçə gün idi ki, bu xəstəxanada müayinə olunurdu və bilirdi ki, ölkənin bu “bir nömrəli” tibb ocağına necə, kimin tapşırığı sayəsində düşüb.

“ – Eşitdim qorxursan, amma qorxma...”

O telefon mükəliməsi zamanı Ulu Öndərin dilindən çıxan bu kəlmə sonralar media səhifələrində də yer aldı.

Daha öncə isə Fikrət Qoca yazmışdı:

***“...Qorxuram ölməkdən,
Qorxuram ki, mən,
Ölmək lazım gəlsə,
Ölə bilməyəm”.***

Cərrahiyyə əməliyyatından bir həftə sonra Hava limanında Fikrəti qarşılayanlardan biri də mən idim. Ortancıl qardaşı Hamlet Qoca qolundan tutmuşdu. Birinci dəfə idi ki, onu belə üzgün görürdüm. Heç kimlə danışmaq, heç kimin üzünə baxmaq istəmirdi, sanki hər şeyə görə özünü

günahkar sayırdı... Bir saata qədər bir yerdə olduq. Diqqətimi daha çox çəkən onun siqaret yandırması oldu. Axı, mən onun gündə neçə qutu siqaret çəkdiyinə şahid idim. Məlum oldu ki, siqareti atıb, daha doğrusu, siqaretə tüpürüb. O ərəfələrdə mən onun əski və həm də əskik, bəzi dostlarına da, beləcə, siqaret kimi tüpürdüyünü müşahidə elədim...

Bir neçə aydan sonra o, yaxşılaşmağa, özünə gəlməyə başladı. Bərpa olunmayan yalnız səsi idi. Mən onun gur səsilə kürsülərdə oxuduğu şeirləri – xüsusən də “Vals”ı, “Küçüyü”ü hələ də xəyalən eşidirəm və təəssüflənirəm ki, o səslə oxunmuş məşhur şeirlər arxivlərdə də qalmayıb.

*“...Deyirlər murdarsan, elə olsa da,
Körpə taleyinə əzizsən, küçük!
Elə murdarlar var qoca dünyada,
Onlardan min dəfə təmizsən, küçük!*

Onun hələ də əzbərimdə olan şeirlərindən biri də bu “Küçük”dür.

*“...Ay küçük, mən səndən pis gün görmüşəm,
Sən öz it gününə çox pis gün demə,
Elə adamlara çörək vermişəm,
Yeyib çörəyimi, hürüb üstümə”.*

ARXAYA DAHA BİR NƏZƏR: MƏN DƏ ŞAİRƏM

Azərbaycan radiosunun Ədəbi dram verilişləri Baş redaksiyasında zamanının tanınmış yazıçısı – “Kainat gəmisini”, “Ulduzlar yolunuza gözləyir” kimi bestsellərə çevrilmiş kitabların müəllifi Emin Mahmudovla bir yerdə – eyni şöbədə işləyirdik və mən bilirdim ki, Emin müəllim də şənbə, bazar günləri Fuad Axundov soyadlı bir kimyaçı alimlə balığa gedir. Bir gün mənim də Fikrət Qoca ilə balığa getməyimdən xəbər tutan iş yoldaşım soruşdu:

- Heç mən sizi dənizdə görmürəm, siz balıq tutmağa hara gedirsiniz?
- Dördüncü dambaya.

Narazılıqla əl-qolunu yellədi:

- Nə var dördüncü dambada? Balıq tutmaq istəyirsinizsə, gəlin Səngəçala, estakadaya.

- Axı, deyirlər ki, estakadaya hər adamı buraxmırlar?

- Sizi buraxarlar, Fikrət Qoca tanınmış adamdı, – Emin müəllim cavab verdi, – gəlin Səngəçala.

Bir həftədən sonra, şənbə günü Səngəçala gələndə – NQDU-nun giriş məkanında həqiqətən də bizi ləngitmədilər, hətta dənizçi libası geyinmiş, əli çubuqlu gözətçi hər ikimizə əl verərək:

- Şairimiz xoş gəlib bizim diyara, – deyib və nazik, zolaqlı çubuğuyla köməkçisinə işarə elədi ki, şlaqbaumu qaldırsın.

Dənizin ortasına doğru kilometrərlə uzanan estakada da ilk ovumuz çox uğurlu oldu, o qədər uğurlu oldu ki, bu vaxtacan bu yeri tanımadı-

ğımıza xeyli təəssüfləndik, özümüzü qınadıq. Burada da qəzet süfrəmizi açanda, dolu termoslarımızı ortaya qoyanda ədəb-ərkanla nə qədər xoşbəxt olduğumuzu qeyd elədik. Amma bu məkana növbəti səfərlərimizdən birində Fikrət dedi:

– Amma bu yerin bir eybi də var.

– Nədi?

– Biz uşaqları bu estakadalara gətirə bilmərik. Təhlükəli buralar...

Əlbəttə, təhlükə göz qabağında idi və mən Fikrəti dərhal başa düşdüm. Başa düşdüm ki, balıq bəhanədi, əsas məsələ, birinci nikahından doğulan Yalçının Günayla, Gülayla birlikdə oynamasıdı və bu yalnız Dördüncü dambada mümkündür.

Və bu niyyətlə biz yenə aradabir balıq tutmağa Dördüncü dambaya gəldik.

...Heç bilmirəm, o tarix niyə yadımda qalıb?! May ayının 2-si idi. Hava qaralmışdı. Göy üzü ulduzlu olsa da, Ay doğmamışdı. Yüngül cənub küləyi – Gilavar əsirdi. Biz yenə Səngəçəyə gəlmişdik. Nədənsə, giriş məntəqəsini estakadanın girəcəyində qurmuşdular və burada yeddi-səkkiz minik maşını dayanmışdı. Belə görünürdü ki, heç kimi estakadaya buraxmaq istəmirlər. Balıqçılardan birinin ağzını arayanda bildirdi ki, heç “qırmızı onluğun” da üzünə baxmırlar. Amma Fikrət Qocanı görən kimi şlaqbaumu qaldırdılar və biz estakadaya qalxdıq. Balıqçılardan biri dərhal narazılığını bildirdi:

– Bəs onları niyə buraxdınız içəri?

Qapıçı dərhal onun cavabını verdi:

– Onlar şairdi.

Bu dəfə başqa bir balıqçı etirazını dilə gətirdi:

– Nə olsun, mən də şeir yazıram.

Və bu sözü qulağı çalan Fikrət maşının qapısını açıb düşdü və gülə-gülə:

– Xahiş edirəm, o kişini də estakadaya buraxasınız, – dedi.

Beləcə., o kişi də sevincək maşınını estakadaya qaldırdı və bu arada yerbəyerdən digər balıqçıların da səsləri ucaldı:

– Mən də şeir yazıram.

– Mən də şeir yazmışam.. – Və s. Fikrət yenə maşından düşüb nə desə yaxşıdır?

– Xahiş edirəm, hamını estakadaya buraxasınız. – Və gözətçilər gülüşə-gülüşə şlaqbaumu qaldırdılar.

O may gecəsi tutduğumuz balıqlara görə yox, o hadisəyə görə yadırmızda qaldı və xatirəyə çevrildi. Fikrət sonralar o hadisəni xatırlayarkən, gülə-gülə deyərdi: mən də şairəm.

KAINAT GƏMİSİ HARA UÇDU?

Nəhayət ki, bir dəfə Səngəçaldı – estakadada Emin Mahmudovla qarşılaşdıq. Balığa övladlarını da gətirmişdi – Bədən tərbiyəsi İnstitutunda oxuyan Eldarı və hansısa peşə məktəbinə girmiş sonbeşiyini. Artıq hiss olunurdu ki, bu uşaqlar da bu peşədən – bəlkə də əyləncədən, kifayət qədər baş çıxarırlar. Hətta Eldar spinningi nəinki bizdən, hətta atasından da xeyli uzağa ata bilirdi. Balıqçılıqda da bu əsas şərtlərdən biridi – tilovu nə qədər uzağa atırsansa, demək şikara bir qədər də yaxınlaşırsan.

Emin müəllim təcrübəli balıqçı kimi hərəməzə bir “pavadok” və bir “qruzila” (qurğuşun lövbər) bağışladı. Bu qruzilada diqqətimi çəkən isə üstündəki işarələr oldu: “E.M” Bəli, bu işarədən dərhal bilinirdi ki, bu qruzila kimə məxsusdur. O, bu qruzilalara sadəcə, ad-soyadının baş hərflərini döyməmişdi; dərhal bilinirdi ki, bu işarələr qruzilanın qəlibindən gəlir.

Xeyli sonralar, mən o estakadada ovda olarkən, tilovuma bu cür işarəli qruzilalardan biri ilişib gələndə, təbii ki, Emin Mahmudovu xatırladım və kim bilir, nə qədər duyğulandım?

O zaman o, ailəsilə okeanın o tayına köçmüşdü və biz ara-sıra məktublaşırdıq, zəngləşirdik. Zəngləşirdik deyəndə ki, yalnız o zəng vururdu. Elə bir söhbəti də yoxdu, hiss eləyirdim ki, sadəcə Vətənin həsrətinə dözmür. O zənglərə sanki cavab olaraq, mən “Amerikadan telefon zəngləri” adlı bir esse də yazıb “Ədəbiyyat qəzeti”ndə çap etdirmişdim və o essenə Fikrət də oxumuşdu. Ona görə yox ki, o esse mənim qələmimdən çıxmışdı, ona görə ki, o da o zaman Amerikadan gələn telefon zənglərinə bağlı idi. Onun birinci nikahından doğulan böyük qızı Pərvanə də okeanın o tayına – Kanadaya köçmüşdü.

Və yəqin o zaman Fikrətin ağına da gəlməzdi ki, bir neçə il sonra ikinci nigahından olan qızı Günay da okeanın o tayında bənd alacaq və hələ sonra da gəlib Fikrətin “Qocayev Pərviz Fikrət oğlu” kimi pasportuna saldıği nəvəsini – Pərvizi də okeanın o tayına aparacaq. Bəli, o zamanlar Fikrətin ağına da gəlməzdi, öz balası kimi böyütdüyü Pərvizi haçansa ABŞ ordusunun zabiti olacaq.

O günlərin birində Emin müəllim gəlib Bakıya çıxdı. Görünür, dözməmişdi, kim bilir, neçə aylıq qocalıq təqaüdünü toplayandan sonra Bakıya biletdə almışdı. Fikrətlə onu bir kafeyə də apardıq ki, birlikdə olaq və o, istədiyini kimə ürəyini boşaltsın.

– Elə bilirsiniz, Amerikada yel əsib, qoz tökülüb? – dedi, – orda balığa ancaq milyonçular gedə bilər, sadə, bizim kimi sıradan adamları düşündürən isə yalnız puldur. – Orası da məlum oldu ki, orada məskunlaşmış Güney azərbaycanlılarından biri ilə okeana balıq ovuna da gedib, amma hiss eləyib ki, heç bir su mənbəyi Xəzərin yerini verə bilməz.

Səhv eləmirəmsə, 1992-ci il idi və 90-ı haqlamış Emin müəllim səmimi tərzdə onu da vurğuladı ki, Vətənə ölməyə gəlib. Amma o, Vətəndə yox, qayıdıb Amerikada öldü. Yadımdadır, çox qarmaqarışıq zamanlar idi və hətta, həmişə bizim necə xoşbəxt olmağımızdan danışan Fikrət də cəmi üç misralıq, yaddaqalan bir şeir yazmışdı:

*"Ölüm,
Gəlmirsənsə,
Mən gəlim..."*

YENƏ O BAĞ OLAYDI...

Hələ yetmişinci illərdə Bakı şəhərində – İçərişəhərdə məskunlaşan Göyüş doxtur Mərdəkan qəsəbəsində bir bağ evi də almışdı və yay aylarında, demək olar ki, bütün ailə o bağda – o bağdakı tikilidə toplaşır.

Əslində, bu günlərin ölçü-biçisiylə yanaşsaq, vur-tut qırx kvadratmetr sahəsi olan, üçotaqlı, damı da qırla örtülmüş o tikiliyə ev demək olmazdı. Amma həyatında qırx arşın dərinliyində, dumduru, səpsərin, şipşirin suyu olan quyusu vardı. Bağdakı meynəlik, kim bilir haçan salınmışdı? Kötüyündəki şırımlardan hiss olunurdu ki, ortalıqdakı qara tut ağacının da üzü üzlər görüb. Yalnız armud ağacları cavandı və dərhal hiss olunurdu ki, barı yayın lap ilk aylarında sulanan bu ağaclar öz tumundan boy verib.

Bir sözlə, hiss olunurdu ki, qədim bağdı və barısındakı çapıq, kələkötür daşlardan da hiss olunurdu ki, üzü üzlər görüb. Amma tikilisinə görə bu bağda nə qədər darısqallıq olsa da, yeddi, hərdən də səkkiz ailənin bu ocağa sığınması üçün bəs eləyirdi. Və qaynanam Zərxara xınım da istəyirdi ki, heç olmasa, bu ailə bir-iki ay bir yerdə olsun. Hər ailənin də üç, dörd, beş, altı yaşlarında iki-üç uşağı. Hərəsi bir evdən gəlmiş gəlinlərin nazına da o dözməli, bir sözlə, hamını yola verməli idi və o, bunu bacarırdı. Hamımız da maaşa baxırdıq, ayın axırında bir-birimizdən beş-on manat civarında borc alırdıq, amma mehribançılıqdı və indi də mənə elə gəlir ki, bütün yerdə qalan şeylər o mehribançılığın kölgəsində qalırdı və bu mehribançılığı da mənim qaynanam – Fikrətin anası Xara xanım yarada bilmişdi.

...Məni qınamayın, indi hərdən mənə elə gəlir ki, bu mehribançılığa səbəb, həm də kasıbçılıq idi, insanların bir-birini anlamasına, başa düşməsinə səbəb olan kasıbçılıq... Bədii ədəbiyyatda mən bu qayənin bir neçə nümunəsini oxumuşdum, amma indi bu həyatı canlı yaşayırdım.

May ayının sonlarında, bir qayda olaraq, Fikrətin birinci arvadı Rəna Zəbi qızı iki övladını (Pərvanə ilə Yalçını) gətirib keçmiş qaynanasına tapşırandan və sanki qeyb olandan bir gün sonra Fikrət də Günaylı, Gülaylı yeni ailəsini bu bağa gətirirdi və mən hiss eləyirdim ki, artıq az-

çox imkanları da olan Fikrətin bu addımı Pərvanə ilə Yalçının Günayla, Gülaya isinişməsi, bir-birinə qaynayıb-qarışmaları ilə bağlıdır. Nədənsə, bu mənzərini mən də izləyirdim və Pərvanə ilə Yalçının tez-tez uşaqlardan aralandığını, gedib ikilikdə oynadıqlarını görəndə, mənə qəhər boğurdu və mən hiss eləyirdim ki, bunları müşahidə etmək Fikrətə də acılı anlar, dəqiqələr yaşadır.

Səhərlər mən görürdüm ki, yalnız bu uşaqlardan ikisinin arxasınca, bir əlində boşqab, bir əlində də dolu qaşıq tutmuş ana qaçmır. Və təbii ki, bu və buna bənzər mənzərələr Fikrətin də gözündən qaçmırdı və onun nələr çəkdiyini, indi də hərdən təsəvvür eləyirəm.

O, elə məqamları izləməli olanda yalnız köks ötürürdü. Nə etməli, qatar keçmişdi... O, olsa-olsa, qatar haqqında şeir qoşa bilərdi:

*“...Qatara çat
Qatarı tut
Qatarı qoyma qaçmağa.
Elə yeri
Qalma geri
Qoy qatar olsun başmağın” və s.*

Axşamlar, Günəşin şaxı sınıandan sonra uşaqları mənim və qaynım Vaqifin “Moskviç”inə doldurub; hə, sözün həqiqi mənasında futbol topu kimi doldurub, hələ sonra da sayıb, Qızılqum çimərliyinə aparırdıq və çimərlik əhli bizim maşınlardan nə qədər, təxminən yaşıd uşaqların düşdüyünü görəndə, bizə başqa bir dünyanın insanları kimi, heyərlə baxırdılar. Amma, bu, bizə xoşdu; bəyəm insan oğlunun ən ali borcu uşaq böyütmək deylimi? Uşaqlar isə, lap nağıllarımızda deyildiyi kimi, gündə bir arpa boyu böyüyürdülər.

Dünyanın işləri elə gətirdi ki, Fikrətin, son subaylıq gecələrini yaşayan, sonbeşik qardaşı Məhəmmədəlinin də toyunu, ata əvəzi Fikrət o bağda eləmək qərarına gəldi və toy ərəfəsində də, Fikrətin Polad Bül-büloğlu ilə müştərək yaratdığı, hələ də toyların gündəmindən düşməyən mahnısı yarandı və mən biləni, birinci dəfə də o toyda oxundu:

*“...Burdan sizin qapıyadək elçilərım düzülər,
Toya kimi kimi sən küsməsən, toydan sonra düzələr” və s.*

O toya tanınmış tərcüməçi İshaq İbrahimov da gəlmişdi. Əlli-altmış yaşlarında kişi olub-qalan tək bir ayağı üstündə necə rəqs eləyərmiş, ilahi? O, Böyük Vətən müharibəsində zabit olmuşdu. Amma mən İshaq müəllimlə xeyli sonralar yaxından tanış oldum və tez bir zamanda da, böyük yaş fərquə baxmayaraq, dostlaşdıq. Səbəb də balıqçılıq oldu. Amma yalnız balıqçılıq yox, bizim qarşılıqlı ünsiyyətimiz o yerə gəldi ki, onun rus dilindən tərcümə etdiyi “Əsrdən uzun gün” (Çingiz Aytmatovun əsəridi) romanının nəşriyyat redaktoru da mən oldum. O zaman hiss elədim ki, daha doğrusu, mənə elə gəldi ki, o, rus dilini çox gözəl

bilir və o dərəcədə gözəl bilir ki, bu onun tərcüməçiliyinə hərdən mane olur.

O yay gecələrinin birində damın üstündən qaynanamın yatacağına düşən gürzə də yadımdadır; qaynanam o ilanı dərhal ovcuna alıb həyətin ortasına elə tullamışdı ki, ilan düşdüyü yerdəcə qıvrıla-qıvrıla qalmışdı. Və səhər Fikrət qonşuların məsləhətilə onu Mərdəkan çildağına aparmaq istəsə də, qaynanam getmədi və mən hiss elədim ki, mənim Kür qırağında, üç ay yayı cürbəcür ilanların mələşdiyi biyabanda dünyaya göz açan qaynanam üçün ilan, sadəcə, çöl heyvanıdır, hətta çölün ən zavallı heyvanı...

İshaq müəllimi bir balıqçı kimi öz dəstəməzə qoşanda isə kiçik qardaş Məhəmmədəli, artıq 24 sotluq ərazisi olan o bağı satmışdı, o bağdan bu və buna bənzər xatirələr qalmışdı və hələ bu dünyada olanların yaddaşında o xatirələr yaşamaqdadır.

BULLA ADASINDA QIŞ GECƏSİ

Artıq İshaq müəllim də bizim balıqçı dəstəməzə qoşulmuşdu və mən elə birinci gündən hiss etmişdim ki, dənizə qarmaq atmaq, balıq tutmaq onun üçün o qədər də maraqlı deyil, onun üçün ən əsası o balıqları çubuq şışlərə taxmaq, oda tutmaqdı. Bir dəfə isə təzə “həmkarımızın” məsləhətilə balıqları qəzet parçasına büküb sadəcə gözün üstünə atdıq və gördük ki, belədə balıq öz şəhdini-şirəsini, hətta ətrini də saxlayır və daha dadlı olur. Və həm də ilk günlərdən hiss eləmişdim ki, onunku ünsiyyətdi: son dərəcə məlumatlı idi və yaddaşındakıları, sinəsindəkiləri bölüşməyi, paylaşmağı sevirdi. Və belə dekabr günlərinin birində o dedi:

– Hazırlaşın, şənbə günü gəmi ilə Bulla adasına gedəcəyik, onsuz da bu dambalarda heç nə tuta bilmirik, su soyuyub, balıq dərinə çəkilib. Varsa, tüfənglərinizi də götürün.

Sahil qəsəbəsindəki səsli-küylü limandan bir yedək gəmisi ilə tərپə-nəndə göyərtədə on-on beş adam vardı, amma elə o anda məlum oldu ki, bu insanların çoxu dəniz neftçiləridi və gəmiçi onları yolüstü, estakadalarda – iş yerlərində düşürdəcək.

Beləliklə, mənzil başına yetişməmiş gəmidə altı nəfər qaldıq; mən, Fikrət, İshaq müəllim, İshaq müəllimin diş texniki olan dostu Aydın, Aydının erməni millətindən olan həmkarı və bir də, təbii ki, sükançı – qoca gəmiçi.

O arada Fikrət bu qoca gəmiçi ilə necə ünsiyyət yaratmışdısa, necə dostlaşmışdısa, bir də gördüm ki, Fikrət sükan arxasındadı və üz-gözü də işıq – nur içində, elə bil bir ömür boyu yaşadığı bütün ağrı-acıları unutdurmuşdular.

Yalnız, kimsəsizliyi dərhal diqqət çəkən Bulla adasına yaxınlaşanda gəmiçi bu xoşbəxtliyi onun əlindən aldı, sükanın arxasına özü keçdi və gəminin fitini də bir xeyli səsləndirdi. Və eni də, uzununu da, ortalama, iki-üç kilometrdən az olmayan bu adanı bu gəmi fiti, sanki cana gətirdi.

Saysız-hezabsız su quşları sahildən pərvazlananda, dovşanlar hara gəldi qaçırdılar. Amma bu adadan, – eni də, uzununu da insan gözü mənzilində idisə, hara qaça bilərdilər?

Təbii ki, bu mənzərəyə şahid olanda sevindim; demək, balıq olmasa da, quş, dovşan ovlaya biləcəkdik. Əslində, elə hamı gümrah görünürdü. Sudan quruya çıxan insan bəndəsi haçan sevinmir ki?

Burada haçansa yaradılmış və kim bilir, nə qədər istifadə olunmuş limanın beş-altı nişanəsi, daha doğrusu, beş-altı taxta-tuxtası qalmışdı və sükançı da bizdən qabaq sıçrayıb, göyertədən düşəndən sonra gəmini biləkdən yoğun kəndirlərlə o taxtalara bərkitdi və sonra da yenidən göyertəyə qalxıb, qarmaqları zəncirlə bir-birinə bərkitilmiş lövbəri suya tulladı. Və yalnız bundan sonra:

– Hə, indi düşə bilərsiniz, – dedi, – bu adanın quşunu, dovşanını sizə göstərdim, balıq da sudadı, tuta bilsəniz, mən də yeyərəm.

İlkin görkəmindəcə, sanki, məni ovsunlayan bu adada güllə atmağa meylim olmasa da, dəstədən geridə qalmamaq xatirinə, mən də təklüləmi doldurub əlimə aldım. Fikrət də silahsız deyildi, uşaqlıq dostu Yaşar ad günündə ona beş güllə tutan bir “vinçestr” bağışlamışdı və mən bilən, o tufəngi hələ də ovda sınınamamışdı.

Mən görəndə ki Aydının erməni millətindən olan, tərədən-dırnağa silahlanmış ovçu həmkarının bir gözü mayıf, bir gözü də çaşdı, astaca Fikrətin qulağına pıçıldadım ki, gəl biz adanın başqa səmtinə gedək.

Güllələr açıldı, nə açıldı, elə bil yüz il qabaq, milli zəmində “dayan-doldurumla” “dava” gedirdi. Və məni heyretə gətirən bu idi ki, bu adanın dovşanları bizdən qaçmırdılar, əksinə, üstümüzə gəlirdilər və hətta yazıqcasına, məsum-məsum bizə tamaşa eləyirdilər. Və elə o arada da Fikrət yönünü mənə çevirib var səsilə qışqırdı:

- Atma!
- Nəyə görə?
- Bunlar ev dovşanlarıdır...
- Nə danışırısan?
- Görmürsən, biri qara, biri ağ, biri ala-bula...

Bir qədər sonra gəmiçi də bu məsələyə aydınlıq gətirdi:

– Hə, bunlar ev dovşanlarıdır, bir zamanlar burada işləyən neftçilər şəhərdən gətirib bu adaya ötürüblər ki, vəhşiləşsinsinlər, amma onlar törəyib artsalar da, vəhşiləşməyiblər...

Sonra qoca gəmiçi yarızarafat, yarıgerçək bir fəlsəfi kəlam da işlətdi:

– Görünür, bizim qəbul etdiyimiz təkamül nəzəriyyəsi həmişə özünü doğrultmur.

Bu arada erməni millətindən olan yol yoldaşımız vurulmuş dovşanların bir neçəsini soymuşdu və hələ istisi çəkilməmiş, soyuq havanın təsirindən buğlanan dərilərində, nəfəsi təngisə də, duz səpirdi.

Gəmiçi səliqə ilə doğranmış tikələri bir neçə dəfə qaynadıb, suyunu atandan sonra yağ-soğanla qovurmağa başlayanda, biz Fikrətlə qərara aldığımız ki, spinninqlərimizi işə salaq və bəxtimizi narın-narın ləpələməyə başlayan dənizdə sınayaq. Amma elə birinci spinninqimin qurşunu suya düşəndə, mən başa düşdüm ki, dərinlik azdı və balıqlar burada da dərində çəkilibsə, biz burda balıq tuta bilməyəcəyik.

İshaq müəllim isə pörtdənmiş tikələri necə qovurmaq barədə gəmiçiyə öz məsləhətlərini verirdi.

Təxminən bir saatin tamamında gəmiçidən soruşdum:

– Buralarda dərinlik nə qədər olar?

– Çox olsa, beş-altı metrə.

– Bəs deyirlər ki, Bullada dərinliyi iyirmi metrə qədər olan yerlər var?

– Var, əlbəttə var, – gəmiçi mənim sorğuma cavab verdi və təxminən yarım kilometr aralıda, dənizə səpələnmiş buruqları, estakadanı nişan verdi, – bax, oralarda dərinlik iyirmi metrədən də artıqdı.

Fikrət də mükəlliməyə qarışdı:

– Gəmini oraya cürə bilməzsən?

Bu dəfə gəmiçi qətiyyətlə dilləndi:

– Əlbəttə, yox!

Və beləcə, biz dənizə atdığımız tilovlara yox, o estakadaya həsrətlə tamaşa etməyə başladığımız.

Bu arada həmin estakadanın qurtaracağında bir minik maşını da göründü. Moskviçdi. Bu məsafədən rəngini təyin etmək mümkün olmasa da, yöndəmindən bilirdi ki, sınıq-salxaqdı, köhnədi. O maşından düşən adam spinninqləri dənizə solaxay atmağa başlayanda Fikrət dedi:

– Hara getsə, o, bizim Vaqif olacaq. Yəqin Bullaya gəlməyimizdən xəbər tutub, istəyib ki, bizi qabaqlaya.

Bizim Vaqifin artıq bir-iki dəfə iri kütüm eşqilə o məkana da gedib çıxdığını Fikrət də bilirdi, mən də.

Mən də Fikrətin sözünə qüvvət verdim:

– Mənə də elə gəlir ki, o Vaqifdi. Solaxay atır spinninqi.

Sən demə, qoca gəmiçinin qulağı darı dəlirmiş. Durbinini əlüstü bizə verəndən sonra da ucadan dedi:

– Hə, indi baxın görün kimdi? – Və dərhal da bizə məlum oldu ki, o xoşbəxt balıqçı bizim Vaqif deyil, amma hava qaralana qədər durbinlə o balıqçını növbə ilə izlədik ki, görək o yerdən – xəyal elədimiz o dərinlikdən balıq çıxarda bilir, ya yox? Hava qaralandan sonra, hələ də zıncırovu səslənməyən tilovlarımızı yığmasaq da gəmiyə qalxdıq.

Süfrədə bolluqdu, İshaq müəllim həmişə olduğu kimi, əməlli-başlı bazarlıq eləmişdi, hətta o zamanın hər deyiləndə ələ düşməyən “kapçonnu”

kolbasasından, “qoviyadına”sından da tapa bilmişdi. Amma adama gəl-gəl deyən, şübhəsiz ki, dovşan tikələrinin qovurması idi. Mən Fikrətin bu tikələrə əl vurmadığını sezsəm də, orda bu barədə heç nə soruşmadım. Arada nəfəs dərmək üçün isti kayutdan göyertəyə çıxanda isə, o özü mənə bəzi şeyləri anlatdı. Dedi ki, müharibə illərində Dəliməmmədli stansiyasında yaşayarkən dovşan saxlayırmış. Amma bir gün dərsdən qayıdanda görüb ki, atası onun dovşanlarının başını kəsib, anası da onları bişirib, o da heç nə deməyib, küsüb evdən gedib və o gecə onu tapmayıblar...

Onun sonralar da ərək etdiyi insanlardan küsməyi vardı. Elə neçə il qabaq bacısına bir kəlmə xoş söz dediyimə görə, məndən küsməmişdimi?...

O isti kayutda açılmış süfrə arxasında da Fikrət söz dedi, yenə də bir xeyli bizim necə xoşbəxt olmağımızdan danışdı, hətta bir şeir də oxudu, amma öz şeirini yox, dostu Vaqif Səmədoğlunun əzbərində olan bir şeirini:

“Ayrılıq bir dənizdi –
Sən uzaq, yaşıl ada..”

Görünür, o anlarda o uzaq yaşıl adaya gəlib çıxmışdı, özünü o adada hiss eləyirdi.

Gecənin bir vədəsi mən su içmək üçün oyandım ki, Fikrətlə İshaq müəllim göyertəyə çıxıb nə barədəsə mübahisə edirlər... Onların nə danışdıqlarını mən eşitmirdim və heç eşitmək də istəmirdim. Çünki bilirdim ki, onları uzun illərin ülfəti, ünsiyyəti bağlayır. Yadımda idi, hələ neçə illər qabaq İshaq müəllim Şüvələndəki bağının yarısını kəsib Fikrətə hədiyyə eləmişdi ki, Fikrət onun qonşuluğunda məskunlaşsın.

Fikrət Şüvələnin mərkəzinə yaxın olan o ərazidə bağ da saldı, bağ evi də qaraldı, bir neçə yayı da heç yana getmədi, orda dincəldi, amma neynəyəsən, sonra o bağı satmalı oldu. Daha doğrusu, satdı ki, Flora xanımın oxuduğu məşhur bir mahnıda da yaşayan – qızı Günaya şəhər içində mənzil alsın ki, Günay taleyi ilə oynamasın...

Səhər oyanıb, axşamdan suda qalan tilovlarımızın “starajok”larının (yəni, səssiz zıncırovlarının) sallandığını görəndə, təbii ki, sevindik. Hə, qarmaqlarımıza balıq da düşmüşdü, amma kütüm yox, sarı-qırmızıya çalan çəki balıqları – dəniz sazanları. Dənizin bütün qamışlı, cilli sahillərində, mən dəniz sazanlarının da törəyib artdığını kitablardan bilirdim.

Qarmaqlarımıza yenidən xərşəng keçirib, sazan eşqilə atmaq istəsək də, məlum oldu ki, qayıtmalıyıq, çünki gəmiçi dəniz neftçilərini tənha buruqlardan, estakadalardan vaxtında götürməli ki, sahilə – Sahil qəsəbəsinə də vaxtında çatmaq.

Yedək gəmisi Bulla adasından bir qədər aralananda, Fikrət üzünü mənə tutdu:

– Buralar bənzərsiz yer imiş, – dedi, – yazda buralar misilsiz olar, yazda buraya yolumuz düşsə, mütləq uşaqları da gətirərik... bütün uşaqları...

“OYAN, EY GÜNƏŞ, OYAN!”

Və o Günəş oyandı. 1995-ci il iyun ayının 26-sında Fikrət Göyüş oğlu Qocayevin “Şöhrət” ordeni ilə təltif edilməsi haqqında Azərbaycan Respublikasının Prezidenti Heydər Əliyevin sərəncamı yayımlandı. Və elə həmin gün də mətbuatda Ulu Öndərin “Əməkdar incəsənət xadimi Fikrət Qocaya” başlıqlı məktubu çap olundu:

“Hörmətli Fikrət Qoca!

Sizi – Azərbaycanın poeziyasında öz imzası ilə seçilən sevimli sənətkarımızı – ömrünün 60-cı ildönümü münasibətilə ürəkdən təbrik edirəm.

Xalqımız Sizi Azərbaycan ədəbiyyatına yenilik gətirmiş 60-cı illər nəslinin nümayəndəsi kimi tanıyır; həyatımızın ən ziddiyyətli, ən kəskin cəhətlərini poetik bir dillə təqdim etməyi bacaran, oxucusunu həmişə düşünməyə vadar edən bir sənətkar kimi yüksək qiymətləndirir.

Sizin poeziyanızda fəlsəfi düşüncələrlə lirik duyğular bir-birinə qovuşur, bir-birini tamamlayır. Məhz buna görə də istər ən adi məişət məsələsinin təsviri, istərsə də ən ülvəi bəşəri hisslərin tərənnümü qələminizin qüdrətilə fikir poeziyasına çevrilir.

Əziz şairimiz!

Sizi 60 illik yubileyiniz münasibətilə bir daha təbrik edir, Sizə cansağlığı, uzun ömür, şeir-sənət yollarında yeni uğurlar diləyirəm.

Heydər Əliyev

Azərbaycan Respublikasının Prezidenti.”

Son dərəcə səmimi məktubdur, deyilmi? Dərhal hiss olunur ki, cümlələr kəlmə-kəlmə Ulu Öndərin öz dilindən qopub, öz qələmindən çıxıb.

Nə baş vermişdi? Doğrudanmı, Heydər Əliyevin Azərbaycan rəhbərliyinə ikinci dönüşü ilə onun Günəşi doğmuşdu? Polad Bülbüloğlu isə, neçə illərdi ki, Fikrətin sözlərinə bəstələdiyi nəğməni dünyaya yaymaqda idi:

Oyan, ey Günəş, oyan!

Al-əlvan boyan,

Yoxsa, bu dəniz qaçar,

Yoxsa bu dəniz uçar...

Və çox keçmədi ki, Əməkdar incəsənət xadimi, “Şöhrət” ordenli Fikrət Qoca daha bir nüfuzlu fəxri ada – “Xalq şairi” adına layiq görüldü və bu zaman dəniz sahilində yola saldıığımız gecələrin birində, aramızda, təxminən buna bənzər bir mükəllimə oldu:

– Sənin çox zəngin avtobiografiyan var, niyə bir bədii tərcümeyi-hal yazmırsan?

– Mənim tərcümeyi-halım mənim yaradıcılığımdı.

– Bu cavab məni açmır.

– Niyə?

– Çünki şablon cavabdı; istənilən yaradıcı insan deyə bilər ki, mənim tərcümeyi-halım mənim şeirlərim və ya romanlarımdı.

– Əvvəla, hər yaradıcı belə deyə bilməz. İkincisi də...

– Mən bir qəzet müxbiri kimi səndən müsahibə götürsəydim və bu sualı dilimə gətirsəydim, yenə belə cavab verərdin?

– Əlbəttə. – Və elə o anda da qəti bir kəlmə ilə bu mükəlliməyə son qoydu:

– Bilirsən, Məmməd, məni hələ tərcümeyi-hal düşündürmür... Sağlıq olsun...

Bu zaman onu nə düşündürdüyünü, mən şeirlərindən bilirdim:

***“Əlimdə qoca dünyanın
tərcümeyi-halı – Tarix.
Başı bəlalı Tarix.
Yazıq həqiqət parça-parça
Xaqan qılıncları ilə doğranmış.
Dinliyi, azadlığı oğurlanmış –
Yazıq xalqlar.”***

Amma, artıq 2005-ci ildə, Azərbaycan o “yazıq” xalqlardan deyildi, dünya çapında inamla irəliləyirdi, əsrin müqavilələrinə imza atırdı, möhtəşəm layihələrin həllində söz sahibi idi.

Yəqin ki, mənim bir daha bu söhbətin üstünə qayıtmağım onu hövsələdən çıxartdı.

– Bilirsən, Məmməd (hər dəfə mənə belə müraciət etməyi də vardı), mənim tərcümeyi-halımda elə məqamlar var ki, onları, ümumiyyətlə, yazmaq olmaz.

– Bir zaman “Vəls” şeirində özün yazdığın kimi:

***“...Ürəyimdə bir şeir fırlanır,
Deyir mənə yaz,
Deyirəm olmaz,
Fırlanıram, vəls, vəls”***

Yenə kədərlə gülümsədi:

– Hə, bax, elə, düz tapdın. – Amma mən yenə də istəyirdim ki, o tərcümeyi-hal yazsın, çünki mən o yazının nə qədər maraqla qarşılanacağını təsəvvür eləyirdim.

– Orta məktəbi bitirəndən sonra atam məni Bakıya gətirib bir vəzifəli dostuna tapşırırdı ki, məni harasa işlədirsən, o da məni işlədirdi Dəmir yolu texnikumuna, bax, mən bunu necə yazım?

– Elə yazılmalı şey budur da, mövcud cəmiyyətin iç üzünü açacaqsan.

– O cəmiyyət də inqilabın nəticəsi idi. Nə Marks, nə də Lenin bu dünyanın düşməni deyildilər.

Fikrətin daima xatırladığı, özünə ustad saydığı xalq şairi Rəsul Rzanın “Tərcümeyi-hal”larını (bəli, Rəsul Rza yaradıcılığında iki dəfə bu janra müraciət eləyib) yada saldım. Çünki bilirdim ki, Fikrət Rəsul Rzanın

bütün yaradıcılığı kimi, o iki "Tərcümeyi-hal"ı da oxuyub. Hətta mən Fikrəti bu işə həvəsləndirmək üçün söylədim ki, R.Rzanın o nəsr örnəkləri bədii əsərlərindən, əsla geri qalmır.

Sahildə sakitçilikdi, balıq da elə bil, çox vaxt olduğu kimi qeybə çəkilmişdi və mən Fikrətin Rəsul Rza haqqında əzbərimdə olan bir şeirini də dilimə gətirdim:

"Dedilər: vəzni pozdu.

O, bir şeir də yazdı.

Dedilər: şeirin bəzəyi azdı.

O, bir şeir də yazdı.

Dedilər: biz anlayırıq,

Amma xalq üçün anlaşılmazdı.

O, bir şeir də yazdı.

Amma, öz aramızdı,

O vaxt sözümüzə baxsaydı,

İndi Rəsul Rza olmazdı".

Daha sonra mən onu hələ altmışıncı illərin sonunda Rəsul Rzanın "İki cildliyi" barədə yazdığı və "Azərbaycan gəncləri" qəzetində çap etdirdiyi məqaləni də yada saldım deyəsən. Amma yenə də o, mənim təklifimə, yəqin ki, nəzakət xatirinə, "baxarıq..." dedi.

Yadımdadır, amma mən yenə geri çəkilmədim:

– Axı, sənin zəngin nəsr təcrübən var; "Dəniz altındakı xatirələr", "Qar əriyir", "Mavi dünyanın adamları", kimi povestlərin, unudulmayan hekayələrin, "Taleyn ağır taleyi" kimi romanın var, nə çətin işdir səninçün "Tərcümeyi-hal" yazmaq?

Və birdən gülümsədi:

– Sən mənim prozamı bəyənəmirsən onsuz da.

– Nə bilirsən, axı, mən bu barədə sənə heç nə deməmişəm.

Yenə gülümsədi:

– Bu bəsdi də...

Bir sözlə, mən o zaman onu tərcümeyi-hal yazmağa həvəsləndirə bilmədim. Amma, axırda o, yenə də (yəqin ki, yenə də nəzakət xatirinə):

– Sağlıq olsun, baxarıq, – dedi və sonra da, – yaxşısı budur, həftəarası vaxt elə, gedək Dördüncü dambaya, yəqin o sahilə quş da gəlib; materik quşları, payızdı, tufəngini də götür...

YARIMADADA İKİ LAL

Fikrətin Kreml xəstəxanasında baş tutan ağ ciyər əməliyyatından təxminən üç ay keçmişdi və hərdən gedib ona baş çəkirdim ki, həm də bir qohum kimi borcumdan çıxım. Belə görüşlərin birində o, yavaşcadan soruşdu:

- Balığa gedirsən?
- Hərdənbir.
- Hansı səmtə gedirsən?
- Səngəçala, Estakadaya.
- Həvəsin varsa, üzümüzə gələn şənbə bir yerdə gedək?

Və mən yəqin elədim ki, əməliyyatdan sonra yaxşılaşdığını o özü də duyur.

- Gedərik, – dedim, – niyə getmirik ki?

Ailəsində Fikrətin bu sevdasından halı olub hay-həşir salsalar da, mənə elə gəldi ki, Fikrət bir sərt baxışla hamıya hər şeyi anlatdı.

...Ancaq, o şənbə günü Səngəçala, Estakadaya yox, birbaşa, yarımada kimi dənizə qovuşmuş Dördüncü dambaya gəldik. Bu təklif də Fikrətdən gəldi və mən izahatsız da onu anladım.

Qeyri-rəsmi bu ovçuluq məkanında kimsənin olmadığını görəndə, təbii ki, sevindik. Payızın sonları idi, bu sahillərin qarqamışı da sapsarı saralmışdı.

Bu yerdə balığın daha yaxşı ovlanan ərazisi, danbanın sahilə girmiş çıxıntısı idi və bu yerin eni də iyirmi arşından çox olmazdı. Dərhal bütün tilovlarımızı dənizə atdıq ki, yenə balığa gələnlər olsa, bu əraziyə yaxınlaşmasınlar. Bir sözlə, sanki bu yerə öz bayrağımızı sancdıq. Ancaq heç yarım saat keçməmiş daha bir balıqçı cütlüyü də sınıq-salxaq bir “mosu” ilə yaxınlığımızda bənd aldı və elə o arada da biz Fikrətlə yüngülcə ləpələnen dənizdən hərəyə, bu arzuolunmayan cütlüyün gözü baxa-baxa, kütüm çıxartdıq. Təzə gəlmiş bu cavan balıqçılar da dərhal tilovlarını sazladılar və dənizə atdılar. Amma yenə də dənizdən balıq çıxaranlar biz olduq. Və elə bu zaman, bizdən təxminən on addım aralıda, baxtlarını sınayan balıqçıların biri digərinə, ucadan, təbii ki, bizə eşitdirmək üçün dedi:

- Qədəş, get o cavanları başa sal ki, tilovlarının bir-ikisini yığıdırsınlar ki, biz də spinning ataq, bir şey tuta bilək!

Və o qədəş Fikrətə yaxınlaşıb nə soruşdusa, nə dedisə, səsi güclə eşidilən Fikrətdən nə cavab aldısı, dərhal da mənə yaxınlaşdı və mən də onun qəfil sualının cavabında təzəcə kəkələməyə başlamışdım ki, o, bir qədər aralıdakı həmkarına ucadan:

- Qədəş, bunlar ikisi də laldı, gəl özün qandır bunları.

Fikrət gözaltı məni süzüb gülümsədi...

Hə, bu da dənizdən daha bir xatirə. Sonralar Fikrət yaxınların məclisində bu hadisəni lətifə əvəzinə danışardı.

Mən isə, o hadisənin, yeri gəlmişkən, məbədini danışmaq istəyirəm.

Cavanlar bizi elə sıxışdırmağa başladılar ki, “pavadoklarımızın” bir neçəsi sıradan çıxdı. Balığın gələn zamanında da, “pavadok” təzələmək, balıqçılar bilər ki, nə deməkdi? Və birdən Fikrət dedi:

– Get tufəngi doldur, gətir bura. – Təbii ki, mən heyrtətləndim. – Bizə yaraşmaz, ay Fikrət, – dedim, – neyləmək istəyirsən?

O, bu dəfə ərkyana dilləndi:

– Sənə deyirəm, get tufəngi doldur, gətir.

Qədeşlər (bəlkə də onlar qardaş idilər, çünki bir-birilərinə çox bən-zəyirdilər) tufəngi Fikrətin əlində görəndə, bir-birilərinə nə anlatdı-lar-sa, tilovlarını yığışdırmağa başladılar və Fikrət də bu arada dənizdən bizə sarı pərvazlanan quşu göydəcə nişan alıb vurdu. Quş tilov mənzilinə düşdüyündən, onu qarmağa ilişdirib çıxartdıq, əsil ördəkdi, özü də xoruz – yaşılbaş...

Qədeşlər balıqçı ləvazimatlarını tamamilə yığışdırandan, “mosu”la-rının sandığına doldurandan sonra, yenə onlardan biri bizə yaxınlaşdı və üzünü Fikrətə tutub soruşdu:

– Bağışlayın, Siz Fikrət Qoca deyilsiniz ki?

Fikrət gülümsədi və hələ canı üstündə olan yaşılbaş da ona verdi.

Bəli, xalq onu hələ Fəxri adlar, titullar, ödüllər, ordenlər, medallar almamışdan qabaq tanıyırdı. Təbii ki, dillər əzbəri olan şeirlərinə və xüsusən də mahnı mətnlərinə görə.

“...Kənara baxarsan, gözümdə od yanar,

Üzümə baxarsan, ürəyim talanar...”

Flora xanımın dilindən, avazından qopan bu sətirlərə, az-çox duyğulu insan bəndəsi necə biganə qala bilərdi?...

REZİN QAYIĞIN AQIBƏTİ

...Hələ Fikrət o mənfur xəstəliyi tapmamışdı. Bir dəfə hansı məc-lisdəsə, zamanın ən məşhur bəstəkarlarından biri – Arif Məlikovla görüşmüşdü və Arif müəllim Fikrətin balıqçılıqla da məşğul olduğunu biləndə soruşmuşdu ki, balıq tutmaq üçün hara gedir? Fikrət də cavab vermişdi ki, Abşeronun Cənub bölgələrindəki dambalara, Səngəçala, Mayaka və s. Arif Məlikov da bir təcrübəli balıqçı kimi, ona söyləmişdi ki, beş-altı balıqdan ötrü gedib Səngəçala –təhlükəli estakadalara çıxmağa dəyməz. Xəzərin Şimal hövzələrində də balıq çoxdu, amma gərək qayığın, ən azı, rezin qayığın ola.

Nə isə, Fikrət Arif Məlikovla görüşdüyünü, təxminən nə danışdıqlarını söyləyəndən sonra, sözünün canını dilinə gətirdi:

– Bəlkə, biz də rezin qayıq alaq, beş-altı balıqdan ötrü burdan basa-basa Səngəçala getməyək? Nə az, nə çox, yetmiş-səksən kilometr yoldu. Getməyi xoş olsa da, qayıtmağı əzablıdı.

Fikrət haqlı idi, həqiqətən də, bütün gecəni dənizə tilov atıb, səhər də o yolu qayıtmaq cəhənnəm əzabı idi. Yol boyu, şəhərə çatanacan məni sükanın arxasında yuxu basırdı, bir neçə saniyə sükanın arxasında yat-dığım məqamlar da olurdu və nə yaxşı ki, yol yoldaşım belə anlarda mə-

ni dümsükləyib ayıldırıdı və hətta, hərdən məni maşından düşürdü ki, üzümə su vurum. Ona görə də Fikrətin təklifi ağıma batdı. Amma, dərhal da soruşdum:

– Heç bilirsən rezin qayağın ən balacası – iki yerliyi neçəyədi? – O, kəsə cavab verdi:

– Qayığın pulunu mən verəcəm, sən narahat olma.

...Nəhayət ki, günlərin birində – daha doğrusu, tezliklə o rezin qayığı ovçuluq dükanlarının birindən alandan sonra Fikrət dedi ki, qayıq elə sənə maşınında qalsın..

O zamanlar Fikrət özü də, adına el arasında “09” deyilən “Lada” markalı maşın almışdı və mən Fikrətin təklifini birmənalı qarşılamadım:

– Mənim maşınımda niyə? Bacın deyəcək ki, buna bax e, evə çörək almağa pul vermir, amma gedib əyləncə üçün qayıq alır...

Əlbəttə, mən zarafat eləyirdim, istəyirdim ki, eynimiz açılsın.

Fikrət isə, bir qədər narazılıqla başını bulayandan sonra gülümsədi və dedi:

– Elə bilirsən, bizdə “çox sağ ol” deyəcəklər?

Hə, bax belə, bu söhbət də unudulmaz xatirələrdən birinə çevrildi və son görüşlərimizdə də yada düşdü, xatırlandı...

HƏŞTƏRXAN “SƏFƏRİ”

...O iki yerlik rezin qayıq isə, bir kərə az qalmışdı ki, bizi aparıb Nabrana, bəlkə də lap Həştərxana çıxarda.

Daha bu rezin qayıqla dənizdə avar çəkməyi, lövbər salmağı ikimiz də əməlli-başlı öyrənmişdik, dəfələrlə Abşeronun Mərdəkan, Şüvəlan, Bilgəh kimi hövzələrindən balıq da tutmuşduq, hətta qərara almışdıq ki, daha iri, özü də iki yox, dörd yerlik qayıq ala ki, içində gecələyə də bilək, çünki bir qayda olaraq, biz balığa gecələr çıxırdıq ki, Günəşi – dan yerini dənizdə qarşılayaq. Əlbəttə, dənizdə dan yerinin tamaşasına görə yox, sübhün bu erkən çağında, sanki dənizin bütün canlıları cana gəlirdi, o cümlədən ruzu dalınca cuman balıqları.

Elə o günlərin birində, sahillə məsafənin beş-altı kilometrliyində – təzəcə balıq tutmağa başlamışdıq ki, Cənub küləyi – Gilavar başladı... və elə başladı ki, biz dərhal tilovlarımızı yığışdırdıq və “yakır”ı, (lövbəri) də sudan çıxartdıq ki, sahilə – “10-02 AQB”-ni qoyduğumuz məkana özümüzü yetirək. Hava təzəcə işıqlanırdı və sahil görünürdü.

Ancaq avarları işə salandan azacıq sonra hiss etdim ki, nə qədər cəhd etsəm də, irəli gedə bilmirik, əksinə, Gilavar bizi anbaan sahildən uzaqlaşdırır. Çox yorulduğum üçün avarları Fikrətə verdim və o da avarları bir qədər işlədəndən sonra, – yox... – dedi, – deyəsən, bizim balıqçılığımız elə bura qədərmiş... – Ancaq belə bir naümid kəlmə işlətməyinə baxmayaraq, çıxış yolu da göstərdi:

– Sən də pis üzürsən, – dedi, – qayığı buraxaq, yavaş-yavaş sahilə sarı üzək, yorulanda da suda uzanıb nəfəsimizi dərərək, mənim ürəyim rahatdı, qorxutma özünü.

Sahildəki natamam tikililər kibrit qutusu kimi görünürdü, maşınımız isə göz mənzilində deyildi...

Nə etməli? Görünən bu idi ki, qayıqla vidalaşmalıyıq, bu minvalla anbaan güclənən Gilavar, bizi bir neçə saata Nabran sahillərinə, bəlkə də lap Həştərxana da aparıb çıxarda bilərdi.

Görünür, Allahdanmış, bu arada bir xeyli aralıda, sürətlə, dalğaları yara-yara, sahilə səmt üzən bir motorlu qayıq göründü və mən dərhal dikəlib qayığa sarı əl eləyəndən sonra da, var səsimlə qışqırdım:

– Ehey!!!

Bir qədər sonra dövrə vurub, yaxınlığımızda əylənən qayığın sükançısı əvəlcə bizdən heç nə soruşmadı.

– Tullanın qayığa, – dedi, – analarınız namaz üstə imiş!

O qayığın içərisi avar yerinə kimi təzə balıqla dolu idi, çoxusu hələ də çabalayırdı, atılıb-düşürdü. Əvvəlcə Fikrət o qayığa sıçradı, amma mənim o qayığa tullanmağıma ehtiyac qalmadı...

O motorlu qayıqda sükançıdan başqa, orta yaşlı daha bir balıqçı vardı və o arada sükançının qulağına nə pıçıldadısa, ona nə anlatdısa, o:

– Sizin qayığınızı da aparmalı olduq, – dedi və bizim rezin qayığı motorlu qayığın yedəyinə bağladı. Belə olan təqdirdə Fikrət yüngül bir sıçrayışla yenə öz qayığımıza qayıtdı. Və sanki bu, o qayıqdakı hələ canı üstə olan balıqların xoşuna gəlmədi. Bəlkə də, az da olsa, dəniz suyundan aralandıqlarını hiss elədilər.

Motorlu qayıqda tilov yoxdu, dərhal hiss olunurdu ki, torla ovlanıblar.

Sükançı qayığın motorunu yenidən işə salanda:

– Benzinimiz azdı, – dedi, – Allaha yalvarın ki, – dedi, – yarıyolda qurtarmasın.

Mən öz ateist təfəkkürümlə o bir Allaha həqiqətən də yalvarırdım ki, bizi darda qoymasın, qayığın yanacağı qurtarmasın. Arada Fikrətə də fikir verirdim, sahilə yaxınlaşdıqca, sifətinə çökmüş “duman” əriyirdi, dənizin suları kimi mavi gözləri işıqlanırdı. Və o anda da, hardansa yadıma Fikrətin iki misrası düşdü:

“Gözlərim Xəzərdən

İki damla sudur...”

Sahilə yetişəndən sonra, biz öz rezin qayığımızdan düşəndə, Fikrət üzünü sükançıya tutub:

– O qayığı da, içindəkiləri də Sizə bağışladım, – dedi, – halalınız olsun! – Amma tamam nimdaş bir gödəkcədə, ayağı yalın, başı açıq sükançı fikirləşmədən cavab verdi:

– Şair, mən səni tanıyıram, – dedi, – sən Fikrət Qocasan! Mən sən qayığını götürə bilmərəm.

Bəli, xalq onu tanıyırdı və hələ cavan yaşlarında bu qürurla yaşayırdı. Bunun bir şahidi də mənəm.

O rezin qayığı isə, biz bir daha “nasoslayıb” dənizə salmadıq, yenə Kür qırağına gedəndə, Fikrət onu Ağdaşda yaşayan ata bir, ana ayrı qardaşı Arifə bağışladı ki, o da ovçu dostlarından birinə versin.

AVQUSTUN 25-İ

Hələ yetmişinci illərdən başlayaraq, Mərdəkandakı bağ evində bu tarixi Fikrətin ad günü kimi ailəliklə qeyd eləyirdik. Məsələ onda-
dır ki, Fikrətin böyük bacısı – mənim baldızım Gülbəniz xanım da bu ta-
rixdə dünyaya göz açmışdı. Və bu iki ad gününü birləşdirib, o bağda qeyd
etmək ənənəyə çevrilmişdi və bu ənənə o bağ satılana kimi davam elədi.

Əsil toya-bayrama çevrilən o ad gününə Kür qırağından, Ağdaşdan
da bəzi qohumlar gəlirdi. Hətta Fikrətin dayısı Ələkbər müəllim o
təntənələrə yaxın dostu, zamanın məşhur xanəndəsi Qulu Əsgərovu da
gətirirdi. O da hansı məclisə tarsız gedirdi ki? Özü çalıb, özü də oxuyurdu
və mənə elə gəlirdi ki, oxumaqdan yorulmayan bir-iki xanəndə varsa,
birincisi Qulu Əsgərovdu. O ki qaldı Ələkbər müəllimə, o, Zərdabda
fransız dili müəllimi olsa da, pedaqogika, fəlsəfə sahəsində alim olmağa
hazırlaşır.

Bir dəfə, hələ təzə qohum olarkən, Fikrətə Elmlər Akademiyasının
binasında rast gəldim və soruşdum ki, xeyirdimi? Aydın cavab vermədi,
amma bir qədər sonra Ələkbər müəllim də gəlib o yerə çıxanda, məlum
oldu ki, dayısına “dayılıq” etməyə, dayısını hansı imtahandansa tapşır-
mağa gəlib.

Bəli, otuz-otuz beş yaşının aralığında da, çox yerdə onun sözü keçirdi
və nəinki dayısına, rayonda hərəsi bir vəzifə tutan əmilərinə də “dayılıq”
etməyi bacarırdı və mənə elə gəlirdi ki, o, bundan yorulmur.

O zaman, hətta bir dəfə hələ də Ağdaşda Vərəm dispanserində Baş
həkim kimi fəaliyyət göstətən atası Göyüş doxturu da, unudulmaz
Mənsur Vəkilovun Səhiyyə naziri olan atası Fəxri Vəkilova zəng eləyib
tapşırması xatirimdədir.

O ad günü məclislərinə Fikrətin yaxın dostları da dəvətsiz-filansız
gəlirdilər; İshaq İbrahimov, Ramiz Mirişli, Səyavuş Məmmədzadə,
Mənsur Vəkilov, Aleksandr Qriç, Əkrəm Əylisli, Alla Axundova, Söhrab
Tahir, moskvalı tərcüməçi Valentin Protalin, Ruhəngiz Qasımova və daha
kimlər, kimlər...

Fikrət üçün isə, mən hiss eləyirdim ki, ən ümdə məsələ, o ad günü
təntənələrinə Rəna Zəbi qızından doğulan övladlarının – Pərvanənin,
Yalçının gəlməsi idi; yalnız onlar gələndən sonra Fikrətin qolu-qanadı
açılırdı. Ümumiyyətlə, qol qaldıraraq oynamaqla arası omasa da, o iki uşağı
görəndən sonra, hərdən qolunu da qaldırırdı.

...Amma kim bilir, nə qədər vals oynamışdı ki, öz məşhur "Vals"ını yarada bilmişdi:

*"...Başsız da keçər,
Ayaqsız olmaz,
Fırlanıram, vals, vals..."*

Bir dəfə isə, hələ o ənənəvi ad gününə bir ay qalmış, aramızda nisbətən imkanı olan Hamlet Qoca (o, uzun illər Afrikada işləmişdi) bir quzu alıb gətirdi ki, bağdaca bağın ot-alafıyla kökəldək və ad günündə də kəsək. On beş, hərdən də iyirmi beş uşağın arasında qalan quzu ələ – daha doğrusu, çörəyə, konfetə öyrəşdi. Daha heç yamyaşıl yoncaya da ağız at-mırdı. Bu uşaqlara qoşulub onu bəsləyənlərdən biri də Fikrətdi. Hətta, hərdən mənə elə gəlirdi ki, o, sadəcə, bu quzunu yemləmir, onunla nə isə danışır.

Yadımdadır, Fikrət o quzunun ətindən yemədi, hətta o quzunu alıb gətirmiş Hamlet də, böyük qardaşına baxıb, o quzunun şişə çəkilməş tikələrinə əl vurmadı və Fikrətə:

– Düz eləyirsən, qardaş, – dedi, – o daha quzu deyildi, bizlərdən birinə çevrilmişdi, ya sənə, ya mənə.

Fikrət isə, "Qaragül dərilili quzu"nu çoxdan qələmə almışdı və o axşam mənə elə gəlirdi ki, bütün quzular, quzu kimilər ona o "Qaragül dərilili quzu" kimi əziz idi.

O bağ satıldıqdan sonra biz "Avqustun 25-i"ni, ailəlikcə, yəni əzəlki qaydada, hərdənbir Fikrətin bacısı Gülbəniz xanımın Albalıq massivində yerləşən bağ evində keçirməyə başladıq. Əlbəttə, burada təntənə üçün hər cür şərait vardı. Yeri behişt olsun bacanağım Məhərrəm müəllim, az müddətdə tikib-qura bimişdi. Hətta çimmək üçün hovuz, oynamaq üçün bilyard stolu da vardı və bilyard ustası kimi cavanlığında ad çıxardan Fikrət də kişi əlinə alan kimi, bu oyunda da nəyə qadir olduğunu sübut eləyirdi.

Beləcə, 25 avqust görüşlərinin son təntənələrindən birində Fikrətin, bacısı, yəni bağ yiyəsi haqqında söylədiyi sağlq da yaddaşımdan silin-mir.

– Bizim kitablarımız (artıq, Qocayevlər şəcərəsində hamının kitabı çap olunmuşdu) çox güman ki, yüz, yüzəlli ildən sonra yalnız kitabxana – arxiv taleyi, arxiv ömrü yaşayacaq, Gülbənizin "Elmi-texniki lüğəti" isə, beş-on əsr sonra da Azərbaycan mühəndisinin stolüstü kitabı ola-caq.

Bu sağlq gurultulu alqışlanmasa da, Fikrət bacısını ad günü münasibətilə bir daha öpdü. Mən çoxdan müşahidə eləmişdim, bilirdim ki, o, Gülbəniz xanıma ailədə hamıdan çox istəyir, anası Zərxara xanım dünyasını dəyişəndən sonra ona "anam", "mamulya" deyərdi..

Yeri gəlmişkən, Aleksandr Qriçi görəndə Fikrət soruşdu: "Saşa, a qde İntiqam?" Saşa da Azərbaycan dilində danışmağa çalışan yəhudilərdən-

di. Belə cavab verdi: "İntiqam getdi Şuşaya – bayatı çəkmək". Cavab gülüşməyə, daha doğrusu, xoş ovqata səbəb olsa da, bu ifadənin məğzi aydındı; çünki hamı bilirdi ki, Az.TV-nin populyar "Bayatı" verilişini Aleksandr Qriç İntiqam Qasımzadə ilə birlikdə hazırlayırlar, birlikdə də aparırlar. Və hamıya da məlumdu ki, Fikrət Qocanın şeirlərini Səyavuş Məmmədzadə, Mənsur Vəkilov, Vyaçeslav Zaytsev, Valentin Protalin kimi, vaxtaşırı rus dilinə çevirənlərdən biri də Aleksandr Qriçdi. Bu gün okeanın o tayında yaşayan bizim Saşa.

BƏZİ MƏQAMLAR

Məsləhət verməyi xoşlamırdı, amma 1992-ci ilin ilk günlərində mən onun yanına məsləhətə getdim:

– Beyləqanda, yaşa dolduğum kənddə təsərrüfat yaratmağa, bizneslə məşğul olmağa, gedim, getməyim?

Fikirləşmədən:

– Qaç-aqaça get, – dedi, – biz daha biznes dünyasındaıyq, hər şeyin başında biznes durur.

Təxminən bir il sonra mən Beyləqandan qayıdıb, müşahidələrimi onunla bölüşəndə, yenə də məni ürəkləndirdi:

– Heç nə itirməmişən, – dedi, – insanları ki tanıdın. Həyatın boyu insanlardan yazmısan, indi daha yaxşı yazarsan...

* * *

Yenə də 1992-ci ildə, balıq ovunda məndən soruşdu:

– Məskunlaşdığın yerdə qaçqınlar da var idi?

– Elə mən təsərrüfatımı, ərazimi onlara qoyub gəldim. Laçınlı idilər.

– Və o, nə fikirləşdisə, mənə cızmaqara, əl xətt ilə yazılmış, yəqin ki, ən təzə şeirini oxudu. Bəlkə də, birinci dəfə idi ki, balıqda, mənə şeir oxuyurdu:

– ...Bir gün köçün dönər geri.

Gözündə ümid işığı,

Ürəyində yanıq yeri.

Yurd üçün susuz dodağın

"Oxqay" deyib öpər yeri.

Darvazasız məhlələrin

Divarı, daşı kövrələr.

Susub qəlbimdə inlərəm:

"Bəndləri uçuq ellərim,

Yaxası açıq ellərim,

Yaxan düymələ, düymələ...

Bu şeirin buna bənzər, bu kökdə iki beyti əzbərimdən silinib, amma sonra bu şeirin tam mətninə “Seçilmiş əsərləri”ndə rast gəldim. O da xə-tirimdədir ki, bu “Seçilmiş əsərləri” Dövlət Mükafatına təqdim etmişdi və arxasında xeyli para dayanan o ödəli intizarla gözləyirdi ki, okeanın o tayına – artıq ABŞ vətəndaşı olan qızı Günayın yanına gedib-qayıda bilsin.

* * *

Növbəti dəfə, Latviyadan – Yurmala Yaradıcılıq Evindən qayıdanda, eşitdim ki, o arada Fikrət balığa öz “09”u ilə gedib, hətta bir dəfə İshaq İbrahimovla Elçin müəllimi də aparıb və onlar 4-cü dambada azdan-çox-dan külmə, hul balığı da tutublar, amma ovun sonunda balıqları bölüş-dürməyiblər, elə oradaca ocaq çatıb bişiriblər və Elçinin məsləhətilə o balıqları çubuq şışlərə çəkməyiblər, qəzet parçasına büküb közə atıblar və gecə yarından keçənə kimi o sahilə qalıblar.

* * *

1990-cı ilin yanvarında, havalər çox soyuduğu üçün daha dənizə get-mirdik. O günlərdə Azadlıq (o vaxtkı Lenin) meydanında gecələmək, Milli hərəkətdə dəstək olmaq üçün gedən milyonlardan biri də mən idim.

Bir gecə isə orda Fikrətə rast gəldim və təəccübləndim. Çünki o, tam balıqçı libasında idi. Qalın, sarı, gödəkçəsi kimi sıırıqlı şalvarını da ge-yinmişdi. Ayaqlarında da kerz, əsgər çəkmələri. Hətta, ümumiyyətlə, ba-şıaçıq gəzən Fikrət qulaqlı papaq da qoymuşdu. Bu papaq onun balıqçı ləvazimatları sırasında ən təzəsi idi. Və onu bu qiyafədə görəndə, erk-yana soruşdum:

– Bu nədi, balığa gəlmişən? Hamı səni tanıyır, nə fikirləşərlər? – Və o, bir qədər duruxandan sonra cavab verdi:

– Yox, gəlmişəm ki, burda bir nəfərin yeri boş qalmasın, burda bir nəfər də artıq olsun.

Bəyəm, məni Meydana gətirən bu yaşantılar deyildimi? Ancaq daha bu barədə danışmadıq. Alovlanan tonqalların ətrafına toplanmış adamların arasında ağır-ağır var-gəl etməyə başladım. Və birdən qar-şımıza Fikrətin qardaşı oğlanları Babəklə Orxan çıxdı. Fikrət aşkarca sezilən iftixarla:

– Deyəsən, bu gecə bütün Qocayevlər bura toplanacaq, – dedi. Və bir qədər sonra, həqiqətən də, Hamlet Qocaya rast gəldik.

Yeri gəlmişkən, bir-iki kəlmə də Fikrətin qardaşı oğlu Babək Səhhət oğlundan deyim: üç yaşında anasını, yeddi yaşında isə atasını itirən Babək Birinci Qarabağ müharibəsinin qazisidir. Bəzi səbəblər ucbatından ali təhsil ala bilməsə də, həyatdan çox şeylər mənimsəyib. Mütaliə hesabına dini dəyərlərimizi elə mənimsəyib ki, dəfələrlə

islamşünasların onunla hesablaşdığını görmüşəm. Fikrət isə ona “bizim qara saçlı ağsaqqalımız” deyirdi və bir çox şeyləri, həqiqətən də, onunla məsləhətləşirdi. Mənə isə elə gəlir ki, bu gün Qocayevlər şəcərəsinin yeni nümayəndələri arasında rəhmətlik Göyüş doxdurun “yerişini” az-şox Babək yeriyyə bilir.

* * *

Yazın ikinci ayında, hələ havalar yaxşı isinməmiş, bağa köçmüşdü. Ona baş çəkdim ki, hal-əhval tutaq. Biz Albalılıqda – adına Vişnyovka deyilən bağ massivində, həm də bağ qonşusu olmuşduq. Gördüm ki, o, xeyli sayda usta, fəhlə gətirib bağa, sement alıb, həyətə mişar daşı, kafel-metlax tökdürüb.

Soruşdum:

– Neynəyirsən?

– Görmürsən, hovuz tikdirirəm, özü də balıq formasında.

Dərhal hiss etdim ki, həyat yoldaşı Raya xanım da bu tikintiyə qarşıdı.

Dedim:

– Ay Fikrət, axı, bu sənə nəyinə lazımdı?

Dərhal cavab verdi:

– Mənə lazım deyil, Fikrət Qocaya lazımdı!

Nəvəsi, üç-dörd yaşında olan Fikrət Qoca – qızı Gülayın yeganə övladı, həyətin ilıq qumunda eşələnirdi.

...Hələ oğlu Yalçının sağlığında mən hiss eləmişdim ki, o, balaca Fikrət Qocanın atası Namiq Qocayevə kürəkən kimi yox, oğul kimi yanaşır. Bəli, tale, qismət onun qarşısına cürbəcür insanlar kimi, Namiq Qocayevi də çıxatmışdı...

* * *

Bağda yer belləməklə, tənək budamaqla arası yoxdu, amma çox həvəslə calaq vurardı körpə ağaclara. Öz dediyinə görə, bu işi uşaq vaxtı Kür qırağında ana babası Əli kattadan öyrənmişdi.

Onun calaq vurduğu xartut isə, üçcə ilin içində o qədər sürətlə böyümüşdü, bolluca bəhər verməyə başlamışdı və bağ qonşuları, xartut dərməyə onun həyətinə gəlirdilər, hətta o tutun barından para qazanan qonşular da vardı.

Bir dəfə gecə səs-küydən başa düşür ki, qonşu bağda qumar oynayırlar. Bir-iki dəfə səsini ucadan öskürməklə çıxatsa da, görür, yox, onun öskürməyinə fikir verən yoxdur. Qayıdır evə və tufəngini götürüb, daraqda olan beş güllənin beşini də havaya buraxır. Və yalnız bundan sonra qumarbazların səsi kəsilir və Fikrət onların çaparaq dağılışdıqlarını da hasarın bəri üzündən hiss eləyir.

Mən bu hadisədən o gecənin sabahı xəbər tutdum. Bağ qonşum Sədi Əmiraslan oğlu mənə yaxınlaşıb astadan dedi:

– Alə, gecə xəbərin oldu qayningilin həyatindəki atışmadan?... Deyirlər, qan su yerinə axırmış.

Təbii ki, mən narahat oldum və tez də özümü kəsə, piyada yolu ilə Fikrətin bağına çatdırdım və məsələdən halı olandan sonra narazılıqla başımı bulayanda, Fikrət:

– Bu dünyada hamını sözlə qandırmaq olmur, – dedi, – hər kəslə gərək öz dilində danışasan.

Gecə baş vermiş “atışmaya” görə, o günün axşamı Fikrətin bağına polis dəstəsi də gəlir və Fikrət məsələni onlara anladandan sonra:

– Amma o qumarbazları buralarda axtarmayın, – deyir, – bu dünyada qumarbazlar həmişə olub, həmişə də olacaq.

O, hələ də bir çoxlarının əzbərində olan “Risk” şeirində bir qumarbazı da göz önünə gətirmişdi və demişdi ki;

*Risk – bu nə sözdü, –
İki başlı,
Bir üzlü, iki tirə,
Dilimizdə yoxdu;
Varsa, hani?
Yox, var buna bənzər, –
Deyirlər, bəzən,
Ya apara, ya da gətirə
Görünür, bunu da deyib,
İlk dəfə,
Əlləri əsə-əsə kəşf eləyib,
Qumarbazın biri.
Yoxsa, belə deməzlər, axı.
Görünür ki, riski müsəlmana
Elə qumardan ötrü verib allahı.
Risk, o hər nədirsə,
Biz onu hələ əyləməmişik.
Biz hələ zamanı əyləməmişik.*

* * *

70 illiyində Fikrətə DTX-nın xüsusi diplomunu da rəsmi şəkildə təqdim edəndə, bir neçə xarici ölkənin Sovet Mədəniyyət mərkəzlərində işləmiş və təbii ki, “KQB”nin sorğu-sualından da keçmiş, ortancıl qardaşı Hamlet Qoca nigarancılığını gizlətmədi:

– Hə, indi ağzıgöyçəklər söyləyəcəklər ki, Fikrət Qoca “KQB”yə işləyirmiş...

Fikrət isə, sərt şəkildə:

– “KQB” dövlətin, dövlətçiliyin ən etibarlı dayacağı, – dedi, – “KQB”yə işləmək də şərəfdi!

Və bu söhbət elə bununla da bitdi və hətta, bu barədə “ağzıgöy-çək”lərin də nə dediyini qulağım çalmadı.

Amma, nə gizlədim, mən hələ də hərdən fikirləşirəm ki, görəsən, o zaman hardasa “solaxay”, dissident, cəsarətli şair kimi gündəmdə olan Fikrətə o xüsusi diplomu niyə veriblər? O diplomu isə mən görməmişəm və bilmirəm ki, orda nə yazılıb?

* * *

Fikrətin Ağdaşda, yeni istifadəyə verilmiş Mədəniyyət kompleksində anım gecəsi keçiriləndə, aktyor Ağalar Bayram da əzbərində olan beş-altı şeirini söylədi. O məclisdə Ağalar müəllimlə yaxından tanış olduq, məlum oldu ki, o da məni qiyabi tanıyır və xahiş elədi ki, ona yeni kitablarımı göndərim. Amma sonra da ağzından qaçırdı ki, son zamanlar avtoqrafla ona verilən kitabları, qarajının elə bir küncünə atır ki, sonra özü də tapa bilmir. Buna baxmayaraq, mən yenə də ona təzə kitablarımı göndərmək istədim, amma nə isə, alınmadı.

* * *

Həvəskar kimi, balıqçılıqla, ovçuluqla, birlikdə məşğul olduğumuz, təxminən, qırx ildən, Fikrətin məndə yalnız bir nişanəsi qalıb; nazik, ağ məftillə toxunmuş balıq “sadok”u. Onu da, hələ balığa getsəm də, işlətmirəm. Fikirləşirəm ki, gələcəkdə Fikrətin “Ev muzeyi” yaradılsa, o muzeyə hədiyyə edərdəm.

VİDA

Fikrəti, Fəxri xiyabanda son mənzilə yola salmağa gələnələr çox deyildi və bu, təbii ki, mövcud pandemiya ilə bağlı idi.

Bir neçə ay qabaq o, dünyanı silkələyən, dünyanın nizamını pozan bu bəlaya da öz münasibətini bir mənzum parça ilə bildirmişdi.

Telekanalların cavan əməkdaşları daha çox Fikrəti son mənzilə yola salmağa gəlmiş məşhurlardan müsahibə almaq istəyirdilər. Bu sırada Anar müəllim də, Sabir Rüstəmxanlı da, Rəşad Məcid də mikrofona ürək sözlərini dedilər. Yalnız, kimsənin üzünə belə baxmayan Elçin müəllim mikrofona vida sözü söyləmədi və əlində tutduğu qeyri-adi qızılgülləri, qızı Günay xanım Əfəndiyeva ilə birlikdə məzarın üstünə düzməyə başladılar. Əlbəttə, bu çox çəkmədi və mən hiss elədim ki, Elçin müəllim kimsənin üzünə yox, yalnız gül-çiçək altında qalmış məzara baxır.

Elçin müəllimlə Fikrətin, artıq, demək olar ki, keçmiş zamanda qalmış münasibəti, mənə o qədər də məlum deyildi, amma bilirdim ki, Fikrət Moskvada, Dünya Ədəbiyyatı İnstitutunda təhsil alarkən, Azərbaycan yazıçılarından yalnız İlyas Əfəndiyevlə məktublaşmış və o yazışmaların bir neçəsi də, artıq yazıçı kimi tanınmağa başlayan gənc Elçinin gələcək təhsili – ədəbi taleyi ilə bağlı imiş.

Söz bu yerə, bu məqama gələndə və mən hiss eləyəndə ki, Fikrət Qoca haqqında düşüncələrimə yekun vura bilmirəm, qərara aldım ki, sadəcə, son nöqtəni qoyum. Bir daha başa düşdüm ki, mənim bir kitablıq sözüm, onun özü haqqındakı bir misranın siqlətində deyil:

“...Pələng ürəyi ilə doğulmuş quzu”.

EPİLOQ və ya, sadəcə, S.A.: Vida mərasiminin sonunda, hələ izdiham dağılmamış, ünsiyyətimiz salam-kalamdan o yana keçməyən Səlim Babullaoğlu da özünü o məkana çatdırdı. Yanaşı dayanmışdıq. Necə oldusa, mən Fikrətlə bağlı xatirələrimdən söz açdım. O, maraqla qulaq asırdı və birdən:

– Bütün bunları yazın, lap kitab kimi yazın, çapına mən də kömək edərdəm, – dedi.

Doğrusu, Səlimin bu təklifi mənə bir qədər qəribə gəldi... Axı, o zaman o, katib deyildi, mənə necə kömək edə bilərdi? Üstəlik, onu da bilirdim ki, Fikrət Səlimin bir çox istedadlı yaşıdlarına “Uğurlu yol” anlamında nə isə yazsa da, Səlimin yaradıcılığı haqqında mətbuatda söz söyləməyib. Hətta o anlarda Fikrətin Əjdər Ol və İlqar Fəhmi haqqında qeydləri də gözlərim önünə gəldi.

Hər halda, elə o anda Fikrətin hələ torpağı soyumamış məzarı başındaca bu yazının toxumu ürəyimə düşdü və nəhayət ki, bu il yanvar ayının ilk günlərində hiss etdim ki, mən bu toxumu cücərtməliyəm.

Bu yazı haqqında da, sözü oxucular (sayları nə qədər az, ya çox olsa da) söyləyəcək, mən nə deyim?... Hər halda, mənə elə gəlir ki, bu yazı, yaxın gələcəkdə Fikrət Qoca haqqında – “JZL” – yəni (“Görkəmli adamların həyatı”) seriyasından yazılası, daha doğrusu, yazılacaq kitabın cavan müəllifinə yardımçı ola bilər, necə deyərlər, onun qolundan tutar. Mən neçə illər öncə oxuduğum L.Qrossmanın Dostoyevski və R.Fişin Nazim Hikmət haqqında örnəklərini və eləcə də Anarın “Sizsiz”ini, heç bir klassik romanın kölgəsində görmürəm.

05-15 yanvar, 2023
Bakı, Albalılıq bağ massivi

♦ P o e z i y a

Ay Bəniz ƏLİYAR

* * *

Şabrana qar yağır,
düşünürəm mən,
Məni əsir edib könlümün səsi.
Əynimi geyinib çıxıram evdən,
Görən neyləyim ki, qar əriməsin?

Gah sulu qar yağır, gah qara keçir,
Hava həm dəyişkən, həm qaradınmız.
Nə vaxtdır buz tutub könlümün içi,
Bilir, gedən gedib, geriye dönməz.

Görən neyləyim ki, qar əriməsin?
Bunu düşünmüşəm elə bütün gün.
Yağsa, bağlayarmı həsrətin izin?
Yağsa, uzadarmı sevginin ömrün?

Ağlımda min fikir, min bir düşüncə,
Yağır lopa-lopa saçlarıma qar.
Deyirəm, bir xeyli yağar bu gecə,
Yağsa, belə yağsa yerə oturur.

Görən neyləyim ki, qar əriməsin?
Bu uzun yolların üstünə yağsın.
Darıxan ürəyə "darıxma" desin,
Dursun bu gecənin qəsdinə, yağsın.

* * *

Darıxmaq, hardasa, od əvəzidir,
İçinə atarsan, qəlbin qızınar.
Darıxmaq ilahi eşqin özüdür,
Darıxan dost gözər, yoldaş qazanar.

Təsəlli tapırsan uzaqdan hələ,
Ortaq dostdan – yardan soraqlayırsan.
Keçməyir ağlının ucundan belə,
Sən də yavaş-yavaş uzaqlayırsan.

Adımın üstünə ətin ürpənər,
Qəlbinə de, məni yaxın qoymasın.
Dərdinin üstünə dərd edər pinə,
Bir də darıxasan? Tanrı qıymasın!

Şikayət edərsən Tanrıya məni,
Qürurun əl verib, imana gəlməz.
Bir gün bu darıxmaq öldürər səni,
Ölüm səbəbini bir kimsə bilməz.

* * *

Qonur canıma payız, bu yol ömrün yarısı.
Bu payız damarımda qanazlığı sarısı.
Nə yağışı dayanır, nə arzusu tükənir.
Mənə çəkdirir sanki buludların yükünü.

Dinsə, dayansa keşkə, yağmasa bu yağışlar.
Xəyalları başıma yığmasa bu yağışlar.
Göyün göyərtəsində ıldırım sussa bircə.
Göylər öz işığından çəkib versə bir nimçə.

Bozarmasa təqvimin sonbaharlıq duvağı.
Payıza pərçim olsa ürəyimin suvağı.
Uzaqların kabusu yoxa çıxar bir anda.
Tökdüyü çay soyuyar armudu stəkanda.

* * *

Bir az qəlb qırıqlığı, bir az ümid azlığı,
Hardasa pozulubdur dünyanın tarazlığı.
Hardasa tənhalığa kölgə tutur dörd divar,
Hardasa ağrıların döşəyində yatan var.

Divarlara tutunub böyüdükcə kölgələr,
Qırılır insanların arasında körpülər.
Hardasa yağış yağır, hardasa səhra-məkan,
Hardasa bir gül bitir, hardasa min bir tikan.

Torpaq udur yağışı, torpaq udur günəşi,
Çiçəklərə çevirir qucağındakı nəşi.
Hardasa bir it hürür, hardasa bir işıq yox,
Hardasa bir ana var, hardasa bir uşaq yox.

O ananın gözləri nəmli qalıb neçə il,
Dünya o baxışlarda böyüməyən bir şəkil.

Qınaq, yasaq...
Hələ də dəbdən düşmür bu adət,
İnsanların üzündən qaçaq düşüb səadət.
Bu qədər tarazlığı pozulubsa dünyanın,
Çətin fəlak əlindən çəkib qurtara canın.

* * *

Sənin sevgin kol dibində son bənövşə kimidir,
Onu dərmək istəyənin əllərini yandırar.
Sənin sevgin ovsunlanmış gümüş şüşə kimidir,
Nə gizlənər gerçəklikdən, nə yalandan bərq vurur.

Ömür desən ömürümdü, həyat desən həyatım,
İnsan ömrü bitər bəlkə, inanmıram o bitə.

Getsəm dizdə tərərimdi, ucsam qoşa qanadım,
Hava kimi, su kimidir, hətta ondan da ötə.

Sənin sevgin tumurcuqdu, açılmasın, qıyarlar,
Ləçəyində, bilirəm ki, ürəyinin ətri var.
O ətirə, o ürəyə məni möhtac qoyarlar,
Ayrılıqlar əllərimdən alıb səni aparar.

Öpüşlərin ürəyimin cənnətidir, bilirsən,
Öpüşlərin su çiləyir kösöv tutmuş könlümə.
Sən bu çökmüş zülmətimə günəş kimi gəlirsən,
Səcdəndəyəm, bu rüyadan "oyan" demə, "qalx" demə.

Bu sevdadan bir ölsəm də doğrularam min kərə,
İndi bildim, demə, sənsiz yarım idim, kəm idim.
Ruhum sənin əllərində nərdivandır göylərə,
Sənin sevgin olmasaydı, görən indi kim idim?

* * *

Hələ ümidlərinə kölgə qoymursan düşə,
Bilirsən, ürəyindi hədəflədiyi nişan.
Taleyinlə mövsümün yaramadı bir işə,
Günəşin yox gülümsər, ulduzun yox sayrısan.

Hələ ümidlərin də süd ətirli körpədi,
Öpməyə çəkinirsən, qoxlayaraq doyursan.
Varlığı kaman kimi hisslərini tərpedir,
Bir az ümid var deyə yerini boş qoyursan.

Bir az kəmhövsəlilik ovqatını təlx salar,
Bir xəyal qırıqlığı səni yaralar dərin.
Daha qabarıq gələr yanlışlar, istehzalar,
Bağışlanmaz səhv olar qırılsa ümidlərin.

Ömrün payız mövsümü bir az qəddardı axı,
Bu yaşda çətin ola hisslərinin əsiri.
Ümidlərə güvənir gözlərinin susmağı,
Budur altıncı hissin şüuraltı təsiri...

* * *

Bir sərçə qəflətən qırdı qanadın,
Bir pişik sevindi həmin o axşam.
O sərçə deyildi, candı bir udum,
Bir göz qırpımında bitdi bir yaşam.

Bir siçan nəfsinin toruna düşdü,
Bir quzğun şığıdı ovunun üstə.
O siçan o yerdə adi bir leşdi,
Quzğun toxunmurdu ovuna qəstən.

Kimsə sərçə kimi qanadın qırır,
Kimsə pişik kimi sevinir bu gün.
Kimsə öz "ov"unun qəstinə durur,
Kimsə "ov" aparır evinə bu gün.

Adam var, haqqını halal qurmuşdur,
Adam var, nahaqqı çəkir birə-beş.
Adam var, pişiyin ağzında quşdur,
Adam var, quzğunun caynağında leş.

Tale – naxışlanmış ən gözəl sənət,
Kimi ov, kimidi də ovçudur, əlbət.
(Çalış, nə pişiyin ağzında quş ol,
Nə də bir quzğun ol, nə də bir leş ol.)

Əlində deyil ki, bu ömür, bu gün,
Gözünü bir açdın-bir yumdun bitər.
Bütün ağrıları bitirmək üçün,
Bəzən öz-özünü əfv etmək yetər.

* * *

Gecə gözlərimdə qərib qu kimi,
Batır qulağıma dediyi ağı.
Yenə ağırlaşmış kipriklərimi
Bağlaya bilmədi yuxu sancağı,
Səndən nigaran qaldım.

Deyirlər, heç nə yox əvəzsiz indi,
Görən təkliyə də varmı bir əvəz?
Sənsiz nəfəs almaq elə çətindi,
Didir ürəyimi aldığım nəfəs,
Səndən nigaran qaldım.

Bəzən şair olmaq ruha kar gəlir,
Yazdığın şeirlər çatırsa dada.
Səndən nə gizlədim, bir Allah bilir,
Sənlə olanda da, olmayanda da
Səndən nigaran qaldım.

* * *

Çox istədim ürəyimi qırmaya,
Gözlərimi ağlatmaya sevdiyim.
Məni belə yerdən-yerə vurmaya,
Məni belə ağrıtmaya sevdiyim.

Bu ağrımaq lap ayrıdır, laaap ayrı,
Bircə hovur "kiri" deməz, "dur" deməz.
Bu ağrıda "balta ayrı, sap ayrı",
Bu ağrılar hər ağrıya bənzəməz.

Ölmək olar...
Hərdən elə dəm gəlir...
Ürək qəmli, gözlər yenə yoldadır.
Bu dünyanın işlərini kim bilir,
Ağrı bitməz, yük çəkilməz haldadır.

Çox istədim...
İstəməklə olmayır,
Möcüzədir hər istəyin olmağı.
Sevirsənsə ürək səssiz qalmayır,
Xeyir deyil belə səssiz qalmağım.

* * *

Ev desən, ev deyil, ruh töküntüsü,
Elə əl vurmamış dammağa bənddi.

Bundan baş açmadım özüm də, düzü,
Bu nə müəmmadı, bu nə kiliddi?
Heç belə dammazdı evimin damı.

Bir də görürsən ki, tökdü, nə tökdü,
Aləm su olmamış toparlan, yığış.
İndi yağışlar da üzüdönükdü,
Heç belə yağmazdı əvvəl bu yağış,
Heç belə dammazdı evimin damı.

Daha sabahlar da ömrə bəhanə,
Gün keçir, bu, ömrə təsəlli deyil.
Düzü, heç yadımda qalmayıb heç nə,
Yəqin yağışlar da çoxalıb bu il,
Heç belə dammazdı evimin damı.

Yox, yox, dua deyil Tanrıya alqış,
Tanrı da ağladır göyləri qəstən.
Taq, taraqqq... Nə yaman yağdı bu yağış,
Ləyən dolub daşır döşəmə üstə,
Heç belə dammazdı evimin damı.

Çaxdırır şimşəyi, tökür yağışı,
Yağış da, elə bil, başıma yağır.
İslənir evimin divarı, daşı,
Elə narahatam, elə, mən fağır,
Heç belə dammazdı evimin damı.

Atıbdır göylərə topunu payız,
Bir həsrət qəlbimə kəsilib qənim.
Yenə döyəcəyir qapımı payız,
Heç deyə bilmirəm "yazımdır mənim",
Heç belə dammazdı "evimin damı".

* * *

Bəzən olur, kor-koranə güvənirəm,
Düşünürəm, pisdür axı bunun nəyi?
Güvənmişəm,
güvənirəm,

güvənəcəm,
Çox sevirəm insanlara güvənməyi.

İnsanlara güvəndikcə düşünürəm,
Güvən bəlkə insanlığın ürək sirri?
Güvənimi yox edənlər, bəlkə belə,
Həyatımı tərk edəcək günün biri.

Tərk edəcək həyatımı hamı bir-bir,
Ətrafımda bircə "dost" da qalmayacaq.
Asacağam ürəyimdən yekə qıfıl,
Gələn yoxsa, gedənlər də olmayacaq.

Tərk edəcək həyatımı hər kəs, hamı...
Güvən yoxsa, inam yoxsa, başqa nə var?
Sonra? Sonra? Bilmirəm ki, nə olacaq,
Yəqin bir tək mən qalacam, bir dörd divar.

Azadə NOVRUZOVA

QIRMIZI QƏRƏNFİLLƏR AĞLAMAQDAN YORULDU

Gözlərimdən boylan
Qırmızı qərənfillər
Ağlamaqdan yoruldu.
Yolun kəsə başından
Qanrılasan geriyə...
Dönəsən gəlməzindən,
Sənsiz ömrüm tez bitə
Tez gələsən,
tez, gülüm.

İKİ DAMLA GÖZ YAŞISAN

İki damla göz yaşısan
sıxsam gözlərimi dənizə
gəmilər boğulacaq
balıqların donu daralacaq
dərya yetim ayrılıqlar doğacaq
həsrət-həsrət baxışlar boylanacaq
küçələrin gözlərindən.
Qəhər tıxanacaq boğazına
yosunlar dolaşıq düşəcək
telləri ölçimlənəcək dalgaların

qağayılar sərgərdan olacaq
özgə ellər Vətən olmur
qaçqın uşağa.
Vətən yarımır naxələfdən oğul doğanda
noğullar kəsərsiz olur
oğullar fərsiz olanda.
Arılar bal yığammır
çiçəklər solanda.
yağış ol, ələn üstümə
quruyum günçixanda.

PƏNCƏRƏSİ QIRIQ KÜÇƏLƏR

Pəncərəsi çiliklənib küçələrin
O tay, bu tay.
Çölə tökülüb,
üşüyür,
evlərə doluşur
pəncərəsi qırıq küçələr...
inildəyir yarası dərin olanlar,
dalanlara, döngələrə qısıılır,
qaçqın, köçkün, qərib olanlar.
O tay, bu tay olanlar
Hamısı bizim olanlar
körpə, cavan, ahıl küçələr
bizim küçələr...

* * *

Tərsinə geyinmişəm əynimi
başıhavalı.
ayaqyalın dolanıram küçəni o baş-bu baş
qar havasında...
şaxta kəsir ahı-naləni
cinqırım belə çıxmır...
Sən üşüyürsən?
Külək sovurur məni
Qovuşsaq bir Vətən olarıq!

* * *

Artıq çox uzaqdasan...
minlərlə kilometrələr uzanır aramızdan
yüzlərlə yol dirəkləri
boylandıqca gözlərimi qaraldır.
Yaşanıb bitənlərin Noter Damısan
ağrın canıma,
tüstün gözlərimə dolub,
sən unudulan deyilsən...

* * *

Bir yol seçdim...
Gecələri gündüz,
Gündüzləri gecə olur dedilər...
Mələklər keşik çəkir bu yolun qarasında...
Dizin-dizin süründüm
əlim yetə yoxuşa.
üzüqoylu yıxıldım
üzüm qara torpağa.
Qara yırtır kəfəni,
Ağ bu yolun harası?...

* * *

Təzə dərdi məlhəm bilib,
Köhnə dərdin üstə sərdim.
Gülləndi dərdim.
İlahi, gəl, dər gülünü,
Güldü dərdim.

GÖZLƏRİN DOLANDA MƏNİ DƏNİZƏ AĞLA

Qəbrimin üstünə göz yaşı gətirmə
Hər gələndə təzə şeirlə gəl.
Xəbərsiz-ətərsiz, zəngsiz-mesajsız

Ömrümə gəldiyin kimi, elə qəfil gəl.
Telefonumu sənsiz qoyma
gözüm onda qalacaq.
Masamın üstündə çiçəklər solmasın...
Gözlərin dolanda məni dənizə ağla.
Toxtaq ol, toxtaq, gülüm
Səni sevirəm...

GÜL, ARZUM!

Həsrətindən hana qurub,
ilmə-ilmə arzular toxudum
çiçəklərin al gülündən...
Vətən arzum, gül arzum
hanadan gülən arzum,
gül üzümə, gül, arzum!

HARDASAN...

Bir yaz görüm necəsən?
Yarıcanım, hardasan?
Sağım, solum, bütünüm,
Sənsiz elə darıxdım.
Dolanıram başına
Dörd divarın səhərdən.
Gələn-gedən nəfəsim
Yenə səssiz pıçıl
Gecənin qulağına.
Səni çox istəyirəm,
Mehribanım, əzizim.
Yatmamışam gecəni
Oturub səhərəcən
Adını zikr etmişəm
Dilim ucu qabardı.
Səhv-düz, tələm-tələsik,
Qara-qura, eybi yox.
Eləcə yaz ki, sağam.
Canım, gözüm, əzizim.
Bağısladığın güzgü

Əlimdən heç düşməzdi.
Dünən salıb qırmışam,
Topalayıb yığmışam,
Bərk sıxıb saxlamışam
Ovucumun içində.
Qorxuram küsər, gedər
Bir ömür xatirələr...
Ayım, günüm, əzizim,
Yarıcanım hardasan?
Köhnə şəhər, dar küçə,
Külək, sazaq, dörd divar.
Yolun hansı yanadır?
Ordan boylanım sənə
Sağım, solum, bütünüm.

* * *

Qırmızı buludların yuxusuyam, Vətən!
kürəyində ağır yük,
qəlbində o taydan bu taya,
bu taydan o taya arzular daşıyan
qarışqalar oyaq...
odundan-ocağından qaçaq...
uzun, incə bir ağ yolam,
qovuşsaq, bircə...!

* * *

Bu gecə yuxumda bir uşaq ağlayırdı...
Əlləri xınalı, telləri qıvrım.
Can deyib, haray çəkirdi.
Harayı dağ çəkirdi.
Gözündən od tökülürdü,
Alışıb, yanırdı dünya!

Bu gecə yuxumda bir uşaq ağlayırdı,
Əynində qırmızı don, ayağı yalın.
Don vurmuşdu ayağını,
Ünü ərşə çatırdı.

Diz üstə çökmüşdü
Səcdədən qalxırdı, dünya!

Bu gecə yuxumda bir uşaq ağlayırdı,
Xocalıdan...
Gəlinciyi qucağında.
Cəsədi qar içində.
Yiyəsi ölmüşdü,
Ortalıqda qalmışdı, dünya!

ÜMİD VAR HƏLƏ...

Hələ qışın oğlan çağıdır.
Bahar gəlməyib hələ...
Qar üşüdür nar ağacının əllərini.
“Xocalı” parkında var-gəl edə-edə
dünyanın qarasınca deyindir
əli Allahın ətəyində olan bəndə...
Qar üstündə “SƏNİ SEVİRƏM” yazır gəncin biri.
Qulağında adın cingildəyir...
Bu an rəsmini çəksəydim
boyanın bütün çalarlarıyla “sənsiz olmur”u anladar...
və yanağındakı xalın kölgəsini qaralayardım.
Ağlaya-ağlaya gülən gözlərinin parıltısının...
Bir də tez-tez küsməyinin
altını çizərdim qırmızıyla...
Ümid var hələ...
Hələ qışın oğlan çağıdır...
Qar ələnir payızda söylədiyən nağıllarda...
Ayaq altında xırçıldadıqca sevildiyindən xəbərsizdir
qar dənələri...
Yuxumu xeyirə yozan anamın nur üzünə
açılan sabahlara
İstək göyərdən narın yaz yağışlarına,
Ümid var hələ...
Hələ qışın oğlan çağıdır...
Qar örtür sığalına mürgüləyən
alabəzək pişiyin ləpirlərini...
Bahar gəlməyib hələ...

* * *

Bu gün yağış bizə yağır
Evimizə, küçəmizə.
Əlində əsir olduğum
həsrətin üzünə baxıb,
Gülə yağır, gülə yağır...
Sevincək olubdu yağış
Elə yağır, elə yağır...
Ayrı-ayrı adda elə
Bakıya, Təbrizə yağır.
Bizə yağır, bizə yağır...
Bu gün yağış belə yağır,
Elə yağır, elə yağır...

* * *

Adını yazmışam nəlbəkimin arxasına
İsti saxlasın çayımı.
Qurutmusan Allahın göz yaşını
daha bizə yağmır yağış...
Dolu tökür, ardınca da qarlayır...
Soyuq olur evimiz.
Adın isidir stəkanı qucaqlayan əllərimi...
Yuxumda yenə oxuyurdun...
"Təbrizin küçələri dolanbadolan"
Qaragiləm, gəl silim gözün yaşın
bəri dolan!

* * *

İlahi, bu dağ, nə dağ?
Yarım gəlimmi, sən de.
Ətəyində gül gördüm,
Dərim gəlimmi, sən de.

Natəvan DƏMİRÇİOĞLU

AÇAR

♦ Roman*

II HİSSƏ

* * *

Savaş ayrılıqlar gətirir. Rəssam qızcıgaz təzə boyalar almışdı ki, atası qayıdan günə qədər ona şəkillər çəkəcək. Atası şəhid oldu. İndi boyalara baxır və gizlicə ağlayır. Onu köhnə yüyürükdə yığılan paltarların arasında gizlətdi. Bir gün qız xalasıgildə olanda, anası köhnə beşiyi töküb yığanda təzə, işlədilməmiş rəng qutularını gördü və təəccüb etdi ki, Ayan bunları bura niyə qoyub. Qoyub yox, gizlədib. Əlində tutduğu rəng qutusu baxdı, bilmədi qaytarıb yerinə qoysun, ya başqa münasib yerə. “Bu burada paltarları korlayar, yaxşısı budur, burada dursun” pəncərənin qabağına qoydu. İndi Ayana o rənglər lazımdır. Geyilməyən paltarlar yığılıb, üstü məxmər parça ilə örtülən beşiyə tərəf getdi. Ana yəqin etdi ki, qutunu ora Ayan özü qoyubmuş. İndi səhmanı dağıdıb, ora qoyulanı axtaracaq. Tez dedi:

– Ora qoyduğun rəngləri götürmüşəm. Onları ora niyə qoymuşdun ki?

Ayan onun üzünə baxdı, dinmədi, gözləri doldu və birdən ağladı.

– Niyə ağlayırsan, mən bir şey demirəm, eləcə soruşuram ...

Ayan daha bərk ağladı. Qutunu götürüb sinəsinə sıxdı:

– Atam üçün almışdım. O, təlimdən qayıdanda ordu şəkli çəkib, onu sevindirəcəkdin. Bayraq da çəkəcəkdin, – hıçqırdı, dediyi söz anlaşılmadı, – dalğalanan bayraq...

– Nə? – soruşdu ana.

* *Jurnal variantı (əvvəli jurnalımızın ötən sayında)*

– Dalğalanan bayraq... Atam deyirdi ki, bayraq qələbəni, bayramı hiss edir. Onda vüqarla dalğalanır, – yenə ağladı və lap bərkdən hönkürdü, – çəkə bilmədim, ana, çəkə bilmədim. Atam gəlmədi.

Ana Ayanı qucaqladı, lap bərk-bərk qucaqladı, üzünü sinəsinə sıxdı.

– Gəl çəkək, dalğalanan bayraq da çəkək, atanı da çəkək. Sonra ataya hədiyyə aparaq. Sevinər, gülümsünər.

Pəncərənin qabağından rəngləri götürüb Ayana verdi. Ayan rəngin qutusunu sinəsinə sıxdı:

– Doğru deyirsən? Atam haradan bilər ki?

– Niyə bilmir? Atanın ruhu sağdır. Biləcək, mütləq biləcək.

– Onda bayraq da çəkim, atanı da çəkim.

Öz köşəsinə çəkildi.

Anası bayraq və hərbi paltarda atasını çəkəcəyini gözləyirdi. Bir neçə gün heç nə soruşmadı, ona mane olmadı.

Ayan bir şəkil çəkmişdi. Kənd toyudur. Xeyli adam var. Əsgər paltarı geymiş Ayan və zoğalı rəngdə köynək geymiş atası oynayır. Ana kənd adamlarının arasında dayanıb əl çalır. Tablonun yuxarısında səma yerində vüqarla dalğalanan bayraq elə çəkilib ki, açıq havada, təbiətlə həmahəng, elə bil göy üzüdür.

– Belə alındı, ana.

– Əla alınıb.

– Doğrudan?

– Bəs nə?! Sənət əsəri kimi alınıb, – qızı qucaqladı, saçlarından öpdü.

Şəkil ananın ürəyinə köz basdı. Belə bir gün olmuşdu. “Nə şirin idi o günlər!... Ayanın da yadında o günlər qalıb”. Tablonu müsabiqəyə təqdim etmişdilər. Birinci yer qazanmışdı. Atasının polkovnik dostu Aydın əmi də “biz hərbiçilər də mükafat təsis edirik” - deyib bir zərf vermişdi Ayana.

* * *

O gün polkovnik Aydın da “Müharibə qaçılmazdır. Hücüm taktikasına keçilməlidir. Müdafiə həm də məğlubiyyətdir” – deyə düşünür, əvvəlki dinc həyatlarını nostalji ilə anırdı:

Nəvəsindən xoşlandığı müəlliməni görmüşdü səhər-səhər. Salamlaşdılar. Onunla yaxşı bir hal-əhval tutmaq istədi. Nədənsə nitqi kilidləndi elə bil. Müəllimə dedi:

– Necəsiz? Evdəkilər neynirlər, yaxşıdırlarmı?

Cavab vermək istəyirdi ki, müəllimənin ikinci sualı gəlди:

– Neynirsiz? Cəbhədə vəziyyət necədir? Bizi etibarlı qoruyur-sunuzmu? Biz rahat yaşayıb, işləyə bilərikmi?

Tez cavab verdi:

– Əlbəttə, dövlətimiz və ordumuz buna zəmanət verir, – özündən asılı olmayaraq çox rəsmi, hərbi tonda cavab verdi. – Cəbhədə vəziyyət qaydasındadır.

– Şükür, – müəllimə adi ev qadınları kimi tez dualarını ard-arda düzdü. – Allah eləsin, Allah qorusun. Dünyamız salamat olsun.

Yalnız bundan sonra sualın birinci hissəsi yadına düşdü:

– Yaxşıyıq, evdəkilər də yaxşıdırlar. Sağ olun diqqət üçün, – dedi.

– Lap yaxşı, yaxşılıqlar olsun həmişə. Ananı görürəm hərdən, – təbəssümlə əlavə etdi, – sevirəm də onu.

– Onun da sizə böyük hörməti var, – dedi.

Müəllimə:

– Sevgilər qarşılıqlı olanda gözəl olur, – dedi.

Müəllimə sağollaşdı:

– Yaxşı, sağ olun. Allaha əmanət olun. Anaya salam deyin.

– Baş üstə. Salam göndərən sağ olsun, çatdıraram.

Müəllimə əlindəki çantasını yüngülcə qövsvari fırladıb, getdi. Birdən qəfil geri döndü:

– Sabah yox, birisi gün sizi ad günümə dəvət edirəm. Heç nə almayasınız, hədiyyəsiz ad günü keçirirəm, xahiş edirəm, bu ləzzətimi qaçırmayın. Əgər hədiyyə fikrinə düşsəniz, layihəmi pozmuş olduğunuzu bilin. – Güldü, tez də kədərlə köksünü ötürüb – Rəhmətlik kişi 60 illiyimi çox hörmətli keçirmişdi. Fikirləşirdim ki, qismət olsa, yetmiş illik yubileyimi uşaqlarım istəsələr qeyd edərlər, istəməsələr heç də bir. Amma indi müəllimə yoldaşlarım əl çəkmirlər ki, gələcəyik sizə. İki tələbəm də zəng vurub, gələcəklər. Birinə prezident II dərəcəli Vətənə Xidmət mükafatı verib. Biri də Amerikada ödənlə alıb. Onlar da gələcəklər. Oğlanlarım ikis də xaricdədir. Elə Sizlə otururlar qonaqlarım.

Tez-tələsik:

– Gələyəm, – dedi.

Müəllimə:

– Ananı da gətirərsiz mütləq. Gülzar xanımın yeri özəldir.

Sağollaşıb ayrıldılar. Uçurdu. Ayağı yerə dəymirdi elə bil. “Nəvəsi də evdə olsa, lap əla olar”.

Evə gedə-gedə nəvə barədə düşündü.

Evə çatanda söz verdiyi kimi, müəllimənin salamını anasına çatdırdı:

– Anaların gözəli, qonşu müəlliməni gördüm, sənə “salam” dedi.

– Sağ olsun, əleykü salam. Hansı müəlliməni?

– Əvvəl müəlliməni dəqiqləşdir, sonra salamını al da.

– Salam Allahın adıdır. Kim göndəribsə sağ olsun, müəllimənin adı ikinci dərəcəlidir.

“Yox, bu müəllimə birinci dərəcəlidir deyəsən” ürəyindən keçirdi və gülümsündü:

– Müəllimə də, qonşu, adı yadımdan çıxıb, nəvəsi də var ee.

“Anaların gözəli” havadan iy çəkdi, ürəyi pərvazlanmış dedi.

– Hə, lap yaxşı, bu lap əla, göndərən də, gətirən də sağ olsun, – çox qısa pauzadan sonra, – xanım qadındır Xanım müəllimə, – dedi.

– Aa, indi yadıma düşdü, Xanım xala.

– Adı Xanımdır, elə özü də xanım-xatındır. Nəvəsini tanıyırsan? Heç görmüsən onu?

Səsi dəyişdi. Üzünə baxmadı, yüz faiz üzünün ifadəsi, hətta baxışı da dəyişdi. Dəyişən səslə:

– Yaxşı uşaqdır. Keçən il universitetə qəbul olub.

“Hay, hay bundan can qurtarmaq olar?” ürəyində fikirləşdi. Söhbət elə müəllimədə qalsın deyə, dedi:

– Müəllimə dedi ki, ananı çox sevirəm. Dedim, elə o da sizi sevir.

– Lap yaxşı demisən. Onun məni sevməyi gərək deyil. Elə səni sevsə, bəsimdir.

– Kim?

“Anaların gözəli” bu fürsəti qaçırtmazdı, tez:

– Elə müəllimə də, nəvəsi də!

Anasının xoşbəxtlik saçan gözlərini görüb, “pah, işə düşmədik, indi də bu qıza sevdalandı” dedi ürəyində.

Anası maraqla:

– Heç görmüsən müəllimənin nəvəsini? Görəndə salam ver, hal-əhval tut.

– ...

Bu arvaddan hələm-hələm can qurtarmaq olmazdı. Odur ki, zarafata keçdi:

– Əlbəttə tanıyıram. Hal-əhval tutmuruq, amma “salam”, “sağ ol” deyirik.

– Can, ana qurban olsun sənə, görəndə söhbət elə, münasibət qur, yaxşı qızıdır – dirsəyinə qədər yaş olan qollarını dəsmala silə-silə oğluna yaxınlaşdı. – Elə oxumağının dalıncadır. Orta məktəb uşağı kimidir

– ana uçurdu əməllicə. – Bilir sən kimsən, nə işlə məşğulsan?

– Ay ana, sən də elə himə bəndəsən! Mən nə bilim mənim haqqımda nə bilir, nə bilmir?!

– Hirsələnmə. Yəqin bilər. İndi ağılıma gəlir ki, Xanım müəllimənin nəvəsi əla namizəddir. Atalar deyir ki, “Əsli huy, nəslə huy” – əllərini Göyə açmış kimi bir hərəkət elədi. – Qız da yaxşı uşaqdır.

Maraqla soruşdu:

- Anaların gözəli, başa düşmədim, o nə deməkdir?
- Yəni yaxşı qızıdır. Tələbədir. Elə qızlar var səkkizinci-dəqiqəsinə sinifdə oxuyur, özlərini elə aparırlar ki, elə bil indicə başlarını bəzəyib, ərə verməlisən. Ərlik bəhrinə tez dolurlar. Fikrində ər gəzdirməyənlər gec yetkinləşir.
- Bah-bah, fəlsəfələr var ee səndə. Bu da gələnlərdən gəlmədir, ya öz fəlsəfəndir.
- Nə fəlsəfə, elə dediyim kimidir. Babam deyirdi ki, bir vaxtlar qız uşağına zərblə papaq vururmuşlar, qız yıxılsa heç, yıxılmasa elçi göndərmək olar deyirmişlər.
- Təriflədiyin qaydaların o qədər nöqsanları olub ki... Lap elə bu qızı papaqla vurub yoxlamaq... o yaşda qızı almaq olar?
- O yaşda almaq deyəndə ki, onda başqa qaydalar olub. Qızı on iki-on üç yaşında alıb, o saat gəlin eləməkdilər ha! Qızı alıb, evlərinə aparıb, bir neçə il evin qızı kimi saxlayırlarmış. Qız evə, ailəyə, adamlara, evin səmtinə, ailənin qanunlarına öyrəşib, səmti tutandan, yaşa dolandan sonra, onu gərdəyə salırmışlar.
- Əslində, ağıllı iş görürmüşlər. Yəni qız ər evində göz açmış da. Daha bunun əvvəl istədiyi olubmu, kimnən oturub, kimnən durub narahatlıqları da olmurmuş.
- Elədir, elədir. Ərgən bəhrinə elə ər evində dolurdu qız. Həm də gəlin olub hər şeyə cavabdeh olanda artıq evin səmtini tutmuş, ailənin qaydalarına öyrəşmiş olurdu.
- “Yazıq anam hər şey bilirdi. Ədəbiyyat müəlliməsi idi, siyasəti də bilirdi, tarixi də bilirdi, etnoqrafiya, mifologiya da bilirdi, incəsənətdən də baş çıxardırdı. Bütün həyatı məhv oldu. Yurdunu itirdi, evini itirdi, səhhətini itirdi. Ömrünün sonuna kimi şəhər həyatına öyrəşə bilmədi. Amma mən şəhər həyatının romantikasını yaşayan yüzlərlə insan tanıyıram...”

* * *

Şəhərin səhər tezdəni – alatoranı bir başqa aləm olur. Küçəyə çıxsan, sakitlik, seyrəklik canına rahatlıq gətirir, dinclik bütün varlığına yayılır. Elə bilirsən şəhər sənə məxsusdur. Hamı harasa qeyb olub, burada sahib sənsən və hər şey sənə aiddir. Paytaxtın gecələri də doğma və mübhəm olur. Gündüzün insan tünlüyündən, maşın selindən bezib yorulan yolların gecə sakitliyində əsəbləri dincəlir, sanki rahatlanmış qolları ilə səni ağuşuna alıb aparır.

Kənddə isə səhərin açılmasını duymaq, görmək, eşitmək bir sirdir. Əvvəl xoruzlar banlayır, itlər hürüşür. Sonra uzaqdan qurbağaların qu-

rultusu aramsız səslənərək, çayın azalıb durulmuş sularının şırıltısına qarışır, sehirli bir ahəng yaradır. Hava azca işıqlaşana doğru gedir, dünya süd abı rəng alanda quşların duası başlayır. Bu duadır, nəğmədir, cəvşəmədir, aramsız və coşqun musiqidir – hər nədirsə, dünyanın əvəzsiz gözəlliklərindən biridir. Quşların avazından səhər bir az da nurlanır, yarpaqlar birər-birər görünəcək qədər hava aydınlaşır və yarpaqların qısa, gerçək duası – pıçılması başlayır. Bu dəm ancaq duyanların, qananların, hiss edənlərin bilmək istədiyi bir hikmətlə yarpaqlar xəfifcə titrəşir, Tanrıya və dünyaya əl yelləyir. Bunun ardınca mal-qaranın, qoyun-quzunun oyanışı başlayır. Yalnız kənd mühitinin özünəməxsus ahəngi dünyanın o üzündən bu üzünə, dirili sabahlara yol başlayır... Adama elə gəlir ki, bütün bunlardan sonra insanlar dünyaya hakim kəsilir. “Yaranmışların ən şərəflisi, canlıların ən alisi” deyə özünü öyən insanın bu sırada yeri sonuncudur. Bəlkə də, hər şey yenidən başlananda sonuncu əvvəlinci olur... Bax, bu da bilinməz hikmətlərdən biridir.

Çavuş Eldar təbiəti – doğəl dünyanı candan-qandan sevsə də təbiətin belə hikmətlərini bu dərinliyində dərk etmirdi. Dünyanın və təbiətin harmoniyasını görmək, duymaq onun üçün çətin idi. O, hələ adi həqiqəti dərk etməyə çalışırdı: Niyə Tapdıq komandır kimi düşünə bilmir? “Nədən o, hər şeyi əvvəlcədən ölçüb-biçə bilir, mənə yox? Mən onu tanıyandan bir dəfə də səhv etməyib. “Ön cəbhədə – səngərdə səhv ölümə bərabərdir”, – deyir kapitan”.

Yenə komandirlə aralarında olan dialoqu xatırladı:

– Cənab komandır!

– Bəli.

...Sükut.

– Eşidirəm... – onu gözləmədən, – buyur, – deyib, əlavə etdi və bütün bunları deyəndə bir dəfə də əsgərin üzünə baxmadı.

O, çəkinə-çəkinə:

– Axırncı atışmanı unuda bilmirəm. Biz düşmənin arxasına keçəndə... siz... siz orada – içəridə niyə barmaqlarınızı saydınız, sonra biz bayıra atıldıq?

Sükut...

– Barmaqlarımı saymadım, gülləni saydım. – Pauza. – Sən onu bilmədin? Gərək sən onu biləydin axı!

Əsgər dinmədi. Zabit yalnız indi onun üzünə baxıb, soruşdu:

– Onun tapançası neçə güllə tutur?

– On, – əsgər tez dilləndi.

– Güllə qurtaranda neyniyəcəkdə?

– Maqazini dəyişəcəkdə.

– Maqazın nə qədər müddətə dəyişilir?

– Bir neçə saniyəyə.

– Həmin vaxtda biz neynədik?

– Bayıra atıldık.

Komandır dərindən nəfəs aldı:

– Mövqelərimizi dəyişdik... Aydınandır?

– ...

– Aydın olmadı? Bax, biz keçdik düşmənin arxa cinahına, onlar iki nəfər idi, birini həmən vurduq, ona üç güllə sıxdım. Sağ qalan bizi gördü. Atəş açdı, ikinci, üçüncü atəşi də açdı. Biz mövqe tapıb yerləşdik, yerimizdən tərpənmədik. O, bizim dayandığımız istiqamətə doğru irəlilədi və mən orada azacıq hərəkət yaratdım ki, yenə atəş açsın. O irəliləyə-irəliləyə dördüncü, beşinci gülləni atdı. Sənin şərfini açıb, sol tərəfə tolazladım. Bilirdim ki, oranı atəşə tutacaq, elə də oldu. Beş güllə boşaltdı həmin istiqamətə. Üst-üstə neçə güllə edir? On güllə! Gülləsi az olsa tez qurtaracaqdı. Demək, maqazını dolu imiş, artıq gülləsi qurtardı! Neyləyəcəkdi?

– Onu dəyişəcəkdi.

– Biz həmin vaxtda mövqeyi dəyişdik. Beləliklə, o bizi itirdi. Biz onu öldürə də bilərdik. Amma həmin anda onu öldürməkdənsə, sağ-salamat dönmək lazım idi və biz belə etdik. Bu qədər sadə, razı qaldın?

– Əlbəttə! – qızardı, hətta bir az utandı.

– Özgə deyəcəyin var?

– Xeyr.

– Onda get dincəl, – bayıra boylandı. – Yağış yağır deyəsən, – stulun başındakı idman gödəkcəsini göstərdi, – onu at kürəyinə, islanma.

* * *

– Eşikdən səs gəlir, nə sədi elə, – Atası dedi.

Qızı:

– Yağış yağır, ay dədə, – dedi.

– Məni pəncərəyə tərəf apar, – dedi Ata.

– Boy, pəncərədən sənə soyuq olar, neynirsən pəncərəni?! – dedi

Qızı.

Ata elə yazıq və acizənə baxdı Qızına və ipisti, doğma səsle:

– A bala, əlimi bircə dəfə yağışın altına tut, – dedi.

Özü də elə dedi ki, Qızı atasının istəyinə əməl elədi. Çətinliklə onu pəncərəyə tərəf apardı, atanın arıqlayıb vağanıymış, bir az da halsızlaşıb ağırlaşmış sağ əlini özünün sol əli ilə qaldırıb, pəncərədən bayıra, yağışın altına tutdu. Atası nə hiss edirdi, nə düşünürdü, nə yaşayırdı,

onu deyə bilməzdi. Bu anda ancaq kişiyyə soyuq olacağını düşünür və onu necə geri qaytarmaq barədə fikirləşirdi.

– Ay dədə, bu qədər bəsindir, – dedi və onun əlini geri çəkib, pəncərəni örtdü. Eyni çətinliklə kişini geri – yerinə qaytardı. Kişi dərindən ah çəkib, qızın onu yerinə uzatmasına heç müqavimət göstərmədi. Yerinə uzanıb, bir anlıq hərəkətsiz qaldı, sonra:

– Kürəyimə yastıq qoya bilərsənmi? – dedi.

– Niyə qoya bilmirəm. – İkinci balışı əvvəlkinin üstünə yerləşdirdi.

Ata arxayınlıqla kürəyini iki balışa söykəyib oturdu və televizora tərəf baxdı. Qızı tez pultu götürüb televizorun səsini bir az qaldırdı. Xalq artisti “Sarı gəlin” oxuyurdu. Təzə klip çəkmişdilər deyəsən. Heç görməmişdi Qız bu təsvirləri. Müğənni sarı, gözəl paltar geyinmişdi, saçlarını da təmtəraqlı yığdırmışdı. Bahalı gül də taxmışdılar saçına. Yaxşı oxuyurdu. Sarı paltar geymiş, sarı yelənli kəlağayı örtmüş rəqqasə də yaxşı oynayırdı. Atası elə diqqətlə baxırdı ki. Qız da atasına baxırdı. Kişi bir az baxandan sonra narazı-narazı başını yellədi. Heç nə demədi.

Qız:

– Noldu, ay dədə, xoşun gəlmədimi? Yaxşı oxuyur ki, – dedi, – hələ rəqqasə də yaxşı oynayır.

– Bilmirlər, heç nəyi dərindən bilmirlər, öyrənmək də istəmərlər.

– Sözlərini səhv oxudu? Məncə, səhv oxumadı. Ermənilər bu mahnını oğurlayandan sonra hamımız əzbər bilirik. Tez-tez verilir, həm də elə özümüz də oxuyuruq evdə-eşikdə.

– Oxuyursuz, amma məğzi bilmirsiniz. “Sarı gəlin” deyəndə elə bilirlər ki, sarışın gəлиндən, ya da sarı geyinmiş gəлиндən söhbət gedir. Elə deyil. Mahnının mənası dərinidir, başqadır. “Sarı gəlin” əri ölmüş, əri öləndən sonra subay qaynına veriləcək dul gəlinə deyilirdi. Çox qədimdə, bizim adətlərdə belə bir qayda olub. Qardaş öləndə, onun subay qardaşı varsa, dul qalan cavan gəlini o oğula verirdilər. Bu gəlinin və oğlanın ürəyincə olmasa da. Çox ağrılı, insanı solduran, gəlinləri əri öləndən sonra daha da saraldan bir adət idi. Elə gəlinlərə “sarı gəlin” deyilirdi. Mahnıda aydınca ifadə olunur. O birinci cümlə var aa, “Saçın ucun hörməzlər”. Əri ölən gəlinlər saçını ucuna qədər hörməliydilər. Nə qədər cavan və gözəl olsalar da, saç ucuna qədər hörülənin dul olduğu bilinirdi. Yəni “hörmə” deyir. “Bu sevdə nə sevdadır? Səni mənə verməzlər, Neynim aman, aman”, çünki Onu subay qaynına verəcəklər istəsə də, istəməsə də, onu dərdindən ölənə – bu mahnını oxuyan oğlana verməzlər.

– Boy, ay dədə, kimi inandırmaq olar ki, bu belədir.

– Nə inandırmaq lazımdır? Bu, dəqiq belədir. Heyim yoxdur, yoxsa lap detallı izah edərdim sənin üçün.

– Heyinə, halına qurban olum, elə dediklərin də yetərlidir. Ən azı, mən sənə dediyinə inandım, ay dədə. Xalamın nə gözəl qoşa hörükləri vardı. Düz ucuna qədər hörürdü. Yalvarırdım ki, ay xala, ucunu hörmə, gör nə gözəl yaraşır ucunu hörməyəndə. Niyəsə qorxmış, hürkmüş, yanmış şəkildə “Kiri, kiri, olmaz, qara baxtına olmaz” deyirdi. Xalam 22 yaşından dul qalmışdı.

– Ermənilər mahnını oğurlaya bilər, amma bu mənə-məzmunu əsla oğurlayıb, özünüküləşdirə bilməzlər! – Ata köks ötürüb, – Onun səsini azalt, yağışın səsini eşidək, – dedi.

O vaxtdan yağış yağanda duyğulanırdı Qız. İllərlə yağışdan zəhləsi gedib, yağışın gətirdiyi narahatlıqdan diltör olub. İndi isə yağış atasının son arzularından biri kimi ona doğma gəlirdi və yaddaşından silinməyən son günlərdən birini xatırladırdı Ona.

Ancaq müharibə başlayandan yağış yağmasını istəmirdi. Əsgərlərimizə yol ver, Allahım, – deyirdi. Yağış, boran olmasın.

Cəbhədə isə, çöllər qar yorğanını üstünə çəkib yatmışdı... Hələ oyanmamışdı. Yalnız qar örtüyü Ay işığının altında hərdənbir, təkəmsəyrək bərq vuraraq parıl-dayır, hərəkət əhvalı yaradırdı.

* * *

Sevinirdi ki, çərşənbələr başlayana və əri gələne qədər evləri tamam künc-bucaqdan təmizlədi, çil-çırağı söküb yudu, paxlava bişirdi, uşağın saçını bərbərə yeni dəbdə düzəltirdi, bircə pərdələri dəyişdirməyi çatdırı bilmədi. “Tapdığa deyərəm, pərdələri açmaqda mənə kömək edər. Qonşu psixoloq deyir ki, kişiləri ev işlərinə cəlb edə bilsəniz, bu sizin uğurunuzdur. Münasibətləri yaxınlaşdırır, evdə ümumi yardımlaşma aurası yaradır, uşaqlara psixoloji cəhətdən müsbət təsir göstərir, onların da ailə işlərinə qoşulması zərurətini uşağın şüurunun altyapısına yükləyir və üstəlik, ev işlərinə cəlb olunan kişilərdə kobud hərəkətlər, biganə davranışlar xeyli nizamlanır. Ağlabatandır” – deyə düşündü.

Fərəhliydi, təmizlədiklərinə bir də gözüdölusu baxır, çərşənbə bazarlığını planlaşdırmaq istəyirdi. Tərs kimi, telekanallardan birinin nərmənəzik aparıcısı elan elədi: “Müdafiə Nazirliyinin mətbuat xidmətindən verilən məlumata görə, Ermənistan silahlı qüvvələrinin bölmələri cəbhənin müxtəlif istiqamətlərində 60 millimetrlik miniatür atəş rejimini ümumilikdə 102 dəfə pozublar. Silahlı Qüvvələrimizin mövqeləri atəşə tutulduqdan sonra, əməliyyat şəraitinə uyğun olaraq,

bölmələrimiz tərəfindən cavab tədbirləri görüldü”. Elə bil ürəyi ayağının altına düşdü. “Aman Tanrım, cəbhədə vəziyyət gərgin olsa, Tapdıq gəlməyəcək”. İndi hər yerdə xəbərlər gedirdi, düyməni basıb kanalı dəyişdi. Eyni xəbər yenidən başqa kanalın oğlan diktorunun səsinə kabus kimi otağa doldu. Əllərini ovuşdurur, üşüyürmüş kimi, ovuclarını cütləyib ağzına tutur, gah da dərindən nəfəs alıb, nəfəsini ovuclarına üfürürdü, bilmirdi necə aram tapsın. Hər dəfə bu tipli xəbərlər həyatını yonub aparırdı. Bəlkə çoxları üçün bu xəbərlər hərdən təkrarlanan adi, rəsmi xəbər idi, amma kimlərsə taleyinin xəbərinə çevrilirdi. Gəlin bunu bilirdi. Bütün qara fikirləri özündən uzaqlaşdırmağa çalışdı. Hər iki əli ilə qulaqlarını çəkib, barmaqlarının uclarını divara vurdu: “Kiş-kişlər olsun. Allah qorusun” (bu vərdişini tərgidə bilmirdi). Əl telefonunu götürdü. “Aman Tanrım, zəng eləsəm, hirslənəcək. Bəs mən neynim?! Gözləməkdən başqa çarəm yox. İlk fürsətdə özü zəng edəcək. Bilir ki, vəziyyət gərgin olan kimi, “Xəbərlər”dən eşidib, narahat oluruq”.

Zəng gəlmədi. Daha əli heç bir işə yatmırdı. Heç nə eləmədi. Yemək bişirməyə də həvəsi yox idi. Uşağa xoşladığı nələrsə verdi, bir az oynayandan sonra yatırdı. Gecəyə qədər gözlədi. Televizorun səsinə alışırdı, ekranda eləcə görüntülər bir-birini əvəz edirdi, səsinə qaldırmadan düyməni sıxıb, ekranı da söndürdü. Telefonda internetə girib yeni xəbər olub-olmadığına baxmaq istədi. Saytlar eyni xəbəri, nöqtə-vergülünə toxunmadan, olduğu kimi paylaşmışdı. “Ölün elə, biriniz bir əlaqə qurub, xəbəri yeniləyin, son vəziyyəti yazın, ya heç olmasa, xəbərə təzə nəşə əlavə edin. Elə köçürülər bir-birindən”. Saata baxdı, 3-ün yarısı idi. “Boy, yazıq yazanlar hamısı yatıb indi, onların da mənim kimi yatağına qor dolmayıb ki?!” – fikirləşdi, vanna otağına keçdi və gəlib könülsüz yatağına uzandı.

...Təzəcə durmuşdu. Yatağını sahmana saldı, daha doğrusu, sahmana salmalı bir vəziyyət yox idi. Yatağa girəndə qoşa çarpayının örtüyünü bir ucundan qaldırıb, o biri tərəfin üstünə atmışdı. Elə uzanmışdı, elə durmuşdu ki, elə bil heç burada adam yatmayıb, quş qonub, üstə atdığı tərəfi əli ilə geri qaytardı, vəssalam. Bu vaxt qapı açarla açıldı. Gəlin qaçaraq özünü ümumi qapının qabağına çatdırdı. İçəri girən əri ayaqqabılarını hətta soyunmağa macal tapmadı. O ancaq zabit gödəkçəsinin üstündən belinə kip bağladığı qalın kəmərinə və gödəkcənin düymə-lərini açmağı bilirdi. Gəlin körpə sevinci ilə özünü onun ağuşuna atdı. Əri qollarını açıb onu köksünə sıxdı. Gəlin Onun ağuşunda itibbatdı, əllərini ərinin qalın gödəkcəsinin altından salaraq, çiyinlərindən üzəşəşə sürüşdürərək, kürəyinə doğru salladı, zərif, kiçik əllərini

onun kürəyində gəzdirdi. Kənardan baxan onları bir adam zənn eləyə bilərdi. Əri gödəkcəsinin hər iki tərəfini tutub üst-üstə gətirdi və sağ əlində qalmış kəməri qalın üst paltarının belindən dolayıb, gəlinin kürəyində bağladı. İndi qucaqlaşmış şəkildə hər ikisinin belində eyni qalın zabıt kəməri var idi. Onun bu jestinə gəlin uğunub getdi:

– Ay daaa, neynədin?! – deyib təkrar ərinin köksünə sığındı, onun boynunu daha bərk qucaqladı, əllərini boynunun arxasından təkrar geri sürüşdürüb, bu dəfə uzun, nazik qollarını sevdiyinin qolları ilə bərabər gödəkcənin hər iki qolundan içəri uzatdı. İndi onlar gülməli şəkildə ikisi bir gödəkcə geyinmişdi. Belə dayanmaq çətin idi. Qollarını geri çəkib, əllərini onun köksündə gəzdirdi. Əri qollarını təkrar onun belindən dolayıb arxa tərəfdən kəmərin xüsusi qayda ilə açılıb- bağlanan toqqasını şaqqıltı ilə açdı və ilan kimi ona dolanmış gəlini azca özündən araladı:

– Yaxşı... istiləndim, – dedi, – soyuna-soyuna gəlinin başının arxasından tutub, özünə tərəf çəkdi və alnını dodaqlarına sıxdı, göz qapaqlarını bərk-bərk yumdu... Sonra isə hər ikisi bir-birilərinin dodaqlarının köz kimi istiliyini hiss etdi...

– Aman Tanrım, bu sənsən, gəlmisən, – gəlin aramsız, mahnı kimi pıçıldaırdı. – İlahi... Allahım, sənə min şükürlər olsun! Səni mənə yetirən yollara qurban olum, – gözlərinə dolan yaş, başını arxaya qanırıb, altdan yuxarı ərinin üzünə baxdığına görə gözlərinin yanlarından süzülüb qulaqlarına doğru axırdı. O da əllərinin ani hərəkəti ilə gözlərini yox, qulaqlarının yanlarını silib, burnunu çəkirdi.

– Nədi, gəlməzdim?! Nədən ümitsiz idin?

– Ümitsiz deyildim. Xəbərlərə qulaq asdım. Dedilər yenə ermənilər cəbhə boyu atəşkəsi pozublar.

– Cəbhə boyu yox, cəbhənin Ağdam istiqamətində – Tərtər, Goranboy tərəfdən hücum olub.

– Saytlar da elə yazmışdı, cəbhə boyu...

– Yazanlara nə var, ee, çoxu detalları bilmir heç, indi durub desən, deyərlər ki, nə fərqi var, cəbhə boyu olsun, ya cəbhənin Ağdam istiqamətində. Gəl izah elə ki, bunların yerlə göy qədər fərqi var.

– Eh, hamısı birdir elə. Əsas bu bəlanın qurtarmasıdır. Onu da qurtarmağa qoymurlar. Böyük dövlətlərə sərf eləmir Ermənistan-Azərbaycan müharibəsinin qurtarmağı. Yoxsa biz hücum edib, torpaqlarımızı geri alar, erməniləri sərhədlərimizdən qovub çıxardırıq.

– Oho, sən artıq siyasətləmi məşğulsan!?

– Siyasət yox, reallıqdan danışram mən. Reallıq odur ki, biz hücum edib torpaqlarımızı geri almaq üçün müharibəyə qalxsaq, dünya haray-

həşir qaldırır ki, erməniləri qırırıq. Amma ermənilərin ara-sıra atəş-kəsi pozub, öldürdüklərinin heç adını tutan yoxdur.

– Narahat olma, biz bir yolunu tapacağıq. İndi al bu telefonu, toka tax, sönüb. Mən bir yaxşı yuyunum.

Gəlin telefonu şəbəkəyə keçirdi və yandırdı. O, mobil telefonuna kod qoymazdı. Baxdı ki, adsız ünvandan çox sayda zəng gəlib. Bir əl-üz yuyacaq müddətə qədər artıq çimib çıxan əri qurulanıb, hamam xalatında bayıra çıxdı. Gəlin paltar dolabından bir dəst idman paltarı çıxarıb ona verdi və mətbəxə keçib, yemək tədarük etmək istədi.

– Yeməyə tələsmə, bir stəkan çay ver, – dedi saçlarını quruda-quruda.

Gəlin çay gətirdi. O, divanda oturmuşdu. Ona görə sinidə gətirdiyi çayı, mürəbbəni, bu gün bişirdiyi paxlavadan doğrayıb gətirdiklərini divanın qabağındakı jurnal stolunun üstünə düzdü. Mizin üstündən konfet qabını da götürüb onların yanına qoydu. Uşaq hələ yatırdı. Gəlin uşaq otağına keçib, ona bir nəzər saldı. Əri də elə o anda uşağı soruşdu:

– Hələ yatır? – dedi, – çaydan elə qaynar-qaynar bir qurtum alıb, – gəl otur yanımda, – dedi.

– İndi gəlirəm, – deyib gülümsündü. Gedib ərinin yanında oturmaq, onun boynuna sarılmaq istəsə də, buna tələsmirdi...

Mobil telefon şəbəkədə ola-ola zəng gəldi. Gəlin özündən asılı olma-yaraq telefona tərəf qaçdı. Əri də əlindəki stəkanda çayı bitirmədən nəlbəkiyə qoydu:

– Ver görüm, – dedi.

O, telefonu şəbəkədən ayıraraq ərinə verdi. Niyəsə həyəcanlandı. Üzünü əllərinin arasına alıb, sakitcə baxırdı. Hər zəng gələndə eşidəcəyindən ehtiyat etdiyi cümləni eşitmək istəmirdi. Bilmirdi başqa hərbi xanımları, anaları, balaları da o cümlədən qorxurlarmı, yoxsa yox, amma o, bu deyimdən çox qorxurdu. Və o cümləni dedi əri:

– OLDU, QƏBUL!!!

Salamsız, sağolsuz deyilmiş bu cümlədən sonra əri ona da heç nə demədən gedəcək. O, bunu bilirdi. Barmağını qulaqlarına bərk-bərk sıx-mışdı. Kişi “telefonu yenidən tax, mən geyinənə qədər dolsun” deyirdi. Eşitmirdi. Özü taxdı telefonu toka. Bayaq soyunduğu paltarları heç nə demədən geyinməyə başlamışdı. Gəlinin barmaqları, qulağı keyiyirdi. Əllərini yavaş-yavaş üzündən sürüşdürüb götürdü, sinəsində çarpaz tutub saxladı. Əri onunla küsülü kimi üzünü kənara tutub deyirdi:

– Sən o ənənəvi kasanı su ilə doldur, gətir... başqa variant yoxdur. Telefonum sönlü olub, on beş-iyirmi dəfə yığıblar məni. Getmək lazım. İnan ki... məndən asılı deyil.

Gəlin çiyinləri çökmüş halda mətbəxə doğru ayaqlarını sürüdü. Əri demiş, “ənənəvi kasanı” su ilə doldurub gətirdi, qapının ağzında əlində hazır tutdu. Heykəl kimi dayanmışdı, daha ona toxunmaq olmazdı. Əri cəld geyindi, zabıt kəmərinə də belinə bağladı, dönüb getmədən əlinin tərsini Onun mərmər kimi üzünə, sinəsinə sürtdü, qapının içəri tərəfindəki açarı iki dəfə burub, qapını açdı və güllə kimi pilləkənləri endi. Gəlin ənənəvi olaraq kasadakı suyu çox səs salmasın və sıçrayıb onun üstünə düşməsin deyər, yavaşca arxasınca atdı...

Blokdan çıxıb, binanın tinini dönəndən sonra qəfil dayandı. “Birdən O ağlayar, pis ağlayar. Mən heç Ona “sağ ol” da demədim. Gərək nəsə deyəydin”. Dayandı, qayıdıb liftin düyməsini təkrar sıxdı. Lift elə birinci mərtəbədə qapısı bağlı, boş dayanıbmiş, həmən qapıları açıldı, minib, mərtəbələrində düşdü. Yerdə təzəcə tökülmüş suyun izi vardı, qapı açıq idi. Gəlin dəhlizdə, əlində boş kasa, sakitcə dayanmışdı. Suyu tökəndən sonra heç tərpənməmişdi.

Onu görüb:

– Nəyi unuttun? – dedi.

– Səni.

– ...

– Yaxşı, sağ ol.

– Mən heç,.. uşaqla görüşmədin...

– Hə... – ayaqlarına baxdı, zabıt çəkmələri uzun-uzadı iplə çəkilib, bərk-bərk bağlanmışdı.

– Ayaqqabılı keç. Palazları yıgıb, təmizləmişəm, hələ salmamışam. Döşəməni silərəm.

– Əziyyət olacaq.

– Keç, keç, əziyyət olmaz, – həтта sevincək dedi.

Uşaq çarpayısında arxası üstə yatmışdı.

“Allaha əmanət ol, bala” ürəyində dedi. Bilmədi uşağı necə öpsün. Ayağı adyaldan bayıra çıxmışdı, əyilib ayağından öpdü, sonra dodaqlarını yarıyumulu əl barmaqlarına sürtdü.

Yenə ayaq izləri qoya-qoya geri – qapıya qayıtdı, elə orada:

– Səninlə sağollaşmıram, tez qayıdacam – dedi, bundan münasib söz tapmadı və getdi...

Yolda olanda mesaj yazmışdı vatsapına. “Heç babamı da soruşa bilmədim səndən. Nə xəbər var onlardan? Necədir? Salamatçılıqdırmı? Məndən hamıya salam de. Görüşənə qədər. Öpürəm bərk-bərk” yazıb göz vuran “smalik” qoymuşdu.

* * *

Noutbuku söndürərkən vaxta baxdı: 26.01.2017. 00.57. Guya bu gün tez yatacaqdı. Bu günü də belə gərgin başa vurdu. Bacısı da hələ yatmayıb. Vatsapda ona yazmışdı:

- Yatmısan?
- Yox hələ.
- Ay bacı, get yat, niyə özünə zülm edib bu vaxta kimi oyaq qalmısan?
- Kaş heç bu zəhrimarı da açmazdım. Yatmamış dedim yəni bir on dəqiqə Feysbukda baxım, sonra yatım. On dəqiqə üç saat olub.
- Həmişə elə olur. Ya gərək açmayasan, açdın, ilişib qalırsan.
- Bu günün xəbəri də “FB qəhrəmanları”nın əllərinə göydən düşmüşdü. “Psixoloq intihar edib”. Doğrusu, çox sarsıldım, bəlkə son on ildə belə çaşqın olmamışdım.
- Elə çox adam sarsıntı keçirdi. Artıq sosial bəla kimi qavranıldı psixoloqun ölümü. Sosial şəbəkələr dolub-daşırdı şərhlərdən.
- Hərçənd ki, heç nə yazmadım. Nə mövqə, nə rəy bildirdim. İstədim bir cümlə yazam: “Hər bir insanın bir psixoloqa, bir psixoloqun iki psixoloqa ehtiyacı var”. Yazmadım, dedim düz anlaşılmaz, sonra gəl günlərlə cavab yaz.
- Boş, hərzəçənə adamlar o qədərki feysbukda. Hələ, müxalif düşünürəm deyib qaragüruh yaradanlar.
- Onlardan da betər, düşmən cəbhədən olub dilimizi bilənlər. Xain-xain rəylər yazırlar, təhqir edirlər, düşməncəsinə aşağılayırlar insanları.
- Elədir, boş ver, get dincəl.

Bacısı ilə sağollaşdı. Ruhu əzilmişdi elə bil, canı da qırıq-qırıq qırılırdı. Sürünüb yerinə girdi. O gün daş kimi yatdı. Səhəri gün – cümə günü, gərgin iş gününün sonu evə gəlib dincələ bilmədiyi üçün, tez yatdı. Bu gecə də qəfil zəngə ayıldı, başmaqlarını da geymədi heç. Niyəsə ən əvvəl pəncərəyə yaxınlaşıb bayıra baxdı...

Yağış elə yağırdı, elə yağırdı..., elə bil Göylər axıb Yerə tökülürdü... Yağış da duman kimi ola bilermiş. Dünya görünmürdü yağışdan, ya bəlkə onun gözləri yaxşı görmədi. Yox, toxtaq idi. Son iki gündə psixoloqun sarsıdıcı xəbəri ölkəni dolaşsa da, bir gün atası ilə bağlı ağır xəbər alacağını qaçılmaz olduğunu bilsə də, gecə atasıgildən zəng gəlməsi onu silkələsə də, təmkinini saxlayırdı. Geyindi, heç bir əlavə hərəkətə yol vermədən əri ilə bərabər qapıdan çıxdı, hətta bayır tərəfdən açarı qapının üstünə özü taxdı. Sonra oğlu açarla bağladı... “Xeyrə bağlansın bundan sonra” – dedi ürəyində.

Telefonda bacısı bircə cümlə dedi: “Ay yeznə, dədəm getdi”. Sonra hönkürtü yox, nəğmə kimi, layla, oxşama kimi nalə eşidildi uzaqdan.

Daha nələrsə də deyirdi bacısı, amma onlar cümlə deyildi. Yoldaşı da ona bircə cümlə dedi: "Hazırlaş, çıxırıq." Oğluna da bircə cümlə dedi: "Anana dərman ver, işığı, qazı söndür, qapını bağla". Dili gəlməzdi ki, desin, "elə bil işığım, qazım-ocağım söndü, qapım bağlandı". Bunu deyəcək qədər dar düşüncəli deyildi. Dədəsi doxsan illik bütöv bir ömür yaşayıb. Kənddə deyildiyi kimi, "vaxtıydı". Yalnız onlar üçün vaxtsız idi onun gedişi.

Şükür Allaha, dağ kimi əri, oğlu, ərdə qızı, sabah bir yaşı olacaq nəvəsi var idi. Necə düşünə bilirdi ki, işığım, ocağım söndü, qapım bağlandı. Belə düşünmək olmaz, hərçənd ki, bundan da depressiyaya düşən adamlar var, həyatdan əl üzmək üçün vasitə kimi istifadə edənlər var. Bu hisslər ona yaddır, amma od tutub yanırdı.

Maşında oğlu qabaqda, onunla bərabər böyük bacısı, böyükdən kiçik bacısının oğlu isə arxada oturdu. Yalnız yağışın səsi eşidilirdi. Bu elə səs idi ki... Yerlə Göyü birləşdirən Dünyanın səsi idi. Atasının dünyasının səsi idi bəlkə də. Məhrumiyyətlər görmüş, yetimlik çəkmiş, özü oxumuş, özü evlənmiş, özü ev tikmiş, hasar çəkmiş, sevdiyini erkən itirmiş, balalarını özü saxlamış, əlinin zəhməti ilə oxutmuş, bağını, bağçasını gülüstan etmiş, bir dünya yaratmış, bir dünya qurmuş, indi o dünyanı tərk etməkdə olan atasının səsiydi yağışın səsi... Bir damla da su keçirtməyən maşında yağış od tutub yanan ürəyinə, köz kimi bədəninə yağırdı elə bil. Göylərin nuru kimi, Tanrının mərhəməti kimi tökülürdü üstünə, yoxsa elə bilirdi ki, yanib kül olardı.

Atası ölürdü, niyə anası yadına düşmüşdü, bilmirdi. Göylər yağışla göndərmişdi onun ruhunu. Yağış sürətli idi, aramsız idi, duman kimi idi, masmavi rəngdə idi. Anası da o rəngdə masmavi paltar geymişdi. Bir dəfə yazmışdı ondan. O yazını da xatırladı. Bacısı səssiz ağlayırdı. Oğlu ilə bacısı oğlu özlərini əsl kişi kimi tutmuşdular.

O isə Göylərin himayəsindəydi sanki. Dərdin içində sevgi xatırlayırdı. Elə həmin boylu paltarında bir dəfə atası anasının çiyindənən qucaqladı, onu özünə tərəf sıxdı, anası da yeniyetmə qız kimi başını onun çiyinə qoydu və atası onun boynundan öpdü. Qızı onları, onlar da qızı qəfil gördülər. Bu o qədər ani alındı ki, nə qız onları gördüyünü, nə də onlar qızın onları gördüyünü yayındıra bilmədilər. Bu bir göz qırpımında baş verdi. Onların yaşadığı zamanda və mühitdə bu, hətta ayıb sayılırdı. Atası tez vəziyyəti düzəltdi. Qızı və ananı xəcalətdən qurtardı. Zarafatla, "boynuna arı qonmuşdu, qovdum", - dedi. Anası yenə bakirə qız təbəssümü ilə gülümsündü. Atası da qıza göz vurdu. Sonra qolundan tutub, özünə tərəf çəkdi, dizinin üstündə oturdub, bərk-bərk qucaqladı, saçından öpdü.

Dünya yağış rəngində idi. İllərin o üzündə isə atası ilə anası gənc idi. Belə sözləri adətən analar danışar, ona isə atası danışmışdı. O, anasından soruşmuşdu ki, onlar necə evləniblər, o da gülümsünüb heç nə deməmişdi. Sonra anası xəstə olanda, bir dəfə atasına dedi ki, qızın soruşur ki, siz necə evlənmişiniz. Atası ləzzətlə gülümsünmüşdü:

– Bu, Allahın işidi, çox sadə, – demişdi.

İndi anlayır ki, onları atası ona danışmış, olanları elə anasına xatırladılmış. Bəlkə anası da atasına onun sözlərini deməklə o illərə qayıtmaq istəyirmiş.

Atası danışdıqca həm qızına, həm qadınına baxırdı:

– Balaca qız idi bu, – dedi.

Ana dərhal etiraz etdi:

– Niyə balaca olurdum, 11-də oxuyurdum.

Ata gülə-gülə:

– Doqqazda daş-daş oynayır, mən bunu ilk dəfə görəndə, – dedi, üzünü qızına tutmasa da guya onunla danışır, – mən də oxumuşam, əsgərliyə gedib-gəlmişəm, evlənməliyəm, hamı da tələsdirir mənə. Bacısının adını çəkmişdim, xalanın, amma heç söz-zad olmamışdı aramızda. Mən ordudan gələndə qədər ərə getdi. Ortancıl qızı dedilər, onu da könlüm tutmadı. Bu kiçikləri idi, ürkək ceyran kimi idi. Cavan, yeniyetmə qızlar adamı görəndə kimi naz-qəmzə satırdılar, bunun adam-zad vecinə deyildi. – Atası gülə-gülə, məhəbbət dolu baxışlarla anasına baxdı, anası da başını buladı, yəni ki, “gör, uşağın yanında nələr danışır”. Atası davam elədi:

– Bunlara gəlmişəm, birinci dəfə, qohum idik axı. Qapının ağzında deyir ki, həyatı sulamışam, tapdalama, qoy qurusun, sonra gələrsən. Deyirəm, nəə, indi mən gün tərəmə döyə-döyə doqqazda durum ki, torpaq qurusun, sonra gəlim içəri? Dedi: “Bəs nə, su səpmişəm, indi ayağını atıb palçıq eliyəsi deyilsən ki, gözlə, qurusun, sonra gəl”. Özü də başladı işini görməyə. “Bizəmi gəlibsən, düzəmi gəlibsən”. Ərə getmək-zad yoxuydu başında.

Ana ona incik baxıb, qızına dedi:

– Oxumaq havasınca vardı başımda.

Atasının söhbəti elə burada kəsməsindən qorxub, tez dedi:

– Aaa, demək, həyatə su səpib deyə, içəri girməyə qoymur – deyib, söhbətin davamını eşitmək istədiyini bildirdi. Ata isə zümzümə etməyə başladı:

*Küçələrə su səpmişəm,
Yar gələndə toz olmasın,
Elə gəlsin, elə getsin,
Aralıqda söz olmasın...*

Qıza dedi:

– Dur, sazı gətir mənə, bu qədər bəsindir, özün də get dərslərinə bax. Maşın yağış dolu küçələrdə sürüşdümü, ya nəşə oldu, bərk silkələndi. Onun da fikir dünyası silkələndi, xatirə muncuğunun ipi qırıldı...

Bacısı:

– A yeznə, ehtiyatlı ol, tələssən də ehtiyatlı ol, – dedi.

Ürəyi, beyni, yaddaşı od tutub yanırdı, elə bil alovu maşının tavanına qalxırdı və şarhaşarla yağın yağış alovu söndürürdü. Yağış deyildi bu. Təbiətin təntənəli, şah musiqi əsəriydi. Onun yetimlik dastanının uvertürası idi. “Atam gedəndən sonra mən atasız-anasız yetim olacam” deyə, ağlından kədərlə keçirdi.

Yenə psixoloqu düşündü, onun ölümündən sonra məşhurlaşan, lentlərdəki çıxışlarını xatırladı, onun anasını təsəvvür etməyə çalışdı.

Gəncəni keçmişdilər. Qaranlıq olsa da, vətən torpaqları, içərisindən keçdikləri yurdlar doğmalığa təlqin edirdi.

Axırıncı dəfə on gün bundan əvvəl kənddə olmuşdular, onda yoldaşı ilə o, tək getmişdi. Kənd elə əvvəlki kəndliyində qalıb. Evlər artıq həttə üç mərtəbə tikilsə də, həyətlər daş döşəmə ilə, yollar asfaltla örtülsə də, həyətlərdən kiçik bulaqlar axıb, hamamlar şəhər hamamlarını xatırlatsa da, kənd cavanları şəhərlilərsayağı geyinsə də, çoxları toylarını restoranda etsə də, kəndin beş özəlliyi qalır: gecələr anadilin qərib-qərib oxuması, yayda cırcırma səsi, sulara qurbağaların qurultusu, itlərin səs-səsə verib hürüşməsi və heç bir yanıqlığa yol vermədən şəhərin açılmasını xəbər verən xoruz banları. Dəyişməyən bu beş səsin dünyanın sonuna qədər qalmasını birotaqlı evdən canını qurtarıb, çoxotaqlı evdə yaşamağın ləzzətini görməkdən daha çox istəyirdi. Bu, onun nəyinə lazımды, bax, bunu bilmirdi, yəqin ki, heç vaxt da bilməyəcəkdi. Bəlkə də bu qədər əzabın, dərdin, çətinliyin içərisində bu səslər onu həyata bağlayır.

Elə bil özündən xəbərsiz dedi:

– Xoruz banına qədər kəndə çatı bilsəydik. Sözüünün dalını deməyə, elə bil təqəti çatmadı.

Bacısı oğlu ortadan yay kimi qabağa əyilib, bacısının üstündən ona tərəf dedi:

– Xoruzun banına qədər? Xala, saat de də, o necə vaxt deməkdi?

Arxadan gələn maşın qırıq-qırıq səslə signal verdi. Yoldaşı maşının güzgüsündən baxıb “Gəncə maşınıdır” dedi. Elə bildilər sağa verib yavaşlayacaq, amma bu da eyni qırıq-qırıq səslə signalı sanki ona cavab verdi, sürəti azaltmadı. Həmin maşın onlara çatıb, dördzolaqlı, böyük yolda sağ tərəfdən onlarla bərabərləşdi. Oğlu alçaq səslə “nizam-

intizamı niyə pozursuz” deyib, atasına baxdı. O isə həm yola, həm də onlarla bərabərləşən maşına baxırdı. Demək istədi ki, “bizim üçün bu saat dünyanın nizamı pozulub, bala”. Atasının ölümündən yox, psixoloqun ölümündən ehtiyat edib, demədi.

* * *

İllər əvvəl həyat öz axarında gedirdi.

– Allahu Əkbər! Yandır televizoru. Eşitmirsən? Sənə deyirəm, yandır televizoru.

– Tutaq ki, yandırdım televizoru. Nəyə baxacaqsan? Davalı kinolara, kriminala, səy-səy dartışma verilişlərinə?!

– Sənə borc deyil, nəyə baxacam. Yandır televizoru, pultu da mənə ver.

Qadın televizoru işə saldı, pultu da ərinə tərəf divanın üstünə tulladı.

– Min dəfə demişəm, tullama bunu, xarab olsa, alan deyiləm. Ona görə də tullama, adam kimi ver bunu, – əri dedi.

Arif arvadını çox istəyirdi. Onun üstünə hirslənməyi də xoşlayırdı.

Mütəkkəyə dirsəkləndiyi halda üzünü mətbəxə tərəf gedən qadının arxasınca çevirdi:

– Su gətir mənə, – dedi.

Artıq mətbəxə çatan Qadın bardaqdan çini qaba su töküüb, qızına:

– Apar bunu ona ver, – dedi.

Əri divanın zərli, qotazlı döşəkcəsini də götürüb mütəkkənin üstündən qoltuğunun altına basdı. Qızın buna etiraz edəcəyini bilirdi, elə də oldu:

– Ehh, ata! Bunu belə eləmə də – dedi qız – iki günə bərbad vəziyyətə düşəcək.

– Hə, düşsün də, bu işlətmək üçün deyil?

– İşlətmək üçündür, amma tez xarab olacaq. Özün demiş, alan deyilsən. Evə bir gələn olsa, görəcək nə gündədir.

– Evə gələnlər üçündür bu?

– Elə niyə e? Bizim üçündür, amma bu tez əziləcək. Mütəkkə bəsdir da sənə. Gör nə günə düşüb?!

Suyu içdi:

– Anan haradadı? – deyə soruşdu.

– Hamamda.

Arif bilirdi ki, arvad hamamda deyil, mətbəxdədir. Stəkanı qıza qaytardı, heç nə demədi. Qız gedəndən sonra zərli, qotazlı döşəkcəni kənara fırlatdı. Mütəkkəni ikiqat eləyib, qoltuğunun altına sıxdı. Televizorda kino gedirdi. Kompüter qrafikası ilə çəkilmişdi. Mafioz yum-

ruğunu sıxır, biləyinə taxdığı qurğudan dörd xəncər çıxır, rəqibinə hücum edir. Musiqinin ritmi gərginliyi bir az da artırır. Bu kinoya bir neçə dəfə baxmışdı, ona görə səsinə qaldırmırdı. İkinci planda da arvadı dinləyirdi. Arvad elə bil mühazirə oxuyurdu:

– Kişilərin aqressiyası çox olduğuna görə, kinolarda döyüş səhnələrinə, kriminala, gərginliyə baxmağı xoşlayırlar. Day bilmirlər ki, öz emosiyaları ilə kinonun aurası birləşir, mənfi enerjiyə çevrilir. Bu enerji xeyirə işləyə bilməz. Mütləq ziyana işləməlidir. Mənfi enerji çoxalır, əsəb gərginliyi artır. Kişilər üçün də əsəb nə deməkdir, onu hamı bilir. Bir tərəfdən də rəhmsizlik, qəddarlıq həddini aşır. Kişilərin belə olmağı bir yana, azyaşlı oğlanlar da baxıb bunlardan nümunə götürürlər. Daha da korlanmış nəsil yetişir. Saatlarla televizora baxır bu. Gör heç bir konsertə qulaq asarmı ki, əsəbləri sakitləşsin, bir mədəniyyət verilişinə baxıb dünyagörüşünü genişləndirsin. Səviyyəli söhbətlər olanda dinləsin, intellektini artırsın. Edər bunları? Etməz! Yaramaz filmlər qoyar ki, tamaşaçı adam olsun? Qoymaz!

– Ana, bəsdir da, yorma özünü – qız mətbəxə gəlib onu sakitləşdirmək istədi.

– Nə bəsdir eee, dərd birdir ki. Hansını deyəsən?! Bu təzə kinolar-seriallar nəslə korlamaq üçündür. Bu onun ərinə sevir, o bunun arvadıyla görüşür. Arvadıyla qoşa çarpayıda yatır, başqasının arvadı haqqında fikirləşir. Boş-boş, tərbiyəsiz, əxlaqsız məsələlərdir.

– Xaricdən götürürlər də hamısını. Xaric də bir-birindən plagiat edir. Oxşar ssenarilərdir. Bizimkilər də xaricilərin həyat tərzinə, ailə münasibətlərinə baxıb, onları təkrar edirlər.

– Cəlbədidir elə məsələlər. Cavanları özünə çəkir, fikirlərini məşğul edir də. Ona görə elə çəkirlər kinoları. Həm də, müsəlman dünyasının böyük ailə dəyərləri, əxlaq dəyərləri var, onları dağıdırlar. Sağlam əxlaqdan sağlam övladlar doğulur. Mədəniyyəti, mənəviyyəti bütöv olanlara qarşı hücum var.

Qadın əsəbiləşmək istəmirdi. Mətbəx işlərini yekunlaşdırdı. İşləri deyəndə ki, təzə bişirdiyi mürəbbəni ləyəndən bankaya boşaltdı, ləyəni yuyub - sildi, yerinə qoydu. Qabyuyan maşından yuyulmuş qabları çıxarıb şkafa yığdı, qaz plitəsinin həndəvərində divarın kafellərini yaş dəsmalla bir-iki dəfə sildi, plitənin üstünü də təmizlədi, dəsmalı yudu, ehtiyat su götürdükləri qabları doldurdu, həmin dəsmalla stolun da üstünü silib dəsmalı plitənin əl tutulan yerindən asdı. İşığı söndürüb, iş otağına keçdi. İş otağı, evin qabağını artırıb otaq eləmişdilər, ora sayılırdı. Qayınatası evdə olanda yır-yığışı qurtaran kimi iş otağına keçməzdi. Gəlib bir az oturur, ordan-burdan söhbət eləyər, adətən,

daha intellektual verilişlərə baxan qayınata ilə fikir bölüşərdi. O, verilişə baxdığı müddətdə ərinin “əşi, bunu çevir, boş-boş danışirlar” və yaxud “heç bir kanal fərli bir şey vermir” tipli replikalarına qoca əhəmiyyət vermirdi. Qadına bu, ləzzət eləyirdi. Qoca ancaq özü verilişdən bezsə, hərdən mətbəxə, tualetə, əksər hallarda isə yatmağa getsə, pult ərinin əlinə keçirdi. İndi qoca rayona, illərin dostunun xatirəsini anmağa getmişdi. İllərin dostu deyəndə ki, özünün dediyi kimi, 18 yaşından 81 yaşına qədər dost olduğu adam, 63 illik dostluq. Bir belə il adam dost ola bilər? Yəqin ola bilər...

O səbəbdən işlərini qurtarıb, gəlib yazı masasının arxasında oturdu. Arzu elədi ki, əri rahat televizora baxsın istədiyi qədər, pult əlində kanalları çevirsin, amma onu çağırmasın.

Çox nadir hallarda işini qurtaranda gedib divanda ərinin yanında əyləşirdi. Belədə əri özünü cavan, nişanlı oğlan kimi, ya da təzə evlənmiş gəncər kimi hiss edirdi. Onsuz da yazı-pozu ilə məşğul olan qadın iş otağına keçəndə bir bəhanə ilə yanına çağırırdı, hər dəfə ona guya nəşə lazım olurdu. Onun iş otağına çəkilməsinə nəşə elə bil qısqanc yanaşırdı.

Yazı yazmaq istəyirdi. İstədi əvvəl qayınatasından xəbər bilsinlər deyər ərinə səsəlsin ki, bir atana zəng elə, görək necədir. Demədi, desə söhbət uzanacaqdı. Amma adamdan narahat idi. O, qatarla getdi rayona. Nə qədər dedilər ki, qatarla gedə bilməzsən, yolda şəkərin qalxar, ürəyin problem yaradar, kişi razılaşmadı. “Ömrü boyu qatarla getmişəm kənddən şəhərə, şəhərdən kəndə. Tələbəliyimin yadigarıdır qatarlar mənim. Son dəfə gedirəm, daha getməyərəm” dedi. “Son dəfə gedirəm, daha getməyərəm” sözü mistik görünmüşdü onlara. Ona görə bir neçə dəfə zəng eləmişdilər. İndi oturub Aprel döyüşlərinin ildönümünə yazı yazmalı idi. Yazıya oturmada qayınatasına zəng elədi.

* * *

Doğrudan, kəndin səhərləri gözəllikdir. İnsanın ürəyinə, beyninə, ciyərlərinə, gözlərinə çəkməli olduğu nemətdir. Əvvəl quşlar öz dualarını oxuyurlar, şövlə, ürəklə, şükranlıqla, bütün vücudunu saran xoşbəxtliklə. Quşlar oxuyanda vücudları titrəyir, bütün varlığı ilə, sevinərək oxuyurlar, - ondandır. Sonra heyvanlar öz dualarını oxuyur, hərə öz səsində. Dururlar, gərnəşib ayılırlar, bir-iki ağız dualarını deyirlər. Həyat növbəti günə başlayır. Və insan oyanır. Hər açılan sabah bir bayramdır. İnsan isə dərdi ilə oyanır. Canının ağrıları, beyninin yükü, bir də olmuşları xatırlamaqla. Quşlar, otlar, ağaclar kimi, lap elə dilsiz-ağızsız, guya ki, “şüursuz” heyvanlar kimi də ola bilmir. Səhər

sevinərək, sevindirərək oyana bilmir “şüurlu yaradılmışlar” – insanlar. Əgər insan sevinərək, sevərək, sevilərək oyana bilsə, dünyanın gözəlliklərini yığıb-yığışdırmaq olmaz.

Qız səhər tezdən gedib küçə qapısının arxadan bağlanan cəftəsini açdı. Fikirləşdi ki, birdən gələn olar, ayıbdır, qapı bağlı olmasın. Qapını açanda qəfildən diksindi. Kandarda kimsə dayanmışdı. Gələnə tanımadığından və səhər çox tezdən olduğu üçün qız bir az duruxdu, döyükmüş gözlərlə gələn adamı süzdü.

Hüseyn kişi, bu vəziyyət bir az da uzanıb onu daha pis duruma salmasın deyə, tələsik dilləndi:

– Yaddaşım korşalıb, bura Dəmirçinin evidirmi? - İllərlə gəlmədiyi bu evin yerini bayaq taksi ilə gələndə nobata qatacağı heyvanı çubuqlaya-çubuqlaya qovan kənd adamından soruşub dəqiqləşdirmişdi.

Qız çəkinə-çəkinə:

– Bəli, – dedi. İstədi soruşsun ki, sizə kim lazımdır. Tez də fikrindən daşındı. – Yəqin dədəmə görə gəlib. Kimdirsə, onu tanıyanlardandır.

– Keçin içəri – dedi və dönüb arxaya boylandı. Evdən bir kişi xeylağının görünməsini istədi. Kim görünəsi idi ki? Bir oğludur, o da yatırdı.

Gələn adam:

– Yox, mən gəlməyim. Hələ bir az küçədə gəzişərim. Çox tezdir, hava da yaxşıdır.

Qısa aradan sonra əlavə etdi:

– Qatarla gəldim, deyirdilər doqquzda çatacaq, çox tez çatdı, nədənsə. Taksilər də aman vermir, biri götürüb gəldi məni. Gərək orada bir az gəzişərdim.

Qız bu dəfə inamlı:

– Keçin, keçin, içəri keçin – dedi.

Eyvanda oturdular. Söhbətləri tez alındı. Hal-əhval tutub bir-birini tanıdılar və tanıdıqlarına hər ikisi sevindi.

Qız dedi:

– Nə yaxşı gəldiz, ay Söyün əmi, Allah razı olsun.

– Qaçqınlıq düşəndən özümü zə çəkildik, a bala. Nə dost-tanışa getmək, heç qohuma da getməyə ürək qalmadı bizdə. Qaçqınlıq biqeyrət elədi bizi, namussuz olduq hamımız.

– Boy, ay Söyün əmi, elə deməyin, iraq candan, elə niyə fikirləşirsiniz? Özü də bu, qaçqınlıq deyil, məcburi köçkünlükdür. Erməni millətçiləri terror törətdi, qan tökdü, dinc əhalini evlərindən qovub didərgin etdi. Sizdə nə günah var?

Qız sözünün ardından həməən atasına keçdi. Son vaxtlar elə idi, nədən danışır - danışsın, qəfil söhbəti atasının üstünə gətirirdi:

– Tez gəlsəydiniz, çox sevinərdi. Gəlib-gedən olanda dünyaları verirdin elə bil atama. – Necə qəfil dinmişdisə, eləcə də qəfil susdu.

Hər ikisi kədərlə gülümsündü. Sükut çökdü araya. Qız başladı yenə:

– Çox dəyişmişiz, tanımadım əvvəl sizi.

Qoca “bəs sən özündən danış, şüvərək gəlin idin, gözləri qaynar bulaq kimi, indi yoğnuyub nə boyda olmusan, gözlər də sönüb elə bil” deyə düşünsə də, heç nə demədi. Köks ötürdü sadəcə. Sükut çökdü araya.

– Heyf Dəmirçidən, fani dünya onu da apardı. Neyləmək olar, indi cavanlar da ölür.

– Atamdan sonra heç kəsi ağlaya bilmirəm. Təki Allah cavanlara qıymasın – dedi qız. Yavaş-yavaş davam elədi: – Atamın çəkdiyi ağrılar, acılar, nisgillər, qəribliklər yadımdan çıxmır. Onun tənhalaşması, gələnə-gedənə həsrət qalması, uşaqlaşib gücsüzləşməsi, söhbətlərə qoşula bilməyib içinə çəkilməsi, fağır-fağır susması indi ürəyimi göz kimi yandırır, yandırır, Söyün əmi, yandırır.

Bunları dedikcə qızın gözlərindən leysan kimi yaş tökülmək istəyirdi. Amma Hüseyn kişinin gözünün qabağında o yaşlar geri qayıdırdı, qadının içinə – ürəyinə tökülürdü elə bil. Hüseynin qıza lap yazığı gəlirdi:

– A qızım, ağla, yüngülləş, ürəyini yükləmə.

– Dədənin sazi dururmu? Yaman saz çalırdı rəhmətlik. – Qonaq söhbəti nisbətən yüngülləşdirmək istəyirdi, – bal kimi şirin, yanıqlı səsi var idi. Oxuyanda daşdan su çıxırdı. Eşqli oxuyan idi həm də.

– Onu demə, ay Söyün əmi, – dedi qız.

Onun göz yaşlarının bəndi, yalnız indi açıldı, sel-sel oldu töküldü gözlərinin ağından-qarasından. Qız gözünün yaşını, burnunun suyunu əlinin tərsi-düzü ilə yola verir və heç dəyişməyən, kövrəlməyən, əksinə, gülən səsi ilə davam edirdi, atasını sevib oxşayırdı:

– Dədəm deyirdi ki, birinci sazımı özüm düzəltmişdim. “Qoz ağacından düzəltmişdim ki, gözəl olsun, parılsın. Sonra bildim ki, tut ağacından düzəltmək lazım imiş” - söyləyirdi. Şəkli də var o sazi ilə.

– Bilirəm, bilməzmiyəm? Biz şahid olduq o sazın düzəldilməyinə də, çalınmağına da.

– Şəkildə atamdır, Məhərrəm əmidir, bir də bir nəfər var.

– O bir nəfər mənəm, ayaq üstə duran.

– Elə elədir. Atam çalır, Məhərrəm əmi oturub, bir nəfər də ayaq üstədir.

– O şəkildən biri də məndə var idi.

“Qaçqınlıqda evimizdə qaldı” - demək istədi, ancaq demədi.

Qonşunun gəlini, uzaqdan qonaq gəlib deyə, tez köməyə gəlmişdi. Çay gətirdi, xurma, limon, halva, qənd, pendir, yağ, soyutma yumurta, süd qisası Allah verən nemətlərdən səhər yeməyi düzdü süfrəyə.

Qız əl-üz yuyulan yeri göstərib:

– Söyün əmi, üzünüzə su vurun, çay içək, – dedi.

Qonaq ona göstərilən tərəfə getdi, qız da həyətdəki əlüzyuyanda gözlərinə su vurdu, tez də qayıtdılar. Stola oturanda:

– Atamın da halvası çalındı, Söyün əmi.

– Bizim halvamızın çalınan vaxtıdır, a bala.

– İraq candan, ay Söyün əmi, elə deməyin. Yaş gəlib yorulmusuz, bəlkə ona görə elə deyirsiniz. Valideyn övlad üçün qocalanda dəyər qazanır elə bil...

Hüseyn kişi güldü:

– Onda da biz ölürük.

– Yox, Allah gecindən versin, hələ gözəl günlər görün.

– Nə gözəl günlər, a qızım, yurdumu, yuvamıca görüm, bəsimdir.

Qız əlini yelləyib durdu. Qız nəyə əlini yellədi, bilmədi yurdunu haradan görəcəksənmi deyirdi, ya mən durum söhbətdən bir şey çıxmazmı dedi, ya bəlkə atasının itkisindən dolayı, dünya fanidir, deyə əlini yellədi. Hüseyn dönüb o gedən tərəfə baxsa da, bunları ayırd edə bilmədi. Amma yavaş-yavaş doldurulan süfrənin arxasında tək otursa da, Qızla söhbətini davam etdirirdi:

– O şəkilin çəkildiyi gün bugünkü kimi yadımdadır. Qızlar şəhərə çıxırdılar gəzməyə. Yəqin ki, biz pəncərədən gördük. Otaqda qalan üç qızın, üçüncü tayının qardaşı gəlmişdi kənddən. Ona həyan üçü də geyinib-keçinib gedirdilər. Biz də apar-topar geyinib çıxdıq. Uzaqdan görürdük bunları. Bir az gəzildilər, sonra biletdən alıb kinoya girdilər. Biz də ciblərimizi çevirib, cəmi iki biletdən ala bildik. Qapıda min bir fırlaqla Məhərrəmi pulsuz keçirtdik. Məhərrəm balaca, sısqı idi. Müharibəyə gedib, qayıtmayan atasının paltosunu geyinirdi. Məhərrəmin bir qolunu çıxardıb, arxaya burub, keçirttik şalvarın belinə. Paltonun bir qolu sallana-sallana, qapıçıya yalvarırıq ki, o, şikəstdir, yazıqdır, kino həvəskarıdır. Qoy keçsin, yerdə oturacaq. Birtəhər keçdik içəri. Qızlar, yollarında da qaqaş, tən orta bərabəri qabağa yaxın yerdə oturmuşdular. Biz də onların tuşunda, tən ortada oturduq. Biletlərimizə də heç baxmadıq. Kinonun qurtarmağına az qalmış, durub çıxdıq. Şam ağaclarının altında, kolların arasında gözlədik. Bunlar gəlib lap yanıımızdan keçdilər. Qardaşı da hələ üzünə əl vurmamış yeniyetmə idi. Qızlar gülüb danışıq, biz də hiss elətdirmədən arxadan gəlirdik. Onlar öz binalarına, biz də öz məhəlləmizə gəldik. Gecənin bir aləminə qədər dədən çaldı-

oxudu. Birdən yadına düşdü ki, sabahkı istirahət gününün mühüm tədbirini çəkmək üçün rektor ona fotoaparət verib. Deyib sabah gətirərsən, çəkən də gələcək, tədbiri çəkəcək. "Zenit" fotoaparatu kimsəyə etibar etməyib rektor. Otağa gələn, "niyə işığı söndürmürsüz, bu nə musiqi səsidir?" deyən komendanta verdi fotoaparatu və dedi: buradan bas, bizi çək. Nüfuzu vardı o vaxt dədənin, yox demədi komendant.

Gecə biz yatdıq, bu, bir şeir yazdı qıza. Səhər tezdən bizə oxudu. Şeir əla idi. Hələm-hələm qız o şeirin qabağında duruş gətirə bilməzdi. Amma bunu ona kim versin?! İkimiz də Məhərrəmə baxdıq. Məhərrəm dedi ki, mənə öldürün, mənlik deyil. Birdən qız haray-həşir qopartdı, onda nə olacaq? Ev yiyəsi hirsələnib mənə qovsa, neynərəm? İmtahan ərəfəsi köçəsi deyilik ki. Nəsə, dedik, qardaş yazmışsan, vermək də öz işindir. Bu da tədbirdən qayıdanda, qızgilin də bizim kimi, üç nəfərə bir açarları var idi, qoyurdular qapının bayır tərəfində, həsirin altına. Atan məktubu çay kağızına büküb qoydu açarın yanına, həsirin altına. Axşam qaranlıq düşənə qədər pəncərədən qapını güddü ki, görsün qızgil gəlib, açarı götürəndə onu da götürəcəklərmi. Nəticə nə olacaq. Qızgil gəlmədi. Sonra bildik ki, qardaşı yola salmağa gedibmişlər. Ordan da, bazar günü olduğuna görə, qızlardan birinin qohumugilə çimməyə gediblər. Onlar nə vaxt gəliblər, nə vaxt evə giriblər, bunun xəbəri olmayıb. Elə pəncərənin qabağında yuxu tutub. Səhər getdik dərəcə. Biz də yeganə açarımızı qapının yanında mıxdan asılmış, köhnə, rəngi tamam getmiş ev xalatının cibinə qoyurduq, açarı götürəndə elə özünün əlinə bir ovuc parça-parça olmuş kağız qırıntıları gəldi. Məhərrəm kağızların hamısını ovcuna yığıb, içəri gətirdi. Parçaları yan-yanıya düzüb gördük ki, dədənin "şedevr" şeiridi. Qız ölmüş şeiri cırıb, düz açarın yanına tökmüşdü ki, bilək.

– Ürəyi yansın onun. – Kişinin Qızının atasına oğlu kimi ürəyi yandı.
– Ay Söyün əmi, həm söhbətinizi eləyin, həm də bismillah eləyin. Ehsanın yeyilməsi savabdır. İndi əmim uşaqları da gələcəklər. Siz başlayın, uzaq yol gəlmisiz.

– A bala, indi yeyərəm, Allah qəbula keçirtsin ehsanını.

– Atamın qoşa hörüklü bir qızdan xoşu gəlirmiş oxuyanda, o bu dediyiniz qızdır mı?

– Odur. Yaman istəyirdi o qoşa hörüklü qızı.

Hüseyn Qızın onun qabına çəkdiyi ehsandan bismillah eləyib götürdü və yenə sazı soruşdu.

– Demədin, sazı neynədi kişi?

– Saz durur. Nəvələrindən çalan var. Gəlib - gedəndə çalırlar.

Qızın ürəyinə gəldi ki, birdən gələn qonaq sazı istəyər. Tez-tələsik dedi:

– Saz bu evdən heç yerə tərpənəsi deyil. Mənim oğlum da yaxşı çalır. Amma deyirəm, burada çal, aparmaq olmaz.

– Düz eləyirsən, sazda hikmət var. Burda onun ruhunu diri saxlayır.

– Sazda təkcə atamın yox, millətin ruhu var, ay Söyün əmi.

– Düz deyirsən, a bala. Belə danəndə sözlər deyirsən, həm də doxsan yaşlı dədən üçün göz yaşı tökürsən. Ölümlü dünyadır bu. “Dünya duracaq yer deyil, e can səfər eylə” söyləmiş şair. Hamı gedəcək bir gün.

– Öz sözündən özü diksinən kimi oldu. Amma aldırmadı, fikrinin davamını gətirdi:

– Niyə gözünün yaşı qurumur, çoxmu əziyyət çəkdi qardaşım?

– Yox, quş kimi uçub getdi. Rahat can verdi. Aram-aram nəfəs aldı və keçindi.

– Allah o dünyasını versin. Adətən övladlar valideynə yaxşı baxmayanda, onları incidəndə, dalınca göynəyib, ağlayırlar. Siz yaxşı övlad idiz. Eşitmişəm ki, son günə qədər də yaxşı qulluq etmisiz ona. Bəs niyə bu qədər ağlayırsan?

– Bilirsizmi, atam sağlığında heç ağlatmadı bizi, ona görə ağlayırıq, kiryə bilmirik.

Kişi heç nə deyə bilmədi, susub, köksünü ötürməklə münasibətini bildirdi.

Araya sükut çökəcəkdi və bu sükut çox ağır olacaqdı. Qız tez mövzunu dəyişdi, səssizliyi də bitirdi:

– Balalar neynir, ay Söyün əmi, – dedi. Bu, sual deyildi, söhbətə yeni başlanğıc idi.

– Yaxşıdırlar, salamatçılıqdır, şükür Allaha, kefin yaxşı olsun. Çoxlu salam-duaları var, başsağlığı da göndərmişdilər, bilmirəm heç dedimmi sənə.

– Demişcək varsan, sağ olsunlar, dərd görməsinlər.

– Sağ ol, sizin də axır qəminiz, son dərdiniz olsun, a bala. Mənim balalarım da, nə bilim, dolanırlar birtəhər. Bayaq mən çatanda gəlin zəng eləyib, halımdan xəbər bildi. Hal-hazırda neynirlər, deyə bilmərəm, amma belə yaxşıdırlar.

* * *

O, bir neçə nəfərin qaçdığını uzaqdan gördü. İki qadın və bir yaşlı kişi üzü bəri qaçırdı. O, qoyun-quzunu yoncalıqda rahat-rahat otaran kəndlisinə “mən getdim, siz də baxın, heyvanlarınızı dağılmağa qoymayın. Bir yerə kopalayın, qoy əlinizin altında olsun” - dedi. Heç cavab gözləmədən, iri addımlarını nəm torpağa basa-basa addımladı. Sonra addımlarını yeyinlətdi, daha sonra qaçmağa başladı. Amma qoyun ota-

ran həmkəndlisinin də halına acımağa imkan tapırdı. "Allah, o, qaçası olsa, o heyvanlarla necə qaçar, ya heyvanları qoyub qaçsa, yazıq, kim bilir nə əzab çəkəcək. Zarafatdır? Əlinin zəhməti, bəhrəsi, ailənin ruzisi gözünl görə-görə əlindən çıxsın. Bir də ki, adamın qeyrətinə toxunar ki, sənənin malını kafir, yağı gəlib gözgörəsi əlindən alsın. Ağır məsələdir.

Yeyin-yeyin getdiyindən, ya da kəndçisini düşündüyündən, ürəyində ağrı başladığını hiss etdi. Deyə bilməzdi ki, dəqiq ürəyi ağrıdı, amma bu nə idisə, bərk sancı idi. Ona elə gəlirdi ki, onu kimsə qovur. Arxaya baxmağa ürək eləmədi. Qaçmağını sürətləndirdi. Qaçdıqca sol tərəfindəki ağrı da çoxalırdı. Ona elə gəlirdi ki, onu qovan varsa, aralarındakı məsafə getdikcə qısalırdı". Ay Allah, yazıq adam o boyda heyvanlarla necə qaçacaq? Gərək deyəydin, o da qaçaydı. Deyəsən, məsələ ciddidir, qaçanlar qışqırırdı ki, silahlı ermənilər gəlir. Artıq necə qaçırdısa, sol böyründə ağrı hiss etmirdi, tövşüyürdü. Bir də kəndçisinin ağır yükü və məlumatsız qalmağı onu sıxırdı.

Ona elə gəlirdi ki, arxasınca qaçan adamın nəfəsini də hiss edir. Artıq üzümlüklər başlamışdı. Bu onu həm sevindirir, həm də qorxudurdu. Tənəyin qalın yerində gizlənmək olardı. Birdən onu təqib edən kişidirsə?! Onu taps, halı nə olardı? İndi bacardıqca qalın üzümlüklərdən uzaqlaşmaq, düzənliyə, açıqlığa çıxmaq istəyirdi. Tənəklərin arasında torpaq daha çox nəm idi, o səbəbdən ayaqlarına yapışan palçıq bir topa yığılmışdı. Hər ayağı az qala bir pud palçıq tutmuşdu. Hətta əylənib ayağındakı palçığı qoparmağa belə vaxt itirmək istəmirdi. Birdən ayağa yığılan palçıq qopub düşdüyü kimi, onun da beynindən yük qopub düşdü. Dayandı, gördü ki, onu heç kəs qovmur. Ola bilməzdi, dəqiq, arxasınca kimsə gəlirdi. Hətta onun nəfəsi hiss ediləcək qədər yaxın idi. Onu qovanın kim olmasını maraq etdi. Ya bəlkə heç kəs qovmurdu onu. Yəni bu qədər qarabasma olar? Geriyə boylandı qorxa-qorxa. Səs eşitdi. Elə bil iki adam dartışırdı, süpürləşirdi. Qorxu marağını yenə bilmədi. Bayaq gördüyü həmkəndlisi idi. Onu arxadan qovan adamı yaxalayıb tutmuşdu. Əlbəyaxa olmuşdular. Kişini tanıdı; Hüseyn idi. Onu arxadan qovan erməni tutmuşdu.

– Bayaq tarlada işləyən qadınlar uzaqdan qışqırdılar ki, qaçın, silahlı ermənilər gəlir. Hərə bir tərəfə qaçdı. Bu alçaq mənim izimə düşüb. Sağ ol, ay Söyün, tutmusan bu alçağı.

Hüseyn ona fikir vermədən, ot üçün götürdüyü çatı ilə erməni yaxınlıqdakı ağaca bağladı.

– Gör üstündə bunun ağzına bağlamalı nəsə varmı? – dedi.

Qadın sol dizi ağrıdığı üçün neçə vaxt idi ona məlhəm sürüb, şal bağlayırdı. Ağacın arxasına keçib, onu açdı, Hüseynə verdi. O, erməninin ağzını çəkib bağladı.

– Sən get, ertə ikən kəndə çat, – dedi Hüseyn.

– Bəs sən neyliyəcəksən?

– Heç nə, bunun dərslərini verəcəm. Əslində, bunu öldürmək lazımdır. Torpağında işləyən dinc adama da hücum eləmək olarmı? Bunlar qudurub lap.

– Yox ay Söyün, sən Allah, öldürmək nədir? Tutarlar səni, hökumət tutar. Döydün, aç getsin, cəhənnəm olsun.

– Yox, açmaram. Bu iti axtarmağa gələcəklər. Gərək ona elə bir dərs verəm ki, gələnlərinə anlatsın, bir də qadına, uşağa saldırmayınlar. Sən get, tez get.

– Mən gedirəm. Birdən arxadan başqaları da gəlsələr, səni təkləsələr...

– Get, get, bircə sən get. Məni fikirləşmə.

– Bəlkə, mən sənin heyvanlarını da aparım, birdən bunlar çox olar, qoyunu, quzunu yığıb apararlar. Gör neçə dəfələrlə hücum edib mal-heyvan aparıblar.

– Sən bilərsən. Əsas odur ki, tez get.

Səhər yaxınlıqdakı ağacdən bir budaq qırılıb, xeyli arxada qalmış qoyun-quzuya tərəf getdi. Ağacla haylayıb, heyvanları kəndə tərəf qovdu.

Hüseyn, “nə yemisen, turşulu aş” bəs deyincə ermənini çırpdı. İstəyirdi ağzına bağladığı şalı açıb, sonra soruşsun ki, sizi kim öyrədir, kim silahlandırır, kim azərbaycanlıların üzərinə qısqırdır. Axı belə iş olmaz. Dədə-babalarınız Qarabağa gəliblər, yaşayıblar, yer-yurd sahibi olublar. Torpağımızdan torpaq, malımızdan mal, pulumuzdan pul vermişik, yaşamırsınız illərdir. İndi nə baş verib ki, bizə qarşı olmusunuz. Qarabağda yaşayan ermənilər, Qarabağda yaşayan azərbaycanlılara gün vermir. Üstəlik, Ermənistandan öyrədilib göndərilmiş adamlar – saqqallı dəstə azərbaycanlılara hücum edir. Mal-qarasını, qoyun-quzusunu çöldə otlaq yerində qabağından yığıb aparır. Əkin sahəsində yetişmiş məhsulu dağıdıb, talan edirlər. Qız-gəlinə sataşır, uşaqları qorxudurlar. Bu nə siyasətdir, nə hiylədir! Nə etmək istəyirsiniz?

Erməninin ağzını açmaq istəyəndə, uzaqdan üç qaraltı gördü. Sürətlə yaxınlaşırdılar. Qaçmaq da olardı. Amma Hüseyn onların kimliklərini maraqlandırdı. Yaxınlaşanların biri onların kəndində rus dili müəllimi işləyən Qriqor idi. Biri qonşu kənddə çəkməçi işləyən boynu əyri kişi idi. Özü də məhşur idi çəkməçi kimi, arvadı da. Kimi Qəhbə Haykanuş, kimi də Fələbaxan Haykanuş deyirdi ona. O birisini tanımadı. Bunların təşkilatçısı olduğunu güman etdi. Yaxınlaşan kimi, Qriqor müəllim soruşdu:

– Ara, bu nədir, bunu vəhşi kimi döymüsən? O da azmış kimi, ağaca sarıyıb, ağzını bağlamısan?

– Mənim onu döyməyimə vəhşilik deyirsən? Bəlkə, onun qadını qovmasını, ona saldırmasını vəhşilik hesab edəsən?

– Ara, sən məni tanımadın? Mən...

– Sən guya müəllimsən. Səni kimisinə müəllim deyilməz. Ona hörmət edib “siz” çağırmaqlar. Ona görə “sən” deyirəm. Hələ sualıma cavab ver. Adamlara hücum edən, qadını təkləyib üzümlükdə qovan, onun bağırını yaran vəhşidir, yoxsa onu tutub ağaca bağlayan?

– Qadını qovub deyirsən? Bəlkə, qadın qəşəng olub, xoşuna gəlib. Olmaz? Kişinin qadından xoşu gələr da! – hırıldadı, üzünü yanındakına tutub – kstatı... nəyə demək istəyirdi.

Hüseyn əlini atıb, onun yaxasından tutdu və ayaqlarını yerdən üzdü.

– Şərəfsizlər. Qadınlarına sahib olmayan şərəfsizlər. İndi mən sizi kişilikdən düşənə qədər çırpam, siz görərsiz ki, kişi olmaq nədir.

Hüseyn Qriqorun ayaqlarını artıq bir qarış yerdən üzmüşdü. Elə havada onu silkələdi. Əvvəl Qriqorun papağı düşdü düz Hüseynin ayağının ucuna. Papağa bir təpik vurub yana tulladı. Erməniyi yaxasından ikiəlli tutub yenidən silkələdi və böyürə fırlayıb, arxası üstə palçığa çırpdı. Yerdə bir hissə quru palçıq idi. Balaca bir gölməçə də vardı və Hüseyn var gücü ilə Qriqoru yerə çırpanda gölməçənin suyu kənara – şaşqınlıqla baxan adamın üz-gözüne sıçradı. Adam cəld ciblərini axtardı, dəsmal çıxarıb üz-gözüni sildi, kənara tüpürdü.

– Sən kənara tüpürmə, gətirdiklərinin üzünə tüpür – dedi Hüseyn.

Qriqor yerdə Hüseynin cəngində çapalaya-çapalaya:

– Doxdur, o, azərbaycanca bilmir – dedi.

– Bilirəm. O, nə sənin, nə də mənim dilimdə danışa bilmir, amma bizim hər ikimizin dilini bilir. Biz onun dilində danışırıq, amma onun dilini yüz illərdi öyrənə bilmirik. Bu onun bəsidir. Ona elə bu lazımdır.

Kənardakı adam nə edəcəyini bilmədən gah ağaca bağlamış erməniyə, gah Hüseynə, gah da Hüseynin palçıqda çapalatdığı Qriqora baxıb, nəyə etməli olduğunu başa düşürdü. Hüseyn Qriqora ayağa durmağa imkan vermirdi, adamı da gözdən qoymurdu. Adamda hərəkət cəhdini hiss edib, Qriqoru ağaca bağladığı erməniyə tərəf sürürdü. İki-üç ağır zərbədən taqətdən düşmüş Qriqoru ağaca bağlı erməninin ayaqlarının yanına atdı. Yalnız indi boynu əyri çəkməçi erməninin qaçıb uzaqlaşdığını gördü. Hüseyni lap yaxşı tanıyan çəkməçi Onun Qriqora əl atdığını görən kimi axsaya-axsaya qaçmağa üz qoydu. Bir neçə dəfə dala dönüb baxdı. Bilirdi ki, onların heç biri türk Hüseynin əlindən salamat qurtarmayacaq.

Hüseyn çəkməçinin dalınca baxanda Qriqor yerdən durub Hüseynə cumdu. Onun da üstünü palçığa bulaşdırdı. Hüseyn onun göbəyindən bir qarış aşağı təpiklə elə bir zərbə vurdu ki, Qriqorun zingiltisi eşidildi. Yalnız indi ağacda dartınan, kəndiri boşaltmağa çalışan erməniyə və ayaq üstə olub-bitənləri görsə də, təmkinini saxlayan rusa baxdı:

– Siz görürsüz da? – deyib sualedici nəzərlərlə ona baxdı.

Rusun üzündə qeyri-müəyyən bir ifadə vardı. Hüseyn ona bənd olmayıb yaxınlıqdakı qırılıb qalaqlanmış quru ağacların arasından yekə bir zopa götürdü. Yalnız indi rus sağ əlini atıb, pencəyinin içəri tərəfindən sol cibindən tapançasını çıxartdı. Onun bu hərəkəti Hüseynin gözündən yayınmadı. O, erməninin hər ikisini, özü demiş, “kişilikdən düşənə qədər” döymək fikrində idi. Onların yanındakı rusun hökumət adamı olduğunu isə fəhmlə bilirdi və çox güman ki, heç nə etməsə, onunla işi yox idi. Çağırılmamış qonağın gözlərinin içinə baxa-baxa dedi:

– Не вмешивайтесь (Siz qarışmayın).

Rus pencəyinin digər bir cibindən də diplomatik pasportunu – bu kənddə ona “toxunulmazlıq vəsiqəsi” deyilirdi, – çıxarıb əlində tutdu. Onun bu hərəkəti Hüseynin xoşuna gəlmədi, amma heç nə demədi. Bir az fikirlərini tarazlayıb bacardığı qədər rusca təmiz danışmağa cəhd etdi. Dedi:

– Я так и предполагал, вы из госбезопасности. И это оружие без соответствующего разрешения, или же без смертельной угрозы с моей стороны вы не примените. Это оружие меня не пугает. Я не ребенок, и правила, и законы знаю отлично. (Təxmin etdiyim kimi, siz Dövlət Təhlükəsizliyindəsiniz. O əlinizdə tutduğunuz silahı da icazəniz olmadan, ya da mən sizə ölüm təhlükəsi yaratmadan mənə ata bilməzsınız. O silah məni qorxutmur. Mən uşaq deyiləm, qaydaları, qanunları da əla bilirəm).

Hüseyn aksentlə danışsa da, rus onu aydın başa düşdü. Kənd adamının belə ayıq gözlü olması xoşuna gəlməsə də, tövrünü pozmadan qulaq asdı.

Hüseyn danışdıqca qızışırdı:

– Вы не видите, что они нападают на мирных, невинных, безоружных людей? Они нападают на крестьянина, который возделывает землю, на пастуха, который пасет своих овец, на родителя, который отправляет своего ребенка в школу, на учителя, который идет в школу. Этот мерзавец, которого я привязал к дереву, гонялся за женщиной, бедная чуть не умерла. Догнал бы, то изнасиловал бы ее, а мы бы убили его. Потому что в наших правилах

за это только одно наказание: Убивать. Понятно? Siz görmürsüz ki, bunlar dinc, günahsız, silahsız insanlara hücum edirlər. (Torpağını əkən əkinçiyə, qoyununu otaran çobana, uşağını məktəbə yola salan valideynə, dərslə gedən müəllimə hücum edirlər. Bu ağaca bağladığım şərəfsiz, qadını qovub nəfəsini kəsmişdi. Ona çatsa, təcavüz edəcəkdik, biz də əvəzində onu öldürəcəkdik. Çünki, bizim qaydalarda belə işin bircə cəzası var: Öldürmək. Aydındır?).

Əlində silah olsa da, rus Hüseyndən doğrudan-doğruya qorxurdu və bu, onun duruşundan aydınca hiss edildi:

– Тоже самое и в наших классических правилах. (Bizim klassik qaydalarda də elədir) – dedi.

Hüseyn:

– Так что не мешайте мне, уходите. Если и не убью, то побью этих до смерти. (Odur ki, mənə mane olmayın, çıxın gedin. Bunları öldürməsəm də, ölənəcən döyməliyəm).

– Не ищи себе беду на голову, арестую тебя. Избил, уходи тоже. (Başına iş açarsan, tutarlar səni. Döymüsən, çıx get sən də) – dedi rus və uzaqlaşdı, bayaq çəkməçinin getdiyi istiqamətə getdi.

Heyvanları haylayıb kəndə tərəf aparan qadın yolun qırağında moruq yığan yeniyetmə oğlanlara səmti göstərdi və dedi ki, Hüseyn əmiyə köməyə gedin. Uşaqlar da indi gəlmişdilər. Hüseyn zopanı ağaca bağladığının lazımı bildiyi yerlərinə vurmaq istəyirdi ki, uşaqlar çatdılar.

– Bunu itdən əskik edin, – deyib zopanı Qriqorun üstünə tulladı. Qriqorun nə zopanın ağrısını hiss edəcək halı vardı, nə də zopanı görəcək gündəydi.

Hüseyn evə tərəf getdi. Şumu ayaqlaya-ayaqlaya, gedə-gedə söylədi:

– “Arxalı köpək qurd basar”. Köpəkdən əksik olanlar rusların hesabına üstümüzə-üstümüzə gəlirlər. Gör heç olan işdir! Sənə hücum eləsin, qız-gəlinini qorxutsun, uşağını bağrıçərək eləsin, malını-heyvanını oğurlasın, əkinini dağıtsın, sən də cavabını verəndə, heyfini alanda sovet qanunları qollarına qandal vursun. – Gəl indi yaşa da... Bütün bunlardan qurtulmaq üçün müqəddəs savaşı lazımdır..

– Nə dediniz? – Kişinin qızı soruşdu.

– Heç nə, a bala, – dedi Hüseyn. Köksünü ötürür. – Hüseyn əmi, atamla bağlı xatirələrinizdən danış. Heç yadınızda qalan varmı?

– O qədər... Bir deyil, beş deyil... Amma vaxt dardı, mən axşam qatarına çatam gərək.

– Hara gedirsiniz?

– Evə qayıtmalıyam.

– Evə qayıda bilməzsiz. Bir gündə həm gəlib, həm qayıtmaq sizə çox çətin olar. Qalın dincəlin, sabah axşam gedərsiz. Aqlınız əvvəlki vaxtınıza getməsin, indi siz dincəlmədən, yol yorğunluğunu atmadan, təkrar yola çıxma bilməzsiz.

– A bala, ayıb olar, sizə də əziyyət verərəm.

– Nə ayıb, nə əziyyət? İndi əmim oğlu da gələcək, yeznəm də buradadır. Oturub söhbət edərsiz, ötənləri yada salarsız.

Kişinin ağına gəldi ki, indi onun oturub söhbətləşəcəyi, ötənləri xatırlayacağı çox az adam qalıb. Bunun özü də bir ağrıdır. Sən xatirələrinlə tək qalırsan. Onu bölüşməyə kimsə olmur.

Qızın bayaq dediyi sözləri yenə xatırladı: “Atam elə bil gələngedənə həsrət idi. Dostlarının adını çəkib, elə adamlar soruşurdu ki, onlardan on illərdir xəbər yoxdur”. Bu fikrinə cavab kimi dedi:

– Sən hələ dədəni sonralar başa düşəcəksən.

– Dədəm dostlarını istəyirdi, indi mən də onları görmək istəyirəm. Məhərrəm əmi də gələ bilmədi. Yoxsa, ona da “atamdan danış” deyəcəkdin.

– Məhərrəm niyə gələ bilmədi ki?

– Oğlu zəng eləmişdi. Bacımın, yeznəmin feysbuk dostluğunda var. Oradan bilib atamın rəhmətə getdiyini. Zəng eləmişdi, başsağlığı verdi, dedi, atam xəstədir, rayona aparmışıq, yaxşılaşsa, qırxına qədər onu da götürüb gələcəm sizə.

– Nə pis xəbər oldu. Xeyli vaxtdır heç əhval tuta bilmirəm ondan. Rəhmətlik atanın xəbərini eşidəndə də axtardım onu. Evi cavab vermədi. Uşaqlara cib telefonuna zəng elətdirdim, onu da, dedilər, zəng çatmır. Demək, belə, heyf Məhərrəmdən.

– Bir dur, ay Söyün əmi, həmən heyfəsilənməyin, nə olub, bir az nasazlayıb.

– Bizdən kiçikdir Məhərrəm. Onun üçün tezdir hələ.

– Siz məni düz başa düşmədiz. Heç nə olmayıb Məhərrəm əmiyə. Bir az xəstələnib, vəssalam.

– Ay qızım, olan olub ona. Professor hələm-hələm xəstəliklə kəndlərinə gəlməzdi. Allah axırını xeyrə calasın. Yaxşı xəbər olmadı bu, atanın itkisindən sonra bu da bir zərbə oldu – köks ötürdü, əlavə etdi. – Mən lap gedəsi oldum. Görəsən, dəqiqmi rayonda dədə evindədirlər. Əgər buradadırlarsa, mən elə buradan gedərəm onlara. Məhərrəmi tək qoymaq olmaz. O, bizim kiçiyimiz idi. – Təkrar elədi, – tezdir Məhərrəm üçün.

– Siz yenə bir gün qalın, dincəlin, yeznəm aparar sizi. Gədəbəydədir da, Məhərrəm əmi, aparar ora.

– Can Məhərrəm, heyf səndən, vəfasız dünyanın sonu bu.

“Boy, yazıq Məhərrəm əminin boynunacan bıçdı ölümü Söyün əmi. Bəlkə, heç ölmür. Niyə elə fikirləşir görəsən?” özlüyündə düşündü, hündürdən isə dedi:

– Yeznəm gəlsin, hamısını biləcəyik, oğluna zəng edib öyrənər, siz narahat olmayın.

Qızın yeznə dediyi də sözünün üstünə gəldi.

– Aparıb məni Gədəbəy avtobusuna mindirsəniz yaxşı olar.

– Avtobusa mindirmək niyə? Elə Məhərrəm əmiglə aparar. Bizdən də bir nəfər gedib xəstəyə baş çəkmiş olar. Lap yerinə düşər.

– O daha da yaxşı, di yolçu yolda gərək. Biz niyə yubanaq? Hər dəqiqənin bir hökmü var.

Yol boyu heç biri danışmadı. Yeznə deyilən bütün diqqəti yolda maşın sürürdü, rol arxasında söhbət etməyi xoşlamırdı. Hüseyn kişi də çoxdan xəyalən uzaqlardaydı. Təkcə gözləri ilə aramsız şütüyüb maşının altına axan asfalt yollara baxırdı. Hüseyn kişinin gözlərində maşın irəliyə getmirdi, yollar geriyə, maşının təkərləri altına sürüşürdü. Gənclik xatirələrinin kələfi maşının təkərlərinə ilişib, çözüldükcə çözüldü:

(Ardı var)

OXUCULARIN NƏZƏRİNƏ!

“AZƏRBAYCAN”

jurnalına abunə yazılışı davam edir.

Əlaqə nömrələri:

+ 99412 498-78-10

+ 99455 668-78-79

**Jurnalın bir nüsxəsinin qiyməti 2 manat,
illik abunə qiyməti 24 manatdır.**

İNDEKS: 76300

♦ Poeziya

“Xəzər”dən çaləng

Ədəbiyyatın klassik missiyası dəyişməzdir. Üzərində forma və məzmun etibarilə nə qədər eksperimentlər aparılsa da, mənafeələrə alət edilsə də, ədəbiyyatın insan ruhuna təsiri öz ilkin praktik halını qoruyub saxlayır, duyğu dolu enerjisi ilə maddiyyat dənizində boğulan ruhumuza yaşamaq həvəsi verir, ümid qaynağı olur. Bu, bir yazarın cəmiyyətə xidmətindən əlavə, həmin yazarın cəmiyyətin bir mənsubutək faydalı ola bilməsinin də göstəricisidir. İnsanları bədii ifadələrin sehri ilə nağıllar aləminə aparmaq, onları xəyalları ilə görüşdürmək, arzuların şirinliyindən müvəqqəti olsa da məst edə bilmək bu dünyanın müqəddəs vəzifələrindən biridir. Yaşamaq yarışındakı bu “nəfəsdərmə”lər olmasa, insanlıq ölümə, insanlar isə ağaclara – “əcdad”larının yanına qayıtmağa məhkumdur.

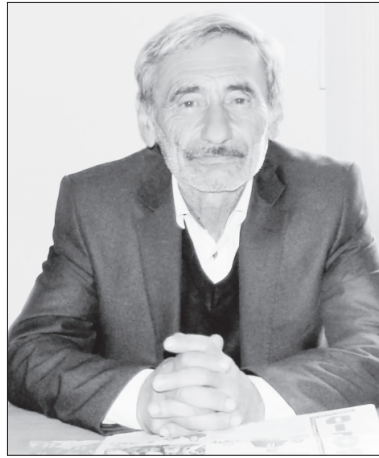

AYB-nın Xəzər bölməsi Bakı və Bakıtrafi qəsəbələrdə yazıb-yaradan şairlərin məbədidir desəm, yaxşı təşbih olar. Qapısı fikrindən, yolundan, tərzindən asılı olmayaraq hər bir qələm əhlinə açıqdır, Bakı ədəbi mühitinə xidmət üçün yaradılsa da, sərhədsizdir. Üzvlərimizin səsi Gəncədən, Naxçıvandan, Xaçmazdan, Masallıdan və daha neçə-neçə Bakıdan uzaq yerlərdən gəlibsə, o deməkdir ki, zəhmətimiz hədəf olmayıb, ədəbiyyatımızın, xüsusilə klassik şeir ənənələrinin yaşamasına və bədii zövqümüzü zənginləşdirməsinə öz töhfəmizi verə bilmişik.

Bundan əlavə, Buzovnada yerləşən ofisimizdə “Poeziya klubu” fəaliyyət göstərir. Hər bazar günü baş tutan bu ədəbi yığıncaqlarda şeirlər oxunur, təhlil edilir, klassik Azərbaycan ədəbiyyatının böyük simalarının yaradıcılığı şərh olunur. Tərcüməçi-şairlərimiz Sovet dönməində ideoloji səbəblərdən tərcümə edilməmiş və bəzən də ümumiyyətlə oxucuların tanımadığı şair və filosofların əsərlərini və ya onlardan parçaları tərcümə edərək ədəbiyyatımıza qazandırır, xəzinəmizi zənginləşdirirlər. Gənc şairlərimizdə, əsasən, əruz ölçülü şeirlərə özünəməxsus yanaşma, yeni ölçülərə meyil, klassik ahəngi pozmadan yeni ifadə və obrazları gətirmək həvəsi onu deməyə əsas verir ki, iyirmi birinci əsr yeni ruhlu klassik şeirin hakim olduğu ədəbiyyat əsri olacaq.

Tanışlıq üçün şairlərimizdən bir neçəsinin yaradıcılığından nümunələri təqdim edirik.

Arif BUZOVNALI,
AYB Xəzər bölməsinin sədri

Əsrəf PİRŞAĞILI

* * *

Səndən ki, nə müddətdir əzizim, uzağam mən,
Avarə qalıb evdən-eşikdən qaçağam mən.

Çoxdandı ki, ölmüşdü kim olsaydı yerimdə,
Canım o qədər möhkəm olubdur ki, sağam mən.

Rəhm eylə ki, ömrümdə görüm bir-iki xoş gün,
Dünyaya beş-üç günlüyə gəlmiş qonağam mən.

Qurbanın olum, qəm yüküdür, qəddimi əymiş,
Yoxsa nə yaşım var ki, dünənki uşağam mən!

Daş da buna tab etməz idi, ay daş ürəklim,
Dözdüm bu qədər dərdlərə, billahi dağam mən.

Yatsaydım əgər, yarımı rüyadə görərdim,
Olmuş gecə yarı, hələ, Əsrəf, oyağam mən.

* * *

Cananına kim canını təslim eləmirsə,
Aşiq deyil əsla, bunu hər kim eləmirsə.

Qurbanın olum, əhdə vəfa umma o kəsdən,
Öz əqlinə kim nəfsini təslim eləmirsə.

Yox xeyri, giley eyləməyin çərxi-fələkdən,
Xoş günləri bəxtin sənə təqdim eləmirsə.

Qafilmi deyim ol kəsə, cahilmi deyim mən?
Kim sevməyi öz ruhuna təlim eləmirsə.

Həm özgəyə, həm öz başına bil ki, bəlasan,
Hərgah, şüur feylivi tənzim eləmirsə.

Əsrəf də bir insandı, günah eyləyir hərdən,
Yarəb, keç onunçun, bunu daim eləmirsə.

Yaqub SAHİL

* * *

Aşıqlərin dəyanəti hicranla ölçülər,
Mərd kəslərin cəsarəti meydanla ölçülər.

Cahil həyatı heyvan həyatıyla eynidir,
Ariflərin həyat yolu ərkanla ölçülər.

Cananə canı qıymasan, əl üz bu vadidən,
Bazari-eşq içində fəda canla ölçülər.

Torpağa göz dikənləri torpağa dəfn elə,
Namus yeganə sevgidi ki, qanla ölçülər.

Yusif də dustaq idi, bilmirmiydi şah olar?
Sən səbrə bax, mükafatı sultanla ölçülər.

Allaha varsa eşqin, ədalətlə ömr elə,
Vidənə bağlı hər nə var, imanla ölçülər.

Sahil, səlis fikirləri cəlb eylə şeirinə,
Şəksiz təbin gözəlliyi səhmanla ölçülər.

* * *

Mən səni həmdəm bilirdim, sən demə aldanmışam,
Hər yolu bahəm bilirdim, sən demə aldanmışam.

Sən var ikən, zənn edirdim zülmət almaz ömrümü,
Yoxluğun matəm bilirdim, sən demə aldanmışam.

Yarəm üstə yarə vurdu çərxi-gərdun, ey gözüm,
Son səni məlhəm bilirdim, sən demə aldanmışam.

Yarı yolda tərək edib getmək hünərməndlik deyil,
Dostluğun möhkəm bilirdim, sən demə aldanmışam.

Ağlıma gəlməzdi nəfsin məndən üstün görsənər,
Sənsiz ömrü qəm bilirdim, sən demə aldanmışam.

Bir məsəl var, “bar verən vaxtı ağac, başın əyər”,
Qəddini pürxəm bilirdim, sən demə aldanmışam.

Sahili görsəz, deyin, hər bəndəni dost bilməsin,
Mən də bir vaxt cəm bilirdim, sən demə aldanmışam.

Xəyal VASİF

* * *

Çəkdim eşqində bəla, heç kəsə bir söz demədim,
Dözdüm, ey mahliqa, heç kəsə bir söz demədim.

Ürəyimdə qəmin artdıqca çəkildim qırağa,
Eylədim ahü-nəva, heç kəsə bir söz demədim.

Sən səfa içrə mənim sirrimi əğyarə dedin,
Mənsə çəkdikcə cəfa, heç kəsə bir söz demədim.

Qara zülfün kimi ağ günlərə həsrət qaldım,
Yenə mən bəxti qəra heç kəsə bir söz demədim.

Hansı mey məclisinə sənsiz oturdumsa əgər,
Görmədim orda səfa, heç kəsə bir söz demədim.

Gərək hicran qəmini dəhərdə gizlin çəkəsən,
Xəlq bilsin nə rəva, heç kəsə bir söz demədim.

Vasif, əğyarın həyasızlığı incitdi məni,
Saxladım amma həya, heç kəsə bir söz demədim.

* * *

Ey dil, o nazənin bizə canan olan deyil,
Canım ədavü-nazına qurban olan deyil!

Ah etmə bir təbəssümünü görmədin deyə,
Ol qönçə ahü-zar ilə xəndan olan deyil.

Dağ üstə dağlar görüb ol lələüzlüdən,
Artıq bu könlüm hər gül üçün qan olan deyil.

Zənnincə bağa hökm eləyir xar, bilməyir,
Nakəs məhəbbət əhlinə sultan olan deyil.

Dindirmə qönçələbliləri sevgi barədə,
Sevda hər ağzıgöyçəyə meydan olan deyil.

Nasəh nə müşkil olsa edər səbri-tövsiyə,
Hər müşkil iş də səbr ilə asan olan deyil!

Zahid çox əlləşirsə də yıxsın, qəm eyləmə,
Vasif, binayi-meykədə viran olan deyil.

Kamal HÜSEYNZADƏ

* * *

Gündəmdə dəniz, isti və sair və ilaxır.
Yay qayğıları bol, həyat ağır.
Qəlbimdə noyabr.

Dərdim də bilinmir ki, ağıldı, yaraşıqdı,
Həsərdi, sudu, qazdı, işiqdı.
Fikrim qarışıqdı.

Mətbəxdə ağ əllərlə sıgallanmalı qablar,
Dəhliz boyu kömköhnə kitablar,
Qəlbimdə əzablar.

Baş dərddə, ürək səksəkədə, göz telefonda,
Çay dəmdə, "Şəfəq türküsü" fonda.
Fikrim yenə onda.

Dünyaya yumulmuş gözümə mürɡü qonaqdır,
Amma yuxum illərdi qaçaqdır.
Qəlbim də oyaqdır.

Artıq yayılır qəmli müəzzin səsi kəndə,
Dildə dönürəm Rəbbimə mən də.
Fikrimdəsə bəndə.

Tut yarpağını gəzdirir eyvanda xəfif meh,
Sakitcə öpür pəncərəni şəh.
Qəlbimdə isə... Eh...

* * *

Azərbaycan şəhidlərinə həsr olunur

Hökm edir ərşə bir ulduzlu hilal, seyrinə dal,
Parlasın gözlərin ulduz kimi, ey qaşı hilal.

Külə döndüm sənə olsun deyə qismət bu qürur,
Cismimi büsbütün atəş bürüdü, ruhumu nur.

Kükrədim fırtınatək gah o yana, gah bu yana,
Qoymadım doğma səmalarda ögey yel dolana.

Can quşum tərk eliyincə bədənin dar qəfəsin,
Elədim aləmi dar düşməyə, kəsdim nəfəsin.

Tutduğum zirvədən ötrüydü həyatə gəlişim,
Kəsə getdim yolumu, qalmadı dünyadə işim.

Mən bəqa aşiqiyəm, yoxdu fənalıqla aram,
Almışam aləmi ağuşuma, hər yerdə varam.

Ocağın sönsə odam mən, evin od tutsa suyam,
Səndən ayrılmamışam, hər nə görürsənsə, oyam.

Ruhumun qüdrəti ruhundadı, dik tut başını,
Ağlama, saxla zəfər müjdəsinə göz yaşını.

Qoyma nəm çəkməyə kirpiklərini, qeydinə qal,
Qalxıb innən belə xəzri saçına çəksə sığal.

Əyilib öpsə üzündən gilavar, bil ki, mənəm,
Bir zaman həmvətən idim sənə, indi VƏTƏNƏM!

Vəlixan ABDULLAYEV

* * *

Tökər abu-leysan ahi-qəmim asiman alanda,
Əlimi kədər tutanda, dilimi fəqan alanda.

Gözümün yaşı, üzümün nəmi əksik olmaz ey məh,
Bakı şəhrinin füsunkar üzərin duman alanda.

Məni görmək istəmirsənsə əgərçi, eşq oxuyla
Məni nöş nişan alırsan, görəsən, nişan alanda?

Mənə biqədər verirsən qəmi pay, heç bilirsən
Nə qədər sevindirirsən məni ərməğan alanda?

Eliyər zühur ədalət, fəqət eşq alverində
Sevən əhli can verəndə, sevilənsə can alanda.

Bu qədər şeir yazırsan nədi xeyri, sorma məndən,
Zamanı hesablamazlar əzizim, saman alanda.

Qəm ilə inildəyən qəlbi kaman kimi Vəlinin,
Yetişər sevincə canın, o qaşı kaman alanda.

* * *

Mənə dilbərimdən hər nə gələ, möhtərəm olandır,
Nə gəlirsə ondan, aşiqlər üçün kərəm olandır.

O gülün ayağın öpməkdir ümidim ol səbəbdən
Bu başım fəda olan yer, o qədəm qədəm olandır.

Cana qəsd imiş məhəbbət, ona çatmağıysa tək yol,
Başıdaşlı mən nə etsin bu həm olmaz, həm olandır.

Kim həqiqi aşiq olsa, ona Tanrı alqış eylər,
Nəzəri-Xudada aşiq işi möhtəşəm olandır.

Ona xatir aşsa aşıqlıyım əqlidə hüdudu,
Nə ürəkdə qəm olandır, nə gözümdə nəm olandır.

Gözümün yaşı üzümdə sözümün həlak olanı,
Sözümün canı qəməmdir, ürəyimdə cəm olandır.

Vəli, eyləmə şikayətləri müntəzəm qəmindən,
Mətin aşıqın əzəldən qəmi müntəzəm olandır.

Zaur RƏXŞAN

* * *

Sənsizlik içində keçən ömrüm hədər oldu,
Çünki zamana bağlı saatlar kədər oldu.

Qəhr içrə boğulduqca boğuldum, mənim üçün
Hicran acısı hər cür ölumdən betər oldu.

Bilsən, nə əzablar yaşadım sən gedən andan,
Çəkdiklərimin şahidi yalnız Xəzər oldu.

Andım səni gah rəsmdə, gah xatirələrdə,
Divanə könül sızlayaraq birtəhər oldu.

Bilməm niyə bu ayrılığın olduq əsiri,
Yoxsa gözə gəldik, arada bədnəzər oldu.

Ruhum səni görmək diləyib çıxdı bədəndən,
Dünya yolunu kəsdi həsəddən, çəpər oldu.

Artıq gözümün yaşı da Rəxşan, qana dönmüş,
Həsrət mənə yoldaş olalı gör nələr oldu.

* * *

Sanma fələyin çəmbərini keçmək asandır,
Min türlü oyun, fitnə-fəsad orda nihandır.

Kim söyləsə hər gördüyün, əlbəttə, həqiqət,
Aldanma gözün seyrinə, çün əsl yalandır.

Hətta qəmi də ruha qıdadır təmiz eşqin,
Ondan səvayı hər nə ki var, ruha ziyandır.

Ömrün axımı sanki biləklərdə bəzəkdir,
Bir qəlbəsə hər saniyəsi nəbzi-zamandır.

Püskür qəmi bir ah ilə, gizlətmə içində,
Sönmüş ocağın şəmini eşqin ilə yandır.

Üzsün gəmitək dil yenə sevda dənizində,
Sonda duracaq mənzili vəsl adlı limandır.

Dünya evinə gəlmiş olan səhv edər əlbət,
İnsan elə varlıqdı ki, şeytanə uyandır.

Var olmaq üçün cəhd elə yoxluqda özün tap,
Rəxşan, görəcəksən ki cahan fani-cahandır.

Nicat NƏSRİ

* * *

Qeysi eşq olsa da səhraya salan dünyada,
Odur ən doğru təriqət bu yalan dünyada.

Etmə bica yerə canan ilə can dəvası,
Eşqdir gah verən, gah alan dünyada.

Ey vəfa yolçusu, göz eşq üçün ancaq özünü,
Hər mələkmənzərə uyma bu filan dünyada.

Eşqsiz can quşuna cismi deyildirmi qəfəs,
Hər şeyin gül kimi siması solan dünyada?!

Dilə gəl eşq ilə, ey dilsiz-ağızsız könlüm,
Yox edim varımı yoxdan var olan dünyada.

Durmadan cümlə fələklər dolanırsa eşqə,
Sən də bir dilbər üçün durma, dolan dünyada.

Ömrü sərf eyləmə nəfsin tələbiylə, Nəsri,
Yaşa eşq uğruna, kimdir ki qalan dünyada?!

* * *

Sevdayi-zülfün içrə haçan qəlbi tutmuşam,
O bisəvadə "sureyi-vəlleyl" oxutmuşam.

Gəl-gəl ki mehrin ilə ürək qızdırıb sənə,
Fani nə var, nə yoxdur, özümdən soyutmuşam.

Gün yox ki yadın ilə kədər saçmasın gözü,
Gülmüş nə vaxt üzüm, gülərüzlüm, unutmuşam.

Aləm oyandı naləmə, bəxtim oyanmadı,
Gör anı dərdin ilə nə möhkəm uyutmuşam!

Bilməm gələm nə dillə ləbindən murad alam,
Çox üz qızardaraq yarıyoldan qayıtmışam.

Əşkim o qədri eşqin üzündən rəvan olub,
Sellərlə bağı-ömrümü, ey gül, qurutmuşam.

Hikmət nədir qəmində ki, bir halə düşmüşəm,
Şeir ilə Nəsrirək neçə Məcnun ovutmuşam?!

Yüksək ədəbi tribunam!

Əziz İntiqam müəllim, yüz yaşını bayram eləyən ağsaçlı ağsaqqalımız “Azərbaycan”ın şərəfli yubileyini ürəkdən alqışlayıram, yaradıcı heyətinizə daha yeni ilahi enerji arzulayıram, bütün tədbirləriniz mübarək olsun.

İllər ərzində ədəbiyyatın bütün növləri və janrlarında yazılmış sayısız-hesabsız bədii əsərlər, məqalələr bu jurnalda qayğı ilə oxunub, seçilib redaktə olunub və işıq üzü görüb.

Mənim ədəbi taleyim də bu mötəbər jurnalla səx bağlı olub. İli yadımda deyil. Gənclik illərimiz idi. Mərhum şair qardaşım Məmməd Arazla “Azərbaycan” jurnalının redaksiyasına gəlmişdik. Yeni yazdığımızı gətirmişdik.

Jurnalın ozamankı baş redaktoru Xalq yazıçısı Əli Vəliyev Məmmədi tanıdığı üçün yanına çağırdı. Məni Böyükağa Qasımzadə qəbul etdi. Böyük hörmət gördüm. Şeirlərimi əvvəl mənim özümə oxutdu. Sonra da məndən alıb bir-bir vərəqləməyə başladı. Seçmədi, bütün şeirlərimi götürdü. Dedi, çap edəcəyik. Sağollaşdıq, ayrıldıq. Silsilə şeirlərim “Azərbaycan” jurnalında çıxdı. Bu, mənim ədəbi jurnalda ilk çıxışım idi. Elə bildim ki, məni bütün ölkə oxudu, hamı tanıdı. Bu hissləri mənə yaşadan Böyükağa müəllim oldu. Onun pak ruhuna indi də rəhmət oxuyuram.

“Azərbaycan” jurnalı ilə ikinci əlamətdar əlaqəm belə oldu: Gəncədə Pedaqoji İnstitutu, Moskvada M.Qorki İnstitutunu bitirəndən sonra iş axtarırdım. Mərhum yazıçı Cəmil Əlibəyov məni “Azərbaycan” qəzetinə ədəbi işçi vəzifəsinə işə götürdü. Orada müəyyən vaxt işlədim. Sonra alim və yazıçı dostum, “Respublika”

qəzetinin sabiq baş redaktoru Teymur Əhmədovun zəmanətiylə böyük yazıçımız Mirzə İbrahimov məni Yazıçılar İttifaqına gətirdi və “Azərbaycan” jurnalının poeziya şöbəsində işə götürdü. Şair qardaşım Əli Kərim şöbə müdiri idi, mən ədəbi işçi. Sonralar o, başqa yerə işə getdi, mən qaldım şöbədə. O zaman görkəmli ədəbiyyatşünas-alim, tərcüməçi Cəlal Məmmədov jurnalın baş redaktoru idi.

“Azərbaycan” jurnalında keçən bu 100 il ərzində 20-yə yaxın baş redaktor çalışıb. Bu gün sən o insanların başladığı işi ləyaqətlə davam etdirirsən. “Azərbaycan” jurnalı uzun illərdir ki, mənim məmnuniyyətlə çıxış etdiyim yüksək tribunadır.

“Azərbaycan” jurnalı həm də mənim məmnuniyyətlə çıxış etdiyim yüksək tribunadır.

Əziz qardaşım, səni və bütün kollektivinizi 100 illik yubileyiniz münasibəti ilə bir daha ürəkdən təbrik edirəm!

Hörmətlə,

*Sizin Nəriman HƏSƏNZADƏ
Xalq şairi*

Tarix: 07.04.2023

OXUCULARIN NƏZƏRİNƏ!
“AZƏRBAYCAN”
jurnalına abunə yazılışı davam edir.

Əlaqə nömrələri:

+ 99412 498-78-10

+ 99455 668-78-79

**Jurnalın bir nüsxəsinin qiyməti 2 manat,
illik abunə qiyməti 24 manatdır.**

İNDEKS: 76300

YÜZ İLİN BİRİNCİLƏRİ

MUSTAFA QULİYEV

18.01.1893 - 03.07.1938

“Azərbaycan” jurnalının stalinizmin qurbanı olmuş redaktorlarının, müəlliflərinin həyatı ilə bağlı düşüncələr medcezir effektini xatırladır. Rejimə qulluq edəsən, canı-dildən onun sözünün – fikrinin “vəkili” olasan, rejim də “yaxana gül(lə) taxıb, sinənə medal sancıb, səni qanına qəltan edə”... Niyəsini yüz yerə yozsan da, yüz cürə yazsan da heç nə dəyişməyəcək və başa düşəcəksən ki, bu aqibətin bir səbəbi də o idi ki, siyasətin və rəyasətin dilini bilmədən, başa düşmədən bu dildə danışmağa can atdılar, elə ona görə də feilinə uydular, fitnəsinə qurban oldular... Amma... içdə boğulan, boğdurulan ruhun dilini unutdular demək də insafdan deyil... qınamaq da... Necə deyərlər, “trudno bit dobrim, koqda vokruq vse xitriye”.

Onlar dağıla-dağıla doğulan dövrənin medcezir eyforiyasının ilğımına aldananlardı... Bu aldanışların, qandonduran faciələrin ibrət dərsi bir xəbərdarlıqdır həm də, deyir ki, “bizim kimi düşünməyənlər bizdən deyil” düşüncəsini bayraq etmək – onların feilinə qurban getdiklərinin yolunu – əməlini təkrarlamaq kimi bir şeydir... Bir də, unutmaq olmaz ki, ədəbiyyatın, mədəniyyətin hər hansı bir mərhələsinə məxsus istənilən fəaliyyət mövcud tarixi şərait kontekstindən ayrılıqda “mühakimə oluna” bilməz.

* * *

Dosye:

130 il bundan əvvəl Nuxada Zəkəriyyə Mustafa Xəlfə oğlu və Fatma Hacı Əbdürrəhman qızı Nəbiyevanın ailəsində doğulub. İlk təhsilini Nuxada alıb, Tiflis gimnaziyasını, Kiyev Müqəddəs Vladimir Universitetinin Fiyaziyyat-kimya fakültəsini bitirib, 30-cu illərin əvvəllərində Moskvada Qırmızı Professorlar İnstitutunda təhsil alıb.

Tələbəlikdən inqilabi hərəkətə qoşulub, Kiyev Bolşevik Partiyası müsəlman bölməsinin sədri seçilib. 25 yaşında Bolşevik Partiyasına,

31 yaşında Yazıçılar İttifaqına üzv olub. Həbs olunan ərəfədə, partiya sıralarından xaric edilib, bəraət verildikdən sonra kommunistlərin sırasına bərpa olunub.

1919-cu ildə Bakıya qayıdıb, gizli siyasi fəaliyyətlə məşğul olub, Azərbaycanda sovet hakimiyyəti qurulandan məsul vəzifələrə irəli çəkilib, 1922-ci ildə kommunistlərin qurultayında Azərbaycandan nümayəndə kimi Moskvada Leninlə görüşüb. İlk Xalq maarif komissarı kürsüsündə 7 il (1922-1928) oturub. Bu qurum ədəbiyyat, mədəniyyət, kitab nəşri sahələrinə də baxırdı. Firudin bəy Köçərli, Hüseyn Əfəndi Qayıbovun ədəbiyyat tariximiz üçün əhəmiyyətli olan əsərlərinin nəşri onun maarif komissarı kimi qayğısı ilə baş tutub...

Qazaxıstanda Çimkənd şəhər partiya komitəsi katibi olub. Həbs olunan ərəfədə Odessa Vilayət Partiya Komitəsinə rəhbərlik edib. Oradan Bakıya gətirilib. Əksinqilabi millətçi təşkilatın sədri kimi ittiham olunaraq, az müddətdə əmlakı müsadirə olunmaqla, güllələnmə kəsilib. Həbs olunanda böyük oğlu Saləddinin 15, kiçik oğlu Borisin 6, qızı Səltənətin 12 yaşı olub. İki dəfə ailə qurub. Hər iki arvadı rus olub: Yelizaveta İvanovna və Mariya Vladimirovna. Ailə həmin vaxt Bakıda Çkalov küçəsi, dalan 4, ev 4-də yaşayıb. Bu ünvan qızının 1955-ci ildə atasının bəraət alması ilə bağlı müraciət ərizəsinə əsasən qeyd olunub. 1957-ci ildə Mustafa Quliyev təqsirsiz bilinərək bəraət alıb.

“Maarif və mədəniyyət” jurnalının təsis olunmasında, fəaliyyətində böyük rolu olub. Nəşrin ilk müraciətini də maarif komissarı kimi o yazıb. İki dəfə jurnala rəhbərlik edib (1923-1926 və 1929-1931). Jurnalda müəllif kimi maarif, elm və təhsil, musiqi mədəniyyəti, teatr məsələləri ilə bağlı müxtəlif problemləri əhatə edən 30-dək məqaləsi, resenziyası dərc olunub. Daha çox ədəbiyyat tarixi konsepsiyası, nəzəriyyə, klassik irs və ədəbi proseslə bağlı ədəbi-tənqidi məqalələrində dövrünün aktual problemlərini əks etdirib. “Azərbaycan məktəbi” jurnalının ilk redaktoru olub. “Oktyabr düşmənləri” (1927), “Mədəni inqilab və islam” (1928), “Türk qadınının yolu” (1930), “Oktyabr və türk ədəbiyyatı” (rusca; 1930), “Cinayət nədir və hardan baş verir” (1935) kitablarının müəllifidir.

* * *

İctimai-siyasi və dövlət xadimi, ədəbiyyat tarixçisi, klassik irsin tədqiqatçısı, sənət nəzəriyyəçisi, professional tənqidçi, publisist. Həyatı, fəaliyyəti düşüncə medceziri, fikir “git-gəl”i amplitudunda keçdi. Mədəni birliyi xalqların tarixi birliyi kimi qavrayan bu inqilabçının, ideoloqun ədəbi-nəzəri görüşləri sosial-estetik amilin vəhdəti nümunəsi idi. Sənət nəzəriyyəsi ilə ardıcıl məşğul olurdu və müasirlərindən bu mövqeyi ilə fərqlənirdi. Onun sənət konsepsiyası bitkin, müstəqil təlim kimi dəyərləndirilir və bu yanaşma müstəqillik dövrü araşdırmalarının

gəldiyi qənaət kimi rəğbət doğurur. Bu sırada Mustafa Quliyevin ədəbi-nəzəri görüşləri Şamil Salmanovun, Nizaməddin Şəmsizadənin, Vaqif Sultanlının, Qızqayıt Babayevanın araşdırmalarında təqdim olunur və subyektiv fikirlərə yox, kifayət qədər obyektiv elmi təhlillərə söykənməsi ilə maraqlıdır. Bu yanaşmalarda diqqətəlayiq məqam budur ki, Mustafa Quliyevin elmi-nəzəri görüşlərinə milli ədəbiyyatşünaslıq mənafeləri mövqeyindən, ən əsası da, ötən əsrin 20-30-cu illəri kontekstində baxış var. Həmin dövrdə hələ güclü olmayan metodoloji meyarlar,

“Onun tənqidçilik üslubunda əsas cəhətlərdən biri prinsiplilik idi. Onun üçün əsas meyar ədəbiyyatın, bədii əsərin xalqa nə dərəcədə yaxşı xidmət etməsi idi, günün vacib məsələlərini necə düzgün və eyni zamanda bədii surətlərdə canlandırma bilməsi idi. Bu xüsusiyyəti qələmindəki səmimiyyət, mülahizələrindəki inandırıcılıq, xeyirxahlıq o dərəcədə təbii və təsirli idi ki, heç kəs onun tənqidindən incimirdi”.

Məmməd Arif

müxtəlif təmayüllü platformalar zəminində yanlış mülahizələr, vulqar sosioloji sapmalar, ifrat ideoloji mövqedən yanaşmalar, xüsusilə klassik mədəni irsə münasibətdə ziddiyyətli mövqe həm də rus şairi Vladimir Mayakovskinin həmin dövrdə az qala platforma səciyyəli “Klassikləri müasirlik gəmisindən atın” çağırışından qaynaqlanırdı.

Burada bir haşiyə çıxaraq qeyd etməyi lazım bilirik ki, keçid dövrünə xas nihilizm şüarları müstəqillik illərinin ilk dövrlərində, hətta indi də müşahidə olunmaqdadır, təəssüf doğuran həm də odur ki, plüralizm, söz, fikir azadlığı pərdəsi arxasında klassik irsə, dəyərlərə belə münasibət bəzən hətta bu və ya digər səviyyədə qiymətləndirilir və bu tipli “cəsarətli fikirlər” örnək kimi təbliğ olunur. Ötən əsrin 20-30-cu illərinin ideoloji sapmalarından daha təhlükəli olan bu kimi hallara göz yumulanda, mənəvi balans məhz belə “aktiv amillər” əyir, altını isə tək cəmiyyətin bu günü çəkmir, sabahına da su calanır. Həm də o dövrün anti-təbliğatının auditoriyaya çıxış imkanları məhdud idi, bu gün isə mənəviyyəti sərhədsiz söz məkanı olan sosial şəbəkələrin qeyri-məhdud azadlıq imkanları “idarə edir”.

Mustafa Quliyevin nəzəri-tarixi problemlərin şərhindəki mövqeyi əsasən doğru idi. Amma ədəbiyyatda müasirliyi dəyərləndirməkdə ifrat mövqeyində istinadı marksizmdi, bir də sinfilik anlayışının məhdud çərçivəsi. Mustafa Quliyev Mirzə Fətəli Axundzadə, Hüseyn Cavid, Cəfər Cəbbarlı dramaturgiyasını milli teatr prosesi ilə vəhdətdə götürür, bu yaradıcılıqları qiymətləndirərkən teatrın milli tarixi mövqeyinə əsaslanırdı. Azərbaycan ədəbiyyatında realizmin tarixini Axundovdan

başlayır, onu Azərbaycan həyatının “avropalaşdırıcısı”, tənqidimizdə yeni məfkurə və qayələr carçısı hesab edir, həm də orta əsrlərdən yeni dövrə keçidin başlanğıcı kimi dəyərləndirdiyi bu yaradıcılığın “sənət – sənət üçündür” nəzəriyyəsinə qarşı yönəldiyini iddia edirdi. “İnqilab və mədəniyyət” jurnalının 1928-ci ildə çıxan bir neçə nömrəsində tənqidçinin M.F.Axundzadə yaradıcılığına müraciətlə “M” və “Yazıçı” imzaları ilə “Məktublar” və “Türk Molyeri” məqalələri dərc olunub. Bir tərəfdən də “Yoldaş Quliyev” Şərq mədəniyyətinin mühafizəkarlığını tənqid edir, müasir Avropa mədəniyyətini təbliğ edirdi. Mədəni inqilabın şablon tələblərinin icraçısı kimi çıxış etsə də, teatr muzeyi yaradılması zəruriliyini də o gündəmə gətirir.

Musiqi mədəniyyəti ilə bağlı görüşlərindəki ziddiyyətlər də təəccüb doğurur. Belə ki, həm tarın tədrisinə qarşı çıxır, əvəzində türk xalq nəğmələrinin toplanıb işlənməsini vacib sayır. “Şərq üçlüyü”nün əvəzinə, Qərb texnikası ilə Şərq gözəlliklərinin birləşdirilməsini, Avropa tip-
li orkestr yaradılmasını təklif edir: *“Bən heç də məhəlli xalq musiqisi alətlərinin atılması tərəfdarı deyiləm, məhəlli nəğmə və alətlərin öyrənilməsi və toplanmasına hər türlü yardımda bulunmaq tərəfdarıyam.”*

Ədəbiyyat tarixi, nəzəriyyə və tənqiddə Şərq-Avropa dəyərlərinin əlaqəsinin mühümlüyünü qeyd edən tənqidçinin dövrün mürəkkəb

“Mustafa Quliyevin tənqidi fikirlərində, onun işində, tədbirlərində də bəzən ifrat olurdu. Lakin bu ifrat ötəri xarakter daşıyır, onun ideya mövqeyində əsas yer tutmurdu. Elə hallar olurdu ki, onun ifrat kimi görünən fikri, sözü, əslində, geriliyə, avamlığa, nadanlığa qarşı bir protest, bir könül hayqırtısı kimi adi norma və vərdişlərin çərçivəsini aşmış olurdu”.

Rəsul Rza

axarında marksist mövqedə ifrata varması ilə onun düşüncələrindəki ziddiyyətli ikiləşməni izah etmək çətindir. Əruz və heca vəznlərini köhnəlik sayan, tarı, muğamı “əzilən “siniflərin fəryadı” kimi qiymətləndirən Mustafa Quliyevin sənətə baxışları fransız materialist estetikasını, gözəllik və zövq kateqoriyalarını təqdir edirdi.

Həmin Mustafa Quliyev “İnqilab və mədəniyyət” jurnalının səhifələrində (“Yeniyetmələr”. 1928, №9, səh. 9) prokuror ədası ilə ittiham edir: *“Ziyalıların bir qismi estetizmə qapılır, öz xüsusi və dar həyatları ilə məşğul olur və Azərbaycanın keçmiş tarixini tərənnüm edirlər... Bu qism ziyalıların həqiqi bir nümayəndəsi olan H.Cavid öz Teymurləngini səhnəyə çıxarır və o müstəbid qanıqıcı fatehi idealizə etməyə başlayır... H.Cavid öz qara gözlüyünü çıxarmalı, həyata yaxından baxmalı, bir dəfə də olsa, işçi dairəsinə getməli, Lenin fabrikasını, Şmidt zavodunu,*

özəkləri, klubları gəzməli idi. O zaman başqa cür yazar, başqa cür düşünər, başqa cür görər və hiss edərdi.”

İnqilabi düşüncə ilə tarixin üz-üzə gəldiyi bu səhnədə az sonra onun özünü də eyni ritorika ilə təftiş edirlər: tənqidçi Əli Nazim bolşeviklərin əsas tribunası olan “Kommunist” qəzetində “Nəzəri cəbhədə bolşevik firqəviliyi uğrunda” (1931, 29 yanvar) məqaləsində yazır: *“Yoldaş Quliyev menşevizmin bir qolu olan trotskizm və onun permanent inqilab nəzəriyyəsini təbliğ və müdafiə etmişdir”*.

Bu yazıdan dərhal sonra “yoldaş Quliyev” “Ədəbiyyatda Lenin nəzəriyyəsi uğrunda” (“İnqilab və mədəniyyət”. 1932, №1-2) məqaləsi ilə çıxış edir.

Məsələ bundadır ki, bu ritorika Əli Nazimin, Mustafa Quliyevin mühitin formalaşdırdığı şəxsiyyətinin ritorikasından daha çox, ədəbi tənqidin sənətkara verdiyi dərsin inqilabın tələbi baxımından qiymətləndirilməlidir, çünki, o dövrün ədəbi tənqidinin yaradıcıya təklif etdiyi alternativsiz “yol xəritəsi” belə idi: yeni həyatın üzvü və iştirakçısı olmaq. Amma bu tələb 50-ci illərin üslubu üçün də xarakterik olaraq qalmaqda idi”. *Məsələn, Feyzulla Qasımzadə, Həmid Araslı, Mikayıl Rəfil, Məmməd Cəfər, Mir Cəlal kimi məşhur Azərbaycan alimlərinin ən böyük günahı kimi bu göstərilirdi ki, (“İnqilab və mədəniyyət” jurnalı. 1950, № 8) onlar “marksizm-leninizm” metodologiyası ilə kifayət qədər silahlanmamış, bu metodu öz işlərində tətbiq edə bilməmişdilər” (Bəkir Nəbiyev. “80 il xalq mənafeviyyətinin keşiyində”).*

“Onun vaxtsız və faciəli ölümü Azərbaycan ədəbi-tənqidi fikri üçün böyük itkidir”.

Mehdi Hüseyn

Ədəbi prosesin nəzəri-tənqidi fikrin təşəkkülündə, inkişafında “Azərbaycan” jurnalının sələfləri olan “Maarif və mədəniyyət”, “İnqilab və mədəniyyət” jurnallarının rolu nə qədər böyük olub, onu deməyə ehtiyac yoxdur; Azərbaycanda ədəbiyyatşünaslıq məktəbinin yaradılmasının bu jurnalın adı ilə bağlı olması nə qədər haqlı fikirdirsə, bu məktəbin yaradıcılarının ilk sırasında Mustafa Quliyevin və onun həmkarlarının rolu da bir o qədər danılmazdır. Marksist estetika və tənqidin prinsiplərini mənimsəmədə yanlışları ilə, ifrat yanaşmaları ilə, hər halda, onları həyat, inandıqları ideyalar, mübarizə pafosu yetişdirmişdi. Nizaməddin Şəmsizadə ilə razılaşmaq lazım gəlir: *“Sürətli və ehtiraslı, fantastik şuralaşma onun görüşlərinin tempinə sirayət etmişdi”*.

Südəbə AĞABALAYEVA

♦ Vaqif Yusiflinin 75 yaşı

YARIM ƏSR ƏDƏBİ PROSES DƏ

Ömrünün müdriklik çağını yaşayan tənqidçi-ədəbiyyatşünas, dostum Vaqif Yusiflinin yaradıcılıq yolu gözlərim önündə olub. Onun elmlər namizədi, elmlər doktoru kimi müdafiə kürsüsündəki canlı, emosional çıxışlarını da dinləyənlərdən biri olmuşam. Az qala yarım əsrlik bir zaman kəsiyində böyük həyat sevgisi, nikbin bir ovqatla ədəbi prosesi izləyən, onun bütün yönümlərini, ideya-poetik məsələlərini tədqiq edən, bu prosesi təmsil edənlərin ədəbi-elmi portretlərini yaradan ədəbiyyat cəfakəsi Vaqif Yusifli son yarım əsrin canlı ədəbi səlnaməsidir desək, yanılmazıq. Mən, hər şeydən əvvəl, onun sənətə qarşı tükənməyən sevgisinin şahidiyəm. Vaqif Yusifli üçün ədəbiyyat aldığı nəfəsdir, xudmani yaşam tərzidir, onu pərvazlandıran mənəvi sərvətdir. Söz sənəti, onun qayğıları, bədii gözəllikləri Vaqifi düşündürən, yaşamağa şövq edən bitib tükənməyən xəzinədir. Onun sinəsi folklordan, aşiq poeziyasından başlayaraq Füzuli, Nəsimi, Vaqif, Sabir, Səməd Vurğun və onlarca klassikin söz sərvəti ilə doludur. Bədii sözü dəyərləndirmək, özü də tarix və çağdaş meyarlar məqamında yanılmamağın yolu söz sərvətimizin tarixini dərinlən mənimsəməkdən keçir. Vaqifin yaradıcılıq yolunu təmsil edən kitablarını yenidən oxuduqca onun zəhmətkeşliyi, işgüzarlığına heyran oldum. Bu çəlimsiz insanın yaddaşı, yaradıcılıq enerjisi heyran doğurur. Son yarım əsrdə ədəbiyyata gələnlər, elə onlardan əvvəl və sonrakılar içərisində də bu məqamda müəllim və yazmaq vərdisi görmədim. XX əsr ədəbi prosesini, eləcə də son iyirmi ili təmsil edən elə bir ədəbi imza yoxdur ki, Vaqif onun varlığından xəbərsiz olsun, müxtəlif səpgidə yazdığı məqalələrdə onlardan bəhs etməsin.

Vaqif Bakı Dövlət Universitetinin filologiya fakültəsində məndən üç kurs yuxarıda oxuyurdu. 70-ci illər Universitet doğrudan da universitet idi. Burada adlı-sanlı, öz sahəsinin xiridarları olan professor-müəllim heyəti çalışırdı. Vaqifin tələbəlik illərində şeir yazdığını bilirdim. Lakin yaxın ünsiyyətimiz yox idi. Mən 1976-cı ilin iyunundan Nizami Gəncəvi adına Ədəbiyyat İnstitutuna işə

başlayandan bu günə qədər Vaqiflə səmimi bir münasibətimiz var. O, Kamal Talıbzadənin aspirantı idi. Ciddi bir mövzu üzərində çalışırdı: “Müasir Azərbaycan nəsrində konflikt və xarakter”. Vaqif bu mövzunu mükəmməl işlədi və dissertasiyanın mətni əsasında çap etdirdiyi “Nəsr: “konfliktlər və xarakterlər” (Bakı, “Yazıçı”, 1986) monoqrafiyası bu gün də nəsr tariximizi öyrənmək baxımından dəyərli mənbədir. Bu əsəri yüksək dəyərləndirən Xalq yazıçısı Elçin yazırdı: “Burası da yaxşı bir cəhətdir ki, Vaqif Yusifli tədqiq etdiyi dövrdə nəsrin inkişafını tənqiddən ona münasibəti ilə vəhdətdə izləməyə çalışır və Azərbaycan nəsrində konflikt və xarakter problemini eyni zamanda, Azərbaycan ədəbi tənqidində konflikt və xarakter problemi kimi qəbul və təsvir edir”.

Vaqif poeziyanın fərdi özəlliklərini duyduğu kimi, nəsrin də ideya-poetik gedişatını obyektiv şərh edir. Çünki nəsrimizin bütün tarixi fakt və hadisələrini, tənqid və nəsr münasibətlərini hələ tələbəlik illərindən ardıcıl izləmişdi. Mənə elə gəlir ki, həm də tamam əminəm ki, elə bir yazıçı tapmaq olmaz ki, Azərbaycan nəsrini təmsil etsin və Vaqifin mütləəsindən kənarda qalsın. Tarixi ədəbi gedişata dərinlən bələdlilik onun məqalələrinin say və sanbalını da müəyyən edir.

Vaqif ədəbi aləmdə bir tənqidçi kimi unudulmaz Yaşar Qarayevin rəhbərliyi ilə nəşr edilən “Ədəbi proses” silsiləsindən kitablarda nəşr olunmuş nəsr icmalları ilə tanındı. Və təsadüfi deyil ki, son illər nəsrini davam etdirən bu seriyadan kitabların hazırlanmasına da o rəhbərlik edir. Nizami Gəncəvi adına Ədəbiyyat İnstitutu ilə “Azərbaycan” jurnalı arasında sıx əməkdaşlığın təşkilatçılarından biri də Vaqif olmuşdur və bu missiyanı indi də davam etdirir.

Vaqifin bir tənqidçi kimi maraq dairəsi geniş olduğu kimi müraciət etdiyi tənqid-ədəbiyyatşünaslıq janrları da rəngarəngdir. İcmal məqalə, resenziya, açıq məktub, intervü, kitab-braşüra, monoqrafiya – bütün bunlar ona yeknəsəklikdən qaçmağa, təmsil etdiyi tənqidi daha oxunaqlı etməyə yardımçı olur.

Xatırladığım monoqrafiyadan sonra bir-birinin ardınca “Məmməd Araz dünyası” (1994), “Ürəyimi sərdim günəşə” (1997), “Tənqid yarpaqları” (1998), C.Yusifli ilə birgə yazdığı “Bu nə sehrdir belə (Elçin haqqında əlli altı söz)” (1999) kitablarını nəşr etdirir. Vaqif Yusifli 1970-ci illərin ikinci yarısından bəri tənqidi ədəbi prosesin ən fəal nümayəndələrindəndir. Roman, hekayə kimi janrların poetik təkamülü onu düşündürdüyü kimi klassik sənətkarlıq ənənələrinin də çağdaş ədəbi düşüncədə yerini və rolunu XX əsrin ədəbiyyatı fonunda izləməyə müvəffəq olur.

“Məmməd Araz dünyası” kitabına yazdığı ön sözdə Yaşar Qarayev Məmməd Araz şeirini yüksək poetik bir vüsətlə təhlil edir və Vaqifin gördüyü işin ictimai-sosial mahiyyətinə vararaq yazırdı: “Şübhə etmirəm ki, Vaqif Yusiflinin bu kitabı təkcə poeziyanın ən yaxşı uğurlarının yox, həm də poeziya və sənətə mənəvi və maddi həmilik sahəsində ən yaxşı sosial ənənənin, əxlaqın, yaddaşın təbliğinə xidmət edən timsal və örnək olacaqdır”. Bu baxımdan onun

“Poeziyanın yolları və illəri (1960-2000-ci illər)” (2009) və “Poeziya və zaman” (2012) kitablarının poeziya tariximizin tədqiqində xüsusi yeri vardır. Birinci əsərdə yarım əsrlik bir zaman hədudlarında şeirimizin poetik təkamülü izlənilir. Onun klassik poetik ənənələrə bələdliyi (təsadüfi deyil ki, Vaqif “Qəzəl” janrı haqqında kitab nəşr etdirdi və bu Azadə xanım Rüstəmovanın məşhur monoqrafiyasından sonra bu formaya həsr edilmiş ikinci əsərdir) 60-cı illər poeziyasındakı yeni deyim tərzini, onun poetik sistemdə əyaniləşmə məqamlarını obyektiv dəyərləndirməyə zəmin yaradır. Əlbəttə, bu illərin şeir yaradıcılığına yenidən qayıdılacaq. Necə ki, 20-30, 40-50-ci illərə həsr edilmiş ədəbiyyatşünaslıq nümunələri çağdaş demokratik elmi meyarlar müstəvisinə gətirilir. Lakin Vaqifin bu əsəri fakt, təsnifat, tənqidçi duyumunun professionallığı mənasında öz dəyərini saxlamaqdadır və məncə, on illər sonra da belə olacaqdır.

Vaqifin işgüzarlığı onun həsəd aparılacaq ən ümdə keyfiyyətidir. XX əsr klassikləri haqqında maarifləndirici mövqedən söz demək səlahiyyətini öz üzərinə götürüb. Mediada ədəbiyyatımızı yorulmadan təbliğ edənlər sırasında Vaqif öndədir. Bu gün sözün urvatdan düşdüyü bir məqamda yüksək oratorluq və həsəd aparılacaq yaddaş hesabına söz sənətini geniş oxucu auditoriyasına çatdırmaqda Vaqifin işi vətəndaşlıq işidir, söz sərvətimizə vurğunluq hissidir. Sözün əsl mənasında, ədəbiyyat onun peşəsidir.

Vaqif Yusiflinin fəaliyyətinin heyrat doğuran bir istiqaməti də Azərbaycanın bölgələrindəki ədəbi nümunələri öyrənməsi, onların özəlliklərini səriştəli şəkildə ortaya gətirməsidir. Bu səpgili məqalələrinin kitab şəklində nəşri də müasir ədəbi proses üçün hadisə oldu. Professor Qəzənfər Paşayevin ön sözü və redaktorluğu ilə çap olunmuş həmin kitab bu sahədə ilk ədəbi-elmi nəşrdir, Vahid ədəbi prosesi haqqında tam təsəvvür yaratmağa özül yaradır. “Etiraf edək ki, bölgələrdə yaşayan, yazıb-yaradan istedadlı qələm sahiblərinin ədəbi ictimaiyyətə təqdim olunmasında Vaqif Yusiflinin zəhməti və xidməti əvəzolunmazdır” (Qəzənfər Paşayev).

Vaqif cəfakəş ədəbiyyat adamı olmaqla yanaşı, səmimi dost, xeyirxah həmkardır. Həssas qəlb sahibidir. Kiminsə könlünə dəydiyini görməmişəm. Zəhməti müqabilində diqqət, qayğı iddiası da yersiz deyil.

Moskvada yaşadığım 1977-1980-ci illərdə Vaqifdən aldığım məktubları qoruyub saxlayıram. O vaxtkı ədəbi aləmdə, doğma institutumuzda baş verənlər haqqında Vaqifin müşahidələrinin dəyəri zaman keçdikcə mənim üçün daha qiymətlidir və ötən yarım əsr Vaqifin uzaqgörənliyindən xəbər verir. Ədəbiyyatımızın tədqiqi və təbliği yolunda çəkdiklərinin bəhrəsini görmək arzusu ilə ona 80 illiyində məruzəçi olmaq iddiası ilə bu qısa təbriki yekunlaşdırıram.

Şirindil ALIŞANLI

“SÖZ” ADLI GÖZƏLİN ƏSİRİ OLDU...

Söz də SEVGİ kimidir... Onu da yaşamaq lazımdır... Söz sevgisi isə (SEVGİNİN ÖZÜNÜ SEVMƏK!...) bir başqa duyğudur. Və hər söz xiridarında bu sevgiyə yanaşma bir cür olur. Kimisi, sadəcə, Sözü duyur və O GÖZƏLLİKDƏN zövq alır, duyma həzzinin böyüklüyünü, gücünü, sevincini yaşayır... Kimisi duyduğu və yaşadığı Gözəllik haqqında danışmağı, onu başqalarına anlatmağı sevir... Kimisi də o GÖZƏLLİK üçün həyatını, yaşamını, duyğularını, sahib olduğu və ola biləcəyi varı, dövləti, bacarıqları... ortaya qoymağı, o GÖZƏLLİYİN ayaqları altına sərməyi, ona canı-dildən, sevə-sevə XİDMƏT ETMƏYİ bacarır. Çox az olsalar da, belələri də VAR.

Və Vaqif Yusifli bu cür söz adamlarındandır. Haqqında söz düşəndə mən (nəinki mən, mənə, elə hər kəs) onu SÖZƏ – GÖZƏLLİYƏ XİDMƏT EDƏN, onun var olmasına, yaşamasına, solmamasına, daha da gözəlləşməsinə ömür sərf edən bir SÖZ BİLİCİSİ olduğunu düşünürəm. Onun Füzulidən üzü bəri Azərbaycan poeziyasının ən gözəl nümunələrini əzbər bilən, yaddaşında qoruyan, hər misrasını, hər sözünü təhlilə çəkməyə, süzgəcdən keçirməyə qadir olan bir Söz adamı olduğunu bilirəm. Şair qədər ŞAİR olduğunu... Hətta Şairdən artıq ŞAİR olduğunu... Çünki bu SEVGİYƏ İstedaddan başqa, həm də ƏMƏK sərf olunub. ƏMƏK qarışıb. FƏDAKARLIQ qarışıb...

Azərbaycan şeirini bütün janrlarda anlamaq, dərk etmək və dəyərləndirə bilmək hər tənqidçinin bacaracağı iş deyil. Amma Vaqif Yusiflinin böyüklüyü həm də bundadır: Əruzunu bilməsində, əruzla bağlı olan muğam sənətini dərk etməsində, dərinliyinə varmağı bacarmasındadır. O, bu bacarığı ilə MÜHİTDƏ güclüdür. Hətta ən güclülərindəndir...

Bu cılız cüssəli İnsanın ən çox dəyərləndirdiyim böyüklüyü bir də VİCDANIDIR. Onun Sevgisi belə Vicdanının əsiridir. Vicdanına tabedir.

Yəni... İstənilən halda bir fakt dəyişməz qalır: yaradıcı insanda istedad, duyum, duyduqlarını ifadə etmək bacarığı, başqalarından fərqli və özünəməxsus söyləmək qabiliyyəti varsa, bu, artıq onun yaratdıqlarının və özünün nə isə demək olduğu anlamına gəlir...

Amma bir cəhət – özünə və yaradıcılığına vicdanlı yanaşma yoxdursa, çox məqamlar itirilir, əldən buraxılır, tutula bilmir... Yəni vicdanlı yanaşmadan çox şey asılıdır. Bu olmadığı üçün nə qədər anında tutulmayan, əldən buraxılan, sonra arasan-axtarsan da, çabana baxmayaraq, yaxa ələ verməyən fikirlər, misralar, tapıntılar yoxa çıxır, boşluqlarda itir... İstər şair ola, istər yazıçı, islər rəssam ola, istərsə də tənqidçi...

Vaqif Yusiflidən öz istedadı, öz qabiliyyəti, öz Söz sevgisi və öz Söz vurğunluğu müstəvisində Sözə və işinə vicdanlı yanaşmasını örnək götürmək olar... Bəzən bu Vicdandan asılılıq üçün onu qınadığım anlar da olub. (Məgər tənqidçi hər yeni əsər, hər yeni imza haqqında yazmalıdırmı?!) Amma... Dövrün, zamanın poetik müstəvisində görünən (və ya görünmək istəyində olan), yaşayan (və ya yaşamaq iddiasına düşən), itmək təhlükəsi ilə üz-üzə duran (və ya artıq ilməkdə olan) nə qədər şair (hər iki mənada) varsa, mütləq Vaqif Yusiflinin qələmindən keçir. O, kimisə yaddan çıxarmamağa, kimisə diqqətdən kənar qoymamağa çalışır. Onun bütün kitablarında (onların hamısı ilə tanışlığım var) bu yanaşmanın şahidi olmuşam.

Mən onun Poeziya və Zaman arasındakı əlaqənin mövcudluğu və ya qırıldığı sualı da, suala müəyyən məqalələr daxilində verilən cavab haqqında da yazmışam. Görmüşəm və qeyd etmişəm ki, Vaqif Yusifli ədəbiyyata, dərc olunanlara, bu gün yazılanlara və çoxlarının, bəlkə, heç oxumağa belə zaman tapa bilmədiyi

nümunələrə vicdanla zaman ayırmaq və zaman xərcləmək bacarığı ilə fərqlənir. Onun məqalələrində həmişə müəyyən bir zamanın poeziyasında gedən dəyişikliklərin dəyişmə mənzərəsini izləmək, bu "ölkə"yə kimlərin gəldiyini, kimlərin gəlməkdə olduğundan xəbərdar olmaq mümkündür. Amma bəlkə də, kimsə düşünməyib ki, bir tənqidçinin mühitə, bu mühitə hər atılan addıma bu cür vicdanlı yanaşma nələrin bahasına mümkün olur. Hansı qurbanlar hesabına əldə edilir...

Görünüşü və xarakteri etibarilə həmişə Belinski ilə müqayisə edilən bu tənqidçi, yəqin ki, nə vaxtsa şair də kəşf edib? Sözə

vurğunluğunu bəirləyən yazılar məni bir zamanlar bu barədə düşünməyə vadar etmişdi. Kəşf edibsə, bundan doğan sevincin böyüklüyünü də təsəvvür etmişəm. Çünki şairlə birgə (bəlkə adi oxucunun, bəlkə elə şairin özünün belə diqqətindən yayınan, fərqiində olmadığı) kəşf olunan poetik yüksəklikləri, tapıntıları duyduqca, yaşadığca və başqalarına yaşatmaq istədikcə hiss etdiyi sevinc göz qabağındadır. Çünki oxuduğu şeir kitablarına Şair kəşf etmək istəyi ilə üz tutması, bəzən hətta şair adlandırdığı insanlara belə yanaşmada yanla biləcəyi təhlükəsi qarşısında: “İlahı, onu dahilik azarından qoru” kimi acizənə yalvarışı, hər misraya, hər bəndə bir gizli sirr açmış kimi yanaşmasını bütün kitablarında görmüşəm...

Bəlkə, elə bu sevincli anlardır ki, kitablarında tənqidçidən daha çox şeir vurğununu, müasir poeziyada Füzuli arayan bir söz sevgilisini, şair dostunu görəcəksiniz... Çünki hər şairə ünvanlanmış bir məktub kimi yazılmış məqalələrdə bu o qədər qabarıqdır ki, anlamaq, hiss etmək üçün xüsusi istedad gərək deyil...

Mən Vaqif Yusiflinin kitablarını həm də onunla polemikaya girmək üçün oxuyuram. Mənim də nə vaxtsa haqqında yazdığım şairlərin yaradıcılıqlarına yanaşmalar, təhlillər, maraqlı düşüncələrlə qarşılaşacağam deyər. Hər ədəbiyyat adamının, ən azından, özünün şair və şair adlananlar haqqında fikirlərini saf-çürük etmək, yanılıb-yanılmadığını, həmfikirlərinin olub-olmadığını aydınlaşdırmaq üçün maraqlı bir mənbədir. Hər halda, həqiqətlər çox zaman müqayisədə ortaya çıxır. Və onun kitabları da müqayisə üçün maraqlı bir material və maraqlı bir mənzərə təqdim edir. Məsələn, mənim razılaşdığım məqamların bolluğunda düşüncə və yanaşma fərqlərini tapıram. Və anlayıram ki, ən böyük fərq isə məhrəmlikdə və dostyana münasibətdədir. Təkcə Sözlə yox, Şairlə dost olmaq bacarığındadır... Bu tənqidçi bunu bacarır...

Digər bir fərq (həm də maraqlı məqam) hər şairin ruhunda, hər şair sözündə bir Füzuli iştirakı axtarışındadır... Bir Füzuli eşqi görmək, duymaq arzusundadır... O, bütün kitablarında Füzuliyə vurğunluğunu,

Füzuli ilə “dostluğunu” da ortaya qoyur... Hətta bunu o qədər böyük ehtirasla edir ki, “Əlbəttə. hər hansı çağdaş şairi klassik şairə bənzətmək (oxşar məqamlar və təsir mənasında) olar, çünki POETİK GEN heç vaxt ölmür bir şairdən digərinə keçir” yazan tənqidçinin misralarını oxuduqdan sonra sən də aramağa başlayırsan. Bu gen yaddaşını duymaq istəyi o qədər səmimidir ki, hətta görünməyən məqamlarda belə sən tapmağa bilmədiyən oxşarlığın yoxluğunu (və ya yoxluq şübhəsini) onu tapmaq istəyinin böyüklüyü qarşısında geri çəkilsən. Və sən görə bilməsən də, boylanır, boylanır, duymağa, tapmağa və anlamağa çalışırsan...

Bəzi məqamlarda oxumadığın, imzasını belə çətinliklə xatırladığın şairlərə o qədər böyük sevgi və diqqətlə yanaşılmanın şahidi olursan ki, “əcəba, mənmi yanıldım onu oxumamaqda” deyib başlayırsan həmin şairin misralarını, şeirlərini, kitablarını aramağa.

Vaqif Yusifli hər zaman ədəbiyyatşünasdan daha çox vicdanlı tənqidçi olub. Ədəbi prosesdə baş verənlərin elmi izahından daha çox şairlərə fərdi yanaşma sərgiləməyi bacaran söz adamı olub. Haqqında söz açdığı qələm adamının bu axın içində yerini görməyə, tutmağa və göstərməyə çalışan şairin bir fərd və bir şair olaraq dəyişməsinin hansı istiqamətdə getdiyini bilən tənqidçi olub... Hətta onların prosesə göstərdiyi müsbət və ya mənfi təsiri də müəyyənləşdirib...

Vaqif Yusifli dedikdə, ilk növbədə, Poeziya dəyərləndirilməsi yada düşsə də, bir gün fərqi nə vardı ki, o nəinki poeziyanı, nəsr tariximizi də gözəl bilir. Daha çox şeirdən yazsa da, nəsrin dəyərləndirilməsində də orijinal qiymətləndirmə bacarığı var. Və ən əsası, mütaliəsi var. Bir də... Vaqif Yusiflidə ən çox dəyərləndirdiyim xüsusiyyət, rəqabətçi deyil, dəyərləndirici olması, geniş qəlbliliyidir. O, təkcə şeirə, nəsrə deyil, tənqiddə gələnlərə də bir Söz bilicisi kimi yanaşmağı, onları dəyərləndirməyi və güclü olduğu məqamları qeyd etməyi bacarır. O, bu böyüklüyə sahibdir.

Mən tənqidimizin ən Əməkdarı, ən Zəhmətkeşi, ən Dəyərlisi olan Vaqif Yusiflini yubileyi münasibətilə təbrik edir, ona cansağlığı arzulayıram. Çün o ki Zəhmət, Əmək və Fədakarlıqla əldə edilən bütün Uğurların, onsuz da, sahibidir.

Nərgiz CABBARLI

♦ N ə s r

Nicat MƏMMƏDOV

ƏLİFBA SIRASI İLƏ*

♦ *Avtofikşn***

NOVALİSİN ARDINCA

Məşuqə ilə eşq sözü eyni kökdən gəlir. Ancaq mən bu əlaqəni məşuqə yox, məşq sözüylə qurmağı sevirəm, mənə belə gəlir ki, məşuqə kişini həyat yoldaşıyla görüşə hazırlayan qadındır. Novalis bu cür ixtiyari etimologiya yaratmağı sevirdi və hesab edirdi ki, şeylərin həqiqi mahiyyəti – əsl loqos belə tapıla bilər.

O

Dildəki samitlərin çoxluğu yolumuzu “adları Ad olan semitlər”in (J.D.) səmtindən salır. 12 yaşından bəri 21 il boyunca İsa nə iş görmüşdü? Cavabda şübhə yeri yoxdur: güzgüyə baxmışdı. Aşıqlərin qaysaq bağlamış yarasını qoparan Yaradanın yarışına qatılmışdı. Merac, yoxsa miraj? Nə fərqi var... Dilimiz və şəhadət barmağımız olduqca, kim olmaq lazımdırsa, həmin kəs olur. Qadınlar həzzdən, kişilər itaətdən, nəsihətdən, dərstdən xilas ola bilməyəcəklər. Görünür, hər bir nitq – virdir, çünki hər bir söz word-dür. Türk dilində “simit” həm 1) halqa formalı bişinti; həm də 2) xilasedici halqa – deməkdir. Fırlanır Sema – “fərqi nə varılan fərqi” (Q.B.), fırlanır mövləvi – sema. Aksentuasiyadan aksentasiyaya tərəf. Danışiq/λάλέω və lallıq arasındakı fərqi silən uzun haşiyə. Ancaq İsa ilə Buddanın heç nə yazmadıqları barədə yazarkən yazının özünə necə yanaşmalı?

OBRAZ VƏ SİMVOL

Əvvəlcə Çağırış. Çağa ağlayır. Çağa çığıрмаqla çağırır. İnsan əşyaları çağırmaq üçün onlara ad verir və bununla da onların özlərini olmasa da,

* – *Əvvəli jurnalımızın 2-ci və 3-cü saylarında*

** – *süjetsiz əsər mənasını verir*

ruhlarını çağırır, yeni onların obrazını, imago-sunu öz şüurunda canlandırır, bu da əsl magiya kimi qiymətləndirilir.

Obraz – predmetin əvəzedicisidir.

Simvol – anlayışın əvəzedicisidir.

Dil predmetlərin, əşyaların konkret aləmindən anlayışların, ideyaların abstrakt aləminə doğru təkamül edib.

Çox güman ki, Platon özünün ideyalar, eidos-lar və ya nümunələrlə bağlı nəzəriyyəsini dilin mənşəyi və inkişafı haqqında düşünərək yaradıb.

OPEN DOORS

Hər şey 2004-cü ilin yanvarında başladı, qar-çovğunla birgə. Həmid İbadullayevlə yerli pank-qruplarının konsertlərlə çıxış etdiyi yarımviranə gəminin anbarında bir müddət “arası kəsilmiş dostluq”dan sonra təsadüfən görüşdük, sonrası isə onun emalatxanasında qırmızı şərab içə-içə musiqinin anlaşılmaz mahiyyəti haqqında, “özümlülük” haqqında (onda biz “beləcəlik” sözünü bilmirdik), Tarkovskinin filmlərindəki sepiyanın transsendent təbiəti və digər həyatı şeylər haqqında sonsuz söhbətlərə daldıq. Səhər birgə musiqi məşqlərini bərpa etmək qərarına gəldik. Biz bir mədəniyyət mərkəzinin zirzəmisini kirayə götürdük və dəli kimi eksperimentlərə başladırıq, Həmid zərb alətlərində çalıb gələcək opusun video ardıcılığını bəstələdi, mən isə gitaraya əzab verərək improvizasiya xəttlərinə vurğu saldım. Aprelin sonlarında bu qarışıqlıqdan az-maz nəse görünməyə başladı (“Mənim xaosdan başlamağımın məntiqi var, bu, ən təbii başlanğıcdır”, Paul Klee). Gedişatda heyətə bir basçı, klaviaturaçı və trubaçı da qoşuldu. Bir neçə dəfə birlikdə məşq etdik, sonra universitetlərimizdə dissertasiyalarımızı müdafiə etmək üçün fasilə verdik, iyunun sonunda konsert verdik. Caz Mərkəzində, böyük izdihamla. Xeyli alqış qazandıq.

Təəssüf ki, arxivdən canlı səs yazısını tapa bilmədim. Ancaq xoşbəxtlikdən bir məşqin çəkilişi salamat qalıb. Video seriyasını o vaxtkı layihəmizə yazılan resenziyadan təsəvvür etmək olar. Belə ki:

“Caz mərkəzində unikal premyera baş tutdu. Bakı tamaşaçısına ilk dəfə özündə cazı və videoartı birləşdirən yenilikçi layihə təqdim olundu. Layihə “Open Doors” (Açıq qapılar) adlanıb və caz kompozisiyasını müşayiət edən videoçarxdan ibarət olub.

Yarımqaranlıq səhnədə, kaleydoskopdakı kimi, ənənəvi və kombinasiya edilmiş kadrlar bir-birini əvəz edir: ulduzların kosmosdakı trayektoriyası və orbitdəki göz alması, gölməçədə alov parıltısının və yağış damlasının nataraz rəqsi, qarışıqların ağac qovuğunda brounvari hərəkəti və öləziyən közlərdəki qığılcımlar. Küləyin qəfil nəğməsi altında rəqs edən qovaqların tacı gah qəribə balıqlara, gah da ekvalayzerin yırğalanan dalğasına çevrilirlər...

Və bütün bunlar insanı ovsunlayan, meditasiyaya bənzər caz melodiya-sının altında, uzun karvan yerişi kimi (kompozisiya 1 saat 10 dəqiqə çəkir) davam edir. Gah yüksəksəsli akkord partlayışları və trubanın isterik fəryadı, gah da videoçarxın səs sırasında keçən simlilərin və nağaranın astagəl

sədası – ana təbiətin təbii küyünün səsi: quşların cəh-cəhi, yarpaqlarda küləyin xışıltısı, yağışın şırıltısı.

Mənzərələr və digər “təbii” kadrların arasından, “Matriks” filmindəki kimi, mütəmadi şəkildə həyəcanverici rəqəm sütunları görünür. Və bu layihənin əsas ideyasıdır. Çünki bu layihənin müəllifləri – 24 yaşlı rəssam, fotoqraf və musiqiçi Həmid İbadullayev və 22 yaşlı şair, filoloq və musiqiçi Nicat Məmmədov – onun məqsədini belə müəyyənləşdiriblər: matritsaya qarşı, daha dəqiqi, həyatdakı və sənətdəki süni çərçivələrə qarşı mübarizə.

“Open Doors”un premyarasında onları “Untitled” (Adsız) adı altında fəaliyyət göstərən digər dörd musiqiçi müşayiət edirdi. Onun tərkibi, artıq məlum olduğu kimi, axıcı, amorf və əlçatmazdır – qrupun onurğasını yalnız kompozisiya müəllifləri təşkil edir. Videoçarx, səs və səhnə tərtibatını Həmid İbadullayev, improvizə musiqi temasını isə Nicat Məmmədov işləyib.”

(*Naile Bənnayeva, «Azerbaydjanskiye İzvestiya» qəzeti, 23 iyun 2004-cü il., № 119 (119)*)

OYANIŞ

Nə vaxtsa Həqiqəti və Ədaləti böyük hərflə istəmişdim. Ədalət deyəndə mən ancaq ölümü başa düşmüşəm – istisnasız olaraq hamını ayıran və silən (delete): kasıbları, varlıları, inananları, şübhəliyələri, gözəlləri, kifirləri... Yeganə alternativin finalı qabaqlamaq fürsəti olduğunu düşünürdüm. Amma indi, qırx yaşım var və xeyli yazıçıya tanış olan transformasiyadan keçirəm, illüziyalı dəyərlər əvəzinə, interpretasiya və araşdırmaya üstünlük verirəm. İndi intihar etməkdənsə, intihar haqqında düşünməklə məşğulam. Məsələn, hüquq nöqtəyi-nəzərindən bu, nə qədər paradoksaldır, çünki qurbanla cinayəti törədən eyni şəxsdir. Mazoxizm də paradoksaldır. Ən pis ssenaridə yalnız mazoxist xoşbəxt olacaq.

ÖLÜM

Yatmamışdan qabaq bir az gitara çaldım. Xüsusilə dördüncü “re” simində gəzişdim. Siqaret çəkdim, yatmağa getdim. Artıq yuxuya gedəndə bağlı göz qapaqlarımın arxasında dayımın səsini eşitdim: “Sən ölməlisən!”. Bu zaman xırıltı və cingilti eşidildi. Dördüncü sim qopdu, akustik gitaralardakı ən həssas olanı... və mən oyandım. Dərhal düşündüm: ölüm belə olacaq – qəfil! və biz sonrakı həyatımızda ağrısız oyanacağıq. Sonra yadıma düşdü ki, qədim Çində yaxın dostunun ölümündən sonra arfanın simlərini kəsmək adəti olub. Ölüm bir çox cəhətdən tənhalıqla vidadır.

ÖZÜNÜDƏRK

Yanuş Rıbakovskinin “Maniakal-depressiv pozuntunun simaları” kitabından iqtibaslar:

Bipolyar pozuntu “qeyri-adi xəstəlik” hesab edilir. Çünki xəstəliyin yuxarı registrində norma ilə maniya arasında yaradıcı və məhsuldar fəaliyyətə təkan verən hipomaniakal hal yerləşir. Bu xəstəliyin depressiv fazası doğma

insanın ölümündən, həyatın zərbələrindən yaranan adi qəm, kədər və qüssə deyil. Bu halı daha dəqiq “kədərli hissiyyatsızlıq”, “hisslərin itməsi” kimi terminlər ifadə edir. Depressiya zamanı xəstəlikdən əziyyət çəkənlərin yarısında intihar barədə fikirlər yaranır, intiharı həyata keçirənlər 15-20% təşkil edir. Ümumdünya Səhiyyə Təşkilatının proqnozlarına görə, 2020-ci ildən başlayaraq işəmiya və depressiya əlilliyin iki əsas səbəbi olacaq. Depressiyaya təkan verən amillər sırasında uşaqlıqda yaşanmış fiziki və seksual zorakılıq, valideynlərin ölümü, yaxud onlarla ayrılıq əsas yer tutur. Maniakal-depressiv pozuntu narkomanlar arasında ən yaygın psixi pozuntudur. Bir çoxları depressiyalarının endogen səbəblərini anlamayıb özlərini alkoqol və narkotiklərlə “müalicə” edirlər. Müxtəlif hesablamalara görə, bipolar pozuntudan əziyyət çəkənlərin sayı ümumi populyasiyanın 1-5%-ni təşkil edir.

Kreativliyin və şizofrenik cərgəyə aid xəstəliklərin ümumi xassəsi koqnitiv səhvlərin yaratdığı düşüncə psixotikliyidir. Affektiv patologiya daha çox şair və yazıçılarda aşkarlanır. Onlar digərlərinə nisbətən bipolar xəstəlikdən 2-3 dəfə çox əziyyət çəkirlər. Belə hesab edilir ki, bipolar pozuntu zamanı yaranan hiperqrafiya – yazıçılıq istəyi – verbal proseslərə cavabdeh olan sol yarımkürənin idarəolunmaz aktivliyi ilə bağlıdır. Bipolyar pozuntudan əziyyət çəkən dahilərin sırasında Emili Dikinson, Virciniya Vulf, Silviya Platt, Heminqueyin adları çəkilir.

P.S. Yunq: “Tanrılar xəstəliklərimizlə bizə qayıdırlar.” Yunqdan xeyli əvvəl azar-bezar nəğməkarı Novalis hesab edirdi ki, xəstəlik – özünütanıma, yeni və daha üstün vəziyyətə keçiddir. Xəstəlik yoluyla həyatı dərk etmə barədə yazan başqa bir almandilli müəllif – “Sehrlə dağ” romanının müəllifi Tomas Mannıdır.

PARADOKSAL HƏQİQƏT

“Həqiqət” fəlsəfədən çox, psixologiyanın sahəsinə aiddir. O, özünü dəyişmiş şüur vəziyyətlərində göstərir. Buna satori, insayt, bəsirət deyilir... Onu kosmosdakı kürə ilə müqayisə etmək olar. Bu “Həqiqəti” pırr itkiləri olmadan ifadə etmək mümkün deyil. Çünki formal-məntiqi tefəkkür və nitq (məntiq/nitq – sol yarımkürə) istənilən təcrübəni, xüsusən də transqressiv olanı səhmana salır. Beləliklə, fəzadakı kürə səthdəki dairəyə çevrilir (*Kürə mükəmməl hesab edilir, bəlkə də səthlə ən az, yalnız bir nöqtədə təması olduğu üçün. Kürə 99 faiz səmavidir. Vinni-Puxun sevimli sözləriylə desək: “Şarı olan heç kim kədərlənə bilməz.”*). Ana torpağa, Antey kimi, heç olmasa bir dəfə toxunmadan yazmağa dəyərmə? Bu cür “vətən səfərindən” qayıdan şair paradokslara əl atmağa məcbur olur. Paradokslar onun qardaşlarına yazdığı məktublardır və həmişə eyni şeydən bəhs edirlər: “Biz birlikdə olanda bizi yaradanı yaradırıq”. Həqiqət və paradokslar bütün ziddiyyətlərin qovuşduğu və çıxdığı məqamlardır. Simvol və paradoks həqiqətin ritorik invariantlarıdır.

PİVƏYLƏ GEDƏR

Bildiyim 500-700 ingiliscə sözü məktəbdə, ingilis dili dərslərində öyrənməmişəm – müəllim yox idi, olanlar da darıxdırıcı idi, amma o vaxtlar mənə, 9-10 yaşlı uşağı heyran edən pivə bankalarındakı rəngarəng yazılardan öyrənmişəm. Həmin qalaydan qutuları xeyli müddət, 9-cu sinfə qədər yığmışam, az qala, zibil qutularından toplamışam; lakin sonra, 13-14 yaşlarımdan ingilis dili müəllimim müxtəlif rok-qruplar olub.

Dəmir bankalar gözəl idi – balaca və böyük, berrəng və işıqforu xatırladan.

Bir dəfə sinif yoldaşım Anar bizə qonaq gəldi. Anam kartofla kotlet bişirdi və uzun yorucu xahişlərimə cavab olaraq banka almaq üçün pul verdi. Onda ağıma gəlməzdi ki, bu qablarda şirə yox, başqa şey var. Bax, anam bundan da xəbərsiz idi. Yadımdadır, bu dəmir bankadan alanda nə qədər sevinmişdik, onu hansı təlaş və həzz intizarı ilə tələsik evə aparmışdıq. Amma onu açmaq bizim üçün çox çətin oldu. Onların dəmir üzüyünü dartmağı düşünmürdük, çünki bizim əvvəlki bankaların heç birində dəmir üzük yox idi. Çox düşünmədən bankanı mətbəx bıçağı ilə kəsdik. Həmin gün Anarla ilk dəfə pivə içdik.

PSIXOANALİTIKLƏR / ŞAİRLƏR / DTX-çılar

Günlərin bir günü iki psixoanalitik/şair/DTX-çı görüşür.

– Bu gün nə gözəl gündür, – deyir biri.

“Görəsən nə demək istəyir?” – deyə dərhal düşünməyə başlayır digəri.

RIYAZİYYAT

Əsas fəlsəfi sual: biz riyaziyyatı yaratmışıq, yoxsa onu kəşf etmişik?

Kainatda bizim bildiyimiz mənada riyaziyyatın işləmədiyi bir yer və ya vəziyyət varmı?

Riyaziyyatı mümkün edən nədir?

Boş mərkəz – sıfır. Simmetriya. Sonsuz uzanma. Sonsuz bölünmə. Binarlıq. Təklil və çoxluq. İkiyə vurmaq. İxtisar.

Riyaziyyat – bütün başqa elmlərin bağlayıcısı, onlara “elm” statusu verən universal dil instansiyasıdır, amma riyaziyyatın paradoksallığı ondan ibarətdir ki, ən dəqiq elm olsa da, o, ən mistik və Allaha ən yaxın elmdir, çünki naməlum, məchul X anlamıyla işləyir. Məsələn, fizikanın tezbazar cavablarından fərqli olaraq riyazi əməliyyatlar nəticəsində X elə X olaraq qala bilər (bu məqamda deyərlər, qeybi bilən Allahdır). Yəni, riyaziyyat yoxluq və varlıq kateqoriyalarını refleksiya edir, həm də anlayır ki, Sonsuz Olana yaxınlaşma sonsuz prosesdir. Məlumdur ki, Platon Pifaqor məktəbinin mistik riyaziyyatı ilə tanış olub, həmin məktəbin təmsilçiləri ilə dostluq edib. Buddizmdə də riyaziyyatın rolu önəmli olub. Ən azı, Naqarcuna kimi dahi riyaziyyatçı-bud-distin adını çəkə bilərik.

RUMİ VƏ MANDELŞTAM

Ernst Karlin “Sufizm” kitabından parça: “Məsələn, Ruminin qəzəllər toplusunda eyni şeirin üç-dörd paralel variantını görmək olar – eyni qafiyyə və eyni ölçüylə, çox vaxt da bir-birinin ardınca gələn misralarla. Bu, bitmiş yazıdan daha çox daim hərəkətdə olan şeirdir”.

Demək olar ki, eyni şey bir neçə əsr sonra Mandelştamın yaradıcılığında da baş verdi. Mandelştam bu haçalanmaları “ikililər” və “üçlülər” adlandırır. Belə təəssürat yaranır ki, həm Rumi, həm də Mandelştam bu cür bifurkasiya (şaxələnmə) vasitəsilə statikanı yox, hərəkəti tənzimləməyə çalışıblar.

RUS DİLİ

Rus dili təkcə yazılarımı yazdığım dil deyil, həm də mənim “dünya mədəniyyəti həsrətimi” söndürmək, ən mühüm poetik və nəzəri əsərləri oxumaq imkanım olan dildir. Əgər bu şeylər Azərbaycan dilində də yaranırsa, bu çox vaxt böyük gecikmə ilə, üstəlik, çox vaxt orijinal Avropa dillərindən yox, rus dili vasitəsilə baş tutur. Bu mənada bir oxucu kimi şanslıyam. Digər tərəfdən, başa düşürəm ki, rus dili keçmiş imperiyanın dilidir, bu dili bilmək əyalətlərdən olan insanlara maddi və simvolik nemətlərə çıxış imkanı verirdi. Rus dili hələ də Azərbaycanda status göstəricisidir. Bu, olduqca travmatik təcrübədir. Amma məhz bu məni rus dilinin daxilində öz fərdi dilimi oymağa, qrammatika və sintaksisi laxlatmağa, dillə bərabər səviyyədə danışmağa və ona tabe olmamağa sövq edir.

SİSTEM ÜÇÜN KÖLƏLƏR

Çox güman ki, mən heç vaxt ata olmayacağam. Bunun üçün nə pul, nə də sağlamlıq var. Mən özüm atasız böyüdüyüm üçün, hər şeydən əlavə inkişaf etdirib təkmilləşdirə biləcəyim düzgün modelim də yoxdu. Və bir məqam daha: mən sistemə kölə vermək istəmirəm. Bu mövzuda gözəl bir lətifə var:

Kəndlinin böyük oğlu İkinci Dünya Müharibəsi meydanlarında qəhrəmancasına həlak olur. Bu barədə atasına məlumat verəndə o cavab verir: “Vətən üçün! Stalin üçün!” Bir müddət sonra ortancıl oğlu da qəhrəmancasına həlak olur. Kəndli yenə, lakin daha az həvəslə deyir: “Vətən üçün. Stalin üçün”. Kiçik oğlunu cəbhəyə aparmağa gələndə kəndli dözə bilmir: “Yoldaş Staline de ki, mənə güvənib döyüşməsin”.

SÖZÜN MUSIQISI

DOLur yağış meydana.

REtorikin nitqi qulaqlara.

Mİting davam edir qızğınca.

FAİşdır bu sözlər, məlumdur.

SOLar burada bülbülün cəh-cəhi.

LYAqətdən bir hərf düşüb.

Sİrenaların səsi lap yaxınlaşır.

DOLur yağış meydana.

SUAL. CAVAB. SUAL.

Dünən axşam Aqilin telefon nömrəsini yığdım. Son görüşümüz zamanı məsləhət gördüyüm “Sağ yarımkürənin inkişafı” kitabının müəllifinin adını ona diktə etmək lazım idi. Dəstəyi atası qaldırdı.

– Salam. Aqili olar? Danışan Nicatdır.

Dəstəkdən ağlamaq səsi gəldi.

– Nə olub?!

– Nicat, oğlum...

– O yenə də xəstəxanaya düşüb?!

– Yox... hər şey daha da pisdir... Aqil dünyasını dəyişib...

– Axı... niyə..? Nə səbəbdən? Haçan?

– Bir neçə gün əvvəl... İçdiyiniz o zəhrimar tabletkaların adı nədir?

– Bu necə oldu?

– Yuxuda. Hər şey yaxşı idi, gecə o, kitab oxuyurdu, sonra mənə bir tərcümə ilə bağlı kömək etməyi təklif etdi, mənə onu yatmağa yolladım.

– Bəlkə dərmanların dozası artıq düşüb?

– Bilmirəm. Bizim özümüdə çox şey qaranlıq qaldı. İki gün komada qaldı, sonra isə... Sən, Nicat, oğlum, fikir eləmə, ölüm haqqdır...

Birtəhər “Allah rəhmət eləsin! Allah səbir versin!” – deyib sağollaşdım.

Mən palatada Aqilin gəlişindən üç gün sonra peyda oldum, 2009-cu il dekabrın 19-da. Ağır xəstələrlə dopdolu dəhşətli ikinci şöbədən sonra hər palatada üç koykası olan üçpalatalı burjuv yarızirzəmi cənnət olmasa da, ərəf idi. Bu artıq ikinci “gedişim” idi. “Elə bura da zonda da, qərdeş” – deyə lotulanırdı artıq məndən sonra gəlmiş və təzə-təzə öz söyüşləri, kobud davranışı ilə bizim axşam simpoziumlarımızın ahəngini bir qədər pozan şüvəlanlı çilingər.

Bu “simpoziumlar” zamanı Vaqif, İbrahim, Aqil və mən diqqətli dinləyicilərimiz qarşısında (içki içməkdən delirium olmuş Məhərrəm dayı, Moskvada oyuncaq pistoletlə soyğunçuluq edən və nəşə çəkməkdən beyni quruyan adaşım, bir də keçmiş kikkoksçu olan və gecə növbələrində Remarkı oxuyan sanitar Sadiq) «Quran»dan bir ayə və ya Nizamidən bir sətir müzakirə edərdik.

Amma bizim sözsüz sövdələşməmiz və antipsixotiklər şüvəlanlıını də sakitləşdirdi, bu səbəbdən Yeni ili xoş qarşıladıq. “Ciddi söhbətin üç məkanı var, – iki metr boyu olan sanitar Ramin yarıciddi-yarızarafat deyərdi, – türmə, dəlixana, bir də bərbərxana”. Xəstəxanadan çıxmağıma üç gün qalmış hasardan atlanıb uğursuz qaçışıma (məni Cek Nikolsonun “Qu quşu yuvası üzərindən uçuş” filmində canlandırıdığı qəhrəman ilhamlandırmışdı) yarızirzəminin sakinlərindən təkə Aqil sevindi. Nuran adlı sanitar isə sonra çox əsəbiləşib zəncir çeynədi: “Hər qaçan oğul lotu Bəxtiyar olmaz”.

Aqil yaşıl çayı, Rumini, bir də İbrahimi şahmatda udmağı sevdi. O, bura əsgərlikdə baş verən bir hadisədən sonra düşmüşdü. Əsgər yoldaşlarının onunla etdiyi uğursuz zarafat Aqilin ruhunda hansısa mexanizmləri sar-

sıtmışdı. "Sonra mən sərhədə tərəf qaçıb üzüqoyulu yerin üstünə uzandım. Onlar məni əllərimdən tutub sürüdülər". İndi isə o, yerin altındadır, indi o, sərhədin əlçatmaz tərəfindədir. Zərflərin dəyişilməsi bir daha onu göstərir və sübut edir ki, qrammatikada ölüm gizlənilir.

Onun adının mənası "ağıllı" deməkdir, amma həkimlərin fikrincə o, dəli idi. Görünür, hər bir kəs bu və ya digər şəkildə öz adı ilə üst-üstə düşməlidir. Bəs mən? Mən onu xəstə hesab edirdim? Deməzdim. Sadəcə, bəzən mən onun gördüyünü və duyduğunu görüb duya bilmirdim. "Mənim başımda ruslarla ingilislər türklərlə müharibə aparır". Məsələn, mənim başımda onlar can deyib can eşidir.

Bir dəfə Aqil utancaq tərzdə dedi: "Sən mənim yeganə dostumsan. Atam da deyir ki, ancaq səninlə oturub durum". Sonuncu görüşümüz zamanı biz ucuzlu Əhmədli çayxanasında Platon və Freyd barədə söhbət edirdik. Söhbətimizdə pauza yarananda Aqil ikimizə də çay süzdü, gödəkçəsinin cibindən şokolad çıxartdı, onu ikiye bölüb yarısını mənə uzatdı. Bu da hansısa mənada bir simvoldur... Hələ görüşəcəyik?

7 fevral 2011

ŞAMPUNÇİK

İyirmi il əvvəl tez-tez rast gəlinən "şampunçik" sözü yoxa çıxdı. Qadınlara cazibədar görünmək üçün tez-tez güzgülənən uzun saçlı oğlanları bu cür aşağılayıcı, bəzən əzizləyici tərzdə adlandırırdılar. Ağsaqqalların, qarasaqqalların, xüsusən də hiddətlə növbəti qurban axtaran yeniyetmələrin dediyinə görə, bərbəzəkli qolbaqlar və digər bərbəzək əşyaları maviliyin mübahisəsiz atributu, keçə saqqalı isə ehtiraslı kunnilingerlik əlaməti idi. Görünür, artıq olmayan bu sözün mənşəyi "Head and Shoulders" şampununun reklamı idi, orada sinəsi əzələli, hamar dərilili əcnəbi, xoşbəxt təbəssümlə duşda ortadan ayrılmış saçlarını yuyurdu.

ŞEİR VƏ ŞƏRH

Nəm torpaq qoxusu.

Oktyabr hər şeydən öncə

biləklərin dərisində,

dirşəklərin bükümündədir.

Quş süzür qəsəbə üzərində.

Uzaqdakı səslər: qadın, kişi, qadın.

Tut mürəbbəsinin dadı...

və türk bakirələrinin açıq-şabalıdı, tünd-şabalıdı

azacıq enli düz qaşlarının aramsızlığı.

9-luq şeir 5 duyğu vasitəsilə reallıqdan gələn məlumatların təsbitidir: 1. qoxu; 2. toxunma; 3. görmə; 4. eşitmə; 5. dadbilmə. Son iki sətir, belə deyək ki, "altıncı hiss", gözəllik hissidir.

Bu şeirdə birçə poetik vasitədən (metafora, metonimiya, müqayisə və s.) belə istifadə olunmayıb, bu da özünəməxsus bir fənddir. Həmçinin, tən

ortadakı 5-ci sətirdəki vizual kanaldan gələn (psixoloqların isbat etdiyi kimi, informasiyanın 60-80%-nin insana vizual kanaldan – görməkdən gəlir) məlumatın təsbitini ifadə edən “Quş süzür qəsəbə üzərində” sətrindəki “süzür” sözü istisna olmaqla, heç bir feil işlədilməyib.

Bu qısa şeirin mərkəzi 5-ci misranın mərkəzi sözüdür – mətndəki yeganə feil olan “süzür” felidir. Hərəkət və sükunət, istirahət və uçuş ideyasını eyni vaxtda ifadə edən əla söz. Quş uçuş və uçmur, yəni uçuş, əlbəttə, amma bunun üçün artıq heç bir şey göstərmir. Bu, isti hava axınının mərkəzinə keçdiyiniz zaman baş verir, bir dalğa tutursunuz. Ancaq bunun üçün yüksəlmək lazımdır.

ŞİMALA DOĞRU YEDDİ ADDIM

Bu gün yuxuda gördüm ki, Gennadi Ayginin baş keşiş olduğu kilsədə şagirdəm. Mənşeyini, şübhəsiz ki, “Gözün əhvalatında” axtarmaq lazımdır. Bədən, bədən... və göylər açıqdır! Müsəlman şəriətində “orqansız bədən” layihəsi necə həyata keçirilir? ...başını kəsin... Digər neyron əlaqələri. Dodaqlarımın kraliçası olan sən “Bu mənzildə hər şey sünidir” deyəndə necə də acı hiss etdim. Soyuqdur. Deməli, şərab və qadınla isinmək, onlar yoxdursa, Yunanıstanla bağlı düşüncələrlə. Alisa artıq şəhərlərdə yaşamır; həyat tezaurus kimidir; uşaqlar bizim bələdçilərimizdir. Onlar çılpaq yatıb bərk-bərk qucaqlaşırlar və ümumiyyətlə “birləşmək” haqqında düşünmürlər. Bu sənin (“əbədiyyən sən”, Word belə təklif edir) təkgöz göbəyinə şeir oxumaq kimidir. Hamımız bu və ya digər şəkildə xatirələrdən əziyyət çəkirik. Ax o necə kretindir... Yəhudilik və Zenin binar ziddiyyət təşkil etdiyini, fariseylərin, əslində, ilk dekonstruktivistlər olduğunu deyə bilərikmi və «Quran»ı böyük bir koan kimi dinləyə bilərikmi? Noj/bıçaq – noqa/bacaq. Bəli, bəli, o, yaxşı xristiandır, yaralı şəfəverəndir. Sən minnətdarlıq sözlərini necə tərcümə edə bilərəm? Özümə gəldim? Özümə çatdım? Özümü tapdım? Bu mənzillər yöndəmsiz sevimləndən sonra həmişə iki bədən şirəsi və tütün tüstüsü qoxuyur. Bir hissəcik spiralın bir burumunda sıçrayır, sonra digərində görünür, həminəkdir, eyni zamanda fərqlidir. Söhbət dövrədən, «voronka»dan, vortex-dən gedir. Dil həqiqəti yalan deyir, amma axtarılan yəqin ki, fırlanan qapıların arxasında gizlidir. İyirmi doqquz yaşa çatdın, yəqin, çox şey bilirsən, ay əclaf. Get kitablarınla basış... Konkret hansıyla? Ada kitabxanasından mənim üçün oğurladığın, “SAGAPO Bu kitaba sənənlə daha yaxşı olacaq” imzalı kitabla? Əksər fransız filmlərinin qəhrəmanlarının görmək arzusunda olduqları dənizin aramsız dalğalarına bənzəyən təbəssümünü də unutma. Are you talking with me?! Üç İbrahimi dini, üstəgəl, Buddizm kvaterizm prinsipini təmsil edir, burada bir element, bu halda buddhadharma vektor oriyentasiyasına görə tamamilə fərqlidir; “Xatirələr, Xeyallar, Düşüncələr” müəllifinin fikrincə, belə bir elementin şüura integrasiyası fərdiləşmə prosesinin əsas vəzifələrindən biridir. Haçalanma hərəkəti yanlış yönləndirir. Bu filmdə hamı başdan o məsələ. Sahildə üç yaşlı körpə ilə Nərgizdən ayrılmaq barədə danışmaq xoşdur (“Kimi daha çox istəyirsən, oğlan, yoxsa qız?”

sualını artıq soruşmursan), sonra otel otağına qayıdıb, alnına bir güllə sıxırsan. Suların güzgüsü yalan danışmaz... Yazmaq – başqa şeylərlə yanaşı, müxtəlif səsləri, hər cürü cavabı birləşdirən, bir-birinə bağlayan, eləcə də “hazırkı yad yeri dünyadakı başqa yad məkanlarla birləşdirmək” (Qreqori Beytson) mənasında yoqa etməkdir. Soyuqdur, şərab üçün pul yoxdur, xüsusən də qızlar üçün çatmaz. Yunanıstan haqqında heç bir fikir yoxdur. Sobanı yandırmaq lazımdır... "Və ruhlar bir-birindən yanan şamlar kimidir." Sonrası – yox olmaq.

TEYMURUN SUALI

– Salam, sənin biliklərinə ehtiyacım var. Səncə, poeziya və ya nəsrdə tənhalıq ideyasının xüsusilə üstünlük təşkil etdiyi konkret dövrlər varmı? Bir neçə müəllifin adını çəkə bilərsən. Təqdimatım üçün bəzi nümunələrə ehtiyacım var. İkinci daha spesifik sual: tamamilə tənhalığa həsr olunmuş ayrıca bir əsər bilirsənmi?

– Tənhalıq mövzusu Romantizm dövründən üstünlük təşkil etməyə başladı – Seçilmiş Şair/Yaradıcı və gözəllikdən uzaq kütlə qarşıdurması. Bəzi kulturoloqlar romantizmi ilk subkultura hesab edirlər. Subkultura isə bildiyiniz kimi, tənhaların birliyidir. Bundan əlavə, məhz Romantizmdə ilk dəfə nəsillərin – Ataların və Uşaqların konflikti elan olunur. Təəccüblü deyil ki, romantizm demondan, Şeytandan danışır. Şeytan ilk inqilabçıdır, üsyan edərək ilkin Birlikdən uzaqlaşır və nəticədə Tənha qalır. Qotik romantizmin nümunəsi olan Meri Şellinin "Frankenşteyn" əsərini xatırlayaq: tənha alim kollaj bir bədheybət yaradır, o da tənhalıqdan və rəddedilməkdən əziyyət çəkir, yaradanından xahiş edir ki, onun üçün özünə oxşayan bir bədheybət rəfiqə yaratsın.

Romantiklərin elan etdiyi tənhalıq mövzusunu fransız simvolistləri, “lənətli şairlər” davam etdirdilər. Əsasən dörd nəfər: Bodler, Rembo, Mallarmé, Lotreamon. Yeri gəlmişkən, Bodler amerikalı romantik Edqar Allan Podan ilham alıb ki, onun belə bir hekayəsi var: içində məşhur “İzdihamdakı tənhalıqdan daha pis tənhalıq yoxdur” cümləsi olan “Kütlə adamı” hekayəsi. Yəni, mən belə başa düşürəm ki, burada romantiklərin təbiət qoynundakı tənhalığı sənaye dövründəki adamın şəhərləşmiş tənhalığı ilə əvəz olunur. Sonuncu mövzu Bodler tərəfindən “Şər çiçəkləri” və flanörlük anlayışı tərəfindən xeyli inkişaf etdirilib. Amerikalı romantiklərdən birini, ata mülkünü demək olar ki, heç vaxt tərk etməyən və sağlığında demək olar ki, heç nə çap etdirməyən görkəmli Emili Dikinsonu da xatırlamaq olar. Həm də Emersonun tələbəsi Toronu. Toronun əsas işi “Valden və ya Meşədəki həyat” əsəridir – yeni solun, hippilərin İncili və s. Burada şüurlu şəkildə seçilmiş tənhalığı yalançı cəmiyyətdən qaçış kimi görürük.

İkinci sualın cavabı budur ki, bəli, məlumdur. Ən azı üçünün adını çəkə bilərəm. Strindberqin “Tənha”, Pol Osterin “Tənhalığın kəşfi” və Oliviya Lanqin “Tənha şəhər” əsərləri. Hələ Vaqif Mustafazadənin də belə bir bəstəsi var: “Tamam tənha”.

- Təqdimatımda bu adları mütləq qeyd edəcəm. İndi tədqiq etdiklərimdən yalnız bir şey əlavə edəcəyəm. Anladığımı qədəriylə, tarixdə, belə deyək, qərb ənənəsində tənhalığa dair ilk müstəqil əsər Petrarkanın "De vita solitaria" əsəridir. İntibah dövrü ilə bağlı seminarda təqdimatım onun haqqında olacaq. Təbii ki, tənhalıq və idrak bir növ qarşıdurma və ya əməli (aktiv və ya maddi) həyatın tamamlanması kimi fəlsəfədə həmişə müzakirə olunub. Amma bunu "modernist" müstəvidə ilk inkişaf etdirən, haqlı olaraq Avropa İntibahının banilərindən biri sayılan Petrarkadır.

TƏKRARIN TƏKƏRİ

Təkrarı öyrənmək və ondan istifadə sənətinə yiyələnmək lazımdır. Fərqlənən təkrar poeziyanın təməl daşındır. Ən azı, ənənəvi poeziyanın. Ritmik payın təkrarı ölçünü, fonemlər – alliterasiyanı, sətir sonundakı səslər – qafiyəni, qafiyə sxemləri – misranı, "başqasının sözü" – intertekstualılığı yaradır.

Hər şeyi bir qədər sadələşdirərək deyə bilərik ki, yaxşı mətn təkrar oxumaq istədiyiniz məndir. Bəs mətndə sizi onu yenidən oxumağa vadar edən nədir? Sırr, əsrarəngizlik, qaranlıq, mənanın sərgərdanlığı?

TRIGGER

Allah olmalıdır. Bolluq mənbəyi kimi.

Bizim üçün möcüzə olan Allah üçün adidir.

Əgər mən materialist-alim olsaydım, yəqin belə düşünərdim: fiziki qanunlar və onların pozulması müəyyən qədər Allahdır. Kim kimi yaradıb – Allah insanı, yoxsa insan Allahı – hələ də müəmmədir. Bu qeyri-müəyyənlik, əslində, bizim azadlığımızdır. Qeyri-müəyyənlik nemətdir. Cavablar çıxmazlıqdır. İntellektualın işi – dəlilləri sual altına almaqdır, azadlıq yaratmaqdır, non-iyerarxiklikdir, obyektləri prosesə cəlb etməkdir, hərəkət doğurmaqdır. İntellektualın prototipi – odu oğurlayan Promoteydir, yəni Bilgini tanrılardan oğurlayıb insanlara verir (*Prometey əsl idealist, lotu, "vor zakon"dur. Tanrılardan odu oğurlayıb insanlara verir. Od, şübhəsiz ki, biliyi simvolizə edir. Nəsnələri qaranlıqda dərk etmək mümkün deyil, onları işığa tutmaq lazımdır. Həmçinin Prometey şüurla təhtəlşüür arasında dinamik münasibətləri, dialoqu, təhtəlşüurun materialını (tanrılar aləmi) şüür tərəfdən (insanların aləmi) mənimsəməsini simvolizə edə bilər. Bu mənimsəmə də şüurun genişlənməsinə gətirib çıxarır.*). Ancaq mən dəlilik təcrübəsi olan ədəbiyyatçıyam. Ona görə də düşünürəm ki, dəlilik Allahla rezonansdır. Və mən nə qədər çox bilirsə, o qədər çox inanıram. Sistemin "açıq" olması üçün Allaha inanmaq lazımdır, heç olmasa Allah ideyasını (İdeya – mövcud olmayanın mövcudluğudur) yaxına buraxmaq lazımdır.

Sistemin bütövlükdə hərəkətə gəlməsi üçün onun bir elementi buraxılmalı, boş qalmalıdır. Hərəkət yoxdursa, həyat da yoxdur. 12 xristian həvaridən biri satqın idi, İslamda 12 imamdan biri gizli qalır. Bu sujetə, xəttiliyə başlamaq üçün lazımdır.

UŞAQ YAZI YAZIR

Uşaq vaxtı M. xala mənə qalın qırmızı dəftər hədiyyə etdi. Onun bir neçə rəngli əlavəsi vardı – dünya şəhərlərinin gecə görünüşləri: Moskva, Paris, Sankt-Peterburq, Nyu-York. Darıxanda və ya xüsusilə kədərlənəndə bu gecə metropollarına baxmağı və rahatlıq tapmağı sevirdim. Bu dəftər mənim üçün balaca oxucunun və yazıçının gündəliyi kimi bir şey oldu. Altı yaşımda ilk şeirimi ona yazdım. O, şeir azərbaycanca və Ə. xalayla birgə yazılmışdı. Yadımdadır, birinci sinifdə bu dəftər müəllimimi necə təəccübləndirmişdi: Mən oxuyub yazmağı uşaq bağçasında öyrənmişəm, rus qrupuna gedirdim. Uşaq bağçasında biz müxtəlif sözləri təxmin etmək oyunu oynayırdıq və qalib bütün nişanları qazanırdı – kiçik rezin fillər, dəvələr, zürafələr. Bloknotumun nə vaxt və necə itdiyini xatırlamıram. Üz qabığının altına tikilən vərəqlərin xoş ağırlığını hiss edə-edə, səhifələyərək və gülümsəyərək, “o” hərfi ilə yanaşı, “b” və ya “a” hərfi buraxılmış sözləri oxuyaraq, indi həmin dəftəri əlimdə tutmaq istərdim.

İndi çətinliklə oradakı bir-iki cümləni xatırlayıram: “Bu gün qar yağdı. Qar adamı düzəltdik, bir-birimizə qartopu atdıq. Çox gülməli” və ya “Mən İranəyə oxumağı öyrətdim. O, artıq “u”, “i”, “a”, “o” hərflərini bilir. Yadımdadır ki, dəftəri açıb uzun müddət kağıza baxır, heç nə yazmadan bağlayırdım. Yəqin heç nə baş vermədiyi üçün heç nə yazmırdım.

VƏTƏNPƏRVƏRLİK

Nobel mükafatı laureatı, şair və tənqidçi Tomas Stearns Eliotun gözəl bir sözü var: “Vətənpərvərlik insanın seçdiyi peşəyə sədaqətindən başlayır”.

Oxşar, lakin yerli reallığa uyğunlaşdırılmış bir sözü BDU-nun filologiya fakültəsinin tələbəsi olanda müəllimlərimin birindən dəfələrlə eşitmişdim: “Bu-rada mənə deyirlər, filankəsə qiymət yazın, yaxşı oğlandır. Mənim üçün çətin deyil, yaza bilərəm və onun yaxşı oğlan olub-olmamasının fərqi yoxdur. Metronun çıxışına yaxın yaxşı oğlanlar doludur. Ölkəyə yaxşı oğlanlar yox, peşəkarlar lazımdır”.

VİTQENŞTEYN

Lüdviq Yozef Yohan (1889-1951). Onun kim olduğunu hamımız bilirik. Ancaq hamımız xatırlayırmıq L.V. zarafatlardan ibarət fəlsəfə dərsləyi yazmağı xəyal edirdi? Bu, insana ilham verməyə bilməz. O yazırdı: “Dünyanın ən gözəl nizamı özlüyündə əhəmiyyətsiz olan obyektlərin ixtiyari toplusudur.”

* * *

- Niyə bəzi oğlanlar qulağında sırğa ilə gedirlər?
- Bilmirəm, ata...
- İbnədilər yəqin. Amma Təbrizdə görmüşəm, dərvişlər də uzun saçlı, qulağı sırğalıdır.

YAZI VƏ YOZU

Şərq şairləri üçün “Quran” həmişə aktual olub. Ola bilsin ki, mən bir Şərq insanı və bir şair kimi bu məlumatı özümdə daşıyıram. “Quran” mədəniyyətimizin arxetipik kitablarından biridir. Müəllif bu cür kitablarla səsleşəndə yazı həmişə qalib gəlir. “Quran”ın yarısını oxudum və az qala ağılımı itirirdim. Çünki mən onu müəyyən tərzdə oxudum, yozumlarımın genişliyinə təslim oldum və çox güman ki, oradan orada olmayanı çıxardım... 42-ci surənin 49-50-ci ayələrini nəzərdə tuturam: “O, istədiyinə qız, istədiyinə də oğlan övladı verir. Yaxud O, kişi və qadını birləşdirər, istədiyini də sonsuz edər.” ... Bəlkə, hermafroditlərdən danışırıq? «Quran» mənə qismən postmodern mətn kimi görünür. O, sitatlarla doludur, kollajdır, yəhudiliyin və xristianlığın nailiyyətlərini özündə cəmləşdirir. Derridanın “Quldurlar” məqaləsi var. Orada yazır ki, hazırda İslam dünyasındakı hər bir demokratiya tərəfdarı «Quran»ı bu şəkildə təfsir etmək istəyən qüvvələrlə birləşməlidir ki, ilk baxışda onda görünməyən demokratik meyilləri üzə çıxarsın, təbii ki, vaxtilə Əhdi-Cədid və Əhdi-Ətiqdə olduğu kimi. Dünyanı dəyişən tək cə yazı deyil, həm də yozudur, yozumdur. Demək olar ki, bütün münaqişələr şərh konfliktləridir. Müəyyən bir ümumi mətn verilir, bəziləri onu bir cür, digərləri başqa cür şərh edir, sonra bir-birinin boğazını kəsməyə başlayırlar. Hətta İmam Əli «Quran»ın çoxqatlı təfsiri haqqında danışib: zahir və batin. Və yenə biz təfsir probleminə gəlirik.

YƏHUDİLƏR

Brodski mənə oxumağı öyrətdi. Əvvəllər də oxuyurdum, ancaq barmaqarası. Qum kimi axdığı üçün heç nə qalmadı. Brodski isə özünün parlaq, cazibədar tərzilə mənə ovsunlamışdı... Uzun müddət onu təqlid etdim. Brodskinin təsiri altında şeirlər yazdım. Amma bir anda anladım ki, onunla vidalaşmalı, öz səsimi tapmağa çalışmalıyam. Brodski ilə vidalaşmaq mənim üçün daim yaxınlaşdığım tamamilə hüduzsuz bir üfüq açdı... Mənim yalnız bir Brodskim var idi, onunla vidalaşdım və indi Brodskidən heç də az olmayan bir çox başqa müəlliflərim var. Brodskidə Həqiqəti axtarırdım və nə vaxtsa onun orada olmadığını anladım. Çünki Həqiqət heç bir mətnə, heç bir kitabda yoxdur. Beləliklə, müxtəlif müəlliflərin doğrusunu qəbul etdim. İndi də bu doğruları oxuyub tanış oluram. Mən gənc olanda az bildiyim üçün Brodskini xoşlayırdım və o, çox danışdı, hər şeyi axırıncı hərfinə qədər. Və gənc yaşda siz bunu bir vəhy, bəzən hətta əməllər üçün bələdçi kimi qəbul edirsiniz. Amma zövq inkişaf etdikcə, ümumi inkişaf getdikcə başqa şeylər istəyirsən. Və Brodskiyə qarşı olan bu “başqa tərəf” mənim üçün Pol Selandır. Mən Selanı yəhudi Basyösü adlandırıram. Brodski hər şeyi tələffüz edir. Son hərfinə qədər. Selan isə nitqini tamamlamır, daim qaranlığa, boşluğa yer saxlayır. Görünür, bu, poetik mətnin azadlığıdır. Müəllif hər şeyi tələffüz edirsə, nə fərziyyəyə, nə də oxucuya yer buraxır. Bu narsisizm, totalitarizm deyilmi? Bəlkə bu, Brodskinin özünün totalitar mühitdə, Sovet İttifaqında böyüdüynə görə baş verir? Selan isə, deyəsən, daha azaddır, heç olmasa onun həyat-

dan könüllü getməsinə, ölümü, yeni mütləq totallığı qabaqlamaq qərarını xatırlayaq. Onun şeirlərindəki boşluqlar oxucu haqqına hörmətdir. İndi, axı, müəyyən təkamül, yerdəyişmə olub... Əvvəllər diqqət yalnız yazanın üzərinə düşürdüsə, indi oxucunun, yozum edənin də üzərinə düşür.

YUNQUN DÖRDLÜK KONSEPSİYASI

Bir dəfə Şota, Aşot və Atoş "Şato"ya yollandılar. Yolda Toşa ilə rastlaşdılar.

– Vay! – deyə çığırdı Şota.

– Can! – deyə coşdu Aşot.

– Əşşi... – deyə donquldandı Atoş.

– A şto? – mızıldandı Toşa.

ZƏRURƏT VƏ TƏSADÜF

Sənət də elm kimi, biliyin bir formasıdır. Lakin elmdən fərqli olaraq o, qeyri-müəyyənliklə işləyir.

16 yaşım olanda Pollok haqqında sənədli filmə baxanda yaşadığım şoku xatırlayıram. Əlində fırça ilə yerə sərilmiş kətanın ətrafında şamanlıq etməsini seyr edərkən dəhşət titrəmişdim. Tanıma anı: sənət belə olmalıdır!

İndi başa düşürəm ki, Polloku seçilmiş metodun yanlışlığına görə günahlandırmaq olmaz. Əgər hər şey əvvəlcədən müəyyən edilibsə, deməli, onun etdiyi hər şey təqdirin bir hissəsidir. Əgər hər şey təsadüfən idarə olunursa, deməli, onun işi bu şansı illüstrasiyasıdır.

Şansdan istifadə: Dada, sürrealizm, abstrakt ekspressionizm, xüsusilə Pollokun damcıları, Keyc, fri-caz, Berrouzun cut-up (kəsmələri). "Təsadüflər təsadüfi deyil" (Deyəsən, Eynşteyn, çinlilərdən birini təkrarlayır). "Təsadüf bir işi öz adı ilə imzalamaq istəməyən Tanrının təxəllüsüdür" (Anatol Frans). "...Və dahi, paradoksların dostudur, / Və təsadüf, ixtiraçı Allahdır..." (Puşkin).

Yaradıcılığa münasibətdə tam dürüstlük nümayiş etdirən sənətkar işinin yarısını öz iradəsi, yarısını təsadüfən qurmalı deyilmi? Axı biz bilmirik ki, Kainat (o cümlədən Yer kürəsi, onun üzərindəki həyat, insan və Kainat, Dünya, düşünə bilən insan haqqında düşünə bilən insan) hansısa Ali Yaradıcılığın məhsuludur, yoxsa sadəcə, təsadüfün nəticəsi...

ZOMBİ VƏ VAMPİR

Son müşahidələrim məni inandırdı ki, qorxu filminin (horror movie) iki fiquru – zombi və vampir – və bununla yanaşı, xüsusilə də bipolyar-affektiv pozğunluq (manik-depressiv psixoz) zamanı ortaya çıxan psixikanın iki əks qütbü arasında müəyyən analogi əlaqə mövcuddur. Bir yazıçı və peşəkar həkimlər tərəfindən şizofreniya spektri pozğunluğu diaqnozu qoyulmuş biri kimi mən daxildən, fenomenoloji olaraq depressiv mərhələdə zombi olmağın və hipomaniakal mərhələdə vampir olmağın nə olduğunu təsvir edə bilərəm. Norma – insan olmaq bu iki hal arasındadır.

VAMPİR: HİPOMANYAKAL FAZA

Mən ölümsüzəm, gəncəm, yaraşıqlıyam və cazibədaram. Ey, gözəlçə, konfet istəyirsən? Ha-ha... I'm so cool. Yeah! Dünyanı mən idarə edirəm, çünki dünyanın mərkəzi mənəm. Ətrafda nə qədər mənə var! Əşyalar və insanlar başqa mənə ifadə edir, yalnız mənə istinad edir. Mən istənilən mövzunun, hadisənin və insanın mahiyyətinə vara bilərəm. Görün mən necə möhtəşəməm... Fikirlər beynimdə işıq sürəti ilə peyda olur. Mən hər şeyə qadirəm. Mən istənilən söhbətə girə və ondan qalib çıxı bilərəm. Güclü şey göstərməsəm də, olar, onsuz da qalibəm. Hər şey mənim ətrafımda dövr edir. Mən dahiyəm. Hazırcavabam, yalnız əla zarafatlar və söhbətlər edirəm. Mən daşı belə yoldan çıxararam. Roman yazı bilərəm və o bestseller olar. Əlbəttə, key oxucu mənim anadangəlmə dühamı dərk etməyə qadir olsa. Yuxuya, yeməyə, soyuqdan qorunmağa ehtiyacım yoxdur. Məndə qeyri-insani güc və cazibə var. İnsanlar özləri mənə can atır və mən onları öz sözlərimlə haldan salıram. Birini haldan salıb o birinə keçirəm. Dünya yalnız mənim üçün mövcuddur. Mən sizin ağanızam! Sizinlə nə istəsəm, onu edərdim. Qoy olsun, gedin, özüm özümə bəsəm. Mən tək də rəqs edib gülə bilərəm. Hər hərəkətimdə və sözümdə sonsuz sayda aləmlər yetişir. Ey, zavallılar, siz başa düşməzsiz. Ha-ha... Mən gitarada istənilən akkordu ifa edə bilərəm, o, sferaların musiqisi olar. Mən tükənməzəm. Kitab oxumağa ehtiyacım yoxdur, axı onların məzmununu əvvəlcədən bilirəm. Küçə ilə gedəndə hamı mənə baxır və valeh olur. Tək xarici görünüşüm onlara necə bomba və qeyri-adi olduğumu göstərir. İnsanların gözüne asanlıqla baxıram. Geriyə baxmıram. Mənim ideyalarım fontan vurur və hər biri milyon dəyərinədir, yox, onların hər biri dəyərsizdir. Yeah! Öyrənmədən ingiliscə bilirəm. Bütün dünyanı piyada gezmə bilərəm. Mən ölümsüzəm və heç vaxt ölməyəcəm. Səhərə qədər sevişə bilərəm. Başıma gələn hər şeyi ən xırda detalına qədər xatırlayıram. Dünyanı daha yaxşı edən, mənalarla və çalarlarla zənginləşdirən mənəm. Hər şey mənim nəsnelərə baxışından asılıdır. Siz mənim anladığımı anlamağa qadir deyilsiniz. Mən bombayam. Sizə diqqət ayırdığım üçün sevinin. Susa bilərsiniz, onsuz da nə deyəcəyinizi bilirəm. Fikirlərinizi oxuyuram, içinizi görürəm. Baxışım sərt və mehribandır, daşı belə əridir. Mən ən müxtəlif arzular tuturam və onlar yerinə yetir. Düşünməyə, xatırlamağa və təcrübəyə əsaslanmağa ehtiyacım yoxdur: əşyalar və insanlar özləri də bilmədən mənə nə edəcəyimi və nə deyəcəyimi göstərir. Şeir yazmağa ehtiyacım yoxdur, mən şeirlə danışırım. Və hər sətir sonsuz mənə ilə dolu olur. Eyni şeyi təkrarlasam belə, mənası fərqli olur. Hamı mənə hörmətlə yanaşır, məni salamlayır və təzim edir. Axı mən ən ağıllı və təkrarolunmazam. Mənim kimisini heç vaxt, heç yerdə tapa bilməzsiz. Aranızda gəzdiyimə, sizə baxdığımıza sevinin. Yalnız mən tərifi layiqəm. Mən ayaqüstü yeni sözlər kəşf edirəm. Heç kim musiqini mənim kimi dərinləndirən hiss edə bilməz. Mən özüm musiqiyəm. Məni dinləyin və keflənin. Ha-ha... Yeah, baby, fuck!!!

Rus dilindən tərcümə:

Qismət RÜSTƏMOV, Nicat MƏMMƏDOV

◆ İnkilab İsaqın 70 yaşı

İnkilab İSAQ

DEMƏ, DEMƏ...

Kölgədimi yaxın sənə?
Tanışdımı yaxam sənə?
Varam, yoxsa yoxam, sənə?
O susduğum söz kimisən...

Dan yerinə daman ümid,
Zirvə ümid, duman ümid,
Zaman ümid, aman, ümid,
O susduğum söz kimisən...

Bar gözləmə ta pöhrədən,
Sinəm sözdə zədən-zədən,
Heç bilmirəm nədən, nədən?
O susduğum söz kimisən...

O kəlmələr, hansı kəlmə?
Hansı doğma, hansı gəlmə?
Nolar, könül, eşqə demə
O susduğum söz kimisən...

SƏNSƏ...

Sən məni bağışla o doğan günə –
Şəfəqlər yanılmaz öz sevgisində.
Ötəri deyil ha... könül əzabı,
Mən də inadkaram susduğum vədə.

Hələ xəyalımız görüş uydurur,
Hələ çağırırım Ayı köməyə.
Gör necə çarəsiz, necə gücsüzəm
Sənə pıçıldayıb nəşə deməyə.

Bağışla, qəhrəman olmaq çətindi
Çiçəklə savaşı tutmaz ürəyin.
Dünyanı fəth etmək bəlkə də budu –
Gizlində, aşkarda xoş söz deməyin.

Yaman buludludu havalar burda
Duman da sürünür sirli pərdətək.
Bir azdan özümdən çıxıb gedəcəm –
Sənsə bu xəbərə dözsən gərək...

YUXUNU MƏNƏ DANIŞ...

Necə xoşdu, necə xoş...
İndi səni düşünmək.
Biz ki, bahar içində
Əl-ələyik nəfəstək...

Sən də darıxan adam,
Baxışların tamaşa.
Əhsən deyər əzabım,
Ta buluda, yağışa.

Fikrində sözlər işıq...
Qaranlığın qənimi.
Nə yaxşı yaşadırsan
Öz nəbzində qəmimi.

Burdan durub getməyə
Yoxdu bir cənnət arzum.
Yuxunu mənə danış –
Səni şeirə yozum...

SEV, DƏLİ, BU DƏLİNİ...

Durma, yoxluğa alış...
Bu da barışdı, barış
Nə yad bilmə, nə tanış,
Sev, dəli, bu dəlini –
Unutma ayrılığı...

Günlərim uçub gedər,
Kim məni qucub gedən?
Küssən də, küsüb gedən,
Sev, dəli, bu dəlini –
Unutma ayrılığı...

O duman səndən qopub,
O güman səndən qopub,
O zaman səndən qopub,
Sev, dəli, bu dəlini –
Unutma ayrılığı...

Demirəm ki, sözümü
Heçliyə, boşa endir.
Vurulduğum işığı
Qəlbinə qoşa endir.
Sev, dəli, bu dəlini,
Unutma ayrılığı...

NƏSƏ...

Bu da qısqanclıq toru...
Düyün, düyündü kölgə...
Yenə də söz haçalı,
Yenə də bəlkə, bəlkə...

Gözüm gözündən qaçır
Yad bucaqda durmağa.
Nəyi söküb tikmişən? –
Belə oyun qurmağa...

Bayır olsa da duman,
Səsin gün kimi aydın.
Sükuta, burulğana
Xilaskardı ta adın.

Ancaq yersiz şübhələr
Yol bağlayır nəfəsə...
Bu mən, bu sən, bu da o,
Lənət şeytana – nəşə...

NƏ OLSUN...

Dili dinc... əlləri iti adamlar
Bir də görürsən ki, itir adamlar...
Gedib bir baxışda bitir adamlar –
Sükutu özündən, sözündən fağır...

Harayı içində, hayı içində,
Damlası, dəryası, çayı içində.
Bənzəri, oxşarı, tayı içində,
Sükutu özündən, sözündən fağır...

Dinib dincəlməz ki, nəzri, duası,
Bir dərviş misallı... gəzir duası.
Dəysə də daşlara bəzən duası,
Sükutu özündən, sözündən fağır...

Bu da ürəyinin şəkili, əksi,
Güldü, kəpənəkdi adam çəkisi.
Di gəl, bu adamla adam çəkişir,
Nə olsun, sükutu özündən fağır.

FİKİR ELƏMƏ...

O qələmə – ələmə...
Bəzədiyim aləmə,
Bəzəndiyim – aləmə,
Baxıb, fikir eləmə...

Nağıllara, gerçəyə...
Gündüzlərə, gecəyə,
Filə dönən böcəyə
Baxıb, fikir eləmə...

Uşağa bax, uşağa,
Yeri yelkən uzağa.
O uca, qoca dağa –
Baxıb, fikir eləmə...

Dan yerinə salam de,
Dərdlərinə balam de.
Dünya fikrinə boylu –
Fikir çəksən də, fikir,
Belə fikir eləmə...

AĞIL YAŞAYIR

(Sevimli şairimiz Zəhid Xəlilə)

Hələ də uşaqdı, hələ də uşaq...
Hələ də inanır göy qurşağına.
Tanrı da bələkdən açmaz bu sirri –
Susub çiyin çəkir ta uşağına.

Ovcunu yağısa tutar o uşaq,
Göyərçin-göyərçin uçar buludlar.
Dönüb çiçəklərə, kəpənəklərə,
Qoşulub harasa qaçar buludlar.

Bu da bənövşənin bahar yuxusu,
Acı röyalara şirinlik qatar.

Gecə ulduz-ulduz kirpiklərində
Ayı sonalayıb bir uşaq yatar.

Böyüyər, heyətdə körpə gözləri...
Qarışqa izinə, nağıl izinə.
Ana duasında, div qorxusunda
Nağıllar böyüyər göyün üzünə.

Ümidlər taleyin bağı, bağçası...
Kimdi ki, darıxan bu pöhrəlikdə.
Günəşi sabaha göz açsın deyər –
Söz də nəfəs dərər bu körpəlikdə.

“Yol ayrıcında söhbət”

Bu da 70! Tanınmış şair İnqilab İsaq yeddinci onilliyin dizlərini qatladi!

İnqilab İsaq Tanrının o xoşbəxt bəndələrindəndir ki, öz sevgisini daha fərqli bir şəkildə dışarıya çatdırmaq üçün şair olma fürsəti verilib. Poeziya milli-mənəvi dəyərlərimizi əks etdirən güzgüdür. Yəqin elə o güzgüdür içi-çölü şükranlıqla dolu İnqilabı danışdıran, könlünü açıb sərgiləyən.

İnqilab özünə, yaradıcılığına qarşı barışmazdır. Eyni şeirin üstünə təkrar-təkrar qaydır. Uzaq illərin ötəsində anamın xəmir yoğurmağı gözlərimin qarşısına gəlir. Anam nəfəs dərmədən yoğurar, sanki körpəcə uşağı oynadırsan – sağ əlinin içi ilə xəmirin üstünə bir şapalaq çəkər – “hə, artıq hazırdır!” – deyərdi... İnqilab da elə; eyni misranın sözlərini bir neçə dəfə dəyişir, qulaqda necə səslənməyini bilmək üçün dəfələrlə mənə oxuyur.

İnqilab “qəliblelərə” sığmayan şairdir. Hər dəfə ədəbiyyatın vəzifələrindən: problemlərindən və qayğılarından söhbət düşəndə haray çəkir; “qardaş, sənətdə ehkamları qorumaq lazım deyil. Streotipləri qırmaq lazımdır.

“İnqilab İsaq poeziyasında ucadan deklarasiyalar və nidalar səslənmir... poetik intonasiyanın axarı sükutu üzə çıxardır...

*Sən qorxduğun güzgüdə
Gözləri dolanım var...*

I. İsaq antitezalar, inversiyalar ilə yaşantıların zərifliyini, nəzakətliyini necə ifadə edirsə:

*Sal qaya inadını
Bir çiçək çəkib dara.*

Ömrün fəlsəfəsini elə açə bilər:

Ağ vərəqlər boyandı

Qara bəxtin rənginə.

Şeirlərin bütövlüyü iç nitqindən yaranır. Daxili nitqin sinkretik sintaksisi onun şeirini bütöv eşitməyə imkan verir. (Rüstəm Kamal)”

Yuxarıda bölüşdüyüm fikirlərin üstünə bir daha qayıtmaq istəyirəm. Şeirlər yazılmır! Nə qədər höcətə yol açsam da; yazılan şeirlər (pafosa, patetikaya köklənmiş) böyük salonlar üçündür, pıçıltıyla oxunmaz. Pıçıltıyla oxunan və qulaq səsləri ilə müşayiət olunan şeirlər assosiativ yanaşmaya – “fərdi ezoterizm”ə (termin R. Kamala məxsusdur) gətirib çıxarır.

İnqilab “ünsiyyətdəki ovqatı ilə daxili nitqinin havasını bir-birindən o qədər aralı tutur ki... Cidd-cəhdinin səbəbini hara yozsan da, bir üzü çıxacaq; havaların qarışacağından qorxur. Aralıq ərazidə tənhalıq kimi dərin, təbəssüm kimi yüngül bir sükut keşik çəkir. Ovqatının sərhədlərinə quş da səkə bilməsin deyə... Işıqlarınamı aldanmışdı, yalanlarınamı inanmışdı? Tanış gəlməyən baxışların zalım boşluğunu sinirə bilməmişdi. (Sınıq ümidlərlə yaşamaq olmur. Südabə Ağabalayeva)”

Südabə xanımın da qeyd etdiyi kimi: “Pərişan ümidləri sınıq misrələrin təsəllisinə qısılmış... İ.İsaq imzası bugünkü Azərbaycan şeirini urvatda saxlayan bir ovuc imzanın arasındadır. ”

Müxtəlif zaman kəsiyində elm və sənət adamları, şair və yazıçı dostları İ.İsaq yaradıcılığından söz açıblar və açırlar.

İnqilab kökünə-şəcərəsinə bağlı əsil torpaq adamıdır. Əkin-biçinlə məşğuldur, ağacları sevir.

Ata yurdunda (Daşkəsən, Muşavax kəndi) alın təri ilə tikdirdiyi evində, halal süfrəsində kəsdiyimiz çörəyin ətri hələ də burnumun ucunda, dadı damağımdadır. Torpağa olan sevgi İ.İsaq üçün yaradıcılıq ritualıdır.

Bu düşüncələr altında suallar baş qaldırdı, könül dostumu söhbətə çəkdim...

* * *

İstəyirəm səni qaçaraq suala tutum... Kəfin necədi?

– Olmayan halımdan sual verirsən... Xahiş edirəm cavablarımdan incimə, doğulandan – 1953-cü ilin mart ayının 31-dən kəfim yoxdu. Dünyamız da elə-belə. Hələ dolanmaqdı, dolanmaq. Yaşamaq arzu olaraq qalır.

Ancaq şeirlərində kədərin nikbindi.

– Bu başqa söhbətdi, dostum. Dünyanı qara-qorxuya bükmək mənlilik deyil. Kədərin də alt qatında sevinc, təbəssüm, ümid var... Mən o təbəssümün içindəyəm. Çalışıram ki, şeirlərimə heç vədə matəm marşı çalmayım. Bax, indi səninlə söhbət eyləyə-eyləyə gözlərim bir qarışqa cığırına ilişir. Elə bil yuvasına işıq daşıyır qarışqalar.

Deməli nikbin olmağa dəyər.

– Niyə də dəyməsin. Nikbinlik toy-bayram deyil, anlamaq dəridir. Kürsülərdən gözümüzdə kül üfürənləri anlamaq dərdi. Hal-lalla haramın savaşı... Mənim də şeirlərimin davası dünyanın halallıq davasıdı, kədəri ağayana kədərdir. Unutmuşam, bilmirəm hansı şairinsə şeiridi. Yaddaşımda bu misralar qalıb: "Qorxuram mən öləm, qəm yetim qala".

Son vaxtlar ədəbi dərgilərdə az-az çap olunursan, səbəbini nədir?

– Səbəb axtarırsan, düzünü deyim. Şeirlərim gündən-günə gözümdən düşür. Bunu bir depressiya halı kimi qəbul etmə. Sadəcə, içimdə yaşadığım gerçəklikdi. İndi düz-dünya saxta, düşük alqışlara bürünüb.

– Amma bütün bunlar yazdığım şeirlərin ovqatıdı. Özümə yalan danışa bilmədim. Qələmin qamətinə baxıb belimi bükmədim. Mən kiməmsə, elə şeirlərim də odur. Sənin sualına cavab olaraq deyim: yaxın günlərdə yeni şeirlərimi dostlara təqdim edəcəm.

Üz-gözümdən yorğunluq yağır...

– Yox, qətiyyənlə belə deyil. Sadəcə, dünyanın yorğunluğuna mən də qoşulmuşam. Özümdən bəzən də ağacların yanına qaçıram. Yamanca sözüm tutur ağaclarla. Yazını yaz, yayını yay, payızını payız, qışını qış görə-görə. Hərdən dava-dalaşımız da olur. Quraqlıq arx- arx, çay-çay torpağın yelinini çəkəndə məndən bulud istəyir ağaclar. Şeir kimi, söz kimi.

Ağac dedin, yadıma sən Türkiyə səfərin düşdü. Deyəsən, qardaş torpağında ağac əkmisən, eləmi?

– Elədir, ötən ilin oktyabr ayının 20–24 arasında Beynəlxalq şeir festivalına dəvət aldım. Tədbir Sakarya vilayətində keçirilirdi.

"Sapanca şeir axşamları" adlanan bu tədbirə dünyanın ayrı-ayrı yerlərindən qələm adamları dəvət almışdı. Düzünü deyim ki, bu səfər məndən ötrü çox uğurlu oldu. Hələ İstanbula – hava limanına yerə enməmiş, göydə qərribə şeirlər doğuldu. İndi o misralar şeirlərə çevrilib. Bu da bir tale işidi. Bir az da tədbirlərin gedişindən

danışım. Sakaryada Universitetdə, liseylərdə, açıq havada şeir gecələri keçirdik. O günlər bir əfsanə idi – poeziya əfsanəsi. Sapança gölü ətrafında keçirilən gəzintidən də olmazdı. Sapança göldür, dumduru səltənəti olan göl. Neçə illərdi şeir axşamları bu gölün şərəfinə keçirilir. Deyəsən, sözüm uzun çəkdi. Sakaryada olduğum günlərdə qəlbimdən bir arzu keçdi, qardaş torpağında ağac əkmək... Arzum reallaşdı. Torpağa ağac əkdim. Boyuna baxıb öyündüm. Sakarya şəhər bələdiyyəsinə "Şairlər bağı" salmaq barədə də təklifimi bildirdim. Təklifimi çox bəyəndilər. İndi o əkdiyim ağacın xəyalları ilə yaşayıram. Şeir kimi, söz kimi.

Mənə elə gəlir ki, ədəbi yaradıcılığın bir sirri də elə səfərlərlə, səyahətlərlə bağlıdır.

– Doğrudur, bugünkü söhbətimizin hər bir anı şeirin, sənətin qayəsinə söykənib. Söz isə sərhədsiz dünyanın sözüdür. Nə qədər çox gəzsən, çox görsən, deməli, sözə o qədər yaxınlaşırsan. Bütün şeirlər uzaqdan gələn səslərdir. Ruhu şad olsun görkəmli şairimiz Fikrət Qocanın. Dünyanın bir çox ölkələrində olmuşdu. Səfər şeirləri onun yaradıcılığının xüsusi səhifəsidir. Söz adamı nə qədər ki bu dünyanı var–gəl edir, onda çeşid–çeşid mövzu bolluğuna düşür. Çünki şeir də elə yol deməkdir.

Bir az da istəyirəm şeirdə özünəməxsusluq deyilən bir haldan danışaq. Elə sözün də dəyəri ifadə tərzinin orijinallığıdır.

– Bu gün poeziya, sənət haqqında düşünəndə gözümüz qarşısında birinci növbədə söz, sənət adamının özünəməxsusluğu, poetik ifadə yeniliyi, məcazlar aləmi daha çox diqqəti çəkir. Nə qədər poeziya var, deməli, həyatımızın rəngləri, çeşidləri göy qurşağı kimi rəngarəngdir. Özünəməxsusluq yazıçının dil hadisəsidir. Müraciət etdiyi mövzuya yanaşma tərzidir. Bir sözlə, adilikdən qeyri–müəyyənliyə, yaddan doğmaya, cığırdan yola açılan sonsuz təsvir vasitəsidir.

Müasir ədəbi prosesin çox mühüm bir qolu da tərcümə məsələləri ilə sırf bağlıdır. Bu həm ədəbi əlaqələrin genişlənməsinə açılan yoldur.

– Elədir. Tərcümə müasir ədəbi prosesin ciddi sahələrindən biridir. Bu sahədə yetərincə işlər görülüb. Respublikamızda Bədii Tərcümə Mərkəzi fəaliyyət göstərir. "Dünya ədəbiyyatı", "Xəzər" adlı dərgilər çap olunur. Qəzet və jurnal səhifələrində saysız–hesabsız tərcümə mətnləri oxuyuruq. Mənim də bir neçə xarici ölkədə kitablarım çap olunub. Rusiyada, Türkiyədə, Gürcüstanda və s. Elə bu yaxınlarda tanınmış tərcüməçi, görkəmli yazıçı İmir Məmməd–

linin çevirdiyi "Sözün nəbzi" adlı kitabım gürcü oxucularına çatdırılıb. Tərcümənin yüksək peşəkarlıqla yerinə yetirilməsi yeni kitabıma uğur qazandırıb. Demək istəyirəm ki, tərcümə ədəbiyyatın ciddi sahəsidir, o, yaradıcılıqdır, tükənməz enerjidir. Bu işi həvəskarlarla tapşırmaq olmaz.

Bəlkə bir az da şeirin doğrulma, yaranma hallarından danışaq...

– Mənim fikrimcə şeir duyğular, sehlər aləmidir. O, həqiqət axtarışında olan mistikadır. Onun yozumu, ifadə imkanları insanın əhval-ruhiyyəsi ilə daha çox bağlıdır. Şeir sən, mən, o və hamımızı zıq. Şeir yerlə göyün, həsrətlə vüsalın; olumla, ölümün arasındakı nəfəsdərmələrdir. O, körpə kimi doğrulur və sonra da dönə-dönə yaşamaq istəyirəm deyir. Şeir halal qələmlə çox bağlıdır. Yadıma məşhur yazıçı Frans Kafkanın bir kəlamı düşür: "Qələm yazıcının əlində bir alət deyil, canının bir üzvüdür". Bu canın şah damarları insan ruhudur – incik və küsmüş ruhlar. Söz qəflətdən gəlir. Şeirin doğruluğu hər bir müəllifin psixoloji gərginliyidir.

Məlumdur ki, ədəbi proses yalnız paytaxtda yaranmır. Əyalətlərin də boyuk payı var bu prosesdə. Respublikamızın ayrı-ayrı guşələrində istedadlı qələm adamları yaşayır. Elə sən özün də Göygöl sakinisən. Kənddə yaşayırsan. Ev tikib, bağ salmışan...

– Nə demək istədiyini mənə aydındır. Bu bir tale işidir. Kənddə də yaşaya bilərsən, şəhərdə də. Amma ədəbi prosesdə qayğı sözü nədənsə daha çox şəhərdə yada düşür. Sən ucqarda yaşayırsan, paytaxt sənə əl uzadırmı? Ədəbi inkişafa təkan verən görüşlər, nəşriyyat imkanları səni də əhatə edirmi? Paytaxtın başı özünə qarışıb. Giley-güzar olmasın, arabir heç olmasa əyalətdə yaşayan yaradıcı insanların, yazıçıların, rəssamların, bəstəkarların halını, durumunu bilmək gərəkdir. Bu, əlbəttə, bütövlükdə Azərbaycan mədəniyyətinin inkişafına töhfə vermiş olar. Bu sahəyə cavabdeh olan aidiyyəti təşkilatlar müəyyən iş görsələr də, yetərinə deyil. Söz isə yerindən, məkanından asılı olmayaraq elə doğrulur, elə ərsəyə gəlir ki, bütün coğrafi məkanlar unudulur. Əyalətdə yaşadığım üçün darıxmıram. Nə xoş ki, əkdinin ağacın kölgəsində otursan, təbiətin gözəlliyinə vurulasan...

Sənə vermədiyim suallar içində özünə hansı sualı verərdin?

– Suala keçməmişdən əvvəl sənə təşəkkür edirəm. Amma özümə də bir sualım var. Bu dar-macalda – Sən kimsən, İnqilab İsaq?

Faxrəddin ƏSƏD

♦ N ə s r

Qəşəm NƏCƏFZADƏ

NAFTALAN NOVELLASI

♦ Hekayələr

Biz elə bilirdik ki, bütün dərdlərin dərmanı Nafatalandır, daha doğrusu, Naftalan vannasıdır. Qonşu arvadların fantaziyası az qala Rusiya Elmlər Akademiyasına qədər gedib çıxacaqdı.

– Filankəsin uşağı olmurdu, Naftalan vannasına qəbul edəndən sonra uşağa qaldı.

– Filankəsin qara ciyəri şişmişdi, bir balon naftalan gətirdilər, iki ay üstünə sürtdülər, o gedən getdi.

– Filankəsin barmağının ucundan sızanaq çıxmışdı, naftalana batıran kimi elə bil yox imiş.

Bir sözlə, arvadların danışmaları canlı şifahi xalq ədəbiyyatıdır ki, var. Özü də düz qulağımın dibində. Folklor institutunun bundan xəbəri yox.

Qonşu arvadların küçədəki seminarlarında mütəmadi iştirak edən uşaqlarımın anası gəlib dedi ki, öldü var, döndü yoxdur. Bu yay gedirik Naftalana.

Tövsiyəsi də belə oldu: Sənin qan təzyiqinə, şəkərinə, ürəyinə, ürəkdəki aritmiyalara, gözüünün zəif görməyinə, qol-qıça, oynaq ağrılarına, mədə xorasına, diş, baş ağrılarına, hətta düzəlməyən işlərinə Naftalan kömək edəcək.

Uşaqlarımın anası ailə qurduğumuz otuz il ərzində bütün xəstəliklərimin ümumiləşdirilmiş ekiprizini iyirmi dəqiqə müddətində ifadəli şəkildə səsləndirdi. Açıqı, mən də həvəsə gəldim. Dedim niyə getməyək? Naftalan budur eyy, qulağımızın dibində.

Hara müraciət elədik, putyovka yox. Əvvəldən bilirəm ki, mənə havayı putyovka qismət olan deyil. Ona görə də, putyovka əvəzinə bankdan kredit götürüb getdik Naftalana. Naftalan nə naftalan, göz oxşayan, ürək yaxan. Hər tərəf adam. Adamın yarısı madam.

Ən birinci Naftalan vannasından başladığ. Düşündük ki, o biri müalicələri Bakıda da elətdirmək olar. Yoldaşımın tövsiyəsi bu oldu ki, gərək vannaya boğazına kimi girəsən.

Artıq vannadayam. Nəzarətçi qadından soruşuram:

– Naftalan nəyə xeyirdir?

Əslində, bilirəm. Söhbəti şirinləşdirmək istəyirəm.

– Hər şeyə. Can ağrısına, bel ağrısına, yaraya, xoraya... Hər şeyə.

Sonra keçdi dəvə məsələsinə. Şaha, gölməçəyə. Necə əsr bundan qabaq dəvənin canındakı yaraların sağalmağına.

– Neçə vanna qəbul edəndən sonra adam özünü yaxşı hiss eləyir?

– Adam var üç, adam var beş, adam var on, adam da var on beş vanna-dan sonra.

Gördüm, özləri üçün əməlli-başlı çıxış yolu qoyublar. Birinci şübhəm artıq başladı.

Naftalan iri çənlərə vurulur, qızdırıldıqdan sonra vannalara verilir, istifadə olunur. Sonra vannadan yenidən çənlərə vurulur, yenə qızdırılır və hər dəfə belə təkrarlanır.

Maraq məni götürür. Çünki hər dəfə istifadə olunandan sonra görən Naftalanın mazutunun tərkibindəki mikroelementlər azalmır?

Bir az da hirsliyəm. Artıq onuncu vannadır. Hec bir dəyişiklik hiss eləmirəm. Ona görə də, baş həkimdən soruşuram:

– Siz mazutu, yəni naftalanı heç dəyişirsiniz?

– Həə, hər altı aydan bir Neft şirkətindən naftalan alırıq.

– Bəs köhnəni neynirsiniz?

– Onu da göndəririk Bakıya, Badamdarda sanatoriya var, ora veririk.

Ürəyimdə düşünürəm: Vallah, siz heç altı ildir ki, bu mazutu dəyişməirsiniz. Niyə də dəyişəsiniz axı?

Götürdüyüm pul krediti yadıma düşür. Bi az cəsarətlənirəm.

– Bəlkə, heç mazutu dəyişməirsiniz.

Bir az da gülümsünürəm. Yaxşı deyil axı birdən-birə belə sərt danışmaq.

– Yox, nə danışsınız? Bizi hər il yoxlayırlar.

Ürəyimdə düşünürəm: Yoxlayanı yola salmağa nə var?

Həkim mənə ümidlər verir, adam var, bir aydan sonra xeyir eləyir, adam da var, iki aydan sonra.

Bakıdayam, müalicədən düz iki ay keçib, yenə heç bir əhəmiyyəti yoxdur. Həmin ağrılardır, quzu kimi yatışb canımda.

Həkimə zəng edirəm.

– Artıq iki ay da keçdi, heç bir xeyri yoxdur. Belimin ağrısından oturub-dura bilmirəm.

– Müəllim, altı ay da gözlə. Yaxşı olacaqsan. Ya da günah özündədir, soyuğa vermişən. Naftalandan çıxandan sonra gərək özünü 6 ay göz-ləyəsən.

6 aydan sonra həkimə zəng edirəm. Artıq o məni tanımır.

Deyir: – Naftalana neçə dəfə gəlmisən?

Deyirəm: – Bir dəfə.

Deyir: – Gərək Naftalana iki dəfə gələsən, adam var iki dəfəyə, adam var, üç dəfəyə xeyir eləyir, adam da var, dörd-beş dəfə gələndən sonra xeyirin görür.

Bu, əsl novelladır.

Hər il kredit...

Daha heç nə demirəm.

– Dud – dud – dud...

Bəyim

Məkan Gəncə idi, zaman 1980-ci il. Bəyim ikinci kursda oxyurdu, mən 4- cü kursda. Bəyim şeir yazırdı, mən nəsr. Şeirlərini bəyəndiyim gündən Bəyim Gəncədə gözəllik atını minib sağa-sola çapırdı.

Biz kənd uşaqları Gəncədəki “lələ”lərdən qorxurduq. Lələlərin adama sataşmağı siqaret istəməklə başlayırdı. Tərslikdən bizim də siqaretimiz olmurdu. Bir-iki qapaz yeyib qızara-qızara gedirdik yataqxanaya.

O qapazdan sonra ürəyimizdə nə sevgi qalırdı, nə maraq, nə də bir təpər. İnstitutu qoyun kimi gedib, qoyun kimi gəlirdik.

Bəyim hardan olsa yaxşıdı? – Gəncədən. Özü də Gəncənin harasından olsa yaxşıdır? – Böyük Bağbanlardan.

Hər şey ondan başladı ki, başı batmış Bəyim dedi ki, axşam dərsdən gec çıxacağıq, məni evimizə qədər ötürərsən. Bu da düz gəlib düşürdü axşam saat səkkizin yarısına. Özü də günün gödələn vaxtı. Dekabrın ortası. Lələlərin ov vaxtı.

Nə isə, səkkizin yarısı gəlib çatanacan, Lələ və siqaret məsələləri beynimi didir, Bəyimə rast gəldiyim günə söyürdüm. Bıçağı mənə hardan vuracaqlar, o yeri bədənimdə müəyyənləşdirdim. Bağbanlarda xəstəxana-zad yeri bələdlədim. Qanı ilk anda necə kəsmək olar? – düşündüm. Dərs bitənəcən iki dəfə Bağbanlara gedib gəlməklə məşq elədim. Problem olsa, qaçıb hansı dükanə, qəzet köşkünə girmək barədə bəhanə fikirləşdim. Bu küçədə taksilərin azlığını diqqətdən qaçırmadım.

Axşam saat səkkizin yarısında Bəyim düşdü yanıma, düzəldik yola. Bəyimdən xahiş elədim ki, gəl taksi ilə gedək, ya avtobusa minək. Dedi: “Kəs başımı, minmərəm, sənə yeni şeirlərimi oxuyacam”.

Bəyim şeir oxuyur, canımda bıçaqların yeri sayrışır. Tər dabanımla gedir. Bəyimin bundan nə xəbəri var?

Bağbanların girişində lələlər kəsdi qabağımızı, nə kəsdilər. İstədim Bəyimi qoyub qaçam. Gözaltı dükana-zada baxdım, yaxınlıqda adamların olub-olmamağını müəyyənləşdirdim. Gördüm çıxış yolu yoxdur, yox. Ən yaxşısı, qaçmaqdı. Amma lələlərin ən canlısı yapışdı qolumdan, elə bil, fikrimi duydu. Məni tutub bərk saxladı. Əvvəl siqaret-zad, ünvan-zad, hansı rayon zad soruşdu. Bunları yüngülvari ötüşdürdüm. Keçdilər əsas məsələyə:

–Lələ, bu qız sənə nəyindi?

Dedim heç nəyim.

Dedilər, gecə vaxtı bəs bu cığırda nə gəzirsən?

Nə işin vardı cığırda,

İt də tutub cığırda, – məsəli düşdü yadıma.

Başımı saldı aşağı, elə bildim bıçaq bu saat gələcək. Əvvəl böyrək yerləşən hissəmi qabağa verdim. Düşündüm ki, yenə heç olmasa, böyrək iki dənədir, biri gedər, biri qalar. Daş olan böyrəyimi dəqiqləşdirib tez onu verdim qabağa. Yadıma öd kisəmdə daş olmağı da düşdü. Qarnımın sağ tərəfini, sağ böyrəyin üstünü daha da irəli qabartdım.

Lələlər lap dərinə getdilər.

–Bəlkə bu qızı sevirsen?

Fikirləşdim ki, onsuz da bunların bıçaqlarının qabağına iki qurbanlıq qoymuşam, ağıma nə gəlsə, deyəcəm, sonrası nə ola, ola. Birdən yanımdakı evin darvazası açıldı, bir qoca arvad çıxdı, əyləşdi küçədəki skamyada. Düşündüm ki, bəd ayaqda qaçıb arvadın arxasında gizlənib-eləram. Ona görə lap ürəkləndim. Yenə dedim sonrası nə ola, ola.

Bu qızı ürəkdən sevirəm, – dedim.

Sonra qıza dedilər ki, sən də bu oğlanı sevirsen?

Bəyim də sağ olsun, dedi: – Mən də bu oğlanı ürəkdən sevirəm.

Necə ki, pişiyin ağzından sərçə qaça ha, bax elə çıxdıq lələlərin əlindən. Utandığımızdan danışmırdıq. Lələlər bizlə məzələnmişdi. Bəyimi küçə qapısından həyatə ötürüb taksi ilə geri qayıtdım. Zalım qızı demədi ki, gəl bir gecəlik bizdə qal. Desəydi, qalardım.

Bu hadisədən sonra düz beş gün Bəyimlə bir-birimizi dindirmədik. Əslində, bu küsülülük ürəyimdən idi. Bəyim yenə: – məni ötür, – deyə bilərdi. Sonra barışdıq. Xeyli güldük.

Mən Bəyimi yaman sevdim, Bəyim də məni. Elə bil Bağbanlar istiqamətində marşrutda işləyirdim. Hamı məni tanıyırdı.

İyun ayının sonlarında Bəyimlə dayanmışdıq institutun qarşısındakı çinarın altında. Dərslər artıq bağlanmışdı. İsti adamı sac kimi qovururdu. Kəndə gedəcəkdim. Bəyimlə vədələşdim ki, sentyabra qədər dözə bilmərəm, avqust ayında gələcəm bu ağacın altında görüşək. O da sevindi, uşaq kimi atılıb-düşdü. Birdən əlim dinc dayanmadı, ağacın qoşa yarpağının birinə öz adımla, birinə də Bəyimin adını yazdım. Dedim ki, biz gələncən qoy adlarımız görüş yerimizə keşik çəksin.

Mən gəldim kəndə. Bəyim də getdi evlərinə. Avqust ayı gəldi, dediyimiz tarixdə gəldim instituta. İlk dəfə qarşıma Bəyimin institutun qəbul şöbəsində işləyən xalası qızı çıxdı. Hal-xoş elədik.

Bəyimi soruşdum. Dedi iyulda Bəyimin toyu oldu, getdi Xanların Toğana kəndinə. İlk dəfə idi ki, ürəyimə bıçaq dirədilər, qəhərləndim. Həmin ağacın altına gəlib adımla yazılan yarpaqları axtarmağa başladım. Axır ki, tapdım. Bəyimin adı olan yarpaq, deyəsən, qırılıb düşübmiş. Kimsə onu qara sapla mənim adım olan yarpağa sarımışdı. Məni ağlamaq tutdu.

NAXIRÇININ DİPLOMU

İnstitutu bitirəndən sonra qayıdıb gəldim kəndə. O vaxt şəhərdə qalmağın iki yolu vardı; biri bu idi ki, adamın olsaydı, səni institutda ən aşağısı, laborant saxlatdıra bilərdi. Bu da olmayandan sonra gərək bir şəhərli qızla evlənəydin, qız da qırsaqqız olub səni saxlayaydı şəhərdə.

Hər ikisindən əlim boşa çıxdı. Özümün də şeir yazan vaxtımdı, şeirlərim qəzetlərdə çap olunur. Bir sözlə, kəndə gələn kimi, həyat məni qatlayıb qoydu dizinin altda.

Biz şagird olanda kənd müəllimlərinin pəh-pəhlə dediyi (indi bilirəm ki, uydurma imiş) bir cümlə vardı. Məni institutda müəllim saxlayırdılar, özüm qalmadım. Bilirdim ki, müəllim sındığı adamların yanında elə-belə deyir, ən azından, aldığı kənd qızının bət-bənizinə bir az ümüd dəysin, – deyə belə söyləyir.

Bu sözü müəllimlərin hamısı deyirdi. Orta məktəbdə biznən oxuyan müəllim uşaqları da deyirdilər ki, atamı institutda müəllim saxlamaq istəyirlərmiş, özü qalmayıb. Bu söz yorulmuş adamların bir az ümid yeri ydi. Müəllim uşaqlarından əsəbiləşənlər də olurdu. Guya ataları böyük səhv edib, şəhərdə müəllim qalsaydı, indi bunların da

üzünə bir ağ gün doğardı. Şəhərdə oxuyardılar, kinoya, idmana gedərdilər və belə-belə şeylər uydurub yanımızda kişilənərdilər.

İndi mən də kənd müəllimiyəm. Gördüm ki, o yalanı uyduran müəllimlərin gunahı yoxmuş. Az qalırdım, mən də uyduram, özümü güclə saxlayırdım. Müəllimliyim qalsın bir tərəfdə, keçək təsərrüfat işlərimə.

Kənddə qayda beləydi ki, gərək mən iyirmi beş gündən bir, mal növbəsinə gedəydim. İyirmi dörd evin mal-qarası bir yerə toplanır, olur naxır, gündə bir evin sahibi naxırı otarmağa aparır. Tərəkəmələr bun mal “uçuru” deyirlər, yəni “oçered”. Rus dilini yaxşı bilməsələr də, dillərində rus sözləri kəm olmur bunların. Üç inəyimiz, bir comuşumuz vardı, comuş təzə doğmuşdu. Əlqərəz, iyirmi dörd evin mal-qarasını bir yerə toplayıb naxırı hayladım örüşə. Yay, hava isti. Əynimdə ağ şalvar, qolu gödək cins göynək, hündürdaban ayaqqabı, ürəyimdə arzular, şeir-ədəbiyyat, sevdiyim qız, onun vəfasızlığı – bütün həyatımı sürüyüb aparırdım örüşə. Güclə yeri yirdim. Acığa düşüb əynimi dəyişmədim, deyirdim qoy əynimdəki “şəhəri” belə sındırım, o ki məni belə sındırdı, ölsəm də elə bu geyimdə ölüm.

Naxırı haylayıram, toz-dumanın içindəyəm. Yayın istisi bir yana, naxırdan məni elə bir istilik vururdu ki, az qala ürəyim dayansın, tez-tez nəfəsim təntiyirdi. Kənd adamları baxıb mənə gülürdülər.

Sürüdəki malların çoxunun buynuzunda dua var idi, sapla bağlamışdılar. Guya sağılanda inək təpik atmasın. Comuşun birinin belinə balaca bir it minib, əməlli-başlı istirahət edir, gah yatır, gah uzanır, gah durur. Kənd camaatı deyirdi ki, o it o comuşla bir yatıb, bir durur. İstəsə yanınca yeri yir, istəsə belinə minir, baxır onun kefinə.

Özümə yazığım gəlirdi. Ata kimi, qardaş-bacı kimi özümü ağlayırdım. Arzularım güllələnmişdi. “Ulduz” jurnalında işləyəcəkdim, mənə kinayə ilə baxanların, şeirimə lağ edənlərin baxışlarını dəyişəcəkdim guya.

Onu da deyim ki, malın otlamağı üçün örüş yoxdur, var ee, çox balacadı. Naxır gah kolxozun pambığına doluşur, gah yonsacına, taxılına daraşır, gücüm çatmır malları bir yerə toplamağa. Briqadir gəlib deyir ki, ay müəllim,

savadlı adamsan, heç sənə institutda dərs deməyiblər, malı niyə qoyursan pambıq kollarını yesin?

Sədr gəlib söylənir: – Müəllim, sənə diplom verənə nə deyim, bəs bilmirsən ki, naxırı taxıla buraxmaq olmaz?

Bir sözlə, it günündəyəm. Naxır mənle davaya durub, məndən yonca, taxıl, pambıq istəyir. Axır ki, naxırı öynə vaxtı arxın başına, söyüdü altına toplaya bildim. Buna malın kölgələnmək vaxtı deyirlər. Məsələn, saat 13-dən 15-ə kimi. Mallar dincəlir, comuşlar suya girir, əməlli-başlı kef edirlər.

Gələk özümün istirahətimə. Ayaqqabımın dabanları yox. Köynəyimin düymələrinin ikisi sınıb. Əl ağacım ortadan qırılıb. Özümə termosda çay gətirmişdim, o da ürəyim kimi çiliklənib tökülüb içinə. Bir sözlə, elə bil müharibədən çıxmışam, şül-küt olmuşam.

Bir az keçmişdi ki, yenidən naxır pambıq sahəsinə doldu. Gücüm çatmırdı sahədən çıxarmağa. Kim köməyə gəlirdisə, mənim oxuyub-oxumamağımı, diplom alıb-almamağımı soruşurdu. Hamı günahı diplomda görürdü. Deyirdilər bu səhvi savadsız adam da eləməz, o ki qala, ali təhsilli, diplomlu müəllim ola.

Qayıdıb oturdum arxın başında, başladım doyunca özümü ağlamağa.

Anam kimi ağladım...

OXUCULARIN NƏZƏRİNƏ!

“AZƏRBAYCAN”

jurnalına abunə yazılışı davam edir.

Əlaqə nömrələri:

+ 99412 498-78-10

+ 99455 668-78-79

**Jurnalın bir nüsxəsinin qiyməti 2 manat,
illik abunə qiyməti 24 manatdır.**

İNDEKS: 76300

♦ Əkbər Qoşalının 50 yaşı

Əkbər QOŞALI

* * *

Dünən biziydik orda –
O kafe, o masada.
Bu gün iki gənc gördüm
bizim masamızdaca
vermişdilər baş-başa.
Səndən nə gizlədim, elə qısqandım,
İstədim içəri keçim, səs salım...
Ancaq
demədiyin sözə ayıldım
Və ən yeyin addımla
uzaqlaşdım özümdən...
Dünən qaldı dünəndə
Dünən masada qaldı,
Kor cərrah bıçağıdı –
Xatirə işə gəlməz.
Eh... nə vardı dünəndə? –
Guya neynəmişdik ki?
Sən öz telinnən oynadın,
Ürəyim mənnən oynadı.
Hər təbəssüm edəndə
çökəldi gözəl üzün

və mən zalımcasına dözdüm o gözəlliyə...
Dünən neynəmişdik ki? –
Bir az söhbət elədik
və baxışdıq bir xeyli.
Sən Bakıdan danışdın, mən Daşkənddən,
Sən Bakını təriflədin, mən Daşkəndi;
Mən əslində səndən danışır,
səni tərif edirdim,
yəqin sən də düşündün ki,
mən heç nə anlamıram,
anlamıram ki,
bir şəhəri bu qədər adamlaşdırmaq olmaz...
Nə dedinsə sağ ol,
sağ ol, çox sağ ol,
Amma
mənim Bakılığım qoy hələ qalsın.
sənsə dəqiq Daşkəndsən. –
Həsrətin daş kimi düşür ürəyə.
Dünən başqa dünəndi,
gah hər şeydən danışdıq,
gah hər bir sözə susduq,
üzə daldıq,
üzdə qaldıq...
Dünən nəydi,
nəydi dünən, İlahi?
Hər şeydən danışırıdık,
amma büsbütün sözlər
gəlib-gəlib tıxanırdı bir yerdə.
Hər şeydən danışırıdık,
amma o hər şey dediyin
tək bircə kəlməyə xidmət edirdi –
ikimiz də bilirdik,
noolsun, ikimiz də deyə bilmirdik...
Sahi, nə deyəcəkdik?
Məndən heç soruşma,
Mən nə dediyimi bilmirəm,
zalım,
Sənsə bildiyini demirsən
sanki...
Bu gün o iki cavan

dirsək qoyan masada
ürək qoyub gəlmişik,
onlar hardan biləcək..?
Eh, hardan bilsinlər ki,
dünən elə ordaca
necə vurub ürəklər,
boğaz necə quruyub,
topuq çalıb necə dil?
Nəydi kafenin adı? –
bir də geri dönməyim,
Sən də xatırlamazsan,
Olsun.
Sevgistan olsun. –
İki nəfərçün bir ad...
Dünən dünəndə qaldı,
Dünən qaldı masada.
Kor cərrah bıçağıdı
xatirə işə gəlməz...

* * *

Burda
Ay dənizin üzünə gülür,
Ləpələr, ləpələr Ayca sürünür...
Sizdə dəniz yoxmu?..
Çay varmı barı?
Varsa, dəniziniz vurğunmu Aya?
Yoxsa,
gör, düşürmü çayınıza Ay..?
Nə dəniz, nə də çay yoxsa,
eybi yox,
Sən dəniz gözünü süzdür Ay sarı,
Ay gözünə dalsın, gözün də Aya...
Bəlkə də, Ay o an, biz tərəflərdə
dənizdən ayrılıb qəlbimə vurdu...
Nə bilim, zaman durdu...

Bir bax ki
bu qədər uzaqlıqda da,
yenə eyni yerə baxa bilirik...

* * *

*Ninalovlu el ağsaqqalı İli kişiə –
İltifat Ağayevə ünvanlanıb*

Bir imanlı kişi gördüm, ay ellər,
yola salıb ayı, günü, ili, hey...
Dağ döşündə qərar tutub, ömr edər,
obası Ninalov, adı İli, hey...

Ev qonaqlı, süfrə açıq, üzü ağ,
saqqalı ağ, qəlbi təmiz, ruhu sağ.
Yetmiş ildi vicdan qalıb ağbaağ,
nə eyləyib qulağı hey, dili hey?..

Nə Məşhədə, nə də Haca yol yorub,
kөнüllərdə yuva salıb, ev qurub.
O qədər ki, kömək edib, əl tutub,
öləndə də diri qalar əli, hey!..
öləndə də əli qalar diri, hey!..

* * *

Bu gün bitər, bitsin, neynək,
Sabah adlı umud olsun.
Yağış yağar, yer dirilər,
Göyündə ağ bulud olsun.

Öz könlündü öz işığın,
Təmiz adın – yaraşığın...
Pirə dönsün damın-daşın,
Yaxşı qonum-qonşun olsun.

Şair, alqış söyləyirsən,
yerləyirsən, göyləyirsən.
Qələmini girləyirsən,
dildə sözün-sovun olsun...

* * *

Bu dünyada bir gözəl var,
topuqları öpüləsi.
Saçlarının yerə düşən
qopuqları öpüləsi.

bu dünyada bir gözəl var,
dizi, dizi qiyamətdi.
aşkarda heyran olsam da,
o ən gizli iqamətdi...
bu dünyada bir gözəl var,
dilimin ucunda adı...
o xəyallar qızını mən
hər gün sevdim, hər gün aldım...

* * *

Gülüm, yaman dolmusan,
ağla, gözümə ağla.
Bir işə yaramayan
fağır dözümə ağla...

...Qəlbimdə izin olsun,
Günahlar bizim olsun;
Əlim və dizin olsun,
məni özünə bağla...

Deynən, qadam bilmişdim,
deynən, adam bilmişdim,
yanınaca gəlmişdim.
Məni xətaya salma,
bir də üzünə baxmam...

Çox söylə, az eşidim,
qışını yaz eşidim,
Nə desən naz eşidim,
baxma, üzümə baxma...

Necə, necə dolmusan,
ağla, gözümə ağla.
Dözüm dözmədi deynən,
fağır dözümə ağla...

* * *

Günəbaxan küsürmü? – Gün ona baxmasa da,
Körpü körpü olmurmu – altından su axmasa..?
İnsansa bir başqadır – qəlbə şimşək çaxmasa,
sevmirik, sevilmirik... umuruq, incinirik...

UZUN SÖZÜN QISASI...

* * *

Yenə susqundumu dağlar dənizlə..?

* * *

Havalıyam, havam çatmır...

* * *

Mən olmasam, mən neynərdim?..

* * *

Dilinizi öyrəndim,
dilini öyrənəmmədim...

* * *

Ürək bir dəfə fəth olur...
Sonrakılar işğaldı...

* * *

Məni görmək müstəhəbdı,
səni görmək vacibat...

* * *

Yazdığımı pozaram,
pozduğumu yazmaram...

* * *

Bir şey yandır qəlbində,
Bəlkə içim isinə...

* * *

Həsrət bitsin,
həsrətlilik bitməsin...

* * *

Uzaq yollar, uzaq yollar,
Hər nə məna var, sizdə var...

* * *

Sən tərk etmədin,
Dərk etmədin...

* * *

Yenə işğal günüdü,
Nə ağlar, nə gülərəm...
Nə yaşar, nə ölürəm...
Allah, Allah,
nə üçün
mən
hələ də dözüürəm?!

* * *

O ucqar dağ köyündə
o kasıb daxmasından
qalxan kədərli sədi
bu dünyanın mənası...

“Şığıyır dəli yellər, Yellənir paslı qıfıl”

Şair dostum Əkbər Qoşalının 50 illiyinə

Əkbər Qoşalının Türk dövlətləri arasında ədəbi əlaqələrin inkişafında xidmətləri danılmazdır. Bu xidmət təkcə təşkilati baxımından deyil, həm də şeirlərindəki ümumi türk ruhu və türk təfəkkürünün ədəbi genişliyi və imkanları ilə bağlıdır. Bu ruh, bu poetika Türkiyədə və Orta Asiyada, ümumiyyətlə, bütün dünyada yaşayan türklərin birliyinə çevrilməkdədir. Türkin poetikası təkcə özünə deyil, dünyada yaşayan, dilindən, irqindən asılı olmayaraq, bütün insanlara qapı açır, silahları susmağa çağırır. Və bu mənada Əkbər şeirinin mayası dünəndən deyil, çox qədimdən gəlir.

***Qlincimi suvararam,
“Babək” deyən bir cüt qolun eşqinə.***

Əkbərin şeirlərindəki ruh və yuxu məsələsi həyatı və dünyanı dərk etmək baxımından çox maraqlıdır. Misralarda deyilən fikirlər üzdə deyil, dərindən gəlir, mistika ilə birləşir.

***Min ağac məndən uzaqda
Anam qatır yuxusunu.***

Yuxunu qarışdırmaq ifadəsi gündüzün sintezidir, kim bilir, bəlkə elə qaranlıq işıqdır və yaxud yaşamaq yuxudur, ölmək yuxudan oyanmaqdır. Aşağıdakı şeirdə yaddaşdan və yuxudan “gördüyüm günü” (gördüyüm yuxunu) necə çıxarmaq olar. Bu qarşılaşdırma və anlaşılmazlıq bədii fikrin orijinal ifadəsi kimi görünür. Necə ki, Hüseyn Cavid deyirdi, şübhə bütün həqiqətlərin anasıdır və bu mənada “anlaşılmazlıqdır” deyə dərk edə bilmədiyimiz şeylər axırətin özüdür:

***Yaddaşını qurdala,
Çıxart gördüyüm günü.***

Doxsanıncı illərin sonlarına xas olan aşağıdakı iki misra sözün frazeoloji mənasından qidalanır və doğrudan da: yaşın sevgiyə çatmasa da olar, amma göz yaşın çatırsa, bu, əsl sevgidir.

***Baxdım göz yaşın çatır,
Yaşın çatmır sevgiyə.***

Maddə kütləsinin itməməsi qanununa görə (Nyuton) dünyada heç nə heç nədən yaranmır və heç nə də itmir. İnsan ölür, torpaq olur və yenidən yaranır.

***Burda ocaq gur yanır,
Harda isə sönən var.***

Bu iki misraya əsasən biz çox gizlinləri təsbit edə bilərik. Dünyanın bir tərəfində su çoxdursa, demək o biri tərəfində azalıb. Necə ki, şair Qabil deyirdi: “Muğan həsrət yağışa, yağış yağır Talışa”. Baxın, Əkbərin bu iki misrası nələri yada salmır? Hadisələrin çözülməsində misralar fəal iştirak edir. Mətnlərarası əlaqənin gözəl nümunəsinə çevrilir.

Bəzən şairin ikicə misrası onun istedadı haqqında çox şey deyir. Əkbər Qoşalıda da belədir; onu xarakterizə edən belə misralar çoxdur. Əkbərin şair səciyyəsi aşağıdakı iki misradan görün necə boylanır: Min ildir, dəli yellər şığıyır (əsir yox, məhz şığıyır), yellənir paslı qıfıl. Yellənən paslı qıfıl ən gözəl poetik misralarla yanaşı qoyulmağa layiqdir.

***Şığıyır dəli yellər,
Yellənir paslı qıfıl.***

Məmməd Rahim demiş: “Ağarır dan yeri, ötür qumrovlar, Min karvan gələrək min karvan gedir”, amma paslı qıfılın vecinə deyil, açılmır ki, açılmır. Yel Allahın əmridir, qıfıl da dünyanın qapısıdır, hər an açıla bilər. Yaşamaq elə ömür boyu onun açılmağını gözləməkdir.

Əkbər, qardaşım, 50 yaş istedadın, zəhmətin gətirdiyi uğurların astanasıdır. Sən tanınmış türk şairi, vətən şairisən. Əlli yaşın münasibəti ilə səni təbrik edirəm, Aşıq Alı demiş, “Əllini aşırdın, yüzə nə qaldı”. Haydı, Əkbər, irəli, gözəl günlər, şən günlər hələ qarşıımızdadır! (M.Müşfiq)

Q.NƏCƏFZADƏ

♦ P o e z i y a

Qədiməli ƏHMƏD

DİLƏNÇİNİN ÖLÜMÜ

1

Bir də bu dünyanın soyuq üzünü
görməz gözləri,
Əlləri açılmaz kimsə önündə.
Üşütməz dalanlar,
üşütməz tinlər,
Gecələr kiritməz zirzəmilər də...
Bir də ovcundakı həyat eşqinə
Gözlərini dikən kimsəsi olmaz.
Alına yazılan
ışıqlı dünyanın qaranlıq yolu
torpaq evciyinə uzanıb qalar...

2

İndi unutmuş səni
yanından saymazyana
keçib gedən adamlar,
unutmuş küçələr də.

Təkcə ayaq izlərin
səfil adamlar kimi
dolaşır küçələrdə...

Daha şahid deyilsən
çoxüzlü adamların
kirli niyyətlərinə.
Kimsəsizlik içində
çalalayan gözlərin
daha yoxdu, görəsən...

Səndən sonra bir az da
zaman da qəddarlaşıb,
“Allah xofu qalmayıb”
kimsənin ürəyində.
İnsanlığ ölüb gedir...
Səni çox uzaqlara
apardı “gedən qatar”.
Bundan sonra gələcə
həyat bir çərçivədi,
Nə yol var,
nə ümid var...

BİLMİRSƏN

Bu ömür də xəbərsiz
keçir necə, bilmirsən.
Hər günün axırında
enir heçə, bilmirsən.

Bu, nə qədər, nə də sirr?
Vaxt da ki hesab çəkir.
Üstünə yollar gəlir
Küçə-küçə, bilmirsən.

Ötdükcə sağ-solundan,
Qəm yapışır qolundan,
Əzrayılın yolundan
Keçə-keçə bilmirsən.

BİR QADIN TALEYİN VAR

Bir qadın taleyin var.
Tənha,
susqun baxışlı,
Xatirələr oxuyar gözlərini
hər gecə.

Sənsə durub baxarsan
uzaq-uzaq yollara,
Nə bir gələnin olar,
nə gedəcək bir kimsən,
sükut yatar qapında.

Bir qadın taleyin var,
ağrılarla oynayan,
həsrətindən doymayan
məhkum qadın taleyin...

Bir qadın taleyin var,
baxışıyla yolları süpürər
səhər-axşam...

UNUT DEYİR

Əllərindən yarpaq düşür
gözlərinin yuxusuna.
Hər gün bir az tələsirəm
saçlarının qoxusuna.

Bu gecə də sənə sarı
baxışlarım yol eləyir.
Boş qalıb getdiyin küçə,
həsrət mənə əl eləyir.

Unut deyir bu sevdanı
yoluna baxdığım gözlər.

Getmə, deyir
ürəyimə
səndən qopub düşən izlər.

...Hər gün bir az tələsirəm
saçlarının qoxusuna...

QADININ

Silməz göz yaşını qaranlıq gecə,
Əlləri gözündə ölən qadının.
İsitməz qəlbini soyuq divarlar,
Göz yaşı içində gülən qadının.

Durar pəncərədə, baxar yollara,
Qəmli baxışları axar yollara.
Arzuları çatmaz bu kar yollara,
Həsrəti ovcuna alan qadının.

İçinə sığınıb ovuna bilməz,
Sükutu diksinər gələndə bir səs.
Gecələri bitər, sabahı gəlməz,
Günləri ümitsiz gələn qadının.

DÜNYA

Min yerdən pozuldu bakirəliyin,
Qərinə-qərinə pozuldun, dünya.
Günahın olmadı, günahkar kimi
Dildən-dilə düşdün, yozuldun,
dünya.

Gələn xeyri üçün çəkdi nazını,
Sildi Tanrı yazan alın yazını,
Hər yetən üstünə çırpdı tozunu,
Bulandın, qarışdın, toz oldun,
dünya.

Rüzgar çalxaladı dənizlərini...
Dumanlar köksündə qəm izləridi.
Əsrlər saçında dən izləridi,
Tarixdən-tarixə söz oldun,
dünya...

NƏ OLARDI Kİ..?

1

Sənsiz sevə bilmədim bu şəhəri,
Sevsəm,
nə olardı ki..?
Bu şəhər mənim deyil,
Burda tənha,
kimsəsiz
ölsəm, nə olardı ki..?
Bir az yolları geniş,
Bir az yolları dardı,
Bəlkə, burda
gözümdəki həsrətin,
içimdəki möhnətin
gizli keçmişi vardı?
Sənsiz sevə bilmədim bu şəhəri...

2

Daha bu şəhərin
Nə yazı var,
nə qışı...
Küçələrin boyunda
bayquş ulartısıdı,
Ağacları da qorxur
küləklərin səsindən.

Adamları sükutdan,
Sükutu böyüməkdən
darıxır öz içində.

Qarışıb saçlarımda soyuq xatirə kimi,
Daha məni isitmir
bu şəhərin istisi,
bu şəhərin qolları.
Yollar da qərib gəlir gözlərimə, baxanda,
Bir az qəribsəyirəm,
Bir az qərib sayıram özümü bu şəhərdə...

YAĞIŞLI GECƏ KİMİ

Yağışlı gecə kimi
üstümə dağılır saçların,
Yatıram bu gecəni saçlarının içində.
Bugecəki yuxuma yağış yağır hələ də,
islanır damla-damla
bir qadının sinəsi.
Zaman yad qadın kimi girir həyatımıza,
çırpır pəncərəmizə küləyin örpəyini...
Mənsə çox ümidliyəm
dağılan saçlarına...

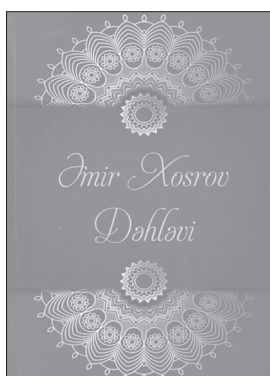
DÜŞÜR

Sənin addımların çox yeyin oldu,
Mənimçün bu yollar nədən dar düşür?
Mən bilə bilmirəm bu ayrılıqda
Kimin qismətinə ağırlar düşür?

Qaldım baxa-baxa, ha susdum sənə,
Kiçildikcə ümid, böyüdü sinə.
Üşüyən əllərin çətin isinə,
Daha saçlarıma vaxtsız qar düşür.

Bu hicran anıdı, küləklər əsir,
Ayrı vaqonlarda ürəklər əsir,
Əks tərəflərə yollar tələsir,
Hər kəsə ayrıca bir qatar düşür.

Lerik

**“ƏMİR XOSROV DƏHLƏVİ” (MONOQRAFIYA)
BAKİ, “ELM VƏ TƏHSİL” NƏŞRİYYATI, 2023**

AMEA Nizami Gəncəvi adına Ədəbiyyat İnstitutu tərəfindən çap olunmuş monoqrafiyada Əmir Xosrov Dəhləvinin dövrü, həyatı, əsərləri və sənətkarlığı elmi cəhətdən öyrənilir. Kitabda şairin əsərlərində Nizami Gəncəvi “Xəmsə”sinin təsiri, habelə ölkəmizdə Dəhləvi irsinin tədqiqi, tərcüməsi və nəşri sahəsində Azərbaycan alimlərinin gördüyü işlər dəyərləndirilir.

Kitabda Dəhləvinin “Şirin və Xosrov” əsərindən parçalar da yer alıb.

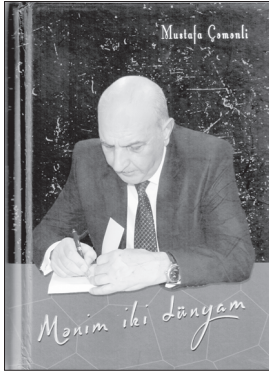
Kitabın elmi redaktoru akademik İsa Həbibbəylidir.

**ŞAHBAZ ŞAMIOĞLU
“AZƏRBAYCAN MÜHACİRƏT İRSİ:
NƏSR VƏ ƏDƏBİYYATŞÜNASLIQ”
BAKİ, “ELM VƏ TƏHSİL” 2023**

Filologiya elmləri doktoru Şahbaz Musayevin monoqrafiyasının birinci fəslində Azərbaycan mühacirət nəsrinin formalaşması və inkişaf istiqamətləri mühacir yazıçıların hekayələri, Ə. Ağaoğlunun bədii-fəlsəfi nəsri, M. Ə. Rəsulzadə, Ə. Ağaoğlu, N. Şeyxzamanlı və M. Altunbəylinin memuarları əsasında tədqiq olunmuşdur. İkinci fəsildə İntibah dövrü və orta əsrlər, Erkən yeni dövr və XX əsr (sovet dövrü) Azərbaycan ədəbiyyatı məsələlərinə dair mühacir tədqiqatçıların ədəbiyyatşünaslıq irsi araşdırılmışdır.

Kitabın elmi redaktoru filologiya elmləri doktoru Nikpur Cəbbarlıdır.

MUSTAFA ÇƏMƏNLİ
“MƏNİM İKİ DÜNYAM”

BAKİ, “ZƏRDABİ NƏŞR” MMC, 2022

Kitabda yazıçı-publisist Mustafa Çəmənlinin müxtəlif illərdə dövrü mətbuatda çap etdirdiyi məqalələri, esseləri, xatirələri, müsahibələri, Respublika radiosunda səsləndirilmiş ədəbi-bədii verilişlərinin mətnləri, radiopyesi, ssenarisi toplanıb.

Kitabın redaktoru Gülər Ələkbərqızıdır.

RAMİZ ABBASLI

“KORUN MAHNISI” (rus dilində)

MOSKVA, “RİDERO” NƏŞRİYYATI, 2019

Bu kitab tərcümə deyil. Kitabda yazıçı, tərcüməçi və publisist Ramiz Abbaslının son dövrdə rus dilində yazdığı hekayə və məqalələr yer alıb. Müəllif məqalələrində Azərbaycan xalqının dili, tarixi və ədəbiyyatının problemlərindən söz açır. “Korun mahnısı” kitabı Moskvada keçirilən “Non-fiction 21” Beynəlxalq Kitab Sərgisində ən yaxşı eksponatlar (sərginin hitləri) qismində nümayiş

etdirilib və sərginin diplomuna layiq görüldü.

*Nömrənin çapa hazırlanmasında Bakı Slavyan
 Universiteti Humanitar və sosial elmlər fakültəsinin
 təcrübəçi tələbələri Esmira Əliyeva, Dilarə Həsənova,
 Nərgiz Əliyeva və Xanım Gülbalayeva iştirak etmişlər.*

REDAKSİYA HEYƏTİ:

Ağasəfa, Afaq Məsud, Azad Yaşar, Asim Yadigar, Elçin, Emin Piri,
 Elşad Barat, Əli Əmirli, Firuzə Məmmədli, Firuz Mustafa,
 Firudun Qurbansoy, Məmməd Oruc, Mustafa Çəmənli,
 Nərgiz Cabbarlı, Novruz Nəcəfoğlu, Paşa Əlioğlu, Paşa Qəlbinur,
 Rəfael Hüseynov, Rəfail Tağızadə, Rəhilə Qeybullayeva,
 Rüstəm Kamal, Seyran Səxavət, Südabə Ağabalayeva, Vahid Əziz,
 Vaqif Yusifli, Vaqif Bəhmənli, Vilayət Quliyev, Vüsal Nuru